

ПРЕДНОСТИ И НЕДОСТАЦИ МОНЕТАРНОГ ОДБОРА

РЕЗИМЕ

Рад је посвећен проблематици монетарног одбора, односно монетарној институцији која, замењујући класичну централну банку, врши аутоматску емисију и повлачење домаћих новчаница и кованог новца у обиму у коме постоји еквивалентан прилив или одлив девиза резервне валуте, те у исто време гарантује конвертибилност емитованих новчаница и кованог новца у резервну валуту по фиксном курсу и по виђењу.

Тежишни део рада посвећен је начину функционисања и анализи предности и недостатака монетарног одбора. При овој анализи полазило се од класичног односно ортодоксног модела монетарног одбора који се заснива на крутим правилима: са колико се девизних резерви располаже, толико се домаћег новца емитује.

На бази детаљне анализе предности и недостатака монетарног одбора на крају рада се наводе економски (и не само економски) разлози због чега монетарни одбор, према мишљењу аутора овог рада, не би био најсрећније решење за земље које још увек о његовом увођењу могу самостално да одлучују.

* * *

И ако је светска историја монетарних одбора стара преко 150 година у југословенској литератури је та проблематика била скоро непозната све до последње деценије XX века када се, у време расправа о реформама југословенског монетарног система, појавио један радикалан пројект који је предлагао увођење монетарног одбора.¹

Појам и основне карактеристике

Монетарни одбор (енглески: *Currency board*)² је монетарна институција која, замењујући класичну или ортодоксну централну банку, врши аутоматску емисију и повла-

¹ Његови предлагачи били су амерички економисти Стив Хенке и Курт Шулер, саветници Живка Прегла тадашњег потпредседника Савезног извршног већа (у влади Анте Марковића). Видети: Steve Hanke – Kurt Schuler, *Монетарна реформа и развој југословенске тржиштине привреде*, Економски институт, Београд, 1991.

Када сам наведену књигу, као рецензент (рецензент је био и Бранко Чолановић, бивши гувернер Народне банке Југославије), предложио за штампање учинио сам то, пре свега, због чињенице да је у нашој литератури проблематика монетарног одбора скоро непозната, али и у уверењу да ће то бити интересантно само са историјског и теоријског становишта. Нисам очекивао да ће институција монетарног одбора, само после неколико година, наћи и практичну примену на овим просторима. Монетарни одбори од недавно функционишу и у нашем непосредном окружењу (у БиХ и Бугарској), у Црној Гори је уведен двовалутни систем у коме је званично у оптицају паралелно са динаром и немачка марка (интересантно да је Стив Хенке економски саветник и председника Мила Ђукановића), а доста заговорника монетарног одбора има и у Србији (нарочито међу економистима који се у јавности и највише експонирају).

² У нашој литератури поред назива монетарни одбор сусрећемо и називе: валутни одбор (проф. др Небојша Савић), валутно веће (проф. др Бошко Мијатовић), те девизно веће (проф. др Бошко Живковић, мр Млађан Динкић).

чење домаћих новчаница и кованог новца у обиму у коме постоји еквивалентан прилив или одлив девиза резервне валуте, те у исто време гарантује конвертибилност емитованих новчаница и кованог новца у резервну валуту³ по фиксном курсу и по виђењу. Монетарни одбор не одобрава кредите пословним банкама (гарантовање депозита и ликвидности врше саме пословне банке), нити држави за покриће буџетског дефицита, а не обавља ни операције на отвореном тржишту са државним хартијама од вредности.

Из напред наведеног може се закључити да би се као основне карактеристике монетарног одбора могли да наведу:

- аутоматизам и одсуство (дискреционе) монетарне политике,
- конвертибилност уз фиксни девизни курс.

Аутоматизам и одсуство (дискреционе) монетарна политика. Основна разлика између монетарног одбора и класичне централне банке огледа се у томе што централна банка има дискреционо право при вођењу монетарне политике и одређивању понуде новца, док тим дискреционим правима монетарни одбор не располаже и он функционише по правилима пасивне монетарне политике.

Монетарни одбор не располаже дискреционо правом да утиче на понуду новца и њу одређују искључиво тржишни фактори. Систем монетарног одбора функционише преко инструмента аутоматског стабилизатора – каматне стопе. Уколико долази до повлачења страног капитала аутоматски долази (у систему монетарног одбора) до смањења домаћег новца у оптицају. То смањење (несташица) новца у оптицају ће да доведе до раста каматних стопа, што ће

³ Тако на пример, сада у БиХ као домаћи новац функционише конвертибилна марка, а резервна валута је немачка марка. Конвертибилна марка везана је за немачку марку по фиксном кусу од 1:1.

подстаћи стране инвеститоре да поново улажу у земљу са монетарним одбором.

Монетарна политика је потпуно аутоматска пошто монетарни одбор врши емитовање или повлачење домаћег новца само у обиму у коме постоји еквивалентан прилив или одлив девиза резервне валуте. Количина домаћег новца у оптицају стриктно зависи од тражње за тим новцем. Монетарни одбор ће да емитује онолику количину домаћег новца колика је тражња за њим и при којој се у замену за домаћи новац понуди еквивалентан износ девиза резервне валуте.

Увођењем монетарног већа држава губи монетарни суверенитет. Централна банка земље резервне валуте одређује износ резерви на читавом валутном подручју (укључујући ту и земље са монетарним одбором).

Конвертибилност уз фиксни девизни курс. Како у систему монетарног одбора имамо аутоматско емитовање или повлачење домаћег новца у обиму у коме постоји еквивалентан прилив или одлив девиза резервне валуте, овакво 100% покриће домаћег новца резервном валутом гарантује одржавање фиксног девизног курса и сталну конвертибилност између домаћег новца и резервне валуте.

У исто време систем монетарног одбора обезбеђује да се успешно реше и неки од основних циљева који стоје пред централним банкама, у класичним монетарним системима, данас у свету. Наиме, монетарно одбор гарантује ценовну и валутну стабилност, односно унутрашњу (домаћих цена) и спољну (девизног курса) стабилност новца. У исто време, постоје доста опречна мишљења о томе да ли је превисока цена која се за то мора да плати, као и о томе како монетарни одбор утиче на привредни раст и запошљавање.

Историјат и начин успостављања

Сама идеја монетарног одбора настала је у првој половини XIX века у Великој Британији међу економским теоретичарима ткзв. монетарне (валутне) школе (*Currency school*), а први покушај успостављања монетарног одбора учињен је средином истог столећа (1849.) у тадашњој британској колонији Маурицијусу. Многи до сада познати монетарни одбори, а нарочито они успостављени до 60-их година XX века, били су увођени у Британским колонијама. Својим бившим колонијама Велика Британија је кроз монетарни одбор и увођењем „домаћег“ новца пружала осећај самосталности (и националног поноса) али је у суштини домаћи новац бивших колонија био чврсто везан за британску фунту, а монетарна политика је и даље спровођена из једног центра – Лондона. Због тога противници монетарног одбора сматрају да је он чиста творевина британског неоколонијализма.

До сада је монетарни одбор функционисао у више од 70 земаља али је данас у већини од њих (у више од 50) напуштен. Од 60-их година XX века по све до рушења и распада социјалистичких земаља њихов број се непрестано смањивао. У 1960. години монетарни одбор је имало 40-ак земаља, десет година касније 20-ак, а почетком 90-их година тек 10-ак земаља, групе земаља и територија међу којима су најпознатије биле Хонгконг, Бермуда, Брунеј, Цибути, Гибралтар, Кајманска, Фарерска и Фокландска острва.

Током 90-их година долази до поновне експанзије монетарних одбора тако да их је крајем 90-их година поново постојало у око 20-ак држава, међу које спадају и бивше социјалистичке државе, односно државе настале после распада СССР-а и СФРЈ. Монетарни одбори су уведени у Естонији (1992), Литванији (1994), Бугарској (1997) и БиХ

(1997). У Литванији се као резервна валута користи амерички долар, а у остале три земље немачка марка.⁴

До сада су монетарни одбори најчешће били увођени у колонијама, нарочито британским, а сматра се да су за увођење монетарног одбора подесне и сложене државе које имају више етничких заједница нарочито ако су тек стекле независност или су на почетку постконфликтног опоравка, те земље у којима постоји јако изражена потреба за монетарном стабиношћу због веома лоших (хипер)инфлаторних искустава из блиске прошлости.

Поред тога, у литератури се наводи да су за увођење монетарног одбора подесне мале земље са релативно отвореним привредама које имају високу компатибилност цена и корелацију привредних циклуса са земљом резервне валуте, те земље у којима постоји одговарајући ниво девизних резерви и где не постоје велики фискални и платно-билансни дефицити. Међутим, уколико се ради о отвореним привредама у којима не постоје ценовни диспаритети, где постоји задовољавајући ниво девизних резерви и уравнотежен државни буџет и платни биланс земље, са правом се може поставити питање зашто је таквим државама и нужан монетарни одбор када оне сасвим добро функционишу и без њега.

⁴ Једном утврђена резервна валута може да се промени када у дужем периоду показује слабост у односу на водеће светске валуте и када земља са монетарним одбором жели да се заштити од негативних последица које из тога произилазе. Тако су на пример, Хонгконг и Сингапур 1970. године уместо енглеске фунте узели амерички долар као резервну валуту. То је учињено после једне девалвације фунте која је томе непосредно претходила (1967) и очекивања друге која је убрзо после тога уследила (1971).

Редослед корака које би требало предузети при увођењу монетарног одбора био би следећи:⁵

1. Пренети на друге органе све функције централне банке које нису у директној вези са понудом новца.⁶
2. Укинути право централне банке да креира кредит.
3. Обезбедити примерену висину постојећих резерви.
4. Конвертовати све резерве пословних банака у новчанице и ковани новац монетарног одбора или у девизна средства, зависно од жеље банака.
5. Утврдити девизни курс.
6. Обезбедити да девизне резерве износе 100% од износа новчаница и кованог новца у оптицају.
7. Пренети остатак активе и пасиве централне банке на нови монетарни одбор и отворити монетарни одбор за пословање.

Када расправљамо о монетарном одбору имамо у виду да се он уводи уместо централне банке, односно да он

⁵ Према: Steve Hanke – Kurt Schuler, *Монетарна реформа и развој југословенске тржишне привреде*, Економски институт, Београд, 1991. При разматрању и начина функционисања монетарног одбора ослањаћемо се, првенствено, на наведени рад.

⁶ Централна банка у савременим условима обавља више функција, а најважније су: емисиона функција (издавање новчаница и кованог новца), функција монетарног регулисања, функција банке банака, функција банкара државе, функција банкарског надзора итд. Увођењем монетарног одбора аутоматски отпада функција монетарно регулисање а централна банка се, у суштини, дели на два дела: први, који обавља емисиону функцију и други који обавља кредитну, контролну и друге функције које је до тада обављала централна банка. Први део је и најважнији (јер од њега зависи понуда новца) и он у суштини представља монетарни одбор, а све остало може да се пренесе на друге институције (на пример, Министарство финансија и слично).

заменеује емисиони део централне банке. Наведени кораци успостављања монетарног одбора односе се управо на тај случај. Међутим, монетарни одбор може да функционише паралелно са централном банком⁷ и тада у оптицају паралелно постоје две новчане јединице које су међусобно замениве по курсу који се слободно формира. У том случају, када као емитенти паралелно функционишу и монетарни одбор и централна банка, кораци за увођење монетарног одбора били би нешто једноставнији.

Начин функционисања

Монетарни одбор је институција која функционише на релативно једноставан начин и којом није тешко управљати.⁸ У наставку ћемо укратко описати начин како функционише монетарни одбор.

Седиште. Монетарни одбор своје правно седиште може да има у земљи или у иностранству. У организационом смислу он може да има поред централе која се, по правилу, налази у главном граду државе (и у оквиру које се

⁷ То је био предлог Хенкеа и Шулера за Русију (Видети: *Денежнаја реформа в посткомунистичјеских странах*, Москва, 1995.) Они се позивају на искуство монетарног одбора са паралелним постојањем два емитента које је постојало у Северној Русији (подручје Архангелск и Мурманск) 1918 и 1919. године за време британске окупације.

⁸ У нашим разматрањима када говоримо о монетарном одбору увек мислимо на класични односно ортодоксални модел који се заснива на крутим правилима: са колико се девизних резерви располаже толико се домаћег новца емитује. У свету, нарочито у последњим годинама, имамо разне варијанте неортодоксних монетарних одбора који се, више или мање, разликују од ортодоксалних монетарних одбора. Они су нешто флексибилнији и чине неку блажу варијанту којом се жели смањити крутост ортодоксног монетарног одбора.

обављао највећи део послова монетарног одбора) и истурене филијале у земљи и иностранству.

Улога филијала монетарног одбора у земљи сводила би се, пре свега, на обезбеђење безопасног чувања залиха готовине и евентуалну међусобну замену домаћег и резервног новца. Изузетак би могао да постоји у сложеним државама које имају више етничких заједница са релативно великом ентитетском самосталношћу. У том случају филијале у сваком од ентитета могле би да обављају већину послова из надлежности централе. Филијале монетарног одбора ван матичне земље могу да постоје у земљи – емитенту резервне валуте у чији делокруг рада би улазиле пласман средстава у хартијама од вредности које гласе на резервну валуту.

Међутим, историјско искуство показује да су се седишта монетарног одбора налазила и у иностранству, по правилу, у земљама – емитентима резервне валуте. Тако је седиште валутног одбора Бурме и Јордана остало у Лондону и у периоду када су ове државе стекле своју независност.

Запослени. У монетарном одбору запослени обављају послове из домена његовог рада. У оквиру монетарног одбора треба да се врше две основне функције:

- међусобна замена домаћег и резервног новца, и
- пласман средстава у хартије од вредности које гласе на резервну валуту.

Међутим, све наведене послове не морају да обављају лица стално запослена у монетарном одбору. Поједине послове из свог домена монетарни одбор може да уговором повери неким другим институцијама (на пример, пословним банкама или другим финансијским институцијама), те он може успешно да функционише и са релативно малим бројем запослених. Ранији монетарни одбори нису имали више од

десет запослених. Оваква крајња једноставност функционисања монетарног одбора је такође једна од његових предности.

Руководство. Монетарни одбори, по правилу, имају релативно малобројан (састављен од 3 до 8 чланова) Одбор директора чији задатак је да контролише рад руководства (менаџмента) монетарног одбора. Овлашћена чланова Одбора директора као и његовог менаџмента су знатно мања него што је то случај код руководства централних банака из једноставног разлога што монетарни одбор не спроводи дискрециону монетарну политику.

Историјско искуство показује да су чланови Одбора директора често били и страна лица које су постављале стране владе или неке друге иностране правне институције. Тако на пример, средином XX века у монетарном одбору Либије било је чак пет (од укупно 8) чланова Одбора директора из иностранства. Два су били Британци и по један, Француз, Италијан и Египћанин које је именовала влада њихових земаља.

Девизна политика. Основна обавеза монетарног одбора је да у сваком моменту и у неограниченим износима врши двосмерну конверзију домаћег и резервног новца по фиксном курсу. Да би могао то са сигурношћу да остварује монетарни одбор треба да има 100% покриће домаћег новца резервном валутом. Уколико би то покриће било испод 100% нивоа монетарни одбор би се неминовно приближавао централној банци (чије је девизно покриће, по правилу, мање од 100%) и на тај начин изгубио једну од основних карактеристика монетарног одбора: конвертибилност домаће валуте уз фиксни девизни курс.

Сам технички део послова око замене домаћег и резервног новца монетарни одбор, у целости или делимично, може да повери пословним банкама.

Клијенти. Монетарни одбори, по правилу, врше међусобну замену домаћег и резервног новца како пословним банкама тако и небанкарским субјектима. Међутим, неки британски колонијални монетарни одбори, у циљу смањења свога персонала, пословали су само са пословним банкама, а небанкарски субјекти су замену домаћег и резервног новца обављали преко пословних банака.

Ипак се сматра да је прихватљивије да монетарни одбор истовремено послује и са пословним банкама и са небанкарским субјектима и да не буде никакве дискриминације међу њима. И тада ће небанкарски субјекти међусобну замену домаћег и резервног новца већим делом обављати преко пословних банака (чија је мрежа разгранатија). Могућност да небанкарски субјекти ту замену могу извршити и директно код монетарног одбора ствара неку врсту конкуренције пословним банкама и спречава их да наплаћују високу провизију при размени, што учвршћује везу између домаћег и резервног новца.

Провизија. Сматра се да монетарни одбор не треба да наплаћује провизују банкама и небанкарским субјектима када на њихов захтев врше замену домаћег и резервног новца. Наплата провизије од стране монетарног одбора не би му обезбеђивао неки значајних приход али би лабавила везу између домаћег и резервног новца (релативизовала би утврђени фиксни курс између ова два новца стварајући непотребне препреке при замени новца). Првенствени задатак монетарног одбора је да обезбеди конверзију домаћег и резервног новца по фиксном курсу, а приход ће остваривати од пласмана средстава у хартије од вредности које гласе на резервну валуту и то представља неупоредиво већи износ од прихода који би монетарни одбор остваривао од провизије на замену новца. Због тога се сматра да је корист у

виду оствареног прихода при наплати провизије на замену новца ипак много мања од штете коју изазива слабљење везе између домаћег и резервног новца.

Упркос томе, неки од досадашњих монетарних одбора наплаћивали су провизију на замену новца и она се најчешће кретала у распону од 0,125% до 1%. Неки монетарни одбори наплаћивали су провизију по јединственој стопи, док су други имали скалу провизије која је зависила од износа новца који се мењао. Релативно највећу провизију требало је плаћати на замене мањих износа новца док се та провизија са порастом износа замене смањивала, а на највеће суме често није ни постојала.

Лимити замене. Монетарни одбор може да одреди доње и горње лимите замене, односно минималне и максималне износе новца које он замењује. По правилу, горњи лимити се не утврђују али монетарни одбор, у циљу смањења оперативних трошкова, утврђује доње границе лимита, односно минималан износ испод кога се замена не може извршити код монетарног одбора. Мање износе (испод доњих лимита) трансактори не могу заменити у монетарном одбору али то могу да учине код пословних банака. У исто време доњи лимити замене треба да буду довољно ниски и да не представљају препреку пословним банкама који желе да врши замену домаћег и резервног новца директно преко монетарног одбора.

Многи британски колонијални одбори утврђивали су доње лимите који су се кретали у распону од 1.000 (код мањих) до 10.000 фунти (код већих монетарних одбора). До сада ни један монетарни одбор није утврђивао горње лимите при замени новца.

Резерве. У систему монетарног одбора резерве се држе у страног резервној валути.⁹ Оне морају да буду довољне да обезбеде конвертибилност домаћег новца у резервну валуту, односно монетарни одбор мора бити у стању да сваког момента изврши замену домаћег за резервни новац. За то су потребне 100% резерве у односу на износ домаћег новца у оптицају.

Међутим, монетарни одбор не држи резерве у страног резервној валути у облику новчаница похрањених у своме трезору него их улаже у каматоносне хартије од вредности које гласе на резервну валуту. На тај начин монетарни одбор остварује приход по основу камата на хартије од вредности. Како је улагање у хартије од вредности повезано и са ризицима да се тај приход не оствари, или чак забележи губитак, монетарни одбор, по правилу, држи резерве у нешта већем износу од 100%. Обично је то 110%, што значи да је обезбеђена потпуна покривеност домаћег новца у оптицају и још 10% сигурносне марже (својеврсни резервни фонд) за случај губитака при пласману резерви у хартије од вредности. Ова 10% сигурносна маржа треба да спречи пад резерви испод 100% нивоа и у случају неповољнијих догађања на тржишту хартија од вредности.

⁹ У литератури се понекад монетарни одбор дефинише и као монетарна институција која врши аутоматску емисију и повлачење домаћих новчаница и кованог новца у обиму у коме постоји еквивалентан прилив и одлив девиза резервне валуте или злате, те неке друге берзанске робе. Мада је већина досадашњих монетарних одбора као резерву користило инострану валуту, али су неки своје резерве држали у виду залиха злата и сребра. Тако је монетарни одбор Новог Зеланда (1850-1856) као резерве држао златни и сребрени новац, а монетарни одбор Кувајта (1961-1969) златне полуге. И неки од садашњих монетарних одбора као резерве, поред иностране валуте, држе и злато (на пример, Брунеј, Бугарска, Естонија и Литванија).

Обично се у општим актима монетарног одбора утврђује у које хартије од вредности се могу пласирати средства и са којим роковима доспећа. Најчешће су то државне обвезнице земље резервне валуте, те висококвалитетне корпоративне хартије од вредности које гласе на резервне валуте. Монетарним одборима се, по правилу, забрањује да купују и у свом портфељу држе домаће хартије од вредности које издаје држава и на тај начин се елиминише могућност финансирања буџетског дефицита преко куповине државних обвезница.

Што се тиче рока доспећа хартија од вредности, ранији монетарни одбори су своје пласмане делили на „ликвидне резерве” и „инвестиционе резерве”. Прве су се састојале из хартија од вредности са роком доспећа до 2 године и чиниле су до 30% свих резерви. Остале – инвестиционе резерве састојале су се из хартија од вредности са роковима доспећа дужим од две године и биле су еквивалентне процењеној минималној „обавезној” тражњи трансактора за домаћим новцем.

Монетарни одбор не може да утиче на одређивање понуде резерви и његова улога је ту пасивна. За понуђене резерве у замену он емитује, у еквивалентном износу, новчанице и ковани домаћи новац. Укупан износ резерви на читавом валутном подручју, укључујући ту и земље са монетарним одборима који су се определиле за исти резервни новац, одређује централна банка земље резервне валуте.

Трошкови. Највећи трошкови монетарног одбора су трошкови штампања новчаница и кованог новца. После тога долазе плате запослених, закуп пословног простора, плаћање комуналних услуга и остали трошкови. Из искуства досадашњих монетарних одбора ови трошкови износе од 0,5% до 1% укупне активе.

Профит (емисиона или валутна маржа). Новчанице и ковани новац који се налази у оптицају њеним имаоцима не доносе никакву камату. То се може сматрати бескаматним кредитом који је примљен од имаоца новчаница и кованог новца, а кога они држе као потраживање од монетарног одбора. За разлику од новца у оптицају хартије од вредности њеним имаоцима доносе приход у виду камате на те хартије од вредности. Због тога монетарни одбор своје резерве и држи у виду каматоносних хартија од вредности.

Разлика између прихода од камата на хартије од вредности у којима монетарни одбор држи своје резерве и трошкова¹⁰ представља профит, односно емисиону или валутну маржу (сењораж) монетарног одбора. Просечни годишњи износ емисионе добити у економски развијеним земљама обично се креће од 1% њиховог друштвеног производа, док је тај проценат у другим државама нешто већи и креће се око 2 до 3%. У појединим земљама емисиона добит је знатно већа. Тако, на пример, у Кини она достиже чак 6% друштвеног производа ове огромне државе, а у неким земљама је у појединим периодима годишње достизала и 10% друштвеног производа.

Остварени профит користи се за попуну резерви до законски прописаног нивоа (уколико је њихов ниво нижи од, рецимо, прописаних 110%), а уколико су те резерве у висини прописаних онда се профит монетарног одбора преноси на власника (владу земље) монетарног одбора.¹¹

¹⁰ Уколико је монетарни одбор при своме успостављању, због недостатка девизних резерви, узео кредит из иностранства онда се отплате по овим кредитима заједно са трошковима одбијају од оствареног прихода и тако добијени износ представља профит монетарног одбора.

¹¹ На први поглед могло би се поставити питање зашто се уводи монетарни одбор (на пример у БиХ) и користи домаћи новац (КМ – конвертибилна марка) и не иде се одмах на проглашење резервне валуте

Предности и недостаци

Када говоримо о монетарном одбору, онда можемо рећи да су његове наведене основне карактеристике (аутоматизам и одсуство дискреционе монетарне политике, те конвертибилност уз фиксни девизни курс) његове главне предности. Али, истовремено, оне су и кључни недостаци монетарног одбора.

Аутоматизам и одсуство дискреционе монетарне политике. Као што је већ речено, основна разлика између монетарног одбора и класичне централне банке огледа се у томе што централна банка има дискреционо право при вођењу монетарне политике и одређивању понуде новца док тим дискреционим правом монетарни одбор не располаже. Монетарни одбор се одриче дискреционе моћи и права, односно самосталног вођења монетарне политике и обавезује се да ће по аутоматизму емитовати домаћи новац који је у целости покривен девизним резервама.

Монетарни одбор емитује ону количину домаћег новца само у мери у којој постоји тражња за њим, односно при којој се у замену за домаћи новац нуди еквивалентан износ девиза резервне валуте. Другим речима, понуда новца је детерминисана тржишним условима и у потпуности зависи од прилива или одлива девиза.

Због тако утврђених крутих правила и елиминисања дискреционе монетарне политике искључене су злоупотребе (на пример, политички притисци владе на централну банку

(ДЕМ – немачке марке) као законитог средства плаћања, када између њих постоји фиксни курс (1:1). Основна, економска, предност монетарног одбора састоји се у томе што валутну маржу у првом случају присваја домаћи, а у другом случају инострани емитент. Другим речима, остварена валутна маржа сада остаје у БиХ, а уколико би законско средство плаћања била ДЕМ валутна маржа би одлазила у Немачку.

да врши кредитирање државе и на тај начин покрива дефицит државног буџета) али и онемогућено вођење активне монетарне политике када је то неопходно (на пример, за ублажавање и компензацију унутрашњих и спољних шокова до којих непланирано може да дође у привреди сваке земље и који се не могу отклонити аутоматским тржишним формирањем новчане масе).

Крута правила монетарног одбора, која су уграђена у саме основе његовог функционисања, сигурно отежавају макроекономско усклађивање до којих треба да долази због сталне економске, политичке и социјалне еволуције у земљи, а нарочито су неподесна када долази до снажних економских, политичких и социјалних поремећаја (који су својствени земљама у које се уводе монетарни одбори, а који могу бити изазвани различитим факторима). Одсуством дискреционе монетарне политике губи се могућност макроекономског усклађивања преко суптилнијих инструмената (на пример каматних стопа, операција на отвореном тржишту, стопа обавезних резерви и слично) и ово усклађивање мора се остварити на други (преко прилагођавања цена, плата, запослености и слично) знатно спорији али и болнији начин.

У литератури постоје и велики спорови око тога да ли оваква крутост монетарног одбора, и немогућност вођења дискреционе монетарне политике, аутоматски доприноси нижим стопама привредног раста или не. Међутим, оно што је неоспорно јесте чињеница да се прихватањем (или наметањем) монетарног одбора укида део националног суверенитета државе оличеног у монетарном суверенитету са свим последицама које из тога произилазе.

Конвертибилност уз фиксни девизни курс. У систему монетарног одбора постоји аутоматско емитовање и повлачење домаћег новца у обиму у коме постоји еквивалентан

прилив или одлив девиза резервне валуте. Управо ово 100% покриће домаћег новца резервном валутом гарантује одржавање фиксног девизног курса и сталну конвертибилност између домаћег новца и резервне валуте.

На тај начин у државама монетарног одбора економска политика земље подређена је одржавању утврђеног фиксног девизног курса. Поставља се питање да ли је девизни курс толико важан да његова стабилност буде претпостављена другим циљевима економске политике. С друге стране, само одређење за стабилан девизни курс значи да се свесно прихватају и сви недостаци које фиксни девизни курс неоспорно има.

У одсуству дискреционе монетарне политике монетарни одбор преко фиксног девизног курса још више смањује маневарске могућности за макроекономским усклађивањем јер не може да долази до промене девизног курса. Штавише, и у условима монетарног одбора може постојати потреба за променом утврђеног девизног курса који реално може да постане прецењен. До тога долази, по правилу, у прво време (првих месеци, па чак и прве две-три године) после увођења монетарног одбора како због инфлаторне инерције, тако и због чињенице да домаће цене, и у условима фиксног девизног курса, расту и настоје да се постепено прилагођавају ценама у земљама резервне валуте. Прецењени девизни курс ће за последицу да има смањење међународне конкурентности земље са монетарним одбором и изазваће, не мале, спољнотрговинске проблеме.¹²

¹² Спољнотрговинске проблеме земља монетарног одбора ће имати и у случају када курс резервне валуте (за коју је фиксним курсом везана домаћа валута) у односу на друге валуте постане прецењен. Тако на пример, прецењен курс немачке марке (у односу на долар, енгласку фунту, јен...) смањиће међународну конкурентност и босанско-херцеговачке привреде чија је конвертибилна марка везана за немачку марку фиксним паритетом

Поред наведених, као предности монетарног одбора у литератури се наводи да он снажно промовише фискалну дисциплину, подстичући здраво банкарство и присуство страних банака, те ствара повољну климу за стране инвестиције у домаћу привреду.

Земље монетарног одбора имају веома сужен простор за вођење политике буџетског дефицита. Монетарни одбор не може да одобрава директно кредите држави, нити може да купује и држи у свом портфељу домаће државне обвезнице. На тај начин преко монетарног одбора се јача фискална дисциплина и елиминише један од честих узрочника монетарне нестабилности.

Као аргумент у корист монетарног одбора наводи се да он подстиче здраво банкарство и присуство страних банака у домаћој привреди. Пошто у систему монетарног одбора не постоји могућност кредитирања пословних банака од стране „коначног кредитора“ (не постоји централна банка као „банка банака“, а монетарни одбор не одобрава кредите пословним банкама) већина постојећих пословних банака не може опстати и оне бивају ликвидиране или „преузете“ од стране јаче, по правилу иностране, банке.

У корист монетарног одбора наводи се и аргумент да он, гарантујући пуну конвертибилност и фиксни девизни курс, елиминише основни девизни ризик и на тај начин ствара веома повољну климу за улагања страних, како директних, тако и портфолио, инвестиција. Управо конвертибилност и фиксни девизни курс, по мишљењу присталица монетарног одбора, доводе до тога да су страни инвеститори

1:1. То, истина, може да се решава заменом резервне валуте, али тај поступак није једноставан и економски јефтин. Поред тога, само законско остављање могућности за замену резервне валуте не јача поверење у монетарни одбор, без чега ће и ефикасност његовог функционисања бити слабија.

скоро подједнако заинтересовани за улагања у земљу монетарног одбора као и у земљу резервне валуте. По њиховој тврдњи, страни инвеститори би могли бити заинтересованији за улагања у земље са монетарним одбором, пре свега, због одређених трошковних предности (нпр. јефтинија радна снага и слично).¹³

Уважавајући наведене аргументе у корист монетарног одбора потребно је ипак указати и на другу »страну медаље«. Истина да је постојањем монетарног одбора знатно сужен простор за вођење политике буџетског дефицита и чињеницом да монетарни одбор не може да купује и држи у свом портфелу државне обвезнице и на тај начин кредитира сопствену државу. У исто време расположива средства, односно резерве монетарног одбора ће се улагати у иностране хартије од вредности (међу њима и државне обвезнице) које гласе на резервну валуту. На тај начин земље монетарног одбора ће кредитирати друге (по правилу, економски веома снажне привреде – као на пример, САД – које не избегавају да воде веома активну политику буџетског дефицита), а то не могу учинити са својом државом. У томе је тешко наћи неку велику корист за земље са монетарним одборима.

Тврдње да монетарни одбор подстиче здраво банкарство и присуство страних банака су тачне, али треба нагласити да се такав банкарски систем састоји у целини или највећим делом од страних банака које ће прикупити домаћу штедњу и акумулацију, а не постоји гаранција да ће она бити у целини, или бар највећим делом, инвестирана у домаћу привреду. (Примери многих земаља, као на пример Аргентине, то веома убедљиво доказују.)

¹³ Видети: др Жељко Богетић, *Валутни одбори у теорији и међународној пракси*, Мермонт, Подгорица, 1998.

И на крају, сигурно је да монетарни одбор елиминишући кључни девизни ризик (преко конвертибилности и фиксног девизног курса) ствара повољну климу за инострана улагања. Међутим, одлуку о улагањима страни инвеститори доносе на бази великог броја фактора (и то не само економских) од којих је девизни ризик само један, по правилу, не кључни. Досадашња искуства многих монетарних одбора то потврђују. Тако, на пример, и наши непосредни суседи – БиХ и Бугарска – немају значајније стране инвестиције у домаћу привреду иако су пре неколико година увеле монетарне одборе.

Као што је раније речено, у литератури се често наводи да су монетарни одбори постојали, пре свега у афричким, азијским и америчким земљама у колонијално време, те сложеним државама које имају више етничких заједница нарочито ако су тек стекле независност или су на почетку постконфликтног опоравка и, по правилу, имају статус протектората. То указује на колонијални карактер монетарних одбора те да је над земљом монетарног одбора уведен одређени вид старатељства или принудне управе. Држава у коју се уводи монетарни одбор индиректно признаје (добровољно или то одлучују други – њени старатељи – уместо ње) своју неспособност да води самосталну монетарну политику и препушта да то за њу чини неко други.

Историјско искуство показује да су те земље по стицању независности одбацили монетарне одборе и увели своје централне банке. До тога сигурно није долазило случајно (као што није случајно да монетарни одбор није користила ни једна већа и развијена земља тржишне привреде, па чак ни једна од успешнијих земаља у транзицији, као на пример Словенија, Чешка или Пољска) и због тога данас

није до краја јасно због чега се многи економисти и у Југославији недвосмислено залажу за увођење монетарног одбора.¹⁴

Увођење монетарног одбора у Југославији, чак и у условима када би биле укинуте економске санкције и уклоњена међународна изолација (што присталице монетарног одбора истичу као један од главних предуслова), тешко би се са чисто економског, а поготово других, аспеката могло да буде прихваћено. Другим речима, сумњамо да би позитивни ефекти, које би он пружао, могли да компензирају негативне последице које би његовом применом биле изазване.

Југославија тренутно располаже малим девизним резервама које не би биле довољне за функционисање монетарног одбора. Због недостатка девизних резерви земља би морала, у циљу подржавања стабилности девизног курса, да прибегне додатном задуживању у иностранству са свим последицама које из тога произилазе. Уз то одобравање кредита биће праћено и читавим низом условљавања. Тако на пример, у декларацији политичког форума о Пакту за стабилност (Јубубљана 18-20.07.1999) се каже да ће земље добити средства за формирање девизних резерви потребних за увођење монетарног одбора под условом да изврше либерализацију финансијског система што, између осталог,

¹⁴ Највећи део текстова у нашем цењеном часопису *Економист* у 1999. години посвећен је проблемима увођења монетарног одбора у Југославији. Сви аутори прилога објављених у вези са овим проблемом у наведеном часопису (Млађан Динкић, Јелена Галић, Небојша Савић, Никола Фабрис, Бошко Живковић) заговарају потребу увођења монетарног одбора у Југославији.

Напомена: Ова фуснота је обележена масним (болд) словима пошто су је уредници „избацили“ – нису објавили у часопису *Финансије*, новембар-децембар 2000.

значи и дозволи слободан приступ и рад иностраних банака на својој територији. У ситуацији у којој се тренутно налази југословенска привреда (и њено банкарство) брза либерализација финансијског система довела би до масовног затварања домаћих банака које не би могле да издрже конкуренцију. Иностране банке би у целости апсорбовали домаћу штедњу и акумулацију без сигурних гаранција да ће она бити поново инвестирана у домаћу привреду.

Поред тога, у Југославији постоје велики диспаритети цена и знатно нижи општи ниво цена од земље чији би се новац прихватио као резервна валута (највероватније би то била немачка марка). Као што смо раније наводили то би подстакао раст цена које би тежиле да се уједначе са ценама у земљи резервне валуте и знатно смањило, у условима стабилног девизног курса, међународну конкурентност југословенске привреде. Дестимулација извоза изазвала би слабију привредну активност у извозном делу привреде и истовремено, уз стимулисање увоза, довело до рецесионих процеса и смањења привредне активности.

Све то заједно (општи раст цена и нарочито велики раст цена због потребе отклањања диспаритета, а од којих нарочито зависи стандард становања као што су: основни прехранбени производи, комуналне услуге, електрична енергија и слично, те смањење привредне активности) имало би не само економске него и значајне социјалне негативне последице.

То су само неки од економских разлога (уколико су они уопште од пресудног значаја) због чега сматрамо да монетарни одбор не би био најсрећније решење за земље које још увек о његовом увођењу могу самостално да одлучују.

(Септембар, 2000)

P.S.

Непосредно после „српске октобарске револуције“ наступио је тријумфализам ДОС-а, када на јавној сцени није било места било каквим дисонантним тоновима који би могли да поремете *општу слављеничку атмосферу*. Ипак, успео сам да убедим уредника дневног листа *Данас*¹⁵ да објави моје ауторске текстове (*Рецепт за колонијалне земље*, 30.10.2000, те *Да ли су нам потребне радикалне економске реформе?* 08.11.2000) критички интониране према економском програму ДОС-а – *Програм радикалних економских реформи у СРЈ* – који промовишу и намеравају да спроводе у живот такозвани економски експерти из Г 17.

Убрзо после тога више нисам могао да у средствима масовног информисања објавим текстове који су критички интонирани према новим властима, те сам одлучио да интензивније (него до тада) пишем за економски двомесечник *Финансије* у коме је раније (без било каквих *уредничких интервенција*) публикован сваки мој текст који сам написао. Моји нови текстови су и даље објављивани у часопису *Финансије* али сада уз одређена *уредничка цензурисања*.

То је први пут било извршено, истина незнатно, у тексту *Предности и недостаци монетарног одбора* који је објављен у броју септембар-октобар 2000 године. Међутим, *уредничке интервенције* су већ у наредном тексту *Југословенска привреда на почетку трећег миленијума* биле велике, али је и тако *искасањен* мој текст објављен као

¹⁵ Уредник ми је тада рекао да моје текстове објављује пошто зна да сам на првим вишестраначким изборима у Србији 1990. године био (као нестраначка личност) кандидат за републичке парламентарне изборе на листи *Демократске странке*, али да и даље сматра претеривањем моју тврдњу да ћемо се кроз десет година питати *да ли је за Србију била погубнија последња деценија XX или прва деценија XXI века*.

ударни (први по редоследу) у првом броју часописа *Финансије* (јануар-фебруар 2001) у новом миленијуму. Исти случај се поновио и са текстом *Ортодоксни и хетеродоксни програми стабилизације* који је објављен у часопису *Финансије* (март-април 2001).

Први пут сам се сусрео са тиме да моји економски текстови бивају подвргнути *уредничким интервенцијама*. Истина, пре тога (1996. године) замолили су ме из тадашњих „независних“ дневних новина *Наша борба* да напишем дневник између два круга председничких избора у Русији, пошто сам тада радио и живео у Москви. Мада сам дневник написао стриктно поштујући број словних знакова који су ми одредили, мој дневник (*Московска недеља*) је објављен (07.07.1996) уз одређене уређивачке интервенције. Овде преносим целовит текст, а уређивачка скраћивања су обележене масним (**болд**) словима.

Петак, 28. јун 1996. године

До другог, одлучујућег круга председничких избора у Русији, остало је још пет дана. Већ три месеца држава буквално живи у ишчекивању исхода тих избора. Мада сам за непуних пет година, колико живим у Москви, био сведок бурних политичких збивања у Русији, ови избори представљају кулминацију јер за ову земљу они могу да буду судбоносни. У другом кругу бирачима предстоји избор између садашњег председника Бориса Јелцина и представника народно-патриотског блока, лидера Комунистичке партије Генадија Зјуганова.

Пре само неколико месеци многи моји московски познаници били су убеђени да већина бирача није спремна да гласа ни за Генадија Зјуганова (јер не жели

повратак комуниста на власт), а нити за Бориса Јелцина (који је за претходних пет година свога председниковања учинио немало крупних грешака), те да ће се определити за Григорија Јавлинског, општепознатог економисту реформатора, са чијим доласком на власт су повезивали наду у наставак реформи и исправљање грешака учињених у претходном периоду. Поред тога, сматрали су да ће његова победа да ублажи постојећу поларизацију и конфронтацију у друштву, јер је за присталице ГенADIЈА ЗЈуганова он далеко прихватљивији него Борис Јелцин, и обратно.

И испитивања јавног мњења почетком године су показивала да је рејтинг Григорија Јавлинског (и ако знатно нижи од ЗЈугановог) већи од рејтинга Бориса Јелцина (за кога је тада било спремно да гласа само 8% бирача).

Пре почетка предизборне кампање, власти су предузеле мере да се средства информисања (пре свега, телевизија) ставе под пуну контролу Бориса Јелцина. Државни канали телевизије добили су нова руководства у чију апсолутну лојалност према садашњем Председнику не постоји ни најмања сумња, а директор Независне телевизије (НТВ) званично је укључен у предизборни штаб Бориса Јелцина. Сва штампа, са изузетком неколико малотиражних листова, била је под контролом власти. **Од самог почетка предизборне кампање средства јавног информисања стављају се у пуни погон и сврставају на страну Бориса Јелцина. То се, пре свега, односи на телевизију која веома ревносно прати невероватну активност садашњег Председника (без обзира на његов узраст и здравствено стање) и у својим програмима му посвећује неколико**

пута више *минутаже* него свим осталим кандидатама заједно. Наступи других кандидата не дају се *уживо* него их интерпретирају репортери са обавезним негативним коментаром.

У исто време огромна средства се улажу у предизборну кампању Бориса Јелцина (цела Русија је облепљена његовим циновским билбордима, на телевизији се непрестано *врте* његови предизборни спотови, у свим већим градовима се организују огромни бесплатни концерти на којима учествује већина водећих естрадних звезда и слично), те испуњавање предизборних обећања (исплата заосталих пензија и плата радника из буџетске сфере, финансијска подршка појединих региона и делатности, давање пореских олакшица и слично).

Вештим политичким играма онемогућује се покушај стварања коалиције Григорија Јавлинског са Александром Лебедом (популарним генералом) и Свјетославом Фјодоревим (светски познатим офтамологом), а уз велику помоћ средстава информисања бирачи се убеђују да Григорије Јавлински треба да се договори са Борисом Јелцином и одустане од учешћа на изборима, те да он нема шанси да уђе у други круг и да сваки глас дат за њега слаби демократе, а јача комунисте.

Многи моји познаници, који су намеравали у почетку да гласају за Григорија Јавлинског, на крају су гласали за Бориса Јелцина (из страха да би у други круг могли да прођу ГенADIЈ Зјуганов и Владимир Жириновски) или уопште нису изашли на изборе.

Субота, 29. јун

На који ће се начин водити предизборна кампања Бориса Јелцина између два круга избора било је јасно већ после његове прве изјаве који је дао после првог круга: *Сада је избор крајње јасан, или назад револуцијама и потресима, или напред, стабилности и благостању.*

Прећуткује се шта је све урађено за последњих пет година председниковања Бориса Јелцина. И оно што би се могло сматрати успехом не изгледа тако неоспорно (донет нови Устав – практично октроисан после тенковске пуцњаве по Парламенту; слобода штампе – показала и своје друго лице за време ове председничке кампање; приватизација – толико непопуларна у народу да ниједанпут није споменута у предизборном програму Бориса Јелцина; могућност слободног путовања по свету – која је за огромну масу грађана остала само могућност), а тешко је о томе говорити, када је у народу много јаснија слика огромног раслојавања становништва услед чега велика маса људи живи на граници егзистенције, улице градова су пуне просјака, многа предузећа месецима не раде, наука, култура, образовање и здравство се налази у катастрофалном положају, земљу терорише организовани криминал, а рат који у Чеченији траје скоро већ две године свакодневно односи нове жртве. Бирачи не могу да чују како ће да боље живе уколико остане Борис Јелцин, али се зато убеђују да ће живети ужасно лоше уколико изаберу ГенADIЈА ЗЈуганова. Ударни предизборни ТВ спот, који се толико пута понавља да га многи (хтели то или не) знају напамет гласи: *Нико у Русији 1917. годи-*

не није мислио да брат може да пође на брата, а отац на сина. Комунисти нису променили чак ни свој назив. Они неће променити ни методе. Још није касно спречити грађански рат. Страх од грађанског рата у земљи, која је то искусила и имала огромне жртве у ратовима у овом веку, свесно или несвесно, треба да доведе до постављеног циља.

Недеља 30. јун

У Москви је претходна два дана непрестано падала киша. Данас је освануо леп, сунчан дан и са супругом одлазим у Подмосковље и дан проводим у малом градићу Клин. Мало нам је необично јер са нама, као обично, није син Арсеније који своје летње школске распусте проводи код деде и баке у Београду.

Највећи део времена проводимо у Музеју Петра Иљича Чајковског који је окружен старим парком са уређеним стазама и прекрасним лејама цвећа. Оставивши за собом лудачки ритам московског градског живота и налазећи се у природи и тишини, удишући ваздух напуњен мирисом тек расцветалих липа, чини ми се да време, не само да стоји, него полако иде назад. У дубини парка, у пуној хармонији са њим, налази се дрвена кућа у којој је композитор провео последње године свога живота. Та хармонија присутна је и када се уђе у кућу у којој нема никакве раскоши, ничега сувишног и све је подређено стваралаштву: орман са књигама на руском, француском, енглеском, немачком, италијанском и чешком језику, полице са музичком литературом, радни сто и велики клавир на коме је компонована и чувена, нажалост последња, *Шеста симфонија* великог композитора.

Особље Музеја, изузетно пријатне госпође средњих година, не само да дају информације о животу и раду Петра Иљича Чајковског – до детаља знајући о сваком дану који је композитор провео овде – него то раде са таквим одушевљењем, као да желе да на посетиоца пренесу бар делић своје огромне љубави према композитору. Оне нису само раднице Музеја, оне једноставно служе свом идолу. На сва наша питања исцрпно и надахнуто одговарају успевајући да ни једног тренутка не дођу у ситуацију да објашњавају упадљиво одсуство жена у окружењу композитора.

При изласку са територије Музеја, у згради где се налази концертна сала и где је смештена администрација, на вратима рачуноводства читам обавештење да ће због тешке финансијске ситуације плата каснити, те да неће бити исплаћена, до сада уобичајена, накнада за годишњи одмор.

Понедељак, 1. јул

У петак на Видовдан, умро је светски познати слависта, руски и српски академик, Никита Иљич Толстој, праунук Лава Николајевича Толстоја. По старом руском православном обичају сахрана је обављена у понедељак. Супруга и ја смо присуствовали опелу, у једној од најлепших московских цркви, изграђених крајем XVIII века у стилу класицизма, и одали последњу пошту, изузетном човеку знаменитог порекла и осведоченом пријатељу српског народа.

Уторак, 2 јул

Јутрос сам, према договору, у редакцију часописа *Мироваја економика и међународније одношенија*

(издање истоименог института Руске академије наука) однео чланак који сам за њих написао. Задржали смо се доста дуго разговарајући о ситуацији у Југославији и Русији, те положају часописа у ова, не баш лака, времена.

Интересантно је да у Русији, у ситуацији опште кризе, у коме се налази већина научних, а нарочито литерарних часописа (раније изузетно популарних и високотиражних), научни економски часописи излазе прилично редовно. Поред њих, појавили су се нови економски часописи (*Комерсант* и *Експерт*) и дневни лист (*Комерсант-Даилу*) намењени широј читалачкој публици који се, после само неколико година свога излажења, могу да пореде са светски познатим часописима и листовима истог профила, како по садржају тако и по свом изгледу. Поред тога, и све озбиљније дневне новине (*Независимаја газета* и *Сиводња*) имају редовне странице посвећене економској проблематици, где поред актуелних информација наилазимо и на аналитичке текстове водећих, домаћих и страних, економиста.

У држави где деценијама тржиште суштински није постојало, и где су се генерације школовале и радиле у централно-планском систему, овако квалитетни економски часописи и листови имају, и те како, значајну едукативну функцију.

Среда, 3. јул

Синоћ сам стигао у Београд, да бих данас, са мајком и браћом, испунили последњу жељу мога оца Бранка и сахранили га у нашем родном месту – Прибинић. Хвала му на свему што је за мене учинио и нека му је лака земља.

Четвртак, 4. јул

Москва у следећој (1997.) години слави јубилеј – 850 година од оснивања. Она се у последњих неколико година претворила у праву светску метрополу, са новоизграђеним савременим и предивно реновираним старим здањима, многобројним храмовима – враћеним у последње време Цркви – који се обнављају, модерним продавницама одлично снабдевеним робама из целог света, ексклузивним ресторанима, изузетно богатим и ретко интересантним културним програмом.

Заслуга за то сигурно припада и градоначелнику Јурију Лушкову, који је успео да заштити интересе града Москве и њених грађана – чак се изборио да приватизацију у Москви врши на начин битно другачији од усвојеног државног програма приватизације. Коришћењем положаја који Москва има као престоница обезбеђена су знатна финансијска средства (преко *московске приватизације*, значајних градских ренти и слично) која су омогућила Москви да се, у време опште и дубоке економске кризе у Русији, изузетно динамично развија, а што је и многим московљанима обезбедило пристојна лична примања. Социјално најугроженији становници Москве (пензионери, ветерани рата, мајке са малом децом и други) добијају додатна новчана средства, у народу прозвана *лушковски додатак*. Због тога, многи грађани Москве могу да опстану и у једном од најскупљих градова света. Путујући често по Русији, стичем утисак да Москва живи свој живот битно другачије од осталог дела Русије.

Истовремено са председничким изборима одржани су и избори за градоначелника Москве на којима је Јуриј Лушков убедљиво победио своја три конкурен-

та, већ у првом кругу, сакупивши преко 90% гласова. Оно што је за последње четири године урадио као градоначелник Москве била је најбоља препорука за њега и није му ни било потребно да прибегава скупој предизборној кампањи, нити да грађане Москве плаши евентуалном победом својих конкурената.

Један од мојих познаника који јуче, на дан другог круга председничких избора, није желео да иде на биралиште (*желео бих да гласам за онога ко ми се више свиђа, а не онога који ми се мање недопада*) гласно се пита: *када ћемо у Русији моћи да бирамо председника на начин како смо ових дана бирали градоначелника Москве?*

Свакодневно се сетим, не без разлога, дивних стихова руског песника из XIX века, Ф.И. Тјутчева:

*Умом Россию не понять,
Аршином общим не измерить,
У ней особенная стать,
В Россию можно только верить.*

ЈУГОСЛОВЕНСКА ПРИВРЕДА НА ПОЧЕТКУ ТРЕЋЕГ МИЛЕНИЈУМА

РЕЗИМЕ

*Југославија се тек сада, на почетку трећег миленијума, са великим закашњењем, налази на почетку неопходних суштинских економских реформи. Закашњење од једне деценије је огroman недостатак, али и велика шанса да се избегну грешке, заблуде и лутања кроз које су прошле друге привреде у транзицији.*¹⁶

Искуство других привреда у транзицији показује да је потребно напустити наивно веровање економиста – (нео)либерала да ће стабилизација, либерализација и приватизација аутоматски решити све економске проблеме и бити свестан да у реформисању привреде кључну улогу има држава и њене институције, те да је потребна поетапност, а не никакав радикализам у спровођењу реформи. Исто тако, неопходно је да урађени програм економских реформи буде резултат домаће памети (да се једноставно изразим), а никако већ готов програм који се „увози” са стране.

¹⁶ Уредничка скраћивања (у часопису Финансије, јануар-фебруар 2001) обележена су масним (бoлд) словима.

Од изузетне важности је и да програм економских реформи у Југославији буде конципиран и спровођен од стране људи који представљају аутентичну домаћу елиту са јасно артикулисаним националним интересима заснованим на истинском патриотизму, а не компрадора чији је првенствени циљ лично богаћење и сопствено укључивање у светску елиту (макар то био и њен периферни слој).

* * *

Југославија се на почетку трећег миленијума налази у ситуацији када је неопходно, једном мудро и до краја осмишљеном политиком, предузети адекватне мере у разним сферама живота како би велика већина њених грађана кроз разумно, релативно кратко, време после смене претходне власти, осетила благодети једне одговорне државне политике. У оквиру свих тих промена посебно место ће имати суштинске економске реформе које нам предстоје.

За такве реформе основни услов је да постоји стварна политичка воља. Уколико пођемо од претпоставке да она, после септембарских и децембарских избора из 2000-те године, постоји онда се поставља питање како економске реформе треба да буду конципиране и како да се у стварности реализују. Заостатак, од једне деценије, у спровођењу суштинских економских реформи, Југославија би требало да компензује на тај начин што ће извући поуке из већ богатог искуства привреда у транзицији (ПУТ) и тако избећи њихове грешке, заблуде и лутања.

Веома важан услов суштинских економских реформи јесте и напуштање досадашње погубне политике економске изолације и укључивање југословенске привреде у међуна-

родне економске токове без чега није могућ динамичан развој савремених држава. То укључивање мора да се изврши на начин који ће омогућити да се избегне друга крајност у којој би земља била једноставно препуштена интересима светске (међународне) олигархије и транснационалног капитала, што би дугорочно гледано, могло да има још погубније последице.

Напуштање политике економске изолације

Савремени глобални економски развој опредељује се дејствима две супротстављене тенденције: потчињавање светске привреде интересима светске олигархије и транснационалног капитала, с једне, и конкуренцији националних економских система, с друге стране. У преплитању тих тенденција имамо велики број различитих комбинација економских модела појединих земаља.

Они се крећу од моћних националних привреда у којима се базира већина транснационалних компанија и у којима се национални интереси и интереси крупног капитала добрим делом поклапају (као што су САД), до пуне колонијалне зависности великог броја економски неразвијених (пре свега, афричких) земаља којима доминира транснационални капитал. Између те две крајности налази се највећи део држава, као што су земље Европске уније (које су се одрекле националног суверенитета у економији у корист европског транснационалног капитала), успешно и брзо развијајуће земље Југоисточне Азије које успевају да штите националне економске интересе и истовремено успешно привлаче инострани капитал), земље Латинске Америке (које покушавају да створе простор за развој сопственог капитала у условима доминирајућих транснационалних корпорација) итд.

Изградња економског модела сваке земље одвија се у врло оштрој борби за контролу над институцијама државне власти између представника транснационалног и националног капитала, светске олигархије и националне елите. Између њих постоје разни (најчешће оштро супротстављени) интереси, различите системи вредности, разни инструменти деловања итд. Југославија би требало да избегне судбину великог броја малих и економски недовољно развијених земаља у којима су противуречности између интереса транснационалног и националног капитала решавани увлачењем последњег у службу међународних корпорација и стварањем компрадорске националне елите која (због службе интересима транснационалног капитала) бива укључена у периферни слој светске олигархије.

Када говоримо о светској олигархији ми под тим појмом, једноставно речено, подразумевамо веома сложену и разнородну свеукупност крупних транснационалних (и њима потчињених) корпорација и банака, научних, консултантских и правних институција које их опслужују, међународних финансијских организација које раде у њиховом интересу, те разних формалних и неформалних организација које утичу на формирање јавног мњења. Без обзира на сву њену аморфност светска олигархија у пракси делује веома координирано због једноставне чињенице да је повезује исти економски интерес – слободно кретање транснационалног капитала и потчињавање својим интересима привреда што већег броја земаља у циљу стварања максималног профита. Због тога би било погрешно објашњавати деловање светске олигархије разним теоријама завере или активностима неких сатанских сила него објективним економским интересом крупног капитала.

У циљу реализације сопствених интереса светска олигархија настоји да ослаби националне системе безбедности и институције државне власти и националног суверенитета (заменајући их међународним правом и институцијама), те уништи националне економске структуре (потчињавајући их интересима транснционалног капитала). То се остварује на различите начине: увлачењем земље у велику дужничку зависност, подстицањем хаотичног стања у друштву, подривањем ауторитета државе и њених темељних институција, корумпирањем и деморалисањем њене националне елите, формирањем великог броја невладиних организација (од којих се највећи број, добрим делом, обучава, финансира и подржава из иностранства и има анационалну усмереност), релативизацијом устаљеног система вредности и оспоравањем кључних националних институција (цркве, академије наука и сл.) као и позитивног наслеђа националне историје, обликовањем јавног мњења кроз средства масовног информисања која се (директно или индиректно) стављају под контролу фактора ван земље.

Унапред се проналазе и припремају компрадори који би у погодном тренутку заузели кључна места у држави, разним средствима покушавају да се доведу на одговорне државне функције и по сваку цену се настоји обезбедити њихов што дужи опстанак на власти, нуде се готова решења за вођење економске политике, предлажу се „независни“ економски саветници из иностранства и слично. Идеолошку основу такве политике, по правилу, представља радикални (нео)либерализам.

С друге стране, национални интерес сваке државе огледа се у потреби одбране независности земље, обезбеђењу високог стандарда и благостања свих грађана, очувања соп-

ствене националне културе и могућности реализације властитих духовних вредности. Овакви интереси опредељују и одређене приоритете у међународној сарадњи, а они се у економској сфери, пре свега, огледају у отварању према међународном економском окружењу (зналачки користећи сопствене компаративне предности), привлачењу иностраног (првенствено, директног) капитала, међународној кооперацији (која треба да је под националном контролом и да обезбеђује заштиту унутрашњег тржишта), ограничавање иностраних инвестиција у сфере које су од виталног националног значаја (као на пример, у банке у Чешкој, у енергетику у Русији, и земљиште у Словенији итд.), подршка домаћим произвођачима и стимулисање конкурентности националне привреде.

*Програм економских реформи
и Вашингтонски договор*

Да би Југославија могла успешно да заштити своје националне интересе у економској сфери потребно је да има сопствени, конзистентно урађен и доследно спровођен, програм економских реформи који ће да полази од достигнућа савремене економске науке али и користи искуства – како позитивна тако и негативна – других ПУТ, те узима у обзир и специфичности југословенске привреде као и међународне реалности.

Разрађен програм економских реформи морао би да буде превасходно резултат домаће памети, да се тако једноставно изразим, која неће само слепо копирати неке универзалне *рецепте* који су *прописани* за ПУТ и који су за многе од њих, које су их до сада примењивали, имале катастрофалне последице. Мора се имати у виду да се про-

грам конципира зависно од циљева који се желе постићи, те да циљеви које пред себе постављамо не морају да се поклапају са циљевима оних који нам нуде већ готове *рецепте*. То нарочито важи за економску сферу која је, у својој суштини, заснована на интересу.

У исто време програм треба да разради и у пракси реализују људи који представљају аутентичну националну елиту са јасно артикулисаним националним интересима заснованим на истинском патриотизму, **а не компрадорска каста која се (самопроглашавајући „експертима“) сама кандидује за одговорне функције у држави и синхронизовано намеће од стране „независних“ средстава јавног информисања у земљи и утицајних међународних кругова.**

Будући да одређена група наших (сада већ утицајних) економиста заступа програм радикалних економских реформи¹⁷ било би корисно видети каква су искуства других ПУТ које су се определиле за сличне програме. **И то поготово због чињенице да су исте личности биле једни од најватренијих заступника (па и директни актери) багер револуције и кризних штабова који се на све стране стварају у периоду после „српске октобарске револуције“ и преко којих се подстиче хаотично стање у зем-**

¹⁷ Видети књигу: Група аутора – Г 17, *Програм радикалних економских реформи у СР Југославији*, Радио Б 92, Београд, 1997. (Групу Г 17 чинили су: Љубомир Маџар, Веселин Вукотић – координатор, Млађан Динкић – координатор, Михаил Арандаренко, Стојан Бабић, Жељко Богетић, Бојан Димитријевић, Петар Ивановић, Милан Ковачевић, Јелица Минић, Бранко Милановић, Милић Миловановић, Михаило Николић, Јован Ранковић, Душко Шушњар, Душан Вујовић и Бошко Живковић)

љи и руши (ионако мали) ауторитет темељних државних институција.¹⁸

Велика већина ПУТ определила се за један либерални програм радикалних економских реформи који је био

¹⁸ Одмах после избора господина Војислава Коштунице за председника СРЈ могле су да се уоче разлике по битним државним питањима у његовим изјавама и изјавама других лидера ДОС-а. Тако, и недавна изјава (почетак новембра 2000) председника Војислава Коштунице, у којој истиче да није тражио нити тражи оставке челних људи војске и полиције већ да од њих тражи да раде у служби народа и државе, изазвала је оштру реакцију другог лидера ДОС-а (и вероватно будућег српског премијера) господина Зорана Ђинђића и овај неспоразум, можда од свих досадашњих, најубедљивије сведочи о два различита схватања изградње будуће државе, која персонификују државник господин Војислав Коштуница и политичар господин Зоран Ђинђић.

Председник у својој изјави истиче да су нам сада *понајмање потребне личне и страначке острашћености, реваншистички и рушилачки потези*, те да демократска и национално одговорна држава *мора бити чврсто укореењена у правним начелима, правној сигурности сваког грађанина, поштовању институција које су темељ сваке нормално организоване земље* и да *војска и полиција спадају у те темеље*. У исто време, господин Зоран Ђинђић демонстрира супротан приступ (у томе га подржавају и веома експонирани економисти Г-17) који је у пракси до сада спровођен уз помоћ *кризних штабова* и других метода притиска што је, добрим делом, допринелу стварању хаотичног стања у земљи.

Другим речима, дилема је шта радити са темељним државним институцијама које су далеко од стања које би одговарало добро уређеној држави. Да ли је потребно очувати и то мало ауторитета које те институције имају и постепено поправљати стање у њима до жељеног нивоа или их треба одмах (*као остатке прошлог режима*) потпуно уништити и на *празном простору* градити нове. Искуство других држава показује да створени празан простор бива одмах попуњен парламентарним и криминалним структурама и/или евентуално допуњен међународним уплићањем.

базиран на такозваном *Вашингтонском консензусу* и који је био разрађен (*прописан*) од стране Међународног монетарног фонда, Светске банке и администрације САД (Министарство финансија и USAID).

Вашингтонски консензус је разрађен крајем 80-их и почетком 90-их година и био је првобитно намењен за земље Латинске Америке. Према овом документу само оштра финансијска дисциплина уз дерегулацију и либерализацију привреде довољна је да елиминише стагнацију и иницира економски раст. Латинска Америка је добила тако велики значај у споровима о путевима економског развоја, не због чињенице да је у тим земљама расла социјална неправда и рапидно се ширило сиромаштво него, због велике задужености овог региона према међународним финансијским организацијама и развијеним земљама, у првом реду, САД.

И није саосећање према континенту који се налази у очајном економском и социјалном стању подстакло владу САД и међународне финансијске организације (у којима је реч САД одлучујућа) да предузму одређена дејства, него жеља да се разреши проблем дугова и врате уложена средства. Данас, деценију после, не постоји слична потреба да се покуша помоћи земљама Африке (а ни ПУТ), чије се привреде налазе у катастрофалном стању, јер у земље Африке нису уложена ни приближно толика средства (као што је то случај са Латинском Америком), поготово не средства САД.

Десет основних ставова *Вашингтонског консензуса*, који треба да буду основни принципи којима треба да се руководе владе у вођењу економске политике, своде се на следеће:

1. *Финансијска дисциплина.* Дефицит буџета не сме да буде велики и он се мора покривати без коришћења инфлаторних пореза.
2. *Приоритети у државним расходима.* Држава расходе треба преоријентисати из области, важних са политичког становишта, на сфере са већим ефектима.
3. *Пореска реформа.* Потребно је ширити пореску основу и снижавати пореске стопе.
4. *Финансијска либерализација.* Основни приоритет у овој области јесте инсистирање на тржишним каматним стопама.
5. *Девизни курс.* Потребно је имати јединствен девизни курс који ће обезбедити спољнотрговинску конкурентност.
6. *Либерализација трговине.* Ванцаринска ограничења треба заменити царинама чија стопа треба да се смањи и креће у распону 10-20%.
7. *Директне иностране инвестиције.* Треба укинути све вештачке баријере и иностране фирме треба да имају исте услове као и домаћа предузећа.
8. *Приватизација.* Државна предузећа треба приватизовати.
9. *Дерегулација предузетништва и јачање конкуренције.* Треба отклонити сва ограничења која отежавају појаву нових фирми или ограничавају конкуренцију.
10. *Право власништва.* Законима треба обезбедити сигурност власништва без великих трошкова за његову заштиту.¹⁹

¹⁹ Међутим, због тешкоћа са којима су се сусреле привреде земаља које су се у вођењу економске политике придржавале ових препорука, извр-

Као што смо рекли, принципи *Вашингтонског консензуса* су првобитно били предложени земљама Латинске Америке које су за разлику од ПУТ имале одређену тржишну економију са значајним приватним сектором, али релативно слабу индустрију. Међутим, ови принципи су били, преко разних иностраних саветника и у преговорима са међународним финансијским организацијама, предлагани и *натурани* ПУТ. Сматрало се да је довољно само извршити финансијску стабилизацију, либерализацију привреде и приватизовати државну имовину да би се обезбедио стабилан привредни раст.

Постојало је претерано веровање у аутоматизам тржишног саморегулисања али и убеђеност у потребу хитног повлачења државе из економске сфере. Како наводи професор Гжегож Колотко²⁰ ортодоксни (нео)либерали користили су

шене су одређене корекције у првобитно формулисаним основним принципима и они сада гласе:

- повећати штедњу, пре свега, подржавајући финансијску дисциплину,
- преоријентисати државне расходе првенствено на социјалне потребе,
- реформисати порески систем и поред осталог увести еколошки порез и земљишну ренту,
- појачати банкарску регулативу,
- подржавати конкурентни девизни курс и напустити пливајући курс и разне додатке девизном курсу.
- користити унутрашње регулисање у либерализованој трговини,
- градити конкурентну привреду кроз приватизацију и дерегулацију,
- извршити строго дефинисање права власништва доступног свима,
- створити кључне структуре, као независну централну банку, јаке буџетске организације, независно и некорумпирано правосуђе и берзу рада,
- повећати издатке за образовање, пре свега, за основне и средње школе.

²⁰ Гжегож В. Колодко: *От шока к терапии – Политическая экономия постсоциалистических преобразований*, Эксперт, Москва, 2000, Професор Г. Колотко био је вицепремијер и министар финансија Пољске у периоду (од 1994. до 1997. године) када је Пољска прешла са радикал-

се једним поједностављеним начином мишљења према коме нема потребе да се размишља о томе како да се вози аутомобил ако он, од одређене тачке и при одређеним околностима, може да се креће сам од себе.²¹

Основне две слабости које су се испољиле код већине ПУТ, при спровођењу економских реформи, а које наводи и професор Г. Колотко, огледале су се у следећем:

- радикализам економских реформи и повлачење државе из свих сфера економског живота,
- замена циља и средстава у стратегији реформи.

Радикалним економским реформама створен је системски вакуум у коме су старе структуре управљања биле брзо разрушене, а нове у међувремену нису створене, или су створене у релативно кратком временском периоду у коме не могу суштински да профункционишу. Уколико реформатори једноставно брзо разруше старе структуре, норме и ограничења како би *почистили* државу, не узимајући у обзир да процес стварања нових захтева много времена, онда се новостворене структуре и норме, по правилу, показују неефикаснијим.

У постсоцијалистичким привредама стварање тржишних структура није могло да се изврши *преко ноћи*, односно у релативно кратком временском периоду. То је

ног ка дугорочном више избалансираном моделу тржишних реформи који је претходно разрађен у његовом програму *Стратегија за Пољску*.

²¹ Сличан начин размишљања, у вези са значајним падом уличног курса марке, могли смо да чујемо одмах после „српске октобарске револуције” од тада још самопостављеног шефа (гувернера самозванца) НБЈ мр Млађана Динкића. Довољно је само на одређено место у НБЈ да поставимо човека у кога *имамо поверење* те да се за само један дан преполови улични курс немачке марке. (Видети: *Динар вреднији захваљујући Живку Нешићу*, Данас, 09.10.2000)

дуготрајни процес и сматра се да није мудро вршити либерализацију и приватизацију које не би временски биле усклађене са таквим процесима. У противном добија се *дивље тржиште* који води криминализацији економског живота и може, у великој мери, успорити кретање привреде ка ефикасности и расту. Тако је у многим земљама, у којима се ишло на радикални курс промена, где се упоредо са брзом либерализацијом и приватизацијом ишло на стварање нових структура управљања на један доста некоординисан и хаотичан начин, забележен катастрофалан економски резултат.

Други важан недостатак јесте замена циља и средстава стратегије реформисања привреде која води деформацији саме стратегије и недовољном схватању њеног дејства на реалну економију. Стабилна финансијска ситуација, ниска инфлација, стабилан девизни курс, приватизација и либерализација привреде, само су средства економске стратегије, а не циљеви сами по себи. Једноставно речено, финансијска стабилизација, либерализација привреде и приватизација треба да буду средства за остварење циљева економских реформи. Међутим, они су разматрани као показатељи успеха реформи, а не као претпоставке за остварење фундаменталних циљева. Са правом се може поставити питање: шта значи висок степен приватизације државне имовине, високо либерализована привреда и остварена финансијска стабилизација у условима огромног пада привредне активности и животног стандарда? Другим речима, стварање тржишне привреде није важно само по себи већ као фактор убрзања привредног раста и повећања благостања становништва.

Отворена критика исправности политике које су ММФ и Светска банка водиле у односу на ПУТ у последњој деценији дошла је и од стране економисте светског гласа,

доскорашњег потпредседника и главног економисте Светске банке Џозефа Стиглица (*Joseph Stiglitz*)²² који сматра да су савети за ПУТ у духу *Вашиingtonског консензуса* прилично поједностављени. *Кина је занемарила ове препоруке и постигла завидан успех, Русија их је прихватила и доживела фијаско.*²³

Покушавајући да објасни фактички неуспех руских реформи Џ. Стиглиц долази до закључка да се основни проблем налази у *прекомерном веровању економским моделима узетих из уџбеника, који могу бити успешни при обуци студената, али се на њих не треба ослањати при саветовању владе која покушава да изгради тржишну привреду.* Идеолошка одлука руских реформатора да што пре раскину са прошлим режимом довела је до уништења скоро свих форми организације друштвеног живота. Изградња нових институција, које би биле адекватне тржишним условима, вршена је у Русији методом *шок терапије* и некритичним копирањем западних образаца, који се у руским условима нису показали, ни приближно, ефикасним као на Западу.

Досадашња искуства постсоцијалистичких држава у реформисању привреде показују да су програми радикалних економских реформи доживели неуспех, а да су запажени резултати постигнути тек са одустајањем од тога курса и разрадом сопствених економских програма који, уважавајући светска искуства, првенствено узумају у обзир специ-

²² J. Stiglitz, *More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post-Washington Consensus*, WIDER Annual Lecture, WIDEW/UNU, 1998; J. Stiglitz, *Whither Reform ? Ten Years of Transition*, World Bank's Annual Bank Conference on Development Economics, Wash., D.C., April 28-30, 1999.

²³ У последњој деценији бруто друштвени производ Кине је удвостручен, а Русије преполовљен и поред чињенице да је Русија одавно већ извршила приватизацију и либерализацију привреде, те да је успела у дужем времену да оствари и релативну финансијску стабилизацију.

фичности сопствене привреде и интересе свога народа. То показује и пример Пољске (једине од око 30-ак ПУТ бивших република СССР-а, СФРЈ-а, Чехословачке и других бивших источноевропских социјалистичких земаља чији је бруто друштвени производ 1997. године био већи него 1989. године) после напуштања програма радикалних економских реформи и преласка на програм професора Г. Колотко, као и пример Русије после доласка владе Јевгенија Примакова и касније екипе Владимира Путина.

Поучан пример Русије

Можда је управо пример Русије нарочито поучан. У складу са принципима *Вашингтонског консензуса* програм радикалних реформи у Русији био је усмерен на три главна сегмента: брзу и свеобухватну приватизацију, либерализацију привреде и макроекономску стабилизацију.

У Русији је извршена приватизација која се темелила на два основна принципа: ороченост (брзина) и обавезност, а извршена је у две фазе: ваучерска у прве две године, а после тога новчана приватизација. Само кроз ваучерску фазу приватизовано је преко 100.000 предузећа (од којих 20% крупних) што чини око 70% индустријског потенцијала Русије. Око 40 милиона људи постали су акционари. Највећи део преостале државне имовине приватизован је у другој – новчаној фази приватизације. Процес приватизације се одвијао на не баш задовољавајуће фундираној законској основи и при недовољно разрађеним правилима самих приватизационих процедура, због чега многи угледни руски економисти тврде да је приватизацију у њиховој земљи одликовао висок степен криминализације и да се она једноставно претворила у плачку. У исто време, формална про-

мена власништва није створила ефикасног сопственика и није представљала основу за значајније повећање ефикасности привреде у целини.²⁴

У Русији је у релативно кратком року извршена веома широка либерализација привреде. Првог дана спровођења радикалних економских реформи (02.01.1992. године) извршена је либерализација цена и дозвољено слободно формирање око 90% цена на мало. У релативно кратком периоду знатно је либерализована и спољна трговина. Предузећима је дозвољено да се самостално баве спољнотрговинским пословима, укинута су ванцаринска ограничења и специјални девизни курсеви, а царинске стопе су знатно смањене. Одмах на почетку радикалних економских реформи веома је либерално постављено право формирања и пословања приватних предузећа.

Брза и широка либерализација цена и спољне трговине довела је до *поплаве* домаћег тржишта увозним производима (од којих је добар део био веома сумњивог квалитета). Увозни производи су најчешће били субвенционирани у својим земљама које су настојале да освоје ново – велико руско – тржиште. Руски произвођачи такву конкуренцију нису могли да издрже што је довело до масовног затварања руских предузећа.

У исто време, велика криминализација друштва, а посебно у привредној сфери, представља велику препреку да се предузетништвом баве најспособнији, часни и савесни људи. Због тога се за приватни бизнис, углавном, одлучују они који су спремни да се договарају са бандама *рекетиша*, код којих добар део запослених чине чувари и телохраните-

²⁴ Видети детаљније: Татјана Душанић, *Шта није решила приватизација у Русији?* Пословни круг, Београд, 11/98.

тељи, који на разне начине избегавају плаћање пореза и слично.

Русија је успела да изврши значајно снижење стопе инфлације и релативно стабилизује девизни курс. Тако је инфлација снижавана из године у годину (1992. године она је износила 2.508,8%, 1993. – 840,1%, 1994. – 204,7%, 1995. – 131,3%, 1996. – 21,8% и 1997. – 11,1%) да би непосредно пре финансијског краха (у 1998. години) износила само 6% на годишњем нивоу. Увођењем такозваног *валутног коридора*²⁵ стабилизован је и девизни курс. У наведеном периоду стопа инфлације се смањивала, али је била стално већа од стопе обезвређивања националне валуте која је постала све више прецењена. Прецењен курс рубље дестимулисао је извоз, а стимулисао увоз што је за последицу имало даљи пад привредне активности.

У условима перманентног пада привредне активности у земљи реални приходи државног буџета су се драстично смањивали. Иако је долазило до значајног реалног смањења буџетских расхода (што је све сфере друштвеног живота које се буџетски финансирају – школство, здравство и слично – довело у катастрофално стање) дефицит буџета био је перманентно релативно висок. Да би се избегло његово инфлаторно финансирање и очувала финансијска стабилност, држава се определила за емисију државних обвезница, односно покриће буџетског дефицита повећањем унутрашњег дуга. На државне обвезнице плаћана је изузетно висока реална каматна стопа тако да су (и онако оскудна) слободна финансијска средства била усмерена у њих, а не у реални сектор, што је још више спутавало при-

²⁵ Видети детаљније у књизи: Татјана Душанић – Јован Б. Душанић, *Транзиција у Русији*, Економска политика, Београд, 1998.

вредну активност. Средином 1998. године унутрашњи дуг је достигао износ који је еквивалентан суми од 70 милијарди долара, мада га до 1994. године практично и није било. У исто време и задуживање у иностранству значајно расте и крајем 1998. године премашује износ од 150 милијарди долара. Све је то довело до финансијског краха у августу 1998. године када је Русија признала немогућност благовременог измирења државног унутрашњег дуга, да би убрзо дошло до стрмоглавог пада курса националне валуте, смене владе премијера Сергеја Киријенка и формирања нове владе на челу са Јевгенијем Примаковым која напушта дотадашњи курс спровођења економских реформи.

Од почетка спровођења економских реформи (јануар 1992) па све до финансијског краха (август 1998) Борис Јелцин (у чијим рукама је била концентрисана сва реална власт у земљи) се у спровођењу економске политике упорно ослањао на *младе економисте* – либерале, **у првом реду, Јегора Гајдара и Анатолија Чубајса, а касније и Сергеја Киријенка и Бориса Немцова.** Управо су ови *млади реформатори* били миљеници Запада. Међународне финансијске организације су у преговорима са Русијом инсистирале да управо они имају одлучујући утицај при дефинисању и спровођењу реформских захвата који су, како се касније показало, били разрађивани (па и писани) ван Русије, те својски предлагани од „независних“ саветника са Запада и здушно подржавали од „независних“ средстава јавног информисања у земљи. Имајући у виду резултате које је Русија постигла спроводећи радикалне економске реформе, за ове *младе реформаторе* тешко се може тврдити да су се у спровођењу економских реформи руководили интересима своје земље на начин како то схвата и осећа већина руског становништва. Због тога су и економске реформе у Русији,

при чијем се спровођењу полазило од политичко-конјуктурних мотива (очување власти, лично богаћење и слично) и у интересу до краја не јасно кога (светске олигархије, новостворене домаће олигархије састављене од поликриминалних и криминалних делова друштва и високо корумпираних државних чиновника и слично), мало шта могле да помогну руској привреди и обичном грађанину.

Упорна упозорења угледних руских економиста на погубност одабраног курса, тешко су се могла пробити до шире јавности и била су надјачавана уверавањем Бориса Јелцина и његових *младих реформатора* да после почетног *транзиторног пада* већ кроз неколико месеци (на почетку је то била јесен 1992. године да би тих *неколико месеци* потрајало годинама), Русију очекује буран економски раст и значајно повећање животног стандарда становништва.²⁶ Благовремена упозорења угледних руских економиста била су игнорисана. Исту судбину доживело је и обраћање групе веома угледних руских и америчких економиста председнику Русије (Борису Јелцину) средином 1996. године.²⁷

²⁶ Становништво је убеђивано да предузете реформе у целости подржава међународна заједница и да је спремна да за то пружи издашну финансијску помоћ која ће стићи у релативно кратком року. Спомињани су и конкретни износи од неколико милијарди долара. Мало што од тога се касније показало реалним. И оно што је добијено било је условљавано великим уступцима на које је Русија морала да иде у економској (и не само економској) сфери тако да је велико питање да ли је Русија од тога имала више користи или штете.

²⁷ Аутори наведеног документа су познати амерички економисти – нобеловци *Кенет Ероу*, *Василиј Леонтијев*, *Лоренц Клајн*, *Роберт Солоу* и *Џејмс Тобин*, те светски познати економисти – професори *Мајкл Интрилигејтор* и *Маршал Поумер*, а са руске стране економисти – академици *Леонид Абалкин*, *Олег Богомолов*, *Станислав Шаталин*, *Валериј Макаров*, *Јуриј Јеременко* и *Дмитриј Лавов*. Интегрални текст документа видети

Међутим, сада се критици начина како се спроводе економске реформе у Русији домаћим академицима (којима су *млади реформатори* замерали да се *дуго живећи у старом систему тешко сналазе у новим тржишним условима*)²⁸ прикључили и еминентни амерички економисти (међу којима и многи нобеловци).

Основни став од кога они полазе јесте да прелазак у *истинску тржишну привреду захтева време, а покушај да се тај процес значајније скрати води у катастрофу*. Своје предлоге за измену курса економске политике у Русији, аутори у основи свode на преиспитивање улоге државе у процесу тржишне трансформације. Досадашња политика *немешања државе, која је део шок терапије није била оправдана* и требало би убудуће да држава преузме на себе основну улогу у економији као што је то случај у савременим привредама САД, Шведске, Немачке... Једна од последица повлачења државе из привредног живота, према ауторима разматраног документа, јесте *прелаз не ка тржишној, него ка криминалној привреди. Користећи немешање владе, криминални елементи су попунили вакуум*.

Међутим, Борис Јелцин је са својим *младим реформаторима* све до финансијског краха у августу 1998. године, упорно спроводећи програм радикалних економских реформи, земљу довео у катастрофално економско стање. Бруто друштвени производ је у 1998. години износио 52% истог из

у књизи: О.Т. Богомолов, *Моя летопись переходного времени*, Экономика, Москва, 2000, стр.272-275.

²⁸ У исто време економисте млађе генерације који су били критичари начина како се спроводе реформе у Русији (као например, Сергеј Глазјев) *млади реформатори* су оспоравали тврдњама да су *носталгичари за старим системом и без ауторитета у међународним економским круговима*.

1989. године. Тако стрмоглав пад бруто друштвеног производа земље није забележен ни у време Првог светског рата (1914-1917, смањење од 25%), Грађанског рата који је после тога уследио (1918-1922, пад од 23%), а нити за време Другог светског рата (1941-1945, смањење од 21%) када је велики део земље био физички окупиран од стране фашиста.

Нарочито драстичан пад бележи индустријска производња, а у оквиру ње машиноградња и лака индустрија. Због тога је дошло до значајних промена у структури индустријске производње (удео машиноградње и лаке индустрије са 41,1% у 1991. години смањен је на само 21,5% у 1998. години) и Русија све виши личи на земље трећег света које врше распродају својих сировина у замену за увоз потрошних добара. Инвестиције у привреду Русије смањују се из године у годину и у 1998. години чинили су само 20% оних из 1991. године.

У исто време дошло је до брзог пада животног стандарда становништва и њиховог огромног раслојавања где на једној страни постоји новостворена невероватно богата класа и са друге стране огромна већина становништва која живи на ивици сиромаштва.²⁹ Уз то, процењује се да 3/4 примања најбогатијих потиче из *сиве економије*.

Економске тешкоће прати и демографска катастрофа. У Русији долази до веома забрињавајућег процеса депопулације (проценат смртности становништва расте и већи је од процента рођених који се смањује) што је у XX веку у Русији било забележено једино у ратним временима. Смрт-

²⁹ Приходи 10% најбогатију су 30 пута већи од прихода 10% најсиромашнијих. Тај показатељ у земљама Централне и Источне Европе износи 5,1-5,6 у западноевропским земљама 2,6-5,7 и у САД 5,3 пута. (Према: О.Т. Богомолов, *Моя летопись переходного времени*, Экономика, Москва, 2000, стр. 245)

ност у Русији је већа него било у којој земљи Европе, Америке, Аустралије и Азије (са изузетком Авганистана и Камбоџе), те већине земаља Африке. Просечни животни век је знатно скраћен и данас трећина умрлих не доживи пензионери узраст. Код мушкараца просечни животни век износи само 57 година и за више од 7 година је краћи него пре једне деценије. Смртност *јачег пола* у узрасту од 16-59 година већа је него што је била крајем XIX века. Стручна истраживања показују да преко 70% одраслих живи у стању дуготрајног психо-емоционалног и социјалног стреса који изазива забрињавајући раст депресије, психозе, алкохолизма и наркоманије. Очајање, изазвано економском ситуацијом у земљи, узрок је раста самоубистава и насиља у друштву.

Тек када је Русија доживела финансијски крах и драстичан пад (и онако ниског) стандарда становништва и када су земљи претили огромни социјални и политички потреси са несагледивим последицама, Борис Јелцин се одрекао *младих реформатора*³⁰ и за председника владе

³⁰ Интересантно да је Џефри Сакс, професор Универзитета у Харварду и саветник у многим ПУТ, који је био на челу групе економских саветника председника Бориса Јелцина у првим годинама радикалних економских реформи, тек после финансијског краха у Русији објавио у цењеном московском листу *Независимаја газета* (16.9.1999) *покајнички* текст *Неуспех руских реформи*. У њему Сакс признаје да су његови савети били универзални за све ПУТ, па и за Русију, и да је велика грешка што се при спровођењу реформи у Русији у обзир нису узимале њене специфичности.

Надамо се да је и његов сарадник господин Божидар Ђелић свестан катастрофалних грешака које су они (Сакс и његова екипа сарадника) учинили при саветовању влада Пољске (у периоду 1991/92. године) и Русије (као саветник Анатолија Чубајса), те да то неће сада поновити у својој отаџбини. Као будући министар финансија Србије надамо се да ће мр Божидар Ђелић представљати *домаћу намет* што није био случај у Пољској и Русији, те нешто касније и у Руму-

именовао Јевгенија Примакова који је са својом економском екипом напустио дотадашњи економски курс реформатора – (нео)либерала и у економској (и не само економској) сфери много већи значај посветио улози државе, те одустао од метода *шок терапије* у економији. Од тада, а нарочито са доласком екипе Владимира Путина (која наставља курс којим је кренуо Јевгениј Примаков) Русија бележи постепени економски опоравак али и позитивне промене у осталим сферама друштвеног живота.

У другој половини 1998. године извршена је значајна девалвација, те напуштена политика прецењеног курса националне валуте, што је обезбедило и ценовну конкурентност руској привреди (увоз постаје не много економски атрактиван, а домаћа производња рентабилна и конкурентна како на домаћем тако и на иностраном тржишту), односно предност је дата развоју а не стабилизацији. Државни органи у економској сфери (али и у другим) показују много бољу ефикасност у свом раду. Тако је Русија после вишегодишњег пада бруто друштвеног производа, у 1999. години забележила раст од 3,2%, а за првих осам месеци 2000. године, према подацима Министарства развоја економије и трговине (бивше Министарство економије), тај раст је износио 7,3%. Овакав раст је забележен захваљујући, пре свега, порасту индустријске производње од око 10%.³¹ Поред тога, девизне резерве Русије су за последње две године више него удво-

нији (где је 1997. године био саветник премијера владе Чорбеа, владе демократских снага у Румунији које су после четири године владавине због катастрофалних резултата убедљиво изгубиле изборе крајем 2000. године и омогућиле тријумфални повратак социјалиста на власт).

³¹ То је постигнуто у условима, не тако мале, инфлације која је за првих осам месеци 2000. године износила 19% исказане на годишњем нивоу.

стручене и крајем 2000. године су достигле апсолутни максимум од преко 28 милијарди долара.

Шта да се ради у Југославији ?

Као што је већ речено, Југославија се тек сада, на прагу трећег миленијума, са великим закашњењем, налази на почетку неопходних суштинских економских реформи. Заостајање од једне деценије је огроман недостатак, али и велика шанса да се избегну грешке, заблуде и лутања кроз које су прошле друге ПУТ. Било би историјски неодговорно уколико не извучемо адекватне поуке из, сада већ богатог, искуства других.

Сигурно је да Југославија у реформисању привреде мора да изврши успешно комбиновање концепта отвореног тржишта и отворености према свету, с једне, са осмишљеним усмеравањем развоја привреде уз веома наглашену и активну улогу државе, с друге стране.

После септембарских избора (2000. године) Југославија је у кратком року успела да постигне значајне резултате на плану отварања према свету. Југославија је за непуна прва три послеизборна месеца постала пуноправна чланица многих међународних институција и организација, а ових дана је примљена и у ММФ.

Југославији сада предстоје озбиљни преговори са *Париским и Лондонским клубом* кредитора око регулисања спољног дуга. Имајући у виду чињеницу да Југославија једноставно није у могућности да у целости отплати спољни дуг, те да се југословенска привреда нашла у оваквој ситуацији, добрим делом, и због неоправдано уведених међународних економских санкција (које су биле на снази скоро целу протеклу деценију) и агресије НАТО снага (током 1999.

године),³² постоје реалне шансе да наша земља у ново-насталој ситуацији једном активном аргументованом политиком издејствује знатан отпис постојећег дуга. То поготово у ситуацији када је преседан већ учињен у случају Пољске.³³

Сигурно је да Југославија треба да настави активну политику отварања према свету (где би циљ требао да буде улазак у највећи број међународних економских организација и институција и успостављање добрих односа са свим

³² Штета које је Југославија до сада имала због агресије НАТО пакта су огромне. Пре свега, ради се о ненадокнадивим људским жртвама као и огромним материјалним разарањима. Међутим, сигурно је да још увек нису до краја сагледиве последице које ћемо имати (у веома дугом временском периоду) од бомбардовања наше земље пројектилима са осиромашеним уранијом као и од разарања петрохемијских (и других еколошки опасних) постројења, али ће накнадне штете бити сигурно неупоредиво веће од оних директних које су учињене у моменту агресије. Неизвесно је колико је загађење наше животне средине и колико ће то утицати на пораст обољења и смртности нашег становништва. Поред тога, то може да доведе у питање и озбиљније активности у доменима где смо сматрали да имамо компаративне предности и рачунали на извозну експанзију (еколошки чиста храна, питка вода – *нафта XXI века*, лековита биља, туризам и слично).

³³ Пољска је за своју пионирску улогу у рушењу социјалистичког система, и због економског застоја који је због тога морала да плати, била награђена од стране иностраних кредитора. Већ 1991. године Париски клуб кредитора је донео принципијелну одлуку у вези са огромним дугом Пољске, а смањење дуга вршено је етапно наредних година. Друго значајно смањење спољног дуга договорено је са Лондонским клубом кредитора 1994. године. У оба случаја отписана је половина дуга.

Значајан отпис спољног дуга и замена програма иностраних саветника сопственим програмом (*Стратегија за Пољску*) омогућили су Пољској да данас са Словенијом (која се у реформама, од самог почетка, ослонила на *домаћу памет* и клонила се радикализма, те није прихватила већ готове рецепте и саветнике из иностранства) буде најуспешнији пример од ПУТ.

државама) и у стратегији реформе спољноекономских аспект мора да буде нарочито наглашен. Спољноекономска оријентација морала би да буде добро избалансирана где би од нарочите важности требало да буде изградња добрих односа и веће економско приближавање земљама Економске уније и Русији. Управо су Русија и земље Европске уније (Немачка, пре свих) традиционално наши највећи спољнотрговински партнери. Не видимо разлоге да тако не буде и у будућности.

Не треба заборавити да је *преламање* економских интереса СССР-а и развијенијих земаља Запада преко наше земље, у периоду од 50-их до 90-их година XX века, имало веома позитивне ефекте на економски (па и политички) положај Југославије. Сматрамо да и сада за то, истина у знатно промењеним условима, постоје претпоставке. Тако на пример, постигнути договори између СРЈ и Русије о слободној трговини могао би да буде веома подстицајан елемент за већа директна улагања западних инвеститора у нашу земљу јер би на тај начин постојало огромно тржиште од 160 (а не само 10) милиона становника на коме не би постојале царинске баријере.³⁴

Поред добрих спољноекономских (и других) односа са земљама Европске уније и Русијом неопходно је значајније унапредити односе и са осталим државама, а у првом реду са суседима (због близине тржишта и неминовне регионалне сарадње) и САД (једине преостале светске суперсиле која има и одлучујућу реч у свим међународним институцијама и организацијама).

³⁴ Нова власт би морала, мењајући све оно што се показало лошим и неефикасним, да задржи све позитивно што је наследила од својих претходника и да евентуално ради на његовом даљем унапређењу. У том смислу и постигнути договор са Русијом о слободној трговини је до изузетне важности за нашу земљу, а унапређење и даље јачање свестраних и тесних односа са овом земљом треба да буде наш превасходни интерес.

Југославија мора одлучно да крене у процес суштинских економских реформи и максимално заштити своје националне интересе (у смислу у коме смо писали на почетку овог текста) како би обезбедила стабилан привредни раст и развој који ће омогућити и адекватан пораст стандарда становништва.

У исто време неопходно је у Југославији усвојити програм економских реформи који би, уз концепт отвореног тржишта и јасну спољноекономску оријентацију (о којој смо претходно говорили), представљао комбинацију основних макроекономских мера (реформа јавних финансија и банкарског система, финансијска стабилизација, подстицање и јачање тржишне конкуренције³⁵ и слично), те институционалних и структурних промена у привреди земље (јачање основних државних функција и снажење њених институција, приватизација – која не би требало да буде брза³⁶ – уз реструктурирање постојећих привредних субјеката и подстицање директних иностраних улагања и развоја приватног сектора, нова осмишљена стратегија развоја и слично) уз неопходност вођења активне социјалне политике.

Програм економских реформи морао би да буде конзистентно урађен, те доследно али флексибилно спровођен. Наиме у програму економских реформи ради се о међусобно јако испреплетаним односима, пошто институционалне и структурне промене добрим делом утичу на то какви ће ефекти макроекономских мера бити на привреду, али и

³⁵ Јер како пишу амерички нобеловци и руски академици у обраћању Борису Јелцину (које смо раније спомињали) *...уколико и постоји тајна тржишне привреде, она се не налази у приватној својини него у конкуренцији.*

³⁶ Као што смо већ навели брза приватизација у Русији није дала добре резултате, за разлику од искуства Пољске и Словеније где се са приватизацијом ишло релативно спорије и где је резултат био много бољи.

начини на које буду спровођене поједине институционалне и структурне промене битно опредељују карактер других промена. С друге стране, сам процес суштинских економских реформи, па и његови институционални и структурни аспекти, укључују у себе тако брзе и честе измене, да су детаљније теоријске разраде мало корисне и немају већи практичан значај. При спровођењу економских реформи неизбежно је скоро свакодневно суочавање са новим проблемима и тражење на њих адекватних одговора.³⁷

У конципирању југословенског програма економских реформи неопходно је полазити од достигнућа савремене економске науке уз уважавање специфичности домаће привреде али и међународне реалности, те треба максимално извући поуке из досадашњег искуства ПУТ, а које се, пре свега, односе на улогу државе и избор адекватних кадрова који ће разрадити и спроводити економске реформе.

Основна поука коју Југославија мора да извуче из искуства других ПУТ у реформисању привреде јесте да је потребно напустити наивно веровање економиста – (нео)-либерала да ће приватизација, либерализација и стабилизација аутоматски решити све проблеме и бити свестан да у реформисању привреде кључну улогу има ефикасна држава и њене институције, те да је потребна одређена поетапност (а не никакав радикализам) у спровођењу реформи. На то нас не упућује само пример ПУТ у последњој деценији, него и искуство западноевропских земаља у другој половини XX века (Француска, Немачка, Шведска итд.). Такође је и успех јапанске привреде, а касније и нових индустријских земаља Азије, везан са активним дејством државе на тржишне односе и поетапношћу реформи.

³⁷ То је доста добро демонстрирао гувернер др Драгослав Аврамовић спроводећи сопствени програм 1994. године.

Држава треба да испуни неколико веома важних функција, које није у стању да испуни тржиште и приватни сектор, а то се пре свега односи на: стварање законодавне основе и владавине права, дефинисање оквирне макроекономске политике, улагање у основне социјалне службе, људски капитал и инфраструктуру, гарантовање личне и имовинске сигурности и спречавање криминализације друштва, очување животне средине и слично.

Искуства Пољске и Русије можда најбоље показују да је активна политика државе и њених институција дала резултате који су превазишла сва очекивања, те да либералан приступ није ни близу тако ефикасан као што је активно и разумно учешће државе. Међутим, суштина није у томе што је држава, односно влада успешнија од тржишта, већ у томе што разумна влада може искористити тржиште за остваривање циљева економске политике, али тржиште тешко може да измени политику владе за своје циљеве.

Чак и у савременим либерализованим привредама слободно тржиште и влада се међусобно допуњују. То је разлог више за ПУТ где су недовољно развијени тржишни механизми, тржишна култура и стереотипи понашања и у којима је неопходна кључна улога државе, нарочито на самом почетку реформисања привреде. Сигурно је да са развојем тржишта (и ефикаснијим функционисањем тржишних института) држава треба да разради нове методе свога уплитања, да би кориговала несавршенство тржишта и обезбедила стабилан привредни раст и развој друштва.

Поред ове основне поуке која се може извући из досадашњег искуства ПУТ, чини нам се веома важним да се посебна пажња посвети кадровским решењима, односно избору људи који би осмислили и спроводили економске реформе.

Потребно је у Југославији разрадити и спроводити сопствени програм економских реформи који ће бити резултат домаће памети, а не никако већ готов програм који се нуди од разних „ауторитативних“ међународних организација и институција, „реномираних“ иностраних института или „независних“ саветника из иностранства.

Искуства других ПУТ показују да су оне имале, углавном, негативна искуства са програмима економских реформи предложеним (по правилу, у духу *Вашингтонског консензуса*) и увезеним са стране, те да је до економског напретка у тим земљама дошло када су одбачени ти програми и разрађени сопствени (случај Пољске и Русије) или се од почетка ишло сопственим путем (случај Словеније).

Програм економских реформи треба да буде теоријски разрађен и у пракси спровођен од стране стручно изузетно компетентне и аутентичне националне елите. За то велику одговорност носе кључне државне и политичке личности нове власти које ће да одлучују о кадровима који економске реформе треба да конципирају и спроводе.³⁸

³⁸ Нека од првих кључних назначења у економској сфери су доста дискутабилна. Тако мандатор будуће српске владе и председник Демократске странке господин Зоран Ђинђић изјављује да ће ДОС инсистирати на предлогу да мр Млађан Динкић буде гувернер НБЈ и ако Динкићеве изјаве понекад и представнике ДОС-а *помало доводе у очајање* али се ипак ради о *енергичном младом човеку који је уложио много труда* у демократске промене у Србији, те да му зато треба пружити шансу. Сигурно је да су велике заслуге господина Динкића за обарање старог режима, али је спорно да ли су оне и демократске (имајући у виду незаконито *освајање* НБЈ и слично). Међутим у изјави господина Ђинђића ни речи о професионалним способностима кандидата за место гувернера.

Место гувернера централне банке у свакој добро организованог држави заузимају врхунски професионалци и људи далеки од поли-

И на крају још само да нагласимо да је само реформисање привреде истовремено како економски тако и политички процес и у пракси често политички интереси надвлађују економске. Искуство других ПУТ показује да основни проблеми произилазе, не због недостатка теоријских знања, него првенствено због недовољне одлучности (па и жеље и интереса) политике да се неопходне реформе изврше у интересу сопственог народа.³⁹

Због тога, још једном треба нагласити, да је од нарочите важности да на кључна места у држави (па и у економским сегментима) у Југославији дође аутентична

тике. То су одговорни и искусни стручњаци који никада себи не допуштају исхитрене и неодговорне изјаве које би било кога могле да доводе у очајање. С друге стране, *енергичном младом човеку који је уложио много труда* у промене које су се десиле у нашој земљи, мислим да би било много боље доделити нека одликовања или му дати неку политичку функцију, а никако једно од кључних професионалних места у држави. Шта ће се суштински променити уколико садашњег гувернера, који је био истакнута политичка личност старог режима, замени политички веома ангажована личност нове власти, осим што је онај био *њихов*, а овај *наш* кадар.

На место гувернера НБЈ морала би да дође високо професионална и политички неутрална личност уколико желимо независну централну банку која ће бити у стању да води ефикасну монетарну политику. Мада се може дискутовати о томе да ли је господин мр Млађан Динкић, 36-годишњи асистент Економског факултета, стручно компетентан за место гувернера, политичка неутралност му се не може никако приписати.

³⁹ Надамо се да и на овим просторима неће ускоро постати популарна анегдота (слична оној која се може чути код обичних грађана Русије, а у којој они за бившу совјетску власт говоре *Све што су говорили о социјализму – није било тачно, али што су говорили за капитализам – показало се истинитим*) где ће наши грађани са разочарењем констатовати *Све што су социјалисти говорили о себи – није било истина, али све што су говорили за већину лидера ДОС-а – показало се тачним*.

национална елита са јасно артикулисаним националним интересима заснованим на истинском патриотизму, а не *компрадори* чији је првенствени циљ да добро обави задатке својих ментора и преко тога дође до личног богаћења и сопственог укључивања у светску елиту (макар то био и његов маргинални и више декоративан и егзотичан слој).

(Децембар, 2000)

P.S.

На масовну појаву формирања *кризних штабова* и начине *преузимања* предузећа и банака од стране *не-тооктобарских револуционара*, и негативне последице тога, одмах сам указао у овом тексту који је написан крајем 2000. године.

Дуго се неолибералима замера не само да су били заступници и извршиоци погрешне економске политике која је довела до урушавања српске привреде, него су у своме револуционарном заносу у првим данима хаоса после 05.10.2000. године „освајали“ државне институције (Народна банка Југославије, Служба друштвеног књиговодства, Савезна управа царине, Трговински суд...), те јавна и друштвена предузећа, формирали *кризне штабове*, смењивали легална руководства и на њихова места постављали своје људе.

Интересантно да се и 15 година после о томе (са пар изузетака) јавно не говори. Једно (и колико знам једино) јавно аутентично сведочење налазимо у књизи (*Банкарство – избор или судбина*, 2002) госпође Борке Вучић, тадашње председнице Београдске банке.

Почело је упадом Кризног штаба од неколико чланова у моју канцеларију на челу са Славком Вукајло-

вим. Били су веома неуредно обучени, у патикама и тренеркама. Тако неуредни и лоше се понашајући, разговор су започели стојећи, уручивиши ми папир са откуцаном оставком на место председника Банке. Позвали су се на одлуку Кризног штаба и Народне банке Југославије (НБЈ). Не желећи да на такав начин водим разговор упутила сам их да се најпре пристojно обуку...

Сутрадан је дошла иста екипа, пристojног изгледа и са фалсификованим папирима НБЈ у којима је писало да се за председника Банке именује саветник Београдске банке Јован Видојевић. Поново сам их вратила са образложењем да ћу донете папире проверити у НБЈ. Тада су ми представници ове екипе саопштили да су плаћени да тај задатак изврше. Више пута су, што је било карактеристично, поновили да ме као мајку моле да се повинујем налогу иначе ће од стране Кризног штаба бити оцењени као неспособни и да неће примити хонорар... Била сам чврста у одлуци да ће се о томе решавати на ванредној Скупштини акционара.

За налажење сале за одржавање Скупштине било је много компликација. То је мене зачудило с обзиром да је Београдска банка своје Скупштине редовно одржавала у „Сава” центру, „Интерконтиненталу” или „Хајату”. Овога пута су нас одбили наводећи да су сви термини заузети иако смо им понудили више термина. Посебно нас је изненадио генерал – директор Дома армије, који је првобитно прихватио издавање сале за Скупштину 17.10.2000. године, а уочи Скупштине отказао. Мене је лично обавестио да му забрањује Демократска странка издавање сале за Скупштину Београдске банке и уколико то учини демолираће Дом армије исто као Савезну скупштину...

Неколико дана пре Скупштине... на Првом програму РТС-а видела сам да је Јован Видојевић преузео Банку и одржао тзв. колегијум директора од једног броја чланова које је успео накнадно да прикупи. Проверила сам преко обезбеђења ко их је и како пустио. Добила сам обавештење да је Кризни штаб ушао у Банку и довео своје обезбеђење.

У ноћи између 13. и 14. октобра, око један сат по поноћи, отишла сам у Банку у намери да од представника Кризног штаба добијем потребну документацију о упаду и преузимању банке... Како ново обезбеђење није хтело да отвори врата, успела сам брзо да добијем дежурну полицију која је са мном заједно, уз врло мало разговора и позивања на законски пропис, успела да отвори улаз. Тада је све постало јасно. Поред новог обезбеђења са великом количином наоружања у углу портирнице, била је присутна екипа Кризног штаба. Наравно, и овај пут неуредно обучена. На захтев полиције да им предају документацију органа који их је послао одговорили су да је немају и да могу да доведу некога из Кризног штаба, односно координатора, да он објасни целу ситуацију. У међувремену, екипа која је заузела Банку била је легитимисана. Нису имали дозволу за ношење оружја, већина чак ни личне карте, тако да их је полиција одмах упозорила да се удаље. Они који се нису могли идентификовати морали су да пођу у полицију где би се накнадно утврдило о каквим је особама реч...

Скупштина је одржана у просторијама Агробанке јер других могућности није било. Очигледно да је тадашње руководство Агробанке омогућило да седници Скупштине присуствују не само акционари, већ и сви

они које је организовао Кризни штаб... Гласање је било пуно фалсификата. Скуп је личио на све друго осим на ванредну Скупштину акционара Београдске банке.

У име Кризног штаба и гувернера НБЈ Душана Влатковића, Скупштини су присуствовали Млађан Динкић, извршни директор Г 17 плус, Радован Јелашић, до тада запослен у иностранству и Живко Нешић из Завода за обрачун и плаћање. Динкић ми је лично предао овлашћење гувернера НБЈ о мојој смени. Одмах сам приметила да је писмо фалсификат и предала сам га председавајућем Скупштине... Касније, по извршеној провери, гувернер НБЈ Влатковић је изјавио да такво писмо није потписао.

Недавно смо (20. марта 2015) на расправи у Академији економских наука (АЕН) могли јавно да чујемо још једно сведочење које заслужује да буде забележено. У расправи је колега Часлав Оцић, између осталог, рекао да је колега Љубомир Маџар, после српске октобарске револуције (2000), наоружан калашњиковом „упао“ у кабинет гувернера при „демократском“ преузимању Народне банке. Колега Маџар одмах је демантовао да је имао калашњиков, после чега се за реч јавио један од присутних слушаоца расправе – господин Десимир Гузина и (само) делимично разрешио дилему.

Господин Гузина је испричао да се 2006. године, једним поводом, у Новом Саду окупило неколико њих – иста генерација студената Економског факултета: он, колега Маџар, бивши гувернер Народне банке Душан Влатковић, и проф. др Милош Алексић (такође присутни слушаоци расправе у АЕН). Тада је током разговора господин Влатковић испричао како је био изненађен да је при „упаду“ у његов кабинет (октобра 2000. године),

био и колега Маџар. Када се у једном тренутку нашао кратко насамо са колегом Маџаром упитао га је откуда он међу младим револуционарима. Одговор колеге Маџара био је да је на састанку Г 17 донета таква одлука, да је он, као дисциплиновани члан, то прихватио. Затим је додао да је добро да и он буде ту како би га могао заштитити уколико се млади револуционару одлуче да према гувернеру примене и неке радикалније мере. Колега Гузина је нагласио да тада није било говора о томе да ли је и колега Маџар имао (и које) наоружање.

Колеге Маџар и Алексић (као и остали присутни на расправи у АЕН) су без коментара саслушали ово казивање господина Гузине.

У овом тексту (написаном 2000) указао сам и на улогу иностраних саветника о чему сам писао и касније. Када је јавно објављено (што је и Божидар Ђелић потврдио) да је његово богатство у времену од како је почео да ради у Србији (када је дошао 2001. године говорио је да спава „на каучу у теткином стану“) толико увећало да се изражава осмоцифреним износом у еврима, написао сам кратак коментар *Од кауча у теткинм стану до виле на Сењаку (Деструкција економије – књига друга*, Београд, 2011). У њему сам написао:

Већина саветника који су у транзиционе земље долазили из иностранства направили су „блиставе“ личне каријере, а за њима је у земљама у којима су гостовали, остајао хаос у привреди и додатно осиромашен народ. Због тога се за њих у иностраној литератури користе називи као „guest stars“ („гостујуће звезде“ – алузија на артисте који привремено остављају своју трупу, да би на другом месту гостовали и добро зарадили) или „carpet-baggers“ („кофераши“ – алузија на чиновнике – аванту-

ристе који су после америчког грађанског рата масовно са Севера одлазили на Југ са једним кофером, а враћали се са огромним богатством) или „economic hit man” („економске убице” – алузија на економске “експерте” који су спремни да за добру плату, без било каквих моралних дилема, обаве сваки посао за послодавце).

Интересантно да ће исти инострани економски саветници из владе Анте Марковића (Џефри Сакс са својим сарадницима) своје услуге нудити многим постсоцијалистичким привредама у транзицији. У неким земљама ће се њихових услуга одрећи, а у неким ће оне бити прихваћене. Време је показало да су најбоље резултате постигле управо земље (на пример, Словенија) које су се одрекле њихових услуга. У земљама где су они били саветници (на пример, Пољска и Русија) постигнути су катастрофални резултати и до опоравка привреда тих земаља дошло је тек када им је захваљено на „помоћи”.

На опаску новинара (Политика, 14.10.2002) да су словеначки економисти „отерали“ Џефри Сакса (својевремену мегазвезду транзиције) из Словеније проф. др Јанез Прашникар одговара: „Нисмо га баш отерали. Он је увек радо виђен гост. Али словеначки економисти су јасно рекли да имају своје становиште које је другачије од његовог. Он је дошао у Словенију као што је ишао и у разна друга подручја. Одржао је говор у Словеначком парламенту, а ми смо после отворено у јавности рекли да није добар такав транзициони пут. Јавност је прихватила наш став. Сакс је имао став који је могао да спроводи у Монголији, али не и у Словенији”.

У Србији није присутан Џефри Сакс али ту је (после СФР Југославије, Пољске, Русије, Румуније) његов ученик Божидар Ђелић који ће после „српске октобарске рево-

луције“ од 2000. година заједно са „експертима“ Г 17 плус (Мирослав Лабус, Млађан Динкић, Радован Јелашић...) бити главни промотер економских реформи базираних на Вашингтонском договору. Божидар Ђелић овако описује почетак сарадње са Џефри Саксом (видети: Б. Ђелић, *Бољи живот треба мало причекати*, Профил, бр. 37/02): *На Харварду сам одлазио и на часове Џефри Сакса... (који) је упоредо постао саветник и пољске (Мазјовецки) и југословенске (Анте Марковић) владе. На једном од часова он ме је тада питао: „Ти си на –ић. Да ниси случајно из Источне Европе? Ако знаш економију – ‘ајмо заједно!’“ Буквално већ два дана после тога смо летели за Варшаву... и непрестано сам боравио у Варшави или Београду. У наставку Божидар Ђелић каже: Мене наши људи увек „добронамерно“ питају: А ко је то платио?... Док сам био у Русији, моје трошкове сносили су Фордова фондација, једна финска фондација „Вајдер“, и на крају – Харвард, пошто сам био запослен као саветник Харвардовог Института за међународни развој“. А о Харвардовом Институту за међународни развој (*Harvard Institute for International Development - HIID*) и раду њених саветника у Русији подробно пише Џенин Ведл са Института за Европске, Руске и Евроазијске студије Универзитета Џорџ Вашингтон. Наслов и поднаслов њеног рада (*Момци са Харварда сређују Русију. Како су најбољи и најбриљантији амерички „експерти“ помогли да се уништи руска привреда*) речито говори сам за себе. (Видети: Janine R. Wedel, *The Harvard Boys Do Russia. How the best and brightest American „experts“ helped destroy the Russian economy*, *The Nation*, Vol.266, No.20, June 1, 1998).*

Сваки додатни коментар, мислим да је сувишан.

ОРТОДОКСНИ И ХЕТЕРОДОКСНИ ПРОГРАМИ СТАБИЛИЗАЦИЈЕ

*- ДА ЛИ ИЗВЛАЧИМО ПОУКЕ ИЗ НОВИЈИХ
ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ИСКУСТАВА -*

РЕЗИМЕ

У својој новијој историји Југославија се два пута суочила са озбиљном хиперинфлацијом и у циљу њене елиминације применила је и ортодоксни (Програм монетарне реконструкције и економског опоравка или тзв. Аврамовићев програм) и хетеродоксни (Програм економске реформе и мере за њену реализацију или тзв. Програм Анте Марковића) програм стабилизације. Оба ова програма стабилизације били су саставни делови, једног ширег, програма суштинских економских реформи. У раду се анализирају оба програма и указује на поуке које би у, опоравку и, реформисању југословенске привреде, из тога могла да се извуку.

*** * ***

Ових дана (25.2.2001.) напустио нас је проф. др Драгослав Аврамовић, сигурно најславнији економиста друге половине XX века на нашим, јужнословенским, просторима. Начин на који је успео да *преко ноћи* сломи разарајућу хиперинфлацију и са места гувернера Народне банке Југославије спроводи сопствени *Програм монетарне реконструкције и економског опоравка* (популарно назван: *Аврамовићев програм*) представља једну од ретких *светлих страница* наше новије историје. Искуство са наведеним програмом, креаторима економских реформи и новој власти у Југославији, требало би да буде веома инспиративно и да из њега извуку драгоцене поуке.⁴⁰ Први потези нових власти нас у то не уверавају.

Мада је од септембарских избора прошло скоро шест месеци не види се да нова власт има јасну идеју шта се економским реформама жели постићи, те се не назире ни разрађена конзистентна макроекономска политика. По досадашњим парцијалним потезима нових власти, у економској сфери, пре би се могло закључити да им је много ближи *Програм економске реформе и мере за његову реализацију* или такозвани *програм Анте Марковића*.

То се у великој мери односи и на гувернера, господина мр Млађана Динкића, и политику коју спрово-

⁴⁰ У прошлом броју овог часописа објавили смо текст *Југословенска привреда на почетку трећег миленијума* у коме смо нагласили да закашњење у економским реформама од једне деценије, у односу на друге земље у транзицији, представља огроман хендикеп за нашу државу, али да, у исто време, пружа и велику шансу да се избегну грешке, заблуде и лутања кроз које су прошле друге привреде у транзицији. Било би историјски неодговорно уколико не извучемо адекватне поуке из, сада већ богатог, искуства других. Све то се, у још већој мери, односи и на поуке које се могу извући из искустава са покушајима реформисања наше привреде које су вршени у последње време.

ди Народна банка Југославије. Он је још у предизборној кампањи убедио лидере нове власти да »његов« Г 17 има већ припремљен комплетан програм економских реформи и тим »експерата« који ће га спроводити и који ће за кратко време препородити нашу привреду и спектакуларно повећати плате запослених.⁴¹ О политици која се спроводи од стране новог гувернера биће више речи на крају овог текста.⁴²

Пре тога било би корисно осврнути се на *Аврамовићев* и *програм Анте Марковића*, како би се видело које поуке се из њих могу извући, а које би се могле користити у реформисању југословенске привреде. Потребно је истаћи да су оба ова програма донета у време хиперинфлације⁴³ и да су они били превасходно стабилизациони програми, али је њима био разрађен и комплексни пакет мера за свеобухватно реформисање привреде. Како *Аврамовићев програм* и *програм Анте Марковића*, у основи, представљају два основна позната типа програма обуздавања инфлације, пре расправе о ова два конкретна програма, упознаћемо са основним, стандардним, програмима обуздавања инфлације.

Програми обуздавања инфлације

Због вишеструко негативних ефеката које инфлација⁴⁴ има на привредни систем и друштво у целини, држа-

⁴¹ Као што неко добро примети, за љубав дисконтинуитета, уместо *олако обећане брзине* добили смо *брзо обећану лакоћу*.

⁴² Уредничка скраћивања (у часопису *Финансије*, март-април 2001) обележена су масним (бод) словима.

⁴³ Обично се о хиперинфлацији говори када месечни раст цена прелази 50%.

⁴⁴ Основни негативни економски аспекти инфлације састоје се у редистрибуцији дохотка између привредних грана, деформацији ценовних сигнала

ве које се суоче са тим проблемом прибегавају конципирању и спровођењу стабилизационих програма којима се жели обуздати инфлација. Стабилизациони програми уствари представљају одређени скуп конзистентних и координираних мера економске политика које би требало у пракси да буду доследно примењене како би дошло до стабилизације цена (обуздавања инфлације) уз минималне стабилизационе трошкове који се за то морају да поднесу, а који се пре свега тичу стопе привредног раста.

Ако се посматра брзина, са којом се стабилизационим програмом приступа обуздавању инфлације, разликују се два основна типа ових програма: *градуалистички програм* и *програм шок терапије*. Градуалистичким програмом инфлација се обара постепено, у дужем временском периоду и, по правилу, уз ниже стабилизационе трошкове. С друге стране, шок терапија се примењује са циљем брзог сламања инфлације, односно тренутне дезинфлације за што се, по правилу, морају платити виши стабилизациони трошкови. Сматра се да је градуалистички стабилизациони програм погоднији за борбу са инфлацијом нижег интензитета, а програм шок терапије за елиминисање високих инфлација, а нарочито хиперинфлације.

Зависно од садржине мера које су предвиђене у стабилизационим програмима разликују се две основне анти-инфлационе стратегије. Прва стратегија се обично назива ортодоксном, а друга хетеродоксном, односно *ортодоксним* и *хетеродоксним програмом стабилизације*. Док се прва стратегија заснива на монетаристички орјентисаном програму обуздавања инфлације, хетеродоксна стратегија укључује и политику дохотка (надница и цена) у програму борбе против

са тржишта, смањењу ефикасности пословања и слично, а социјални аспект, пре свега, у прерасподели доходака између појединих социјалних група.

инфлације. Код опредељења за конкретан програм стабилизације нагласак се ставља на елиминисање фундаменталних узрочника инфлације. Тако се поједностављено може рећи да ортодоксна антиинфлациона стратегија ставља нагласак на елиминисање узрочника инфлације тражње, а хетеродоксна стратегија истовремено делује и против узрочника инфлације тражње и инфлације трошкова.

Ортодоксни и хетеродоксни програм стабилизације

Ортодоксни програм стабилизације представља скуп координираних и конзистентних мера, пре свега, фискалне и монетарне политике, који у себе, обично, укључује и девалвацију националне валуте. *Ортодоксним програмом стабилизације* желе се елиминисати буџетски и платнобилансни дефицити који представљају основне узрочнике инфлације. То се постиже:

- успостављањем фискалне равнотеже, односно уравнотежењем државног буџета (повећањем буџетских прихода и смањењем буџетских расхода),
- успостављањем монетарне равнотеже применом рестриктивне монетарне политике, у првом реду, заустављањем монетизације буџетског дефицита, односно престанком његовог финансирања преко кредитирања државе од стране централне банке,
- успостављање платнобилансне равнотеже, једнократном девалвацијом националне валуте и каснијим фиксирањем девизног курса.

Најчешће овај програм претпоставља и монетарну реформу којом се врши деноминација домаћег новца и/или

уводи потпуно нова национална валута, што може бити од великог психолошког значаја у условима када је, због високе инфлације, дошло до слома финансијског система у земљи. Нова валута треба да поново поврати поверење јавности у домаћи новац враћајући му на тај начин све његове виталне функције.

Хетеродоксни програм стабилизације поред мера који садржи ортодоксни програм стабилизације (фискална и монетарна политика, те девизни курс) претпоставља и политику контроле надница и цена чиме се жели елиминисати даља инфлаторна инерција. То значи да хетеродоксни програм стабилизације поред ортодоксне компоненте у себе укључује и *хетеро компоненту* по којој се он и разликује од ортодоксног програма стабилизације. Суштина хетеро компоненте овог програма стабилизације огледала се првенствено у следећем:

- политика контроле надница може да буде свеобухватна или делимична (на пример, само у области јавног сектора, монопола и слично), те да се остварује замрзавањем или контролисаним ограничавањем раста номиналних надница,
- политика контроле цена, као и код надница, може да буде свеобухватна и делимична (енергетика, прехрана, услуге и слично), те да се остварује замрзавањем или разним видовима контроле раста цена.

Обично у првој фази спровођења хетеродоксног програма стабилизације долази до замрзавања надница и цена, да би се касније (после неколико месеци) прешло на њихову флексибилнију контролу. У неким случајевима се пре замрзавања приступа иницијалном подешавању надница и цена како би се на старту програма стабилизације сви актери довели у равноправнији положај.

За успех *хетеродоксног стабилизационог програма* од пресудне важности је да координирано регулисање номиналних сидара (курс, наднице и цене) буде конзистентно са монетарном и фискалном политиком. Исто тако да би програм стабилизације био успешан неопходно је у држави постићи социјални консензус између синдиката, послодаваца и државе.

Наведене мере *ортодоксног и хетеродоксног програма стабилизације* усмерене су, у првом реду, на остваривање краткорочног циља стабилизације, односно на обуздавање инфлације и обезбеђење ценовне стабилизације. Међутим, да би програми били успешни они у себи морају да имају разрађене и мере које ће обезбедити и дугорочни циљ, односно дуготрајни стабилан економски раст уз оптималну запосленост и релативну унутрашњу (ценовну) и спољну (девизну) стабилност новца. То веома јасно показују и последња југословенска искуства са програмима стабилизације.

Новија југословенска искуства са стабилизационим програмима

Југославија је у својој новијој историји имали практичну примену оба програма стабилизације (први при крају постојања СФРЈ, а други на почетку СРЈ) који су релативно успешно и у кратком року решавали краткорочне, али нажалост, нису успевали да реше и дугорочне циљеве стабилизације, због чега су после брзих и краткотрајно очигледних успеха доживљавали крах. Први програм донет је крајем 80-их година XX века под називом *Програм економске реформе и мере за његову реализацију* (у јавности познатији као *програм Анте Марковића*). Већ почетком 1994. године у примени је други стабилизациони програм под на-

живом *Програм монетарне реконструкције и економског опоравка* (познатији као *Аврамовићев програм*).

Програм Анте Марковића се може уврстити у хетеродоксни програм стабилизације. Он је донет крајем 1989. године, године када је, добрим делом, због потпуне либерализације цена (са циљем елиминисања ценовних диспаритета) Југославију захватила хиперинфлација. Месечни ниво цена се повећавао из месеца у месец и само у децембру 1989. године раст цена износио је 45%.⁴⁵ Дошло је до сталног *утркивања* цена, плата и девизног курса. У таквој ситуацији у децембру 1989. године донет је *Програм економских реформи и мере за његову реализацију*.

Основне мере предвиђене овим програмом биле су:

- рестриктивна монетарна политика и реално позитивне каматне стопе,
- независност Народне банке Југославије која више не управља фискалном политиком, а њени губици се конвертују у јавни дуг,
- деноминација динара *брисањем* четири нуле,
- проглашавањем конвертибилности динара и фиксирањем курса динара према немачкој марки у односу 7:1,
- замрзавањем номиналних плата на период од 4 месеца,
- замрзавање цена неких инпута (енергенти и инфраструктура) на период од 4 месеца,
- даља спољнотрговинска и финансијска либерализација,
- приватизација,

⁴⁵ Он је у јануару износио 15%, у фебруару и марту по 17%, априлу 20%, мају 23%, јуну 24%, јулу и августу по 27%, септембру 33%, октобру 35%, новембру 37% и децембру 45%.

- санација банака и предузећа преко посебног фонда који би се формирао уз страну финансијску подршку,
- преговори са Париским клубом кредитора око репрограмирања дуга, те Међународним монетарним фондом и Светском банком о добијању кредита за стабилизацију привреде.

Краткорочно, односно на почетку његове саме примене Програм је показао неке добре резултате: дошло је до значајног успоравања раста цена и плата, девизне резерве (чији је ниво био значајан и пре почетка примене Програма) почеле су да расту, забележени су осетни позитивни помаци у смањивању спољнотрговинског и буџетског дефицита, итд. Међутим, од самог почетка примене Програма бележи се пад индустријске производње и запослености, а нешто касније изостају и почетни позитивни резултати (тако долази до поновног раста цена и плата и појаве *црног* девизног курса, девизне резерве почињу рапидно да се смањују, долази до негативних тенденција у спољнотрговинској и буџетској сфери итд). Убрзо је постало јасно да ће *програм Анте Марковића* доживети неуспех.

Судбина овог стабилизационог програма, у великој мери, је била везана за заустављање раста цена. Сматрало се да је довољно замрзнути само цене главних инпута, па да, у условима рестриктивне монетарне политике и либерализованог увоза, неће доћи до раста осталих цена које се слободно формирају, па се чак очекивало да ће предузећа смањивати цене како би обезбедила ликвидна средства. Међутим, очекивања се нису остварила и цене бележе значајан раст (истина приметно мањи него пре доношења програма) што ће повући пораст плата које ће (сем на самом почетку спровођења Програма) расти брже од раста цена.

У условима када се то дешава и даље се истрајава на, једном од кључних елемената Програма – фиксном девизном курсу.⁴⁶ Све то заједно доводи до слабљења конкурентске способности домаће привреде, јер извоз постаје економски неисплатив, а увоз веома уносан. Имајућу у виду да је дошло до либерализације увоза домаће тржиште бива *преплављено* увозним производима које асорбује све већа домаћа тражња, скоро искључиво за потрошном робом, генерирана брзим растом плата. Роба из увоза постаје *јевтинија* од домаће тако да долази до пада проиловне јер наши производи ценовно нису конкурентни, не само у извозу, него ни на домаћем тржишту. То надаље доводи до јаких рецесионих кретања у привреди, погоршања спољнотрговинског биланса и (после почетног повећања) и брзог смањења девизних резерви што онемогућава даље *брањење* девизног курса.

Ако се томе дода да се то све дешава у ситуацији погоршања политичких прилика у земљи изазваних оштрим конфротацијама међу републикама (блокада савезних институција и немогућност доношења реформских закона, распад јединственог тржишта и формирање самосталних привредних система у појединим републикама, губљење контроле над инструментима економске политике, *упади* у монетарни систем, одбијање уплата пореза у савезни буџет итд.) и изостанка очекиване финансијске помоћи из иностранства, јасно је да Програм доживљава неуспех.

*Програм проф. др Драгослава Аврамовића (Програм монетарне реконструкције и економског опоравка)*⁴⁷ донет

⁴⁶ Фиксни девизни курс је задржан и у периоду када су цене номинално удвостручене, а плате чак учетворостручене.

⁴⁷ У изради овог програма учествовале су кључне научне београдске економске институције: Економски институт, Економски факултет и Институт економских наука. На челу тима стручњака био је проф. др Драгослав Аврамовић по коме ће овај Програм у јавности бити и назван. Проф.

је почетком 1994. године после рекордне хиперинфлације коју је Југославија претходних месеци доживљавала. Управо због огромних размера тадашње хиперинфлације, сматрам корисним да се поново подсетимо на неке њене *неславне рекорде*.

Југославија је у периоду 1992-1994. године забележила хиперинфлацију која у светској економској историји заузима треће место како по дужини трајања од 22 месеца (март 1992. – јануар 1994.), тако и по максималном месечном нивоу од 314 милион, или тачније 313.563.558 процената (јануар 1994).⁴⁸

Због куриозитета треба навести да је јануарска инфлација из 1994. године прерачуната на годишњи ниво износила 116.545.906.563.330 одсто. Дневна инфлација је износила 62 %, а инфлација у само једном часу (60 минута) од 2,03% била је већа од годишњих инфлација многих развијених земаља.

У време овако високе хиперинфлације у Југославији цене у продавницама су биле исказане у условним јединицама – бодовима, а бод је био еквивалентан немачкој марки. Промет је вршен или у немачким маркама или у динарима по тренутном *црном* курсу који се мењао, често, и по неколико пута у току дана. Тако на пример, 13. јануара ујутру улични продавци - *дилери* су марку продавали за 500.000, око поднева за 600.000, а увече за 800.000 динара. Подневни *црни* курс марке износио је 14. јануара 900.000, 15. –

др Драгослав Аврамовић ће заузети место гувернера Народне банке Југославије и у пракси дати свој огроман допринос реализацији сопственог разрађеног Програма.

⁴⁸ Дуже је трајала хиперинфлација у Никарагви (48 месецу у периоду 1987-1991) и Кини (26 месецу у периоду 1947-1949). Виши максимални месечни ниво постигнут је у Мађарској 1946. године од 420 милијарди процената и у Грчкој 1944. године од 855 милиона процената.

2.500.000, 16. – 3.500.000, 17. – 5.000.000, 18. – 5.500.00, 19. – 10 милиона, 20. – 14 милиона, 21. – 15 милиона динара.

Новац је тако брзо био обезвређиван да је долазило до апсурдних ситуација. Почетком 1994. године појавио се и метални новчић од 1 динара, те је (само после неколико дана) за један долар требало дати 700 тона тих новчића. Исплата пензија извршена је 17. јануара, а за просечни износ пензије од 4,8 милиона динара на *црном* тржишту није се могла купити ни једна немачка марка. У исто време килограм јунетине износио је 70 милиона динара, врећица за прање веша од 3 кг коштала је 67 милиона динара.

Разорна хиперинфлација је *истискивала* националну новчану јединицу – динар из привреде. Новчана маса је у јануару 1994. године износила свега 0,4% у односу на друштвени производ, док се тај проценат у нормалним приликама креће између 25 и 30%. Динар је престао да испуњава такве функције новца као мере вредности, платежног средства, залихе вредности и, добрим делом, функције новца као прометног средства, односно средства размене. Сви су настојали да се ослободе динара тако да је брзина обртаја новца, у време кулминације хиперинфлације, достигла фантастичних 3.673, односно динар је у току само једног дана 10 пута *прелазио из руке у руку*.⁴⁹

Тако разорна хиперинфлација имала је као последицу драстично погоршање свих битних економских показатеља. Само у 1993. години забележен је пад друштвеног производа од 30%, смањење инвестиција и индустријске производње од по 37%, а незапосленост достиже чак 24,1%.

⁴⁹ При тако високој хиперинфлацији, због наглог пораста трошкова инфлационог опорезивања, активност реалног сектора се убрзано смањује, а у исто време се повећава склоност ка бекству од домаћег новца што доводи до драстичног увећања брзине њеног оптицаја.

У исто време долази до стварања огромног буџетског дефицита у ситуацији када се јавни приходи рапидно смањују (опадање пореске основице због пада привредне активности, те због санкција значајан пораст *сиве економије* услед чега добар део, и онако смањеног, друштвеног производа остаје неопорезован итд.), а јавни расходи значајно расту (повећана социјална давања због погоршања економске ситуације у земљи, економска и ратна помоћ српском народу у БиХ и Хрватској где је дошло до грађанског рата, помоћ избеглицама итд.). Буџетски дефицит је био највећим делом финансиран из примарне емисије, и та монетизација буџетског дефицита⁵⁰ представља основни узрочник хиперинфлације.

У складу са тим и главне мере *Аврамовићевог програма* биле су, првенствено, везане за монетарну и фискалну сферу, те се може констатовати да је ово био ортодоксни стабилизациони програм.

Програмом стабилизације требало је, пре свега, остварити:

- сламање хиперинфлације и динару вратити изгубљене функције новца,
- омогућити убрзан и стабилан привредни раст,
- значајно повећање плата (драстично обезвређене у време хиперинфлације) и осигурање минималне сигурности свих грађана,

⁵⁰ Разорна хиперинфлација је истиснула динар из привреде и он је скоро у целости престао да испуњава своје основне функције. Динар се скоро искључиво користио за плаћање фискалних обавеза држави. Међутим, прикупљени буџетски приходи у условима хиперинфлације су се обезвређивали буквално у току једног дана. Реално су они (у разгар највеће хиперинфлације) чинили само око 1%, а осталих 99% неопходних буџетских расхода финансирано је из примарне емисије, односно кредитима Народне банке Југославије.

- суштинско реформисање привредног система, нарочито у финансијској сфери, и убрзање процеса транзиције, итд.

У исто време неопходно је (пре свега, од стране политичких чиниоца у земљи) што пре створити услове да се укину међународне санкције и изврши отварање привреде према иностранству, без чега Програм не може у целости да се реализује. Пошто је било јасно да се не може чекати укидање међународних економских санкција, како би се приступило сламању разарајуће хиперинфлације, одлучено је да се приступи изради и реализацији програма стабилизације који би требало остварити у две фазе.

Прва, краткорочна фаза предвиђала је монетарну реконструкцију и антиинфлационе мере са циљем сламања хиперинфлације. Она је требало да се реализује у првих шест месеци сопственим снагама, чак и у условима економских санкција од стране међународне заједнице.

Друга, дугорочна фаза предвиђа суштинске економске реформе које би (уз очување стабилности остварене у првој фази) довеле до економског опоравка земље, односно које би обезбеђивале дугорочан стабилан економски раст. Ова фаза, као што су и истицали аутори Програма, претпостављала је укидање економских санкција и *доток свежег капитала* потребног за његову реализацију.

Како та претпоставка није остварена ова друга фаза није имала никакве шансе на значајнији успех, за разлику од прве фазе Програма, где су постигнути изванредни резултати. Због тога ћемо се детаљније задржати само на првој фази *Аврамовићевог програма* јер до реализације друге фазе није ни дошло пошто, у међувремену, нису укинуте међународне економске санкције.

Прва фаза програма – *Програм монетарне реконструкције* – реализовала се у условима економских санкција, без стране помоћи и било каквог капиталног прилива, са почетним девизним резервама које су износиле око 300 милиона немачких марака. Условно се може рећи да су у оквиру програма монетарне реконструкције основне мере биле усмерене на монетарну политику и монетарне реформе, те фискалну политику.

Монетарна политика требало је да одигра веома важну улогу у сламању хиперинфлације и стабилизацији цена. У том циљу уведене су позитивне каматне стопе и укинута селективни кредити. Значајно је заострена финансијска и монетарна дисциплина, те ојачана независна улога Централне банке (што је омогућавао одговарајући, веома добар, закон усвојен средином 1993. године).

Извршена је и монетарна реформа увођењем новог динара са фиксним девизним курсом од 1:1 у односу на немачку марку⁵¹ и 1:12 милиона у односу на дотадашњи (стари) динар.⁵² Емисија старог динара престала је 17. јануара 1994. године, а кроз седам дана (24. јануара) је пуштена у оптицај нова новчана јединица – *нови динар*. Уведена је интерна конвертибилност динара и емисија новог динара била је покривена девизним резервама Народне банке Југославије.

⁵¹ Фиксни девизни курс је имао за циљ не само повратак поверења у националну валуту него је представљао и номинално сидро за остале номиналне агрегате.

⁵² На тај начин у оптицају су паралелно постојали две националне валуте: *стари* и *нови динар*. Паралелно функционисање две националне валуте постојало је и у СССР-у када је 1922. године, у циљу стабилизације брзо обезвређујућег совјетског рубља (*совзнака*), био уведен *червонец*. (*Червонац* је у време Петра Првог био златни новац који је био симбол стабилне монете). Године 1992. и у Немачкој је паралелно са брзо обезвређујућом *марком* уведена друга валута – *Rettenmark*.

Фискална политика је предвиђала значајно повећање буџетских прихода из реалних извора (проширењем пореске основице, скраћивањем времена убирања пореза, те увођењем нових пореских облика – напр. акциза)⁵³ али и задржавање буџетског дефицита у првим месецима, јер се сматрало да је ниво јавних расхода веома низак и да није прихватљиво њихово озбиљније смањење. У првих шест месеци Програмом је било предвиђено да се буџетски дефицит покрива из расположивих девизних резерви.⁵⁴ Очекивало се да ће, у новим економским условима, доћи до раста привредне активности и преласка значајног дела *сиве економије* у легалне токове што ће довести до раста буџетских прихода и стварања претпоставки за уравнотежење буџета.

Управо је задржавање дефицита буџета у првих шест месеци, и његово финансирање расположивим девизним резервама, оно што *Аврамовићев програм* концепцијски разликује од стандардног ортодоксног стабилизационог програма.

Прва етапа *Аврамовићевог програма* је дала фасцинантне резултате.⁵⁵ Хиперинфлација је *преко ноћи*

⁵³ Дошло је и до смањења пореских стопа јер се сматрало да ће, са истовременим проширењем пореске основице, у новим економским условима добар део *сиве економије* да се легализује.

⁵⁴ Емисија *нових динара* за покриће буџетског дефицита била је покривена расположивим девизним резервама. Поред тога, емисија новог динара вршена је и на основу девиза које је Народна банка Југославије откупљивала од привреде и становништва. На тај начин нови динар је у првој фази спровођења Програма емитован на бази пуног девизног покрића и то није имало инфлаторне последице..

⁵⁵ О томе је написан велики број изузетно афирмативних текстова у свету. Овде ћемо да цитирамо само део из једног таквог текста. *Обично када тражимо пример генија у економији ми помињемо Милтона Фридмана... Међутим, ако бих се ја питао рекао бих Драгослав Аврамовић, гувернер Централне банке Југославије и пензионер Светске банке. Главна разлика*

сломљена, цене су мировале и елиминисана су инфлаторна очекивања. Динар је брзо повратио раније изгубљене функције. Каматне стопе су постале реално позитивне. Ново-успостављени девизни курс остао је стабилан, а девизне резерве су расле. Дobar део *сиве економије* враћен је у легални сектор. Дефицит буџета је смањиван из месеца у месец и на крају прве етапе спровођења програма практично елиминисан. Индустријска производња бележи релативно високе стопе раста, а значајно су повећане и реалне плате запослених.

Велика је штета што нису створене претпоставке (укидање међународних економских санкција и, везано за то, прилив *свежег* капитала) за реализацију друге фазе *Аврамовићевог програма*. Вероватно би и она била исто тако успешна као и прва фаза Програма. У прилог томе иде, пре свега, чињеница да је сам Програм био добро конципиран али и доказана (у току спровођења прве фазе Програма) опредељеност проф. др Драгослава Аврамовића да, никакве

*између Фридмана и Аврамовића се може резимирати речју да је Аврамовић стварни геније, али нема шансу да добије Нобелову награду јер је Србин. У чему је овај српски геније у економији изражен? Упркос стриктним економским санкцијама према Југославији, изобиље у Београду последњих месеци је видљиво у свакој радњи, тезге су пуне потрошне робе... Чак има саобраћајних гужви у Београду и ово се дешава у земљи која је под стриктним нафтним ембаргом већ две године... Најбриљантнији део Аврамовићеве магије је његов успех да стави тачку на хиперинфлацију која је износила 60% дневно. (Давар, Тел Авив, 3.6.1994). У то време ја сам (живећи и радећи) у Москви објавио два текста (у престижном московском листу *Независимаја газета* и часопису Руске академије наука *Мироваја економика и међународније одношенија*) о успешном сламању хиперинфлације коју је реализовао проф. др Драгослав Аврамовић. Позивајући се на те моје текстове објављено је више натписа у економским часописима других земаља, бившим републикама СССР, (Украјина, Белорусија и Казахстан).*

теоријске економске концепције не прихвата као догму и његово умеће да у свакодневном суочавању са новим проблемима нађе права решења прилагођавајући томе у *ходу* и сопствени Програм.

Као што се из претходног разматрања може закључити, *програм Анте Марковића* као и *Аврамовићев програм* нису били само стабилизациони програми у ужем смислу речи, него и више од тога. Они су били шире конципирани и у себе су, поред стабилизационог програма, укључивали и програм суштинских економских реформи.

Поред чињенице да се у првом случају радило о хетеродоксном, а у другом случају о ортодоксном програму стабилизације, оно што *Аврамовићев програм* битно разликује у односу на *програм Анте Марковића* јесте чињеница да је он као централно питање, односно као главни циљ, реформе поставио питање економског раста, и у складу са тим стварање нових радних места и пораста стандарда становништва. У том смислу питање стабилизације представља само једно, истина веома важно, средство (заједно са приватизацијом, либерализацијом и другим реформским захватима) да се тај циљ достигне. Али то је, ипак, само средство, а не циљ сам по себи. То је недостајало *програму Анте Марковића* и због тога он није ни имао шансе да успе.

У нашој стручној јавности преовлађује став да је програм Анте Марковића био један доста добро конципиран стабилизациони програм који је доживео неуспех скоро искључиво због нарастања политичких конфликта између република тадашње СФРЈ, односно због тога што овај програм није имао неопходну подршку ни једног политичког руководства тадашњих република (у првом реду оних кључних – Србије,

Хрватске и Словеније).⁵⁶ Тачна је констатација да Анте Марковић није могао да успешно реализује усвојени програм јер је изостао друштвени консензус неопходан за реализацију било кога програма стабилизације и суштинских економских реформи, те да у условима заоштравања политичких конфликта у земљи није било могуће усвојити значајне системске законе који би подржали реформе, као ни ефикасно водити економску политику на савезном нивоу када је већина република, истрајавајући на међусобним конфронтацијама, све више суспендовала Савезни устав и није поштовала одлуке Савезне владе.

Међутим, у исто време испушта се из вида чињеница да *програм Анте Марковића* није могао да буде успешан (пре свега, у остваривању дугорочних, а не само краткорочних циљева), чак и да је у земљи постојала стабилна политичка ситуација и друштвени консензус неопходан за реализацију програма стабилизације,⁵⁷ јер је он био тако

⁵⁶ Исто тако, и у широј јавности данас преовладава уверење (које се подстиче и од средстава јавног информисања, поготово такозваних “независних” медија) да је то био један одличан програм који би нам брзо обезбедио европски стандард да није дошло до неповољних друштвено-политичких збивања у земљи. То за обичне грађане може да изгледа логично јер су плате у првој години спровођења програма номинално учетворостручене (за толико су порасле када се изразе и у немачким маркама) али и реално удвостручене (у првој години спровођења програма курс динара према марци био је непромењен, а цене су удвостручене). Међутим, сигурно је да такво (благо)стање није могло економски дугорочно опстати (чак и да су друштвено-политичке прилике биле добре) јер је у истом периоду пад индустријске производње износио 13% (за првих годину и по дана програма индустријска производња је смањена за читаву 1/4), а девизне резерве пале су са 9,1 на само 2,8 милијарде долара.

⁵⁷ Можда би се чак могло констатовати да је између нестабилне политичке ситуације у земљи и *програма Анте Марковића* постојала узајамна узрочно-последична веза.

конципиран да су у њега биле уграђене слабости које нису омогућавале остваривање дугорочних циљева стабилизације. Наиме, *програм Анте Марковића* заснован је на принципима *Вашиingtonског консензуса*, који се управо у то време појављивао и, који ће, нешто касније, представљати основу програма реформи скоро свих постсоцијалистичких земаља, или привреда у транзицији. У складу са *Вашиingtonским консензусом*, на којем се темељи економска стратегија коју је спроводила влада Анте Марковића,⁵⁸ довољно је извршити либерализацију привреде, приватизацију и финансијску стабилизацију да би се обезбедио дугорочан стабилан привредни раст.

О погрешности таквог приступа детаљно смо писали у прошлом броју часописа *Финансије*, те се на томе нећемо овде задржавати. Можда би због тога било интересантније да се на крају више задржимо на политици коју води гувернер Народне банке Југославије, мр Млађан Динкић, а која не показује да су из искуства других привреда у транзицији и наших искустава са покушајима реформисања привреде извучене неопходне и адекватне поуке.

Политика Народне банке Југославије

Управо ће се ових дана навршити пола године од септембарских избора (2000. године) када је дошло до победе ДОС-а, а још увек се није приступило доношењу кључних

⁵⁸ Главни економски саветник у влади Анте Марковића био је Џефри Сакс који ће се касније појављивати у тој улози у многим другим постсоцијалистичким земљама (Русија, Пољска и др). У његовом тиму експерата у свим тим земљама био је и нови српски министар финансија господин мр Божидар Ђелић.

системских, а ни било којих других економски релевантних, закона.⁵⁹ У исто време, начињен је значајан пробој у отварању наше земље према иностранству (и стигла је и одређена економска помоћ из иностранства, истина далеко мања од оне обећаване у предизборној кампањи), а економска ситуација у земљи је знатно погоршана и животни стандард становништва је приметно опао.

Међутим, одмах после „српске октобарске револуције“ господин мр Млађан Динкић је *преузео власт* у Народној банци Југославије и са собом довео групу својих сарадника. Нешто касније Савезна скупштина ће га, и званично, наименовати на место гувернера Народне банке Југославије. Од тада је прошао довољно дуг период да би се могле дати прве оцене рада Народне банке Југославије, институције одговорне за монетарну политику, а која је веома значајна за вођење макроекономске политике земље и спровођење економских реформи.

Гувернер Народне банке определио се одмах (после *упада* у Народну банку и пре него што је званично именован за гувернера) за вођење монетарне политике по принципима монетарног одбора (*Currency board*)⁶⁰ који, без

⁵⁹ Можда се неочекивано кашњење нове власти у доношењу кључних системских економских закона може делимично објаснити (али не и оправдати) чињеницом да су се они исувише наивно (у предизборном периоду) ослонили на уверавања лидера Г 17 (која су здушно подржавала и „независна“ средства јавног информисања) да постоји већ припремљен програм економских реформи и тим “експерата”, а да се убрзо по освајању власти показало да нити постоји адекватан економски програм, а ни неки нарочит избор (до тада декларисаних и од стране Г 17 нуђених), у правом смислу речи, економских експерата.

⁶⁰ Монетарни одбор (енглески: *Currency board*) је монетарна институција која, замењујући класичну централну банку, врши аутоматску емисију и повлачење домаћих новчаница и кованог новца у обиму у коме постоји еквивалентан прилив или одлив девиза резервне валуте, те је на тај начин

посебних потешкоћа, обезбеђује стабилан девизни курс јер постоји 100% покриће емитованог домаћег новца (динара) резервном валутом (немачком марком).

У систему монетарног одбора монетарну политику не води домаћа већ централна банка земље резервне валуте, у конкретном случају Немачке тј. Бундесбанка.⁶¹ Многи у томе не виде ништа лоше јер је познато да Бундесбанка спада у једну од најуспешнијих централних банака у свету. Тачно је да Бундесбанка води монетарну политику која је успешна и добра за Немачку, али то не значи да је она истовремено добра и за нашу привреду која се налази у битно другачијем стању од немачке. Сигурно је да би монетарна политика Бундесбанке данас била битно другачија да се немачка привреда налази у стању у коме се налази југословенска привреда.

На тај начин се свесно одричемо кориштења активне монетарне политике као једног од веома важног сегмента у склопу опште економске политике. **И не само то, монетарну политику у нашој земљи, у суштини, води Бундесбанка⁶² и она не мора да буде, и по правилу није, конзистентна са макроекономском политиком наше**

у стању да гарантује конвертибилност домаћег новца у резервну валуту по фиксном курсу и по виђењу. Монетарни одбор не одобрава кредите пословним банкама, нити држави за покриће буџетског дефицита.

⁶¹ Битна разлика између монетарног одбора и класичне централне банке огледа се у томе што централна банка има дискреционо право при вођењу монетарне политике и одређивању понуде новца док тим правом монетарни одбор не располаже и он функционише по правилима пасивне монетарне политике.

⁶² Због тога и не чуди чињеница да гувернер има доста времена и за бављењем пословима који су ван делокруга рада гувернера једне озбиљне централне банке, те да његови чести јавни иступи више подсећају на јавног тужиоца него гувернера Народне банке Југославије.

земље и није прилагођена специфичним условима у којима југословенске привреде послује.

О економским (а и другим) разлозима због чега монетарни одбор није прихватљив за нашу земљу сам детаљно писали у једном од претходних бројева⁶³ овог часописа и због тога се на том питању нећу овом приликом више задржавати.

Међутим, сматрам да би било добро да се на кратко задржимо на нечему што је неоспорно постигнуто и што гувернер истиче као велики успех досадашњег рада Народне банке Југославије, а то је стабилан девизни курс.⁶⁴ Из претходног излагања о монетарном одбору видели смо како је то постигнуто,⁶⁵ а сада би било интересантно осврнути се и на цену која је за то морала да се плати.

Одржавањем фиксног девизног курса у ситуацији када је дошло до наглог раста цена⁶⁶ (после неконтролисане либерализације цена одмах после септембарских избора)

⁶³ Видети: Јован Б. Душанић, *Предности и недостаци монетарног одбора*, Финансије, септембар-октобар, 2000.

⁶⁴ Са изузетком кратког предизборног и постизборног периода када је дошло до већих осцилација тржишног девизног курса, он је дуже од шест месеци стабилан, могло би се чак рећи фиксан и износи 30 динара за једну немачку марку.

⁶⁵ Сам гувернер је изјавио да је изненађен висином девизних резерви које је затекао у Народној банци (јер је пре тога тврдио да су оне много мање) које су биле довољне за одржавање стабилног девизног курса по принципу монетарног одбора.

⁶⁶ Цене на мало су у последњем кварталу 2000. године порасле за 52%, и после краткотрајног децембарског смиривања, почетком 2001. године расту из месеца у месец, а права експлозија се може очекивати уколико у априлу дође до најављеног (од стране владе) вишеструког повећања цена електричне енергије и значајног повећања акциза на нафту и нафтинe деривате. Овако високи раст цена на мало уз непромењен девизни курс и рестриктивну монетарну политику довео је и до забрињавајуће неликвидности привреде са свим последицама које из тога следе.

чини производе наших предузећа и ценовно неконкурентним, не само на иностраном, него и на домаћем тржишту (поготово када се либерализује увоз и снижавају царинске стопе, до чега долази последњих месеци). У таквој ситуацији скоро да било какав извоз постаје нерентабилан, а увоз економски веома атрактиван. Све то води брзом и забрињавајућем паду привредне активности са свим последицама које из тога следе.

Стабилан девизни курс постаје циљ сам по себи, а не само једно од средстава за динамизирање привредне активности и раста животног стандарда становништва. Тако имамо ситуацију да уз стабилан девизни курс пада привредна активност у земљи, све мањи број људи је запослен и прима плату, а они који је примају могу за њу да купе све мању количину роба. Због тога су грађани присиљени (у циљу спречавања драстичног погоршања животног стандарда) да продају (и онако скромне) уштеђевине, у чему лежи један од разлога раста девизних резерви.

И тако Народна банка Југославија и даље инсистира на стабилном девизном курсу и поред чињенице да од овако изоловане мере (без разрађеног целовитог и конзистентног економског програма) може постојати неупоредиво већа штета од користи.⁶⁷

За ових шест месеци од септембарских избора поред очувања стабилног девизног курса извршена је и прилично неконтролисана либерализација привреде (пре свега, цена и спољнотрговинског пословања), те стопирана приватиза-

⁶⁷ Тешко би се као корист могао да сматра брзи раст номиналних плата (као и плата прерачунатих у немачким маркама). Јер оваком политиком гувернер ће брзо (и то пре времена) *испунити обећање* да ће за годину дана просечна плата од 80 немачких марака (колико је износила пре избора) бити дуплирана.

ција по досадашњем закону и најављено скоро усвајање новог закона о приватизацији.⁶⁸

У склопу опште либерализације привреде Народна банка Југославије се, по мом мишљењу, брзо и недовољно

⁶⁸ У Министарству за привреду и приватизацију Владе Србије изложена је основна концепција новог Закона о приватизацији који би требало да буде усвојен у мају. Поред обавезности и временске орочености (што је могло бити решено изменом и досадашњег Закона) основна идеја новог решења јесте да се кроз приватизацију жели да дође до квалитетних стратешких партнера за већину наших предузећа, а не да се она бесплатно поделе или са попустом продају запосленим (како је то омогућавао досадашњи Закон). То треба да се оствари путем продаје, тако не само да би већина наших предузећа добила квалитетне стратешке партнере (који ће бити спремни да инвестирају у њих и учествују у трошковима транзиције) него би и држава продајом дошла до значајних финансијских средстава. Идеја више него одлична али, по мом дубоком уверењу, исто тако нереална. Желео бих само подсетити на искуство Словеније. Они су после дуготрајних расправа дошли до закључка да треба одустати од идеје продаје неприватизованих предузећа, јер, између осталог, мало ко ће инвестирати на подручју у чијем суседству постоје ратна дејства (а код нас су она у *дворишту*). Данас код њих у 89% предузећа запослени радници су већински власници, а Словенија се, са стопом раста од 4-5% годишње и дохотком по глави становника од преко 10.000 долара, налази пред *вратима* Европске уније.

С друге стране, сигурно је да за куповину неких наших предузећа постоји интерес странаца. Међутим, то је релативно мали број и углавном се ради о тзв. *породичном сребру*, односно о телекомуникацијама, електропривреди, нафтној индустрији, цементарама, пиварама и томе слично. Поред тога, поставља се и питање цене која се може постићи када дође до велике понуде наших предузећа на продају, а потражња за њима је мала. И на крају, због великих економских, а нарочито политичких, ризика мало вероватно је да уопште добијемо квалитетне стратешке партнере. (То показује и једина наша досадашња већа продаја. О (не)солидности италијанског партнера у Телеком-у, на бази његовог досадашњег деловања у Русији и неким земљама Латинске Америке, благовремено је код нас указивано. Видети: Татјана Душанић, *Муке с приватизацијом*, Економска политика, Београд, 2286/96).

припремљено определила за либерализацију уласка страних банака у земљу. То у ситуацији тешког стања у домаћем банкарству може да изгледа једноставно решење, како да се дође до здравог банкарског система, али се заборавља да то лако може довести до ситуације у коме ће се југословенски банкарски систем највећим делом или у целини састојати од страних банака, тачније домаћих банака у страном власништву. Стране банке би прикупили домаћу штедњу и акумулацију без гаранције да ће она у целини или бар делимично бити инвестирана у југословенску привреду. Искуство других земаља може да буде веома поучан. Тако на пример, у Аргентини су, после либерализације уласка страних банака, за веома кратко време оне у потпуности *угушиле* све домаће аргентинске банке. Сада се целокупан банкарски систем земље састоји од иностраних банака које (на бази прикупљених средстава) скоро да и немају кредитне пласмане у Аргентини. Евентуално, кредите могу добити само моћне иностране компаније (на пример, Соса Cola) које послују на овом тржишту, али банкарских пласмана, по правилу, нема у аргентинска предузећа.

Брза и једноставно решења, којима је гувернер очигледно склон,⁶⁹ не морају и, по правилу, нису најбоља. У најмању руку, изгледа нејасно како то да у расправи о сукцесији сви гувернери држава насталих од бивше СФРЈ имају (и инсистирају) на властитим интересима, а да једино наш гувернер прихвата решење о коме се сви остали договоре. Због тога је тешко бити оптимиста у вези са будућим преговорима око спољнег дуга са ММФ,

⁶⁹ Његов начин размишљања и иступања неодоливо подсећа на бивше скојевске политкомесаре који ни у шта не сумњају и непоколебљиво верују у идеологију коју фанатично заступају (и ако њену суштину не схватају).

Светском банком, те Париским и Лондонским клубом кредитора, у којима би гувернерова улога требало да буде веома важна, а од исхода тих преговора у великој мери зависи наша економска (и не само економска) будућност.⁷⁰

Да ли су извучене неопходне поуке?

Досадашњи почетни потези нових власти у економској сфери, а нарочито политика Народне банке Југославије, указују да се још увек верује, као и у време Анте Марковић (а што је и у складу са *Вашиingtonским консензусом*), у аутоматизам тржишног деловања, те да је довољно извршити стабилизацију, либерализацију и приватизацију како би се елиминисала стагнација и иницирао економски раст. О погрешности таквог приступа детаљније смо писали у прошлом броју овог часописа.

Исто тако почетни резултати (као што је стабилан девизни курс, раст девизних резерви, либерализација привреде, масовна приватизација) разматрају се као показатељи успеха, а не као (потребна) претпоставка за остваривање основног циља економских реформи. Другим речима, то су

⁷⁰ О томе смо нешта више писали у прошлом броју овог часописа. Овде би желели само да наведемо део из недавног интервијуа Џозефа Стиглица, једног од најпознатијих савремених економиста (доскорашњег председавајућег Већа економских саветника председника САД Била Клинтона и потпредседника Светске банке), у коме се између осталог каже: *Постоје бројни случајеви који показују да савети ММФ нису у складу са интересима земље којој су упућени. Зато се морате дипломатски супроставити „шок-терапеутима” и „монетарним фундаменталистима” из ММФ бранећи властите интересе. Јер, улог у транзицији је много већи од економије; у питању је развој целокупног друштва.* (Видети: Џозеф Стиглиц, *Чувајте се ММФ-а!*, Економист магазин, Београд, 12.03.2001)

само средства за остваривање основног циља који се огледа у дугорочном стабилном економском расту и повећању животног стандарда. Са правом се може поставити питање: шта значи стабилан девизни курс (и финансијска стабилност у целини), високо либерализована привреда и масовна приватизација у условима даљег пада привредне активности и животног стандарда. Уколико нам нису довољно позната слична (десетогодишња богата, углавном негативна) искуства других привреда у транзицији, из искуства са *програмом Анте Марковића* ту поуку морали би да извучемо.

С друге стране, *Аврамовићев програм* за нову власт требао би да буде веома инспиративан. Пре свега због чињенице што је у њему као главни циљ економских реформи постављено питање економског раста и на основу тога стварање нових радних места и пораста животног стандарда. У складу са тим питање стабилизације је само једно (истина доста важно) средство у остваривању постављеног главног циља. Поред тога, из *Аврамовићевог програма* као и рада самог проф. др Драгослава Аврамовића на конципирању и касније реализацији самог Програма може се видети да он није никакве теоријске (поготово тренутно *модерне*) економске концепције прихватао као догму, те да се ни сопственог Програма није држао *као пијан плота*, него је знао да у свакодневном суочавању са новим проблемима налази адекватна решења прилагођавајући томе у *ходу* и сопствени Програм ако је то било неопходно.⁷¹

⁷¹ За успех економских реформи није безначајно и питање подршке, односно поверења грађана у те реформе и људе који их спроводе. То поверење проф. др Драгослав Аврамовић је стекао, не само добро конципираним и вођеним Програмом, него и истинским патриотизмом и искреном бригом за животни стандард обичних људи. У исто време, његови свакодневни сусрети са људима на улици и пијаци (без многобројне пратње телохранитеља) и лични увид (*на лицу места*) како се

На крају треба истаћи, да досадашња искуства других земаља у транзицији, а нарочито наша новија искуства са реформисањем југословенске привреде могу бити драгоценост за суштинске економске реформе које нам предстоје. Користећи та искуства потребно је да економске реформе разради и спроводи аутентична домаћа елита са јасно артикулисаним **националним** интересима **заснованим на истинском патриотизму**. Надајмо се да ће ускоро таква елита имати одлучујућу реч у нашем друштву, те да ћемо ускоро на њеном челу имати личност за коју ће будући аналитичари са правом моћи да пишу како се то сада чини у случају проф. др Драгослава Аврамовића (уз наду да ће нам и спољно окружење бити наклоњеније него што је то био случај у време *деда Аврама*, како га је народ од миља и из поштовања звао).

(март, 2001)

P.S.

Интересантно је прелистати штампу из времена хиперинфлације и подсети се на тај период. Верујем да ће и читаоцима ове књиге бити занимљиво да и овде евоцирамо сећања на та неславна времена прелиставајући последњих десетак бројева листа *Политика* из 1993. године.

Политика, уторак – 21.12.1993. године. (цена једног примерка овог дневног листа износила је 1,5 милијарди динара). У тексту под насловом *Наредни пензијски чек 40 пута већи од претходног*, између осталог пише: „Наредним чеком пензионерима Србије ће стићи равно 40 претходно исплаћених износа новца! То ће бити трећа рата пен-

реформе одражавају на стандард становништва били су му најбољи индикатор успешности предузетих мера.

зијских аконтација за последњи овогодишњи месец. Исплата би требало да почне у четвртак 23. децембра.

Нова повишица износи – веровали или не – целих 340.187 процената на аконтацију исплаћену у новембру! На предстојећем чеку најнижа гарантована пензија износиће око 266 милијарди и 720 милиона динара, а највиша пензија 1.430 милијарди динара. До краја године треба да се исплати и четврта рата пензијских аконтација за децембар.“

Истога дана (21.12.1993) *Политика* у рубрици *Наши парадокси*, у тексту под насловом *Три и по хиљаде маркица за једно писмо* између осталог пише: „Јуче је један обичан коверат у београдским поштама коштао – три и по милијарде динара. Зато су Београђани, навикнути на свакојаке ценовне ударе, јуче поново дозволили да буду запањени: већина их је одустајала од куповине коверте и необављена посла напуштали су поштанске просторије.

Остали, који су у кућним фиокама са натписом *свашта за не дај Боже* пронашли по неки заостали коверат, па се враћали поштанском шалтеру само по поштанску марку, једва да су били боље руке. Велика већина није имала тако ситне новчанице којима би пазарила маркицу за свој архивски коверат. Поштанска марка, посебног папира, дизајна и израде, која још и сигура да ће писмо стићи у руке примаоца удаљеног можда и неколико стотина километара, јуче је коштала тачно – милион динара. Коверат на коју је требало да буде налепљена коштао је дакле тачно три и по хиљаде пута више.“

Политика, среда – 22.12.1993. године. Из табеле са заглављем *Цене хлеба и млека* види се да су за новембар месец и првих двадесетак дана децембра цене хлеба кориговане 7, а млека 13 пута. Прва корекција хлеба била је 2.

новембра када је цена векне полубелог хлеба износила 12,5 хиљада динара, а 22. децембра нова цена износила је 4 милијарде динара. Литар пастеризованог млека почетком новембра коштао је 25 хиљада динара, а 21. децембра 9,5 милијарди динара.

Истога дана (22.12.1993) *Политика* (у тексту *Цигарета ни по новим ценама*) пише да и после најновијег поскупљења дувана (у просеку, зависно од класе, за пет-шест пута) влада несташица, те да најјефтинија паклица („Поинт“, „Викенд“, „Формула“) кошта 13 милијарди динара, а нешто скупље продају се по цени од 14 милијарди („Бест“, „Дрина“, „Београд“), те 15 милијарди динара („Класик“). Они који купују „Класик-лајт“ морају да изброје 25 милијарди по паклици, односно 26 милијарди ако пуше „Дрину-ексклузив“. Лиценцне цигарете сада коштају 40 милијарди динара.

Политика (у тексту *У новембру плате увећане 205 пута*) такође преноси саопштење Републичког статистичког завода по коме је просечна нето плата запослених износила 133.999.789 динара што је номинално 20.547 одсто више него у октобру. Међутим, реална вредност плата је и даље у паду.

Политика, четвртак – 23.12.1993. године. (цена 4 милијарде динара). У тексту *Званично марка 30, а на улици 45 милијарди* и са надсловом *Драма на девизном тржишту* пише да је марка јуче после 14 часова и званично поскупела са 21 на 30 милијарди динара, те да је улични курс опет измакао официјелном јер на црној берзи у Београду дилери марку откупљују за 38, а продају за 45 милијарди динара.

У тексту *Нове цене железнице у Србији* пише да је на пругама ЖТП Београд превоз од поноћи поскупео у путничком и робном саобраћају за 1.400 одсто.

Политика, петак – 24.12.1993. године. *Политика* пише (у тексту *Милијарда постаје динар*) да је Савезна влада на јучерашњој седници донела одлуку о још једној деноминацији, по којој ће се сада важеће новчанице замењивати новим без девет нула, те ће од почетка наредне године садашња милијарда динара вредети један динар.

Под насловом *Опет поскупљује млеко у Политици* можемо да прочитамо да за литар пастеризованог млека у пластичној кеси (2,8% млечне масти) треба платити 25 милијарди динара, а за литар дуготрајног млека 150 милијарди динара. Литар јогурта је 80, киселог млека 85, а павлаке 186 милијарди динара

Политика, субота – 25.12.1993. године. У тексту под насловом *Пошта враћа неисплаћене упутнице* пише се о великим проблемима око исплате пензија, где се између осталог каже „да је у протекла два дана откако се исплаћује трећи део децембарске аконтације пензије примила само једна трећина пензионера који треба да их приме преко поштанске службе. У прва два дана није било довољно готовине. Поред тога, поштанска служба је данас писмено обавестила пензијске фондове, као и друге институције надлежне за одговарајућа права социјалне природе (дечији додаци, инвалидине, социјална давања и слично), да ће им наредних дана вратити око 10 одсто чекова (150.000-200.000 чекова). У току протекле седмице пошта није била у стању да изврши те исплате због несташице такозваних „ситних“ новчаних апоена у које је тада убрајана и новчаница од 5 милијарди динара. У пензијским фондовима су склони да прихвате захтев поште да се при наредној

исплати – уочи новогодишњих празника – пензијска примања заокружују на 50, уместо на пет милијарди како је то било до сада.“

Нове цене ПТТ услуга је наслов текста у коме пише да су цене ПТТ услуга у домаћем саобраћају у просеку повећане, овога пута, за 1.700 одсто. Телефонска претплата за грађане износи једну милијарду и 62 милиона динара, а импулс 21 милион динара. Тако ће минут разговора из Београда са Краљевом грађане коштати 43, а са Титоградом 108 милиона динара. Једно писмо сада кошта 20 милиона динара, колико и дописница.

Политика, недеља – 26.12.1993. године. У овом броју *Политика* пише о новим ценама хлеба и струје (електричне енергије). Нова цена белог хлеба „сава“ од 600 грама је 100, а полубелог хлеба 80 милијарди динара. Мада је струја пре само четири дана поскупила за 17 пута, јуче је поново дошло до новог „скока“ цена – сада за 15 пута, те ће сада скупљи киловат-час износити 240, а јефтинији 143 милиона динара.

Усијани Топчидер наслов је једног дужег текста објављеног у листу *Политика* у недељу 26.12.1993. године, а у њему, између осталог, пише да „у моменту када се појавила највећа новчаница од 500 милијарди динара њена вредност је била око 7 немачких марака. Међутим, само 24 сата касније њена вредност је пала испод 2 марке. На лицу ове новчанице је великан наше поезије Јован Јовановић Змај. Циници су одмах приметили да је на полеђини требало одштампати илустрацију песме *Светли гробови*. Змајеве песме биле су и остале актуелне и сада ће претходна влада моћи да рецитије потоњој: *Где ја стадох ти продужи, још смо дужни ти одужи*.

Они који ових дана добију једног „змаја“ па за њега желе да купе хлеб од само 9 милијарди динара то ће тешко успети јер продавац готово сигурно неће имати ситно. Штампарија у Топчидеру нема ни снаге да штампа ситније апоене, када сваке недеље мора да пушта у оптицај нову новчаницу, бар 10 пута вреднију од претходне.

Услед све убрзанијег рада топчидерске фабрике новца (која ради све три смене) потрошене су залихе хартије на којима се наш динар штампао. Прешло се на хартију за чекове, а нестала је и заштитна нит.

Ове године 1. октобра већ смо имали једну деноминацију када смо са новчаница уклонили шест нула. Немачка марка је 21. децембра 1992. године вредела 1.500 динара, а овог 37 милијарди динара. На ову потоњу вредност треба додати још 6 нула како би се добила права слика. Тако је марка пре само неколико дана вредела 37 трилиона недономираних динара. Следећу 1994. годину почињемо са деноминацијом и скидањем чак девет нула.

У моменту када је овај текст почео да се пише марка је вредела 170 милијарди, када је завршен 300 милијарди динара, а када га будете читали ...“

Политика, понедељак – 27.12.1993. године. (цена 8 милијарде динара). Уочи календарске Нове године *Политика* пише (у тексту *Дочек само за марке*) да се улазнице за дочек *најлуђе ноћи* продају по ценама које су исказане у немачким маркама. Тако у Дому Војске Југославије дочек кошта 35, а у ресторану Парк 80 немачких марака. У градским хотелима цене су нешто више и стају у Југославији, Метрополу и Хајату од 80 до 150 немачких марака, а у Интерконтиненталу 220 немачких марака.

Политика, уторак – 28.12.1993. године. (цена 15 милијарди динара). У текстовима *Поглед у ценовник* и *Све*

цене у билионима, Политика пише „да се са највећом нашом новчаницом од 500 милијарди динара једва може у продавницама нешто купити. За њу се јуче могло добити два литра краткотрајног млека или 200 грама сенфа. Милијарде изгледа још брже од милиона излазе из употребе.

Свакодневна поскупљења сада одређују и радно време продавница које су због пописа све чешће затворене. Трговци, како кажу, брже добијају нове ценовнике него што могу да испишу више цене. Због честих промена цена трговци су презапослени. Они су и јуче имали много посла, јер је поскупело око хиљаду производа

Килограм сендвич-мортаделе стаје 4.160 милијарди, шваргла је 3.120 милијарди, пикник кобасица кошта 12.770 милијарди, за чајну или сремску кобасицу потребно је око 11.000 милијарди, а за зимску саламу око 20.000 милијарди динара.

Поскупео је и пиринач који сада стаје 1.300 милијарди, за со је потребно 400 милијарди, док је тегла красавца 2.100 милијарди, а ајвара 2.353 милијарде динара. Кутија гриза од 400 грама сада је 1.165 милијарди динара.

Ту су и зачини – литар сирћета је 1.802 милијарде, алева паприка од 100 грама стаје 1.100 милијарди, касица млевеног бибера око 700 милијарди, прашак за пециво је 240 милијарди, а ванил-шећер 120 милијарди динара. Сада је кесица ванил-шећера од само 10 грама скупља од векне белог хлеба од 600 грама.

Вино „Смедеревка“ стаје 1.534 милијарде, „Косовка девојка“ је 1.644 милијарде, а „Крстач“ чак 2.520 милијарди динара. „Рубинов“ вињак стаје око 6.100 милијарди, „Навипов“ коњак – 5.700 милијарди, а „Манастирка“ 5.400 милијарди динара.

И јуче су испред трафика били непрегледни редови људи који су настојали да дођу бар до једног бокса цигарета. Цена им изгледа није битна јер, како кажу, сутра ће бити још скупље.“

Политика, среда – 29.12.1993. године. (цена 40 милијарди динара – тачно годину дана пре тога цена једног примерка дневног листа *Политика* била је 500 динара, а у међувремену је *избрисано* и шест нула). *Политика* пише да тога дана (29. децембра) почиње исплата четврте аконтације пензије за децембар, те да ће пензионери примити 20 пута више новца него прошле недеље, када је исплаћивана трећа децембарска аконтација. Исплата пензија и у 1994. години вршиће се једном недељно.

Извештавајући о ситуацији на тржишту новца *Политика* пише да је немачка марка на црном тржишту јуче око 13 сати вредела 700 милијарди динара. Штицовани курс кретао се од 900 до 950 милијарди, мада су неки посредници тражили и билион динара за једну марку.

Политика из Подгорице (у тексту *Писмо скупље од возне карте*) извештава да је тренутно јефтиније путовати возом од Подгорице до Београда него послати писмо на истој релацији. „Препоручено писмо за Београд на подгоричким поштама данас стаје 280 милијарди динара, а возна карта од Бара до Београда, по најновијем ценовнику, свега 137 милијарди динара.“

Политика, четвртак – 30.12.1993. године. Поред информације да су цене у унутрашњем ПТТ саобраћају од сада више за 5.075 одсто, *Политика* пише да „свако ко у свом поседу има једну једину немачку марку од јуче у 15 сати је динарски билионер јер је толики био продајни курс немачке марке. Званични курс немачке марке је 600 милијарди динара и улица је тако победила све званичне моне-

тарне институције. Подсетимо се да је званични курс немачке марке тачно годину дана пре тога (30.12.1992) износио 46.000 динара, а у међувремену је „избрисано“ и шест нула).

У скривеним трансакцијама међу предузећима једна немачка марка вредела је и до 1,5 билиона динара. Жиралних динара упркос очекивањима није било довољно да би курс порастао (како су неки дилери очекивали) и неколико пута. Ипак није искључено да ће се то догодити данас, а није био ни занемарљив јучерашњи раст штуцованог курса од преко 60 одсто.“

У истом броју са наднасловом *Динар више никоме није потребан*, *Политика* објављује текст *Банци боља роба него новац* у коме пише да „већ неколико месеци „Агробанка“ примењује такозвани „натурални модел враћања кредита“. Једноставније речено онај ко је узео кредит може да га врати у роби. Тако се, ето, и једна банкарска организација, дакле искључиво финансијска институција, одлучила за неку врсту трампе. Инфлација је последњих месеци таква да је обрачун у динарима готово бесмислен, а сам динар више никоме није потребан, па ни банкама.

У „Агробанци“ кажу да се капитал њихове банке само у првом полуугодишту топио око 50 одсто месечно и то је водило у катастрофу. Неке банке су ишле у куповину девиза да би заштитиле свој потенцијал, а ми смо се одлучили за ову меру.“

Политика, петак – 31.12.1993. године. Поред информације да је струја (електрична енергија) поскупела за 2.351 одсто, *Политика* извештава са јучерашње конференције за штампу Савезног завода за статистику, где је „саопштено да је инфлација у децембру у односу на новембар износила 178.882 одсто. То значи да је инфлација у децем-

бру била око 28 одсто дневно или 1,05 одсто на сат. Годишња инфлација износи 116 билиона одсто. Због високог раста цена бројних прехранбених производа, трошкови живота у децембру су, у односу на новембар, увећани за 283.900 одсто.

Југословенски друштвени производ мањи је за 30 одсто него у претходној години и процењује се да износи око 9,5 милијарди долара. Индустријска производња мања је за 37,4 одсто у односу на претходну годину, а реална вредност зарада опала је за 61 одсто у 1993. у односу на 1992. годину.

Просечан обим производње из 1993 године приближан је нивоу производње из 1966. године, а национални доходак по становнику раван је ономе из 1963. године.“

На крају овог прегледа писања дневног листа *Политика* да наведем и три истините приче из тог времена које сам чуо од својих познаника.

Петар К. – један од директора великог производног предузећа:

Због хиперинфлације која је у земљи имала огромне размере, нарочито последњих месеци 1993. и у јануару 1994. године, на крају је било и званично обустављено кориштење чекова и плате запосленим нису могле да се исплаћују безготовински већ само у готовом новцу. У Службу друштвеног књиговодства (СДК) смо тада слали камион да би у њега могли сместити огромну количину новчаница за исплату плата наших, више од 4.000, радника. Камион је одлазио рано, пре свитања, да би заузели ред пред СДК како би у току радног дана успели да добијемо новац за плате. Када камион са новцем стигне у предузеће следи вишечасовно разврставање плата у коверте за сваког запо-

сленог радника. Запослени би, по правилу, коверте са платом добили у касним вечерњим часовима и онда журили у продавнице (уколико нису затворене због завршетка радног дана) да за њих нешто купе, или код уличних мењача новца (који су радили нон-стоп) да динаре промене у немачке марке. Испред улаза у моју зграду стално је био *мој* улични мењач и код њега сам редовно када добијем плату све динаре замењивао у немачке марке, а онда – када би ишао у продавницу – по потреби немачке марке мењао у динаре.

У почетку сам, док хиперинфлација није достигла чудовишне размере, највећи део плате мењао у немачке марке, а мањи део остављао у динарима како бих са њима сутрадан пре поласка на посао на киоску купио новине и цигарете. Али инфлација се убрзавала и ја сам по инерцији своју тек добијену плати, по повратку са посла код *мога уличног мењача*, заменио за 30 немачких марака (по *црном* курсу од 2,5 милиона динара за једну немачку марку), а остатак оставио у динарима. Пењући се уз степенице закључио сам да ми је остало много динара, те да бих могао купити још 2 немачке марке и да ће ми – и после тога – преостали динари бити довољни да сутра купим јутарње новине и кутију цигарета. Ушао сам у стан, оставио ствари и одмах се вратио са 5 милиона динара са намером да купим још 2 немачке марке. Али *мој мењач* ми сада за 2 немачке марке тражи 6 милиона динара. Подсетих га да сам код њега само пре пет минута куповао немачку марку по курсу од 2,5 милиона динара, а он ми одговори да су му управо пре минут-два *газде* јавиле да је курс немачке марке промењен са 2,5 на 3 милиона динара.

Од тада не само да све динаре одмах мењам у немачке марке, него када са породицом одлазим у ресторан на недељни ручак, немачке марке мењам у динаре непосредно пред полазак у ресторан и од конобара, када од мене прими поруџбину за ручак, одмах тражим рачун и плаћам га пре него што поручено јело и пиће стигне на наш сто. Цене у ресторанима су изражене у *бодовима*, а вредност бода се некада мењала и по неколико пута у току дана, тако да је велика вероватноћа да би рачун, уколико бих га плаћао после завршеног ручка, био за неколико милиона динара већи.

Винко К. – један од директора великог, тада још увек успешног, спољнотрговинског предузећа:

Неколико дана пред Нову 1994. годину моји службеници у предузећу су целу ноћ радили платне листе како би ујутру рано покушали да исплатимо плате. Моја плата је тада износила неколико билијарди динара и са супругом сам се пред полазак на посао договорио да за плату купим два прасета јер за Нову годину очекујемо доста гостију. Међутим, тог дана у Служби друштвеног књиговодства (СДК) није било довољно новчаница и моје преузеће није могло да исплати плате. Плате су, иначе у то време, исплаћиване у готовом новцу (и довожене комбијима пуним новца), јер да бих подигао плату требао сам да утрошим неколико десетина чекова, са којима су банке оскудевале и нерадо их давале становништву, а на крају их – крајем 1993. и почетком 1994. године – и званично престале да користе. Платне листе су *преноћиле* и следећег јутра сам могао рачунати само на једно прасе. Међутим, због несташице новчаница у СДК, плате су исплаћене тек предвече када сам отрчао до месаре и констатовао да је плата довољна тек

за пар килограма мяса. Изнервиран одустао сам и од тога. Када сам дошао кући предао сам супрузи гомилу новчаница, али већ је било касно за било какву куповину јер су радње биле затворене. Сутрадан је супруга за моју милијардерску плату купила пар конзерви сардина.

Ненад Д. – незапослени:

Све док је постојала могућност коришћење чекова код банака од хиперинфлације сам могао да издржавам себе и своју избегличку шесточлану породицу. Та ми је било све лакше како се убрзавала хиперинфлација.

У банци нисам имао проблема да добијам чекове јер мој рачун није никада (ни једног дана) био у *минусу*. У једној самопослузи радила је моја пријатељица код које сам свакога јутра чекао да јој се у каси од продаје сакупи у готову довољно динара за куповину 10 немачких марака код уличних мењача новца. За добијене динаре предао бих јој попуњене чекове. Тако на пример, ако је тога јутра курс немачке марке био 100 милиона динара, ја сам попуњавао чекове на милијарду динара. При крају радног дана, курс немачке марке порастао би, на пример, на 160 милиона динара, а ја бих продао 7 марака и од добијених милијарду и 120 милиона динара, одмах бих на свој рачун у банци уплатио једну милијарду динара, тако да би у истом дану салдо на моме рачуну остао непромењен. Тога дана остало су ми 3 немачке марке (од којих сам две задржавао за себе, а једну марку бих давао пријатељици из самопослуге) и 120 милиона динара које сам користио за куповину основних кућних потрепштина у самопослузи.

ПРИЧА О ПРИВАТИЗАЦИЈИ

велика обећања - скромни резултати

На Саветовању „Текућа привредна кретања и опције економске политике за 2003. годину“ које је одржано 12. и 13. децембра 2002. године у организацији Научног друштва економиста, Економског факултета у Београду и Привредне коморе Србије поднео сам реферат *„Србија на добром (реформском) путу или не?“* Програмски савет је одлучио да се у Зборнику радова са наведеног саветовања (Економски анали, 12/02) *„због обимности материјала“* објави само део мога реферата, а изоставе поглавља која се односе на приватизацију и нереални (прецењени) курс динара. Априлско (2003.) саветовање - *„Нова решења у регулативи приватизације – досадашњи резултати и очекивани ефекти“* - је прилика да изложим свој став везан за приватизацију водећи рачуна да реферат и по обиму задовољи захтеве Програмског савета.⁷²

⁷² Уредничка скраћивања у тексту обележена су масним (боло) словима.

* * *

Приватизација која се спроводи у Србији покреће многа веома значајна и интересантна питања, а ја ћу се у овом раду превасходно задржати на проблематици избора адекватног модела приватизације. Али пре тога желео бих да укажем на два начелна питања везана за приватизацију. Прво, како неко може да продаје имовину која није његова? Друго, да ли приватизација, као један од кључних сегмената реформи, може бити успешна уколико је погрешна основна концепција реформи?

Владајућа елита у Србији определила се за нови модел приватизације – продају предузећа, односно продају друштвеног капитала. Тако имамо ситуацију да држава продаје, не своју – државну, него туђу – друштвену имовину. Није се сматрало за потребно да се пре приватизације изврши подржављење друштвене својине како би се утврдио »титулар својине« односно како би друштвена својина добила »познатог власника« (што је био случај у другим државама, бившим републикама СФРЈ – на пример, у Хрватској је извршено подржављење друштвене својину *„претворбеним законима“* из 1991. године) него држава продаје друштвени капитал. Вероватно да би некако превазишла ту нелогичност Агенција за приватизацију, скоро свакодневно у средствима масовног информисања, оглашава проспекте предузећа за које је покренута иницијатива за приватизацију и уводи нову категорију власништва *„друштвено/државни капитал“* што доводи до још веће појмовне *„збрке“*. То је само један, али веома илустративан, пример односа нове владајуће елите према правној држави и владавини права.

Код приватизације банака је поступљено на другојачији начин. Ту је дошло прво до подржављења. Наиме, Република Србија је по основу преузимања обавеза према Париском и Лондонском клубу и по основу девизне штедње конвертовала тако настала потраживања у капитал банке и постала њихов већински (у случају седам банака) или мањински власник. Акције стечене на овај начин ће се продати домаћим (која су у приватној својини) или страним правним лицима преко Агенције за осигурање депозита, санацију, стечај и ликвидацију банака. Тако ће у случају банака државна агенција продавати своју – државну имовину за разлику од предузећа у којима државна агенција продаје туђу – друштвену имовину.

Међутим, и у случају подржављења и касније приватизације банака има доста спорних питања од којих ћемо овде указати само на нека од њих. Прво, да ли је подржављење банака извршено на законит начин (пословним банкама су без њихове воље одузете обавезе према Париском и Лондонском клубу и према старим девизним штедишама, које су претворене у акције у својини државе по књиговодственој вредности – без обзира на отписе и репрограмирања ових обавеза према крајњим повериоцима), и друго да ли је уопште у интересу земље да иде на брзу приватизацију банака (о томе ћемо рећи нешто више мало касније)?

Наведимо још само једно од спорних питања. Пре свега, спорно је да Агенција учествује у управљању банкама по основу акција у власништву државе, јер тиме долази до недозвољеног конфликта интереса. Поставља се питање како Агенција може ефикасно да обавља функцију заштите депозита у ситуацији када истовремено има и функцију фактичког власника пословне банке. С друге стране, поставља се и питање како Народна банка може квалитетно да извршава

функцију супервизије пословних банака када је она посредно преко Агенције (којом *de facto* управља) фактички реализује власничку функцију у пословним банкама. У савременом банкарству се искључује било каква власничка веза између централне и пословних банака. Међутим, до конфликта интереса данас долази и у много осетљивијим доменима, а ништа се не предузима да се та питања законски регулишу и у пракси елиминишу, те на ове сукобе интереса ретко ко и указује.

У ранијим текстовима сам тврдио да је од актуелне власти у Србији прихваћен, у основи, погрешан приступ реформисању привреде, из чега произилази да се не могу очекивати ни нарочито успешни резултати у појединим њеним сегментима, па ни у области приватизације. У основи економских реформи које се спроводе у Србији лежи либерални програм радикалних економских реформи који је заснован на „*Вашиingtonском консензусу*“ према коме су само оштра финансијска дисциплина уз дерегулацију и либерализацију привреде, те масовну приватизацију довољни да елиминишу стагнацију и иницирају економски раст.

Основне слабости оваквог приступа реформама су претерано веровање у аутоматизам тржишног саморегулисања (потребно је само брзо стабилизovati, либерализovati и приватизovati привреду па ће „невидљива рука“ тржишта све сама да регулише)⁷³, те замена циља и средстава стра-

⁷³ У ранијим расправама о монетарном одбору истицао сам да његово увођење *de facto* значи признање неспособности државе да самостално води монетарну политику и њено пристајање да то чини неко други из иностранства. Другим речима, то представља увођење одређеног вида старатељства или принудне управе над земљом монетарног одбора. Да би се та очигледност избегла, монетарна политика једне земље (као што је то сада случај у Србији) може да се води по принципима монетарног одбора, а да његово увођење није озваничено. То може да буде и добар

тегије реформисања привреде која води деформацији саме стратегије и недовољном схватању њеног дејства на реалну економију. Ниска инфлација, стабилан девизни курс, приватизација и либерализација привреде, само су средства за успешно реформисање привреде (дугорочан динамичан привредни раст и повећање благостања грађана), а не циљеви сами за себе и показатељи успеха реформи, како то често тврде наши реформатори.

После овог кратког осврта на два постављена начелна питања пређимо сада на проблематику одабраног модела приватизације у новом законском решењу којим се ова материја регулише. Један од првих значајнијих економских закона који је, на предлог ресорног министарства и владе, донео садашњи сазив Скупштине Србије односио се на приватизацију. Одмах се намеће логично питање да ли је било неопходно да се иде на нови закон о приватизацији?

Познато је да су инвеститори веома осетљиви на стабилност амбијента у коме привреда послује, те да без неких великих разлога, не треба често мењати и доносити потпуно нове темељне економске законе. Упркос томе, за последњих десетак година то је, у нашој земљи, чињено

алиби за некомпетентност управљачке економске (у овом случају, монетарне) елите. То исто можемо рећи и за случај када се спроводи економска политика по принципима Вашингтонског консензуса, односно када се економске реформе базирају на либералној економској теорији, односно неолиберализму или тржишном фундаментализму како се он у последње време назива. Стабилизација, либерализација и приватизација се нуде као универзалан лек за све привредне проблеме. Владајућа елита нас убеђује да ће привредни проблеми бити решени када се спроведу реформе, односно када се достигне стабилизација и изврши либерализација и приватизација привреде тржиште ће све то одлично да регулише. А када се ситуација у привреди (и после неколико година реформи) битније не поправља, онда властодршци имају добар алиби, односно скидају одговорност са себе – за то они нису криви, то је ствар тржишта.

више пута са законом о приватизацији.⁷⁴ Честе и темељне измене закона који регулишу приватизацију сигурно неће подстаћи инвеститоре да свој капитал пласирају на ово подручје. С друге стране, доношењем нових закона губи се и драгоцено време које одлази на припрему, јавну расправу и усвајање, а после тога стварања свих неопходних претпоставки да би се он примењивао у пракси.

Поред обавезности и временске орочености приватизације, а што је могло да буде решено изменама претходног закона, основна идеја која је захтевала доношење новог закона, према предлагачима законског текста, јесте да се уместо дотадашње бесплатне поделе (и продаје са попустом) акција запосленим, иде искључиво на продају, те да се кроз процес приватизације дође до квалитетних стратешких партнера за већину наших предузећа. Узгред да напоменемо да су, углавном, исти наши економисти били (бар формално, јер о улози страних саветника јавно се мало шта зна)⁷⁵ аутори новог као и предходног закона.

⁷⁴ Године 1990. усвојени савезни закон о приватизацији фаворизовао је интересе запослених и менаџмента предузећа. После распада СФРЈ у СРЈ је 1992. године донет нови републички закон који је био заснован на идеји минулог рада и запослених као циљној групи, да би већ 1994. године био донет Закон о ревизији раније учињених приватизација (познат по предлагачу као Ђинђићев закон) којим је практично био поништен цео претходни процес приватизације. Године 1997. усвојен је нови Закон о својинској трансформацији који је такође био заснован на идеји минулог рада и где су у циљној групи поред запослених радника и државна бирократија и сељаци у задругама.

⁷⁵ И поред прокламоване транспарентности масовно присуство у кључним владиним министарствима и њеним агенцијама (на пример, Агенцији за приватизацију) страних саветника и/или наших грађана који су плаћени средствима из иностранства још увек је табу тема. Није познато да ли страни саветници имају само саветодавна улога или је она знатно већа. С друге стране нејасно је коме су лојални и чије интересе

Тако би, по замисли аутора овог закона, наша предузећа добила не само квалитетне стратешке партнере (који би се, уз то, обавезали да додатно инвестирају у новокупљена предузећа и учествују у трошковима транзиције), него би и држава добила значајна финансијска средства.⁷⁶ Индикативно је да извршна власт стално наглашава да су средства која држава добија продајом њен другоразредан мотив, а да је главно да озбиљни стратешки партнери преузму предузећа, инвестирају у њих и финансирају социјалне програме. То ће, према њиховој причи, од лоших друштвених створити добра приватизована предузећа.

заступају наши грађани које плаћају странци, да ли су то интереси државе (чији су држављани и за коју формално раде) или странаца (који их плаћају). Њихов положај је нарочито незавидан јер се ангажују уговорима на одређено време и било каква њихова „непослушност“ за последицу може да има да њихов уговор неће бити продужен. А њихове плате се знатно веће од плата осталих запослених у истим тим министарствима и агенцијама, а које исплаћује држава.

По страни остављамо и једно веома интересантна питања везана за рад наших грађана у државним институцијама који је плаћен од стране странаца. Кључна референца за њихово ангажовање (пored одличног знања енглеског језика) јесте њихова младост. Интересантно да код нас нико не примећује (у свеопштој борби против разноразних – стварних и измишљених – дискриминација која је такође финансирана из иностраних фондова) једну нову (све распрострањенију) врсту дискриминације – „дискриминацију по узрасту“ коју намећу странци који нам долазе. У многим њиховим јавним конкурсима један од услова је и „старосна доб“ (најчешће се наводи да кандидати морају бити млађи од 35 година).

⁷⁶ Кориштење средстава добијених продајом предузећа за покриће дефицита текућег буџета иако, најблаже речено, дискутабилно није иницирало неку озбиљнију стручну расправу. А било би довољно само да се запитамо: шта као обични грађани мислимо о сељацима који распродају породична имања да би то трошили или какву будућност могу да очекују људи који продају имовину, стварану генерацијама, да би преживели.

У почетку је ова прича о стратешком партнеру изгледала као лепа бајка. Највиши представници извршне власти раније су најављивали да ће до краја 2002. године на наше просторе, кроз приватизацију, доћи најмање 10 од првих 100 највећих светских компанија које ће да уведу светске принципе пословања, уложи значајна средства у инвестиције новокупљених предузећа, учествују у трошковима транзиције, а и држава ће добити значајна финансијска средства од продаје неприватизованих предузећа. Пошто је 2002. година за нама разлика између онога што је владајућа елита најављивала и онога шта се стварно догодило је очигледна.

Идеја, како су је презентовали предлагачи новог модела приватизације, је била више него одлична, али има само један недостатак – у пракси је тешко остварива јер за инвеститоре, на овим просторима, постоје веома слабе гаранције сигурности улагања капитала, а модел приватизације који је одабран претпоставља, да би био успешан, велику стабилност улагања за инвеститоре.

Треба рећи да та претпоставка није постојале од самог почетка када се почињало са формирањем нове власти. Тешко се могло очекивати да ће озбиљни инвеститори масовније улагати свој капитал у земљу у којој често избијају (јогурт, багер и сл) револуције, где влада хаотично стање (кризни штабови и штрајкачки одбори се формирају свуда – од затвора, преко предузећа до Савезне управе царине и Народне банке Југославије) у којој не постоји елементарна правна сигурност ни у предузећима са страним улагањима (кризни штаб је уведен у Телеком-у где постоји страни инвеститор, а у Галеници страни инвеститор – ICN преотима већинску државну фирму) итд.⁷⁷

⁷⁷ Преузимање државних институција и предузећа вршено је уз помоћ “дутих цеви” и сличних “аргумената” како то тврде очевици, али и зва-

Могло се претпоставити да је нова власт сматрала да ће револуционарна еуфорија после октобарских догађаја брзо спласнути, те да се ради само о тренутно неповољним условима за стране инвестиције али да је она одлучна да те услове убрзо поправљају како би одабрани модел приватизације могао да буде успешан.

Међутим, време које је уследило показало је да нове власти не чине ништа на побољшању услова за улагања инвестиција, чак напротив својим потезима додатно погоршава и онако несигуран амбијент за озбиљније инвестиције. Један од првих закона српске владе односи се на опорезивање екстрапрофита (оствареног у складу са важећим законским прописима) који има ретроактивно дејство. Невероватан преседан који инвеститоре може само да одбија са ових простора на веома дуг период времена. Узгред буди речено, остварени финансијски ефекти од опорезивања екстрапрофита (око 100-тињак милиона долара) занемарљиви су у односу на најављиване (неколико милијарди долара) од стране главних заговорника овог закона, а поготово на штету коју ћемо дугорочно да имамо због ретроактивно опорезованог профита оствареног по важећим законима.

Поред тога, политичка нестабилност и хаотично стање се наставља, поред осталог, и због међусобних сукоба странака – победница из 2000. године, свакодневно имамо ниподаштавање одлука највиших судских органа – Уставног и Врховног суда – од стране премијера и његових министара (мр Божицара Ђелића) и других високих функционера (мр Млађана Динкића) итд.⁷⁸ Једноставно се стиче утисак

ничници актуелне власти (као на пример, републички министар унутрашњих послова).

⁷⁸ Чак је и проф. др Љубомир Маџар, који има доста разумевања за нову власт, реаговао на њихов однос према судству и, између осталог, написао:

да извршна власт ништа не предузима у изградњи ефикасних институција и увођењу владавине права. Чак шта више као да се, са њихове стране, све чини да до тога и не дође.

Упозорења, која су се могла чути током јавне расправе, да изабрани модел приватизације који се предлаже није најсретније решење нису узимана у обзир. Није се обазирало ни на искуства других држава у транзицији. Тако на пример, на саветовању о приватизацији која је одржана на Економском факултету у Београду у априлу 2001. године (непосредно пре доношења Закона) гост из Словеније проф. др Јанез Прашникар је између осталог рекао *„желим да успете и нисам дошао овде да вам солим памет, али нисам сигуран да сте изабрали добар пут“* и пренео њихова искуства. Истакао је да словеначка економска и политичка елита, после дуготрајне расправе почетком 90-их година прошлог века, долази до закључка да треба одустати од идеје продаје неприватизованих предузећа,⁷⁹ јер ће мало ко бити спреман

„Зато је однос према судовима добар тест односа према демократији и према тржишној привреди. Немогуће је бити демократски одређен, а нападати судове. Поготово ако су ти напади учестали и малтене систематски... Наиме, тако разорни напади компромићују и подривају судску власт као такву, смањујући шансу да земља, макар и у даљој будућности, добије делотворан судски систем без кога нема ни праве политичке демократије ни здраве тржишне привреде... Ово је текст о недозвољено агресивном и арогантном односу извршне (и монетарне) власти према судовима.“ (Проф. др Љубомир Маџар, *Јустрација памети*, Економска политика, 23.12.2002.) У наведеном тексту професор Маџар, са правом, директно „прозива“ и гувернера мр Млађана Динкића који је до „српске октобарске револуције“ био његов асистент на Економском факултету. А Конрад Лоренц, оснивач етологије (науке о понашању), у студији *О агресивности* пише да код човека који је „исувише брзо променио сопствене животне услове, агресивни нагон има често деструктивне последице“.

⁷⁹ Према словеначком приватизационом моделу основна схема дистрибуције била је следећа: 10% пензионери фонд, 10% фонд за компензације

да инвестира на подручје који граничи са регионом (Балкан) који је веома нестабилан.⁸⁰ Проценили су да је мало вероватно да ће у земљу доћи солидни стратешки партнери, те да се може очекивати долазак спекулативног капитала од кога би било више штете него користи.

Одлучили су се за инсајдерски тип приватизације, те су данас у око 90% словеначких предузећа радници већински власници, а привреда се веома динамично развија и Словенија је данас лидер међу земљама у транзицији и нови члан Европске Уније. Из овога искуства Словеније произилази закључак да сам модел приватизације није пресудан за ефикасно тржишно привређивање. Велико је питање да ли је и сама приватизација пресудна за ефикасну тржишну привреду (како то тврде наши реформатори), а сам модел приватизације то сигурно не може да буде. Група америчких економиста – нобеловаца (Џејмс Тобин, Кенет Ероу, Василиј Леонтијев, Лоренц Клајн, Роберт Солоу) и руских академика (Леонид Абалкин, Олег Богомолов, Станислав Шаталин, Валериј Макаров, Јуриј Јеременко, Дмитриј Лавов) у заједничком обраћању Борису Јелцину 1996. године истичу: *„уколико и постоји тајна тржишне привреде она се не налази у приватној својини него у конкуренцији”*.⁸¹

Када се већ позивамо на искуство Словеније, најуспешније привреде у транзицији, веома интересантне ствари смо недавно могли да прочитамо у одличном интервјуу

(денационализацију), 20% фонд за развој, 20% бесплатна подела запосленим и 40% продаја са попустом запосленим и осталим правним и физичким лицима.

⁸⁰ А шта рећи за нашу земљу где још није решено питање државе у којој живимо, где не контролишемо целокупну сопствену територију и у којој егзистира неколико паралелних правних и економских система.

⁸¹ Видети детаљније у књизи: О. Т. Богомолов, *Моја љетопис переход-нова времени*, Економика, Москва, 2000.

(Политика, 30.9.2002.) у коме проф. др Иван Рибникар, један од најугледнијих економиста са простора бивше заједничке нам државе, каже: *„Најважнија ствар у транзицији је да се не дозволи да пропадне ниједно предузеће чији се проблеми могу решити. У Словенији је, на пример, пропало врло мало предузећа... Једна је логика да се све почисти као да ништа не ваља па да се онда креће из почетка. То је погрешно. Словенија је спаиавала све што се спасти могло. Спровели смо санацију банака. Делом су предузећа опстала преко банака, а делом добијали средства директно (од државе)... Ако пустите да пропадне све што мислите да не вреди, онда ће мало шта остати... Уколико би после тога пропадања наступила јака предузетничка иницијатива то би било добро. Но, то слабо иде.”*

Насупрот томе код нас није до краја јасно зашто се Министарство за привреду и приватизацију једноставно не зове Министарство за приватизацију пошто се оно скоро искључиво бави питањем приватизације, а неприватизована предузећа су (у складу са доктрином економиста – либерала) препуштена сама себи.⁸² Уместо да се покуша извршити реструктурирање предузећа где је то могуће, како би боље дочекала приватизацију (које се, уз то, веома споро одвија)

⁸² Значајније ангажовање било је само у великим колективима, са много запослених, где су претили социјални немири. Најпознатији, и од извршне власти медијски доста популарисана, била су решења која су урађена у Застави и РТБ Бор. О ефектима предузетих мера најбоље говоре вести које можемо да читамо у новинама, из дана у дан, почетком 2003. године – Маршеви гладних у Бору у коме учествује преко 10.000 људи, те вишедневни протести бивших и садашњих радника Заставе у коме долази до сукоба полиције и грађана (са употребом полицијских палица, водених топова и коришћењем паса), првих после *»српске октобарске револуције«*. За сада се ефекти мера предузетих у овим колективима своде на велики број радника који је остао без посла, и производњу која је преполовљена у односу на ону од пре само неколико година.

она у међувремену, масовно пропадају и уколико уопште опстану до момента приватизације биће продана по багателној цени.

Како време одмиче, остварени резултати приватизације све се више разликују од оних најављиваних на почетку. Показује се да и не постоји тако много стратешких (поготово не изузетно квалитетнијих) партнера заинтересованих за куповину наших предузећа. За релативно мали број предузећа сигурно ће (као и у свакој другој земљи) постојати заинтересовани купци. Али ту се ради о предузећима који представљају тзв. *породично сребро*, односно предузећима из области телекомуникацијама, електропривреди, хемијској и нафтној индустрији, цементарама, пиварама и слично. Цене и за „*породично сребро*“, које се постижу њиховом продајом кроз приватизацију су, по правили, такве да многи са правом говоре да се ради о распродаји наших предузећа.⁸³ У земљама са великим

⁸³ Интересантно је напоменути да је сада, када смо нормализовали односе са светом, исти инострани купац за цементару у Беочину платио мање него што је то био спреман у време прошлог режима када је земља била под економском блокадом. *(То можда постаје јасније после изјаве мр Млађана Динкића, дате у интервију НИН-у у августу 2003. године, после милионског – доларског – трансфера новца са Сејшелских острва на приватне рачуне, Зорана Јањушевића – саветника за безбедност премијера Србије, Немање Колесара – шефа кабинета премијера Србије, те господина Јаковљевића – ангажованог у швајцарској фирми »Холцим«.* Господин Динкић ово плаћање повезује са провизијом исплаћеној за »услуге« извршене око приватизације цементара у Србији. Истина за цементару у Беочину ништа не говори, али за приватизацију преостале две цементаре – Нови Поповац и Косјерић – каже: „Документа која су стигла тендерској комисији и завршена процедура заиста су изгледали потпуно чисто. Проблем је што је тендер очито намењен пре тога, у неформалним контактима. Јер ако је Колесар као председник Управног одбора цементаре Нови Поповац преко Јаковљевића сазнао колико је швајцарски »Холцим« био спреман да плати, онда је том истом Колесару који је

ризиком улагања капитал, по правилу, не долази сем у наведена предузећа која представљају „*породично сребро*“, те у банкарство и трговину где инвеститори остварују велики профити али се тиме истовремено уништава домаћа производња.

Из Министарства за привреду и приватизацију већ је најављено (а то „препоручује“ и ММФ) да код следећих продаја следи „кресање“ улагања у социјалне програме како би се остварила већа средства која држава добија од продаје. То је индиректно признање да су приходи из приватизације недовољна да се обезбеде потребна средства држави, пре свега, за покриће буџетског дефицита,⁸⁴ али и потврда да

уједно био и шеф кабинета премијера (Ђинђића), остало да грчки »Титан« пријатељски убеди да они иду са нешто нижом ценом како би за узврат добили другу цементару у Косјерићу, онда то свакако није чист посао“.) Напомена: Све наведено у претходној загради је накнадно дописани текст аутора.

⁸⁴ И поред катастрофалног стања у привреди у последње две године у земљи се смирује социјални бунт и на тај начин што се буџет пуни и приходима од приватизације, донацијама које су стизале (поготово у почетку), те одлагањем плаћања доспелих обавеза и додатним задуживањем у иностранству. Очигледно је шта се може очекивати у блиској будућности када привредна активност стагнира (тако например, после малог раста од свега 1,3% у 2002. години физички обим индустријске производње у јануару 2003. године мањи је за 6,2% у односу на исти месец 2002. године, а чак за 21% у односу на претходни месец), приходи од приватизације су „поједени“, а ускоро нећемо имати шта ново продавати (истина поред продаје предузећа нуђене су паре и за испоруку наших грађана Хагу, а сада се предлаже и да нам се исплате 2,5 милијарде долара ако се одрекнемо Космета - видети: *Политика 08.02.2003.*), донације ће пресушити (сада нико више и не спомиње раније обећане – другу и трећу – донаторске конференције), а поред неколико десетина милиона колико је потрошено за сервисирање спољног дуга у 2002 години за то ће требати издвојити (према проценама стручњака ММФ) 467 милиона долара већ у овој, 2003. години, 719 у 2004, 852 у 2005, 1.107 у 2006, 1.315 у 2007, 1.512 у 2008. и милијарду и 630 милиона долара

до краја нису биле искрене приче да су приходи од приватизације које ће убирати држава од другоразредног значаја.⁸⁵ И тако, да би се приходи државе повећали иде се на кресање социјалних програма, што ће број незапослених, који је повећан и током досадашње приватизације, додатно увећати. Према подацима Републичког завода за тржиште рада крајем јануара 2003. године број лица која траже запослење је 923.377, што је за 16,6% више него у истом месецу претходне године. У исто време број запослених се стално смањује.

Резултати постигнути до сада у приватизацији не изгледају »сјајно«, а то се још мање може рећи за очекивања од приватизације у наредном периоду. Током 2002. и 2003. године држава је продала друштвени капитал у нешто више од 100-тињак предузећа и за њих добила око 400 милиона евра (тендери 210, аукције 98, и продаја акција из портфеља од ранијих приватизација 92 милиона евра). У овој години држава планира да продаје капитал у још око 1.000 предузећа. Која ће се цена у тим приватизација постићи, при тако великој понуди, можемо претпоставити ако се зна да је постигнута цена за горенаведених 100-тињак одабраних атрактивнијих предузећа (приватизовани за претходних нешто више од годину дана) мања од књиговодствене вредности капитала тих предузећа.

Шта се може очекивати од приватизације у наредном периоду? Директор Агенције за приватизацију др Мирко Цветковић веома реално процењује перспективе даљих

у 2009. години. (Извор: OECD, *Economic Surveys Federal Republic of Yugoslavia* – Economic Assessment, Paris, 2002).

⁸⁵ То лепо илуструје и тендерска приватизација *Фриком-а*, која је обављена почетком 2003. године. Купац је хрватски концерн *Агрокор* који ће поред купопродајне цене од 11 милиона долара инвестирати у *Фриком* 17,5 милиона долара, а одбачена је грчка *Делта* која је нудила 5 милиона долара за куповину и 30 милиона долара за инвестиције.

приватизација, и каже: „Добра предузећа ће бити на понуди током ове године и можда почетком идуће, али после тога оно што се нуди неће бити много вредно улагања. Тиме ће аукцијска приватизација, практично, бити завршена.“ (Политика, 22.02.2003.). Имајући у виду да ова процена долази од веома компетентне особе то значи да за већину, од сада постојећих, предузећа у Србији неће постојати заинтересовани инвеститори. Каква ће да буде њихова судбина, није тешко да се предвиди.

После две године прича о приватизацији која је, на почетку, изгледала као лепа бајка – све мање личи на њу. Сада можемо да очекујемо нову причу. Биће то прича о стечајевима и та прича ће у почетку такође личити на лепу бајку. Убеђиваће нас да се стечаја не треба плашити јер у њима пропадају само лоши власници али не и лоша предузећа. Њих ће преузети нови – бољи власници, односно лоше власнике замениће добри, па ћемо од »болесних«, кроз стечајеве, доћи до одличних предузећа који ће повећавати број запослених и њихове плате.⁸⁶ Остаје да се види да ли ће бити довољно оних који ће поверовати, истим приповедачима, и у ову нову причу?

(децембар 2002. – март 2003)

⁸⁶ Али ни то није све. Светска олигархија (о њеном деловању видети детаљније у моме тексту објављеном у часопису *Економски анали*, децембар 2002.) увелико већ "пише" нову причу која има радни наслов „Међународни стечајеви над задуженим земљама“, а коју ћемо ускоро и званично моћи да чујемо. Хоћу да верујем да ћемо имати довољно мудрости да земљу не доведемо у стање у коме ће и над њом да се уведе међународни стечај са „стечајним управником“.

Хоћу да верујем, али не могу да се ослободим стрепње. (Да, на крају, парафразирам једног нашег мудрог човека.)

ЈОШ ЈЕДНА ИЗГУБЉЕНА ДЕЦЕНИЈА

– Учиници прве деценије српске транзиције⁸⁷ –

*Нема тог ветра који би био наклоњен
ономе ко не зна куда плови.*

Мишел де Монтењ (1533-1592)

Ускоро се навршава десет година од „српске октобарске револуције“ (2000), па је то прилика да сумирамо шта је у протеклој деценији постигнуто у разним областима, међу којима и у економији. Тек после промене власти у Србији приступо се суштинској економској транзицији, што је кашњење од једне деценије у односу на друге постсоцијалистичке државе. Такво временско кашњење био је огроман недостатак, али је то – у исто време – била и велика шанса да се избегну грешке, заблуде и лутања кроз које су пролазиле друге привреде у транзицији.

⁸⁷ Излагање на научној конференцији која је одржана 08.05.2010. године на Економском факултету у Београду у организацији Научног друштва економиста Србије. Излагање је објављено у часопису Економског факултета у Београду – *Економски анали.*

Нисмо извукли поуке из грешака других земаља

„Српска октобарска револуција“ изненадила је и саме лидере ДОС-а (*Демократска опозиције Србије*) који нису имали јасан план како земљу извести на пут економског просперитета.⁸⁸ Управо је то била ситуација која је омогућила међународној заједници да нам понуди своје „добре услуге“ (кроз већ готове програме реформи и иностране саветнике). Јасно је било да се нова власт у Србији неће определити за програм економске модернизације земље који би се спроводио у интересу већине њених грађана, него за један универзалан, већ готов неолиберални програм економских реформи – базиране на *Вашингтонском договору*⁸⁹ разрађеном од ММФ-а, Светске банке, Министарства финансија САД и USAID-а – а који се спроводи у интересу светске олигархије и крупног капитала, те једног уског компрадорског⁹⁰ слоја који се формира у земљи.

⁸⁸ Ова прича требало би да илуструје огромну и скоро ничим ограничену моћ коју је у једном историјском тренутку имао ДОС, односно двадесетак људи који су га персонификовали, као и безброј начина на које је могао да је употреби и злоупотреби, добро искористи или упропасти... Сећам се како је и сам Ђинђић, као алфа и омега ДОС-а, у тренутку када смо му потврдили раније договорени мандат премијера, и када се спремао да пише програм будуће Владе, питао да ли неко при руци има онај програм који је у наше име направио Г17, отворено признајући да га није ни прочитао... После свега што се догодило, и још више што се није догодило, изгледа да ни свој програм није читао. (Ово је написао *инсајдер*, један од лидера ДОС-а и потпредседник у (*Ђинђићевој*) Влади Србије – Миодраг Миле Исаков у својој књизи: *Парадос*, 2005)

⁸⁹ Видети детаљније у књизи: Проф. др Јован Б. Душанић: *Washington consensus – кодификовани програм економског неоколонијализма*, Нова Европа, Београд, 2007.

⁹⁰ Португалска империја на Истоку почивала је на домаћим посредницима званим *comprados*. Кад су 1842. године Британци добили опијумски рат против Кинеза, исто су тако пронашли домаће *стручњаке* за

Међутим, нове власти су еуфорично нудиле визију савремене демократске Србије у којој ће у кратком периоду (за годину, две) доћи до дугорочно одрживог економског просперитета и осетног раста стандарда становништва. У том циљу организовани су каравани („Србија на добром путу“, „Поносна Србија“) – састављени од владиних економских чиновника и медијски експонираних академских економиста – који су крстарили градовима Србије, а „независна“ средства информисања свему томе давала су огромну медијску потпору. Невероватно али истинито, они су ту еуфорију заснивали на економској теорији (неокласична економска мисао), стратегији (неолиберална шок терапија) и политици (*Вашиingtonски договор*) која се, у последњој деценији XX века показала изузетно неуспешном у свим државама где је примењивана. Упркос томе та политика је упорно *натурана* (од стране ММФ-а) и пропагирана (од стране иностраних саветника и домаћих медијски експонираних академских економиста) многим европским постсоцијалистичким и земљама Латинске Америке. Постојало је претерано веровање у аутоматизам тржишног саморегулисања (Смитову *невидљиву руку тржишта*) али и убеђеност у потребу хитног повлачења државе из економске сфере.⁹¹

варварска питања, који су говорили *пицин-енглески*, да им воде послове на локалном нивоу. Оно по чему су се ови људи издвајали јесте презир које су гајили према своме народу, његовој култури и историји. Постајали су космополите и некритички су прихватили све што је долазило од стране колонизатора. Упорно понављајући да се у земљи ништа добро не може да уради *без спољних притисака* (у савременој варијанти су то ММФ, Европска унија...) ширили су дефетизам у сопственом народу и афирмисали поданички менталитет, те заговарали старатељство над сопственим народом, а себе нудили за посреднике – *стручњаке за варварска питања*.

⁹¹ Развијене земље (у првом реду, САД) су земљама у развоју натурале неспутано деловање тржишта и повлачење државе из привредне сфере,

Економска политика заснована на принципима *Вашиingtonског договора* вођена је у интересу светске олигархије и крупног капитала који имају огромну финансијску моћ, те и могућност да у сиромашним земљама обликује политички и медијски простор и усмеравају економску политику према својим интересима, те истовремено онемогуће било какву озбиљну критику. Уместо да се посвете изградњи адекватне институционалне инфраструктуре за тржишну привреду, успостављању владавина права и стварању оптималних услова за конкуренцију и дугорочно одржив динамичан привредни раст, наши реформатори су акценат ставили на стабилизацију, либерализацију и приватизацију – који чине основне елементе *Вашиingtonског договора*.

Стабилизацију су, углавном, свели на стабилан курс динара,⁹² тачније политику прецењеног курса динара која *покупљује* домаћу робу на иностраном тржишту и стимулише извоз, а подстиче увоз пошто страна роба постаје *јефтинија*. У таквој ситуацији скоро да било какав извоз постаје нерентабилан, а увоз економски веома атрактиван, што доводи до раста спољнотрговинског дефицита и *гушења* домаће производње. Радикалном либерализацијом која је спроведена одмах на почетку ДОС-ове власти допри-

а код себе су радили другачије. Амерички принцип *do what we say, not what we do* – ради то што ми говоримо, а не онако како ми радимо – САД спроводи се невероватном упорношћу и лицемерјем. Изненађује како је много земаља које то прихвата, те домаћих опортунистичких академских економиста који то пропагирају.

⁹² Оно чиме су се наши економски „реформатори“ и њихови неолиберални истомишљеници од 2000. године посебно поносили јесте стабилан курс динара и *здрав* банкарски систем. Невероватно али истинито доказивали су да може постојати јак новац и здраве банке у држави у којој је привредна активност замрла, а незапосленост достигла огромне раз-
мере.

нела је додатном *гушењу* домаће производње пошто је просечна увозна царинска стопа сведена на једноцифрену (у кратком року смањене су на трећину), а укинута су и готово сва ванцаринска ограничења.

Стабилизација и либерализација, како су спровођене у Србији, довели су до *гушењем* домаће производње и обарања вредност наших предузећа која, у условима масовне приватизације, прелазе у руке нових власника по изузетно ниским ценама, па су, добрим делом, у праву и они који говоре о распродаји државне имовине. Поред тога, наши реформатори су се определили за модел приватизације продајом у коме се остварени приходи, углавном, не користе за привредни развој него за текућу буџетску потрошњу.

Проблем наших реформатора састојао се и у томе што они нису схватили да се развој не може подстаћи већом потрошњом, поготово не потрошњом роба из увоза, као што је то случај у Србији. Искуство земаља које су успешно модернизовале своје привреде показује да су они радили супротно – подстицали су штедњу.⁹³ Један од важнијих елемената успешног развоја Јапана (после Другог светског рата) и земаља Југоисточне Азије (последњих деценија) јесте стратегије развоја која се ослањала на марљивост грађана,

⁹³ Према најновијој листи Светског економског форума (www.weforum.org) од 133 рангиране земље Србија се налази тек на 125. месту по стопи штедње, те 124. по ефикасности правних институција, 130. по ефикасности економске политике, 131. по степену тржишне доминације. Оно што посебно забрињава јесте да се Србија налази на 132. месту по одливу мозга (иза нас је само Гвајана). Огроман одлив мозга из земље и, више него забрињавајућа, демографска ситуација у земљи су можда најбољи показатељ, не само тренутног стања, него и предвиђања српске будућности и имаће далекосежне негативне последице. Недељник *НИН* (11.02.2010) пише да је почетком фебруара у општини Црна Трава рођена прва беба после 18 месеци. Сиромаштво и бесперспективност, доприносе *белој куги*, која се надвила над Србијом.

малу личну и заједничку потрошњу и високу стопу штедње. Поред тога, раст се подстицао и потцењивањем вредности домаћег новца, заштитом домаћих произвођача, добрим образовним системом и постизање консензуса кроз препознавање колективног интереса. Сличним моделом развоја Кина последње две деценије 85% инвестиција финансира из домаће штедње (15% отпада на стране инвестиције) и годинама бележи двоцифрене стопе раста.⁹⁴

Светска економска криза (2008) је напokon ставила тачку на теоријске спорове о економском неолиберализму. Тако редакцијски уводник у једном од најугледнијих светских часописа *Фајненил тајмс*-у (22.05.2008) – посвећен закључцима Извештаја Комисије за раст и развој – почиње реченицом: *Вашингтонски консензус – стабилизуј, приватизуј и либерализуј – мртав је.*

Наиме, 2006. године је формирана Комисија за раст и развој (на челу које је био нобеловац Мајкл Спенс, а у

⁹⁴ Али у Србији мали интерес да подстичу штедњу имају овдашњи реформатори и мисионари. Повећање штедње код сиромашног и у свему потребитог народа не може се извести без јачања националног духа, без крупне државне визије, без снажења националног самопоуздања. Дакле, без неког облика национализма, А српски национализам је кључни баук у идеологији овдашњих реформатора и мисионара, као што је борба против њега кључни разлог њиховог постојања. (Слободан Антонић: *Елита, грађанство и слаба држава*, Службени гласник, Београд, 2006) Међутим, о каквој државној визији и снажењу националног самопоуздања може да се говори када први на изборној листи «За европску Србију – Борис Тадић» (*Политика*, 23.03.2008) каже: *Никакав завет предака, никаква обавеза за потомство не могу да оправдају то што ће човек потражити свој живот онако како траже преци или онако како он мисли да ће тражити потомци. Ми немамо право ни због чега, понављам, ни због чега, да људима угрожавамо нормалан, сигуран, бољи живот... Цела историја је саздана на неправдама, увек су јачи тлачили слабије... Ми смо суочени са тим прагматизмом великих сила или прагматизмом моћи који је у стању да наметне међународне односе.*

њеном раду је поред 21 сталног члана из 18 земаља, учествовало још око 300 угледних стручњака). Комисија је проучила искуство и развојне моделе 13 економски најуспешнијих држава у периоду од 1950. до 2005. године (које су у континуираном периоду од најмање 25 година оствариле просечну стопу раста изнад 7 одсто), с циљем да земаља у развоју понуди препоруке за оптималну – дугорочно одрживу – стратегију развоја.

Закључак Комисија је да нема јединственог рецепта за развој, али оно што је заједничко за анализираних 13 економски најуспешнијих држава јесте да су на челу ових држава биле веома способне, активне и прагматичне владе које су имале кључну улогу у развоју економије и биле посвећене економском расту. Мада не даје готове рецепте, Извештај се дистанцира од владајуће неолибералне економске догме, и у њему се констатује да анализиране земље, у спровођењу развојне политике, нису биле превише наклоњене слободном тржишту. Често су прибегавале потцењивању вредности домаће валуте и заштити домаће привреде од спољне конкуренције. Поред тога, из Извештаја је видљиво да су се сви успешни модели базирали на високој стопи штедње и инвестиција, те да инострано задуживање не може да буде адекватна замена за домаћу штедњу.

Не извлачимо поуке ни из сопствених грешака

Са избијањем светске економске кризе српска привреда доживљава колапс. Али светска економска криза је добро дошла владиним економским „реформаторима“ и медијски експонираним академским економистима који су сада за све привредне проблеме окривљивали светску економску кризу – *криза није домаћа, него нам је увезена*. Тако су себе амнестирали за погрешну економску политику коју су

спроводили и пропагирани од 2000. године. Штавише, пошто нису одговорни за колапс српске привреде убеђују нас да су управо они ти који се успешно *носе* са светском економском кризу, те да је – захваљујући адекватним мерама које су благовремено предузели – српска привреда забележила мањи пад БДП-а, чак и од многих развијенијих земаља.

Обе ове тврдње су исто тако тачне колико и тврдње потпредседника економског дела српске владе (мр Божидар Ђелић и мр Млађан Динкић), и председника Србије (Бориса Тадића) – које смо од њих слушали на почетку светске економске кризе – да ће нас глобална криза заобихи и да она, чак, представља нашу развојну шансу.

Ако детаљније анализирамо економску политику и погледамо резултат који су у Србији постигнути до избијање светске економске кризе (2008) године,⁹⁵ лако ћемо закључити да се у погрешној економској политици крију фундаментални узроци колапса српске привреде, а светска економска криза их је само показала у јаснијем светлу. До избијања светске економске кризе већина државне (друштвене) имовине је распродана и најатрактивнији део (такозвано *породично сребро*) је прешао у руке странаца, а спољни дуг је вишеструко повећан. Спољни дуг, који је крајем 2000.

⁹⁵ У међувремену, од избијања светске економске кризе, стање у српској привреди се знатно погоршало. Слика српске економске реалности у 2009. години је још суморнија: уместо ранијег скромног раста апсолутни пад БДП и рапидно смањење броја запослених (1,889.085 у 2009), индустријска производња је мања за 12%, површине засејане пшеницом су најмање од Другог светског рата и два пута мање него 1990. године, бруто инвестиције су смањене за 25%, извоз робе и услуга смањен је за 22%, а увоз опреме за 40%, те репроматеријала за 16%, спољни дуг је порастао на 33 милијарде долара, рачуни 70 хиљада предузећа је у блокади, без исплата зарада ради више од 150.000 запослених, итд.

године износио мање од 11 милијарди долара (и поред отписа 4,7 милијарди долара) већ је у 2008. години достигао 30 милијарди долара. Србија је забележила девизни прилив од преко 30 милијарди долара само по основу приватизациони прихода и нових задуживања у иностранству. Приближно исти износ прилива забележен је по основу девизних дознака грађана из иностранства. Та средства су, уместо у развој привреде, највећим делом била усмерена у текућу потрошњу. У свим годинама од 2001. потрошња је у Србији већа од БДП-а (једноставно речено више трошимо него што стварамо). Тако је у 2006. години потрошња била за невероватних 35% већа од БДП-а.⁹⁶ Држава се годинама понашала као *сеоски бећар* који ништа озбиљно није радио осим што је распродавао очевину (приватизација) и задуживао се код комшија (инокредити) и све то одмах *протраћио за бољи живот* (текућу буџетску потрошњу).⁹⁷

Спољнотрговински дефицит који је у Србија до 2000. био мањи од 2 милијарде долара годишње у првој половини 2008. години износи месечно више од једне милијарде долара,⁹⁸ а индустријска производња у 2007. години је за 4,75%

⁹⁶ Проф. др Млађен Ковачевић, *Реалне и виртуелне економске перформансе Србије у периоду 2000-2007. године* (Зборник: *Текућа привредна кретања, економска политика и структурне промене у Србији 2007/2008. године*), Научно друштво економиста и Економски факултет, Београд, 2008.

⁹⁷ Оваква *бећарска економија* ослоњена је на само три потпорна стуба – три ПС: *продаји својину, позајмљуј свуда и потроши све* (или једноставније три П: *продај-позајми-потроши*). Видети књигу: Проф. др Јован Б. Душанић: *Бећарска економија*, БПШ, Београд, 2008.

⁹⁸ Према подацима Републичког завода за статистику спољнотрговински дефицит износио је у 1998. години 1,75 милијарде долара, 1999 – 1,51, 2000 – 1,77, 2001 – 2,54, 2002 – 3,54, 2003 – 4,72, 2004 – 7,23, 2005 – 5,98, 2006 – 6,74, 2007 – 9,73 и 2008. години 11,90 милијарди долара.

мања него 1998. године – у време економских санкција.⁹⁹ Према подацима Републичког завода за статистику Србије (РЗС) годишњи раст БДП-а кретао се у периоду 2000-2007. година од 2,4 до 8,3% што је на нивоу просека других земаља у транзицији. У истом периоду, према подацима Европске банке за обнову и развој (www.ebrd.com), од 29 земаља у транзицији – 14 земаља је имало виши, а 3 земље сличан раст БДП као Србија. Овакав раст БДП-а је више него скроман, имајући у виду: изузетно ниску статистичку основу са које се стартовало после великог пада БДП-а у 90-им годинама (због распада земље, огромних издатака везаних за ратове вођене у окружењу и прихват стотина хиљада избеглица, уништавања привреде неоправданим економским санкцијама и НАТО агресијом итд), те великих девизних прилива (кроз приватизацију и нова задужења) и скидање економских санкција и нормализације односа са светом.¹⁰⁰

Много бољи показатељ успешности економске политике од раста БДП-а јесте податак о броју запослених, а према званичним подацима РЗС број запослених у Србији је

⁹⁹ Индекси индустријске производње (1990 – 100) у Републици Србији (према званичним подацима Републичког завода за статистику) износили су: 1993 – 41,3; 1994 – 42,2; 1995 – 43,8; 1996 – 46,0; 1997 – 50,6; 1998 – 52,7; 1999 – 39,0; 2000 – 43,3; 2001 – 43,3; 2002 – 44,1; 2003 – 42,8; 2004 – 45,8; 2005 – 46,2; 2006 – 48,4; 2007 – 50,2; 2008 – 50,7; 2009 – 44,6.

¹⁰⁰ Поред тога, и сама структура раста БДП-а показује да са 80% у том расту учествују сектори трговине, саобраћаја и финансијског посредовања – сектори који се по својој природи на јављају моторима раста и самим тим не обезбеђују стабилан дугорочан и одржив економски раст. Циник би рекао: мада је домаћа производња добрим делом *угушена*, БДП расте из године у годину јер велике количине увозних роба треба превести (раст саобраћаја), продати (раст трговине), а становништву масовно одобравати кредите да би се увозна роба могла куповати (раст финансијског сектора).

(годишњи просек) 2007. године (2,002.344) и у апсолутном износу мањи него 2001. године (2,101.668).

Истина да је инфлација од 40%, колико је износила у 2001. години, у наредним годинама смањивана и у 2007. години сведена је на око 10%. Међутим, тешко је сматрати и то неким успехом пошто се Србија на листи Светског економског форума, сачињеној по висини инфлације у 2007. години, налази на неславном 124. месту од укупно 131 рангиране земље.

Из свега до сада реченог јасно је да катастрофално стање у српској привреди последица, пре свега, погрешне економске политике која се годинама спроводи, а светска економска криза само је убрзала и заоштрила неизбежно суочавање са суровом истином да *бећарска економија* не може дуго да траје и да увек има трагичан завршетак.

Мањи пад БДП-а у Србији, на почетку светске кризе, од многих развијенијих земаља исто тако није последица адекватних мера којима је српска влада успешно *парирала* светској економској кризи, него, нажалост, слабости наше привреде – малог обима производње и лоше њене структуре, те изразито малог извоза. У опсежном истраживању које је урадила група словеначких економиста¹⁰¹ о последицама економске кризе, констатује се да је најозбиљнија последица глобалне кризе био изненадни колапс светске трговине, који се догодио између трећег квартала 2008. и другог квартала 2009. године. Пад светске размене био је много већи од пада БДП-а. Због тога су глобалном кризом највише

¹⁰¹ Prašnikar, J., Redek, T and Koman, M. 2009. "How are different capitalist systems coping with the current crisis?" In Prašnikar, J. (ed): *How are different capitalist systems coping with the current crisis?* Ljubljana: Časnik Finance, pp. 9 – 42.

биле погођене земље који су велики извозници и произвођачи роба *са могућности одгођене потрошње*— трајних потрошних и инвестиционих добара. Из података о рецесији које они наводе видимо да је пад БДП-а у другом кварталу 2009. у односу на претходну годину износио у Немачкој 7,1%, у Шведској 7,0%, а у Србији 3,5% и Македонији 1,4%. Неће бити да су српски економски чиновници били много успешнији, у ублажавању последица светске економске кризе, од економских експерата влада Немачке и Шведске, а да су веће умеће, чак и од наших, показале владе Македоније, а нарочито Албаније (пад БДП-а од само 0,7%).

Као што нису били у праву на почетку светске економске кризе (није нас заобишла и није била развојна шанса), министри наше владе греше и данас (кад тврде да је глобална криза одговорна за наше проблеме, те да се они успешно носе са њеним последицама). Нажалост, исти ти министри нам скоро пуну деценију нуде стално нова и нова обећања „Србија на добром путу“, „Поносна Србија“, „Стотине хиљада нових радних места“, „Хиљаду евра за акције“, „Бољи живот“ (...), које се убрзо показују као једне у непрекидном низу обмана, а грађани после сваке од њих све лошије живе и страхују за своју и будућност својих потомака. Оваквом економском политиком ми смо појели, не само своју него, и будућност будућних генерација.¹⁰²

Где смо сада и куда идемо ?

Ма колико то на први поглед изгледало парадоксално, стање српске привреде је данас — десет година после „српске октобарске револуције“ — теже него 2000. године, и то не

¹⁰² Амерички Индијанци су лепо говорили да „ми не наслеђујемо земљу од наших предака него је позајмљујемо од наше деце.“

само што је, у међувремену, држава (рас)продала огромну имовину, додатно се задужила у иностранству и по тој основи огроман прилив девизних средства усмерила, пре свега, у текућу буџетску потрошњу, без значајнијег ефекта на привредни раст. Разлог томе налази се и у следећем. *Прво*, после пада једног неуспешног режима постојала је велика народна енергија која се могла каналисати ка истинској модернизацији Србије, а коју је тешко спровести уколико се за њу не може да придобије велики део сопствених грађана који ће бити убеђени да се реформе спроведе у њиховом интересу. *Друго*, крај XX и почетак XXI века био је период динамичне светске економске коњуктуре и експанзије, а сада се светска привреда налази у озбиљној економској кризи, што ће се неповољно одразити и на српску привреду. И *треће*, погрешном политиком транзиције не само да је пропуштено драгоцено време него су учињена и озбиљна погоршања у многим сегментима привреде.

Креатори (ММФ), *реализатори* (политичка и економска квази елита на власти)¹⁰³ и *пропагатори* – *убеђивачи* (медијски експонирани опортунистички академски

¹⁰³ Лепо то рече познати наш писац Милован Данојлић (*Стокхолмски синдром – наша подврста*, НИИ, 05.11.2009.) да је ова наша такозвана елита оболела од Стокхолмског синдрома. *Стокхолмски синдром је душевно усмерење у коме се жртва поистовећује са мучитељем, усваја његове разлоге, правда му побуде, чини све што се од њега очекује, па и оно што претпоставља да ће надређеном бити по вољи. Наша подврста болести се, без сумње, ослања на вековима стварану рајинску психологију, провинцијалну инфериорност и заслепљеност богатством и снагом „великог света“, у условима санкција, блокаде и изолованости. Уместо отпора, пасивног ако је активни немогућ, духовног ако смо војно немоћни и разоружани, ми гледамо како да уђемо у вољу онима који су нас тукли по глави, док ретким пријатељима, вољним да нам помогну, гордо okreћемо леђа, проналазећи им свакојаке мане.*

економисти) економске политике која се у Србији води већ десет година, напокон нам саопштавају да је *исцрпљен досадашњи модел развоја*, те да се неопходне корените промене у економској политици (*реформа реформи*) и они се сада нуде као спасиоци који ће битно другачијом економском политиком — од оне коју су креирали, спроводили и проповедали у последњој деценији — грађанима обезбедити толико обећавани *бољи живот*.

Како ће изгледати једна целовита и конзистентна нова — битно измењена — економска политика нисмо могли да сазнамо од њених креатора, реализатора и пропагатора — убеђивача, али се јасно види да наши реформатори настављају са (рас)продајом *породичног сребра* и задуживањем у иностранству. Истина обећавају да ће на тај начин прикупљена средства усмерити за развој земље, а не у текућу буџетску потрошњу, како је то чињено до сада. Поред тога, држава ће се много активније и директније укључити у привлачење иностраних инвестиција. Први конкретни примери, те нове политике, јесу продаја *Телеком*-а (где ће држава од већинског постати мањински власник) и заједничког улагања са *Фијат*-ом (где ће држава бити мањински власник).

Не улазећи у тајминг и детаље потписаног уговора са *Фијат*-ом, поставља се начелно питања конкретног определења српских власти: да ли је било мудро да држава улаже средства и стиче (мањинско) власништво у (не тако профитабилној) аутомобилској индустрији када се, кроз приватизацију, ослобађала (већинског) власништва у областима које су много профиталније (енергетика и телекомуникације)? Тешко је у томе (са становишта интереса Србије и огромне већине њених грађана) видети било какву економску рационалност и елементарну здраву логику?

Друго начелно питање везано је за обезбеђење великих повластица иностраном инвеститору.¹⁰⁴ Истина, оваква пракса је у духу програма реформисања привреда базираних на *Вашиingtonском договору* (који је разрађен крајем 80-их година XX века и прво примењиван у земљама Латинске Америке), а куда све то води можемо да видимо и из искуства Мексика. Мексико је, спроводећи неолиберални програм реформи, доведен у стање велике спољне задужености (дужничко ропство), а затим је био присиљен, како би добио кредите од ММФ-а и САД, да америчким компанијама гарантује изузетно повољне услове инвестирања. Иностране инвестиције усмеравају су у такозване *макиладоре* (*maquiladoras*), односно ланац америчких предузећа изграђених дуж границе са САД. Та предузећа су екстеријална, ослобођена су плаћања пореза у мексички буџет, радници раде у тешким условима за мизерне наднице и у овим предузећима није дозвољено оснивање синдиката.

¹⁰⁴ Председник Србије Борис Тадић је у децембру 2009. године (у пратњи министра економије М. Динкића) отворио у Прокупљу фабрику за производњу каблова за аутоиндустрију у оквиру немачке компаније *Леоне*. На тој локацији раније је постојала фабрика азбестних производа *Фиаз* која је овој немачкој компанији продата за 56 милиона динара (око 600 хиљада евра). Компанија *Леони* запослила је 350 радника чија зарада износи 15.300 динара (око 160 евра) месечно – што је мање од 50% просечне зараде у Србији, а Влада Републике Србије доделила је компанији *Леоне* 6,5 милиона евра на име подстицаја иностраним инвеститорима и по 5.000 евра по новоотвореном радном месту (www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=122154).

Није тешко израчунати да од средстава, на име подстицаја иностраних инвеститора, државе Србије (тачније новцем њених пореских обвезника) немачка компанија *Леони*, не само да одмах добија назад средства која је платила за фабрику, него јој преостаје још новца којим може да целу деценију (десет година) исплаћује зараде запосленима у фабрици у Прокупљу.

Штета коју Мексико има од *макиладора* процењује се да износи око 15 милијарди долара годишње, запослени раде у ропским условима, а огромна маса становништва живи у условима беде која није забележена у Мексику ни у време диктатуре Диаса (крајем XIX и почетком XX века).

Што се тиче одлуке српске владе о продаји (40% од укупно 53% акција које су у власништву државе) *Телеком-а* и овде постоји много спорних питања. Јавност није упозната да је било ко урадио студију оправданости продаје на основу које је донета одлука о продаји природног националног ресурса који доноси загарантоване приходе.

Телеком је најпрофитабилније српско предузећа, које је и у јавности синоним за успешно пословање, солидну бригу о запосленим, те завидну одговорност за друштвени бољитак. Успешно послује и добро се бори на тржишту и поред јаке конкуренције у мобилној (*Теленор*, *ВИП*) и фиксној (*Теленор*) телефонији. Није познато да ли су се озбиљно анализирали искуства других привреда у транзицији које су иностраним оператерима продале телекомуникације и где су, у већини случајева, нови власницима као прве мере предузели смањење броја запослених и повећање цена телекомуникационих услуга.

На читав низ других питања такође нема одговора од наших власти, као што су: зашто продавати сада у време кризе када се не може постићи адекватна цена; продајом 40% акција фаворизује се сувласник *Телеком-а* – немачки *Дојче Телеком* (у коме је Немачка држава – са 32% – убедљиво највећи акционар и у целости контролише све одлуке које се доносе у компанији) и други потенцијални купци ће бити мање (или неће бити уопште) заинтересовани за учешће на тендеру, што ће оборити цену и Србија ће изгубити тзв. *премију за преузимање* (процењује се да би тај губитак могао

да износи неколико стотина хиљада евра); потпуно се занемарује безбедносни аспект (контрола података и прислушкивање) преласка телекомуникација у руке странаца; итд.

Међутим, чини ми се да је објашњење за продају *Телеком-а* много једноставније. Држава наставља досадашњу економску политику и даљом приватизацијом настоји да дође до средстава како би се попуниле *рупе* у државном буџету и обезбедила средства за останак на власти, мада нас уверавају да приходи од продаје *Телеком-а* неће ићи за текућу потрошњу (као до сада) него ће бити усмерен у изградњу аутопутева.¹⁰⁵ Вероватније је да се продајом *Телеком-а* желе обезбедити средства која би омогућила наставак *бећарског живота* још годину-две, а после ће на ред да дође *ЕПС (Електропривреда Србије)* и још понешто (*Србијашуме, Србијаводе...*) што је преостало за продају. Међутим, од креатора, реализатора и пропагатора овакве економске политике у Србији никако да добијемо одговор на тако једноставно питање: *а шта после, када све распродамо?*

Где су били академски економисти ?

Одговорност за досадашњу погрешну економску политику сноси, пре свега, српска економска и политичка квази елита на власти, али добрим делом и наши академски

¹⁰⁵ У периоду 1990-2000. година у Србији је изграђено свега 106 километара аутопутева (Фекетић-Хоргош, Фекетић-Келебија и обилазница око Београда), а у периоду од 2000-2010. године још мање – 45 километра аутопутева (Комрен-Просек, Левосоја-Македонска граница, Северни крак коридора 10 и петља Орловача) и 52 километра једне траке аутопута (Београд-Нови Сад). Градња аутопута Печењеца-Грабовница (22,5 км) започела је 1977 и завршена 2005. године. Поређења ради у Хрватској је од распада СФРЈ у промет пуштено преко 1.400 километара аутопутева. (Извор: ЈП *Путеви Србије*, дневни лист *Политика*, 28.03.2010)

економисти који су – са ретким изузецима – годинама подржавали и пропагирали погрешан концепт економске политике. Зборници радова са претходних научних скупова Научног друштва економиста, а нарочито Савеза економиста Србије, то одлично илуструју.

Деценијама у економији влада неолиберална догма о предностима слободног тржишта, које су проглашене економским аксиомима који се не могу доводити у сумњу. Наука, па и економска, захтева и нешто више од тих догматских знања – она захтева, пре свега, способност мишљења. Међутим, неолиберали су се претворили у једну нетолерантну секту,¹⁰⁶ која не дозвољава било какво другачије мишљење, које би доводило у питање (у средствима масовног информисања, на саветовањима, у издавачким кућама, универзитетима...) исправност њиховог догматског учења. Због тога сви читају и слушају варијације на једно те исто, догматско учење, и имају стандардна знања, пошто знају исто као и други, а како су целокупну економску науку редуковали на неолиберализам, они данас, уместо фијаска неоли-

¹⁰⁶ *Постојало је време када се за јавну борбу за научну истину спаљивало на ломачи, зато што је тако хтела инквизиција. Сада уместо тог средства физичког, психолошког и политичког терора – крајње бруталног, али дугорочно неефикасног, што треба имати у виду – имамо средства масовних информација. С једне стране, без њих не можеш да се пробијеш са важним истинама и лучима знања широкој јавности, али с друге стране, она су омиљено место демагога и лажова. Због тога, не преостаје ништа друго, него борити се и тако махати тим мачем, тј. речима, како би задавао тачне ударце и при томе остао читав. А то није тако једноставно. Најбоље је борити се називајући ствари правим именима. А да би при томе поступао рационално мораи схватити суштину нерационалности – њене изворе, механизам, динамику. То урадити много је теже, него подлећи интелектуалном бежикашћу и насести подвалама шарлатана или једноставно глупака. (Видети књигу: Gregorz W. Kolodko, Wędrujący Świat, Warszawa, 2008)*

берализма (који никада није био потврђен у економској теорији, а није га потврдила ни историјска пракса),¹⁰⁷ говоре о кризи целокупне економске науке.

Због неолибералног догматизма постоји не мали број академских економиста који једноставно верује у оно што говори јер такве ставове заступају и скоро сви које читају у западној мејнстрим литератури, који се појављују на домаћој јавној сцени, који имају уводне реферате на саветовањима, који су од „независних“ средстава информисања промовисани у експерте, који су заузели кључне ресурсе у држави, те добро плаћена места у институцијама светске олигархије и великих транснационалних компанија. Много је озбиљнији случај са онима који добро знају право стање ствари али јавно подржавају и пропагирају нешто сасвим друго што је у интересу светске олигархије и домаће компрадорске елите, руководећи се, при томе, помодним док-

¹⁰⁷ У јулу 2008. године и нобеловац Џозеф Стиглиц је објавио веома запажен текст под називом: *Крај неолиберализма* (<http://www.project-syndicate.org>) који почиње речима: *Свет није био милосрдан према неолиберализму, том бућкурицу идеја, базираном на претпоставци фундаменталиста да тржиште, као саморегулирајући систем, ефикасно расподељује ресурсе и одлично служи интересима друштва. Управо тај тржишни фундаментализам лежи у основи такозваног „Вашингтонског договора“ и његове оријентације на приватизацију, либерализацију и независност централне банке која концентрише своју пажњу искључиво на инфлацију. Четврт века земље у развоју су се међусобно такмичиле и неуспеси су очигледни: земље које су се придржавале политике неолиберализма изгубиле су трку, и то не само у економском развоју... Џозеф Стиглиц текст завршава речима: Неолиберални тржишни фундаментализам је увек био политичка доктрина која је била у служби одређених интереса. Он није никада био потврђен у економској теорији. Сада је јасно да га није потврдила ни историјска пракса. Извлачење поука из тога може да буде просветљење међу згуснутим облацима који су се надвили над глобалном економијом.*

тринарством, идеолошким фанатизмом, политичким симпатијама или једноставно тиме што се то добро плаћа.¹⁰⁸

Све до избијања светске економске кризе у Србији је постојало *хорско певање* већине наших академских економиста, како је једино исправан управо овакав реформски пут који се у Србији реализује од 2000. године. Али сада када су теоријске расправе о економском неолиберализму постале беспредметне (пошто је неолиберални модел реформисања привреде и у пракси доживео фијаско) почели су да га гласно критикују и многи наши медијски најекспониранији економисти – вишедеценијски *професионални убеђивачи или људи за свако време*¹⁰⁹ – исти они који су донедавно гласно и ватрено подржавали исти тај неолибе-

¹⁰⁸ Како то недавно рече проф. др Млађен Ковачевић не мали број наших колега – академских економиста одавно функционише по принципу: *реците ми шта треба да докажем, а ја ћу рећи колико за то треба да ми платите.*

¹⁰⁹ Д. Вујадиновић пише (*Политика*, 11.06.2005): *нису они ни толико способни ни бројни колико су агресивни и добро умрежени. Њима није важно ко је на власти, ко је министар, за шта се залажу партије, шта је стварни интерес страног капитала и многих белосветских фондова који би да нам скроје будућност. Они су ту да пруже „интелектуалне“ услуге. Они тачно знају где и шта треба да кажу, колико и када треба да буду критични, а колико апологете. Западни политичари и „експерти за високе хонораре“ просто их „обожавају“ – јер они су кооперативни, увек говоре „паметно“ и никада не постављају неочекивана питања. „Скромни“ су, али увек присутни и добро плаћени. Они су врхунски експерти за пројекте у којима све изгледа баш онако како одговара наручиоцу. Они себе не сматрају одговорним за стварно стање, они само професионално (!) обављају свој део посла. Они себе сматрају интелектуалцима заборављајући да је основна обавеза интелектуалца да слободно и критички мисли и дела! Зато се они међусобно добро разумеју и помажу, а највише не воле оне који шире информације и отворено говоре што знају и мисле.*

рални тржишни фундаментализам и на њему заснованих реформи које су се спроводиле у Србији. Како је неуспеха досадашње економске политике све више и више – њених присталица је све мање и мање, пошто мало ко хоће да призна и своје учешће и том неуспеху. Досадашњи реформатори и њихови академски економисти (уз *препоруку* ММФ) сада не говоре о фијаску економске политике (коју су у претходној деценији креирали, спроводили и проповедали у Србији), него о једноставној потреби *реформи реформе* којом би се *са потрошачке* *прешло на развојну економску политику*.

Крајем марта 2010. године на председништву Савезу економиста Србије предложено је усвајање резолуције *којом би се осудили злочини власти против привреде и грађана*, те да се *наша струковна организација извини и укаже на чињеницу да није утицала, као што није могла ни да спречи, бројне монструозне мере владе*. Нажалост, академски економисти нису били без било каквог утицаја на *злочине власти против привреде и грађана* јер је већина њих на саветовањима *наше струковне организације* годинама подржавала и пропагирала погрешан концепт економске политике владе. Због тога би било много боље, од доношења било каквих резолуција, да за почетак, чланови редакцијских одбора и програмских савета Научног друштва економиста, напokon, дозволе јавно изношење и другачијих ставова од оних које они заступају (без обзира на личне мотиве којима се, при томе, руководе). Свако од нас својим именом и презименом потписује оно за што се залаже, а време ће показати ко је био у праву.

(мај 2010)

БЕЋАРСКА ЕКОНОМИЈА НА ДЕЛУ

– нови покушај продаје Телекома¹¹⁰ –

*Да будућност буде разумна,
потребно је да садашњост буде разумљива.*
Драгиша Васић (1885-1945)

Лако је делати, тешко је разумети.
Сун Јат Сен (1866-1925)
први председник Републике Кине

Тема ове трибине, коју су организовали синдикати Телекома, је: *Зашто треба спречити продају Телекома Србије?* Одговарајући на ово питање покушаћу да објасним шири контекст како би разумели због чега се све ово догађа и чему све то води.

У складу са изреком: *када уђете у погрешан воз онда су вам све станице погрешне* – продаја Телекома је један у низу лоших потеза економске политике које српске власти вуку од октобарског преврата 2000. године.

¹¹⁰ Излагање на трибини „Зашто треба спречити продају Телекома Србије“ одржане у Савезу самосталних синдиката Србије, 02. априла 2015. године. Излагање је објављено и у недељнику *Печат*, 17.04.2015. године.

Србија се (после 2000. године) у вођењу економске политике определила за један универзалан неолиберални програм економских реформи – базиран на тзв. *Вашингтонском договору* који је разрађен од стране ММФ-а, Светске банке и администрације САД (Министарства финансија и USAID). Основни елементи на којима се темељи Вашингтонски договор су: приватизација, либерализација и стабилизација.

Оваква политика се, у последњој деценији XX века, показала изузетно неуспешном у свим државама где је примењивана (европске постсоцијалистичке земље и земље Латинске Америке). Почетком 2000-тих година написао сам да се нова власт понаша као сеоски бећар – (рас)продаје очевину (приватизација), задужује се код комшија (ино-кредити) и све то троши на лумперај у кафани (буџетска потрошња). Назвао сам то *бећарском економијом* – којом се стварао привид обећаваног *бољег живота*.

Вашингтонски договор у својој суштини јесте један *лепо упакован* кодификовани програм економског неоколонијализма који се реализује у интересу светске олигархије и крупног капитала, те уског компрадорског слоја који се формира у земљи.

За разлику од класичног колонијализма који је насилно наметан уз отпор становништва и локалних елита, на нови колонијализам грађани мирно пристају, политичке елите га призивају, а академски и медијски делатници подржавају. Штавише, власти у слабијим државама моле да буду економски потчињене, чак за то и плаћају. Власти Србије странцима за сваког новозапосленог плаћају и по 10.000 евра, а локалне власти им бесплатно уступају опремљене локације. У исто време,

запослени у тим фабрикама имају месечне плате од око 150 евра.

Раније су колонизатори о свом трошку градили инфраструктуру, фабрике и градове, и иза себе (када су отерани) нешто остављали, а сада нови колонизатори углавном само узимају и иза себе (када одлазе у унос-нија подручја) остављају пустош. Сада се држава задужује и гради инфраструктуру, а кредите отплаћују сви грађани – порески обвезници.

Због континуитета погрешне економске политике, стање у Србији је све теже (и перспективе још мрачније), а једну кооперативну (према моћним и богатим) и неуспешну владу, смењује следећа још кооперативнија и неуспешнија. Недавно, премијер изјављује *да ће Србија урадити све што тражи ММФ, јер је то добро за земљу*, а привреда нам се налази у оваквом стању, пре свега, због тога што нам је (под утицајем светске олигархије и крупног капитала – чији је главни експонент ММФ), наметнут погрешан неолиберални програм економских промена.

Тешко да Србија може очекивати неко добро од ММФ-а, јер до сада није донео никакво добро ни једној држави којој је „*помагао*“. За ММФ је колега Небојша Катић лепо написао да је он *дискретни и цивилизовани утеривач дугова* чији је превасходни задатак да од држава, које су под његовим старатељством, обезбеди враћање иностраних дугова. То се лакше постиже уколико се наметне неолиберална економска политика, где је распродаја државне имовине важна мера. ММФ не интересује на ком нивоу плата, или пензија, односно на ком нивоу беде ће Србија дугове враћати. Пошто је то

лакше учинити на ниском нивоу плата и пензија, логично је да ММФ инсистира на њиховом смањењу.

Проблем ипак, није у ММФ-у, јер се он одлично стара о интересима оних које заступа (светска олигархија и крупни капитал), него у некомпетентности и сервилности српске владајуће номенклатуре и поданичком дискурсу који доминира на домаћој академској и медијској јавној сцени.

Влада се најновијим аранжманом са ММФ-ом (потписаним Меморандумом) обавезала да иде на продају Телекома – природног националног ресурса који обезбеђује високе приходе и значајан профит. Телеком је једно од највећих и најпрофитабилнијих српских предузећа, које је и у јавности синоним за успешно пословање, солидну бригу о запосленима, те завидну одговорност за друштвени бољитак. Телеком успешно послује и добро се носи на тржишту и поред конкуренције у мобилној (Теленор, ВИП) и фиксној (СББ, Орион) телефонији. Не само да Телеком има већи приход, профит и инвестиције од својих конкурената, него је он појединачно већи од прихода, профита и инвестиција свих конкурената узетих заједно. Дobar део буџетских прихода Србија остварује од Телекома, а поред тога ова компанија има и значајна улагања у област домаће науке, културе, уметности, образовања, здравства, спорта...

Са највишег места у држави данас се износе скоро идентични аргументи за продају Телекома као и 2010. године када је био неуспешан покушај да се та трансакција обави. Подсетимо се да је 2010. године СНС (тада опозициона странка) био противник, а сада је (као владајућа странка) највећи заговорник продаје Телекома. Који су то аргументи?

(1) *Србија треба да буде модерна земља са тржишном економијом у којој држава не треба да управља привредом.*

Како онда објаснити чињеницу да је држава највећи акционар (и да над њима има стратешку контролу) доминантних телекомуникационих компанија у многим европским модерним земљама са тржишном економијом (Немачка, Француска, Норвешка, Шведска, Финска, Швајцарска, Белгија, Луксембург, Словенија ...), али и у Русији, Кини, Јапану... Уосталом, *Теленор* који је норвешка државна компанија, купио је наш *Мобтел*. Ако нисмо сигурни како треба радити, није лоше погледати како то раде развијенији и успешнији од нас.

(2) *Економска наука је као аксиом ставила да је приватна својина ефикаснија од државне. Продаја Телекома у суштини значи да једно предузеће из државног – мање ефикасног облика својине пребацујемо у приватни – ефикаснији својински облик.*

Раније, када је приватни (по правилу стопроцентни) власник био и менаџер, приватна својина била је ефикаснија од државне и тада је то могао да буде аксиом. Данас, када имамо огромну дисперзију власништва великих компанија (највећи приватни акционари располажу само са неколико процената власништва), дошло је до раздвајања власништва и управљања. Управљање је (и код приватних и код државних компанија) увек посао професионалних менаџера, али државно власништво обезбеђује стратешку контролу над компанијама чија важност превазилази пуки економски интерес, као што су, на пример, телекомуникације, енергетика, банкарство, водоснабдевање...

Наши неолиберали истичу како Влада не може да изабере стручни менаџмент који ће управљати Телекомом (на руководећа места поставља послушне партијске кадрове који запошљавају партијске активисте, извлаче новац из компаније за финансирање својих партија), па то наводе као један од аргумената за продају ове компаније. У вези са овим др Александра Смиљанић (професор Електротехничког факултета и бивши министар за телекомуникације) поставља логично питање: *Уколико Влада не уме да изабере стручни менаџмент и да преко њега успешно управља Телекомом, како онда може да управља целом Србијом?*

(3) Србија ће после приватизације Телекома добити новог власника – велику мултинационалну компанију која ће много ефикасније пословати.

Искуства других привреда у транзицији које су продале националне телекомуникационе компаније показују да су нови власници као прве мере предузели смањење броја запослених, повећање цена телекомуникационих услуга, те смањење улагања и заостајање квалитета телекомуникационих услуга. То показују примери и наших суседа (Хрватске, Македоније, Црне Горе и Мађарске), који су продали телекомуникационе компаније Дојче Телекому. То ће аутоматски обезбедити већу ефикасност пословања нових власника.

Међутим, овде се поставља питање колико ће користи од тога имати Србија и њени грађани. Вероватно ће купљена фирма, улазећи у састав нове велике компаније, постати ефикаснија, али као карика у транснационалној компанији која и убира користи те повећане ефикасности (робно-новчаним трансакцијама унутар транснационалних компанија профит остварен у на-

шој земљи лако се пребацује у иностранство, и у значајном износу избегава плаћање пореза у буџет Србије). Од државних функционера се очекује да предузимају мере које ће *позитивно утицати* на Србију и њене грађане, а не на транснационалне компаније и њихове централе у иностранству.

Подаци из анализе компаније *Cullen International*, која је званично ангажована од стране Европске комисије за анализу телекомуникационог тржишта земаља југоисточне Европе које нису у ЕУ, показују да су цене телекомуникационих услуга најниже у Србији. Тако су цене мобилне телефоније у Хрватској два пута више него у Србији. Код фиксне телефоније цене локалних импулса (у Србији је 56 одсто укупног саобраћаја локални саобраћај) износе од четири до 10 пута више у региону него у Србији.

Подаци из наведене анализе показују да је знатно веће оптерећење запослених у земљама које су продале своје операторе *Дојче Телекому* него у центрالي у самој Немачкој. Тако је оптерећеност *Дојче Телекому* у самој Немачкој 289 корисника по запосленом, а у Хрватској 463, у Македонији 800, а Мађарској 806. Из овога произлази да запослени у земљама које су продале своје операторе нису отпуштани зато што су вишак, него да би *Дојче Телеком* остварио што већи профит. Оптерећеност у *Телекому Србија* износи 372 корисника по запосленом, што је слично земљама у којима оператори нису продати странцима (Шведска – 347, Словенија – 356, Француска – 377, Белгија 390).

Иста анализа телекомуникационог тржишта земаља југоисточне Европе које нису у ЕУ показује да су улагања у телекомуникациону инфраструктуру била

највећа у Србији. Телеком Србије је куповином већинског пакета *Мобиса* из Републике Српске (за 646 милиона евра) и лиценце за трећег оператора у Црној Гори (*М:тел*) постао регионални телекомуникациони лидер. За развој делова своје компаније у Републици Српској и Црној Гори Телеком је до сада уложио и знатна додатна средства. Недавно је колегиница Александра Смиљанић навела податак да наш Телеком инвестира четири пута више од хрватског Телекома, који је у власништву Дојче Телекома.

Интересантно да је за време недавне (март 2015) посете председнице Хрватске Колинде Грабар-Китаровић Немачкој, канцеларка Ангела Меркел изразила незадовољство због проблема који има Дојче Телеком у Хрватској (већински власник хрватског Телекома) пошто држава гради паралелну телекомуникациону мрежу (преко новооснованог јавног предузећа „*Одашиљачи и везе*”) и тиме угрожава његов монопол. Циљ акције хрватске владе је повезивање 650 насеља за чију изградњу приступне инфраструктуре Дојче Телеком нема интерес, како би се у сваком делу Хрватске обезбеди приступ телекомуникационој мрежи.

Када је о хрватском Телекому реч, подсетићу још и на отворено писмо које је њихов синдикат недавно (крајем прошле године) упутио политичким структурама у Хрватској са захтевом да се заштите хрватски национални интереси. У писму наводе да ускоро још 109 радника добија отказ чиме ће број радника који су напустили компанију од 2000. године достићи 10.000. Компанију је 2000. године (када је продана Дојче Телеому) имала 11.400 радника. У међувремену је отпуш-

ено 10.000 и запослено 3.000 радника, па тренутно у компанији ради око 4.000 радника.

Наводећи податак да у компанији ради преко 3.000 студената осигуравајући високообразовану, а нај-јефтинију радну снагу без пуњења државног буџета, синдикат у писму истиче да је несхватљиво да власт допушта да послодавци на сталним радним местима, отпуштају раднике, а запошљавају студенте за које, сасвим легално и по закону не плаћају доприносе и порезе. На губитку су и студенти који након пет година сталног рада, немају ни један дан радног стажа, и што су присиљени продужавати студирање, јер се једино као студенти могу запослити.

У писму се упозорава на забрињавајући проблем да Дојче Телеком, с једне стране, своје потребе решава на начин да младим, најквалитетнијим, и високообразованим запосленима нуди запослење у Немачкој, а са друге стране, укида послове у Хрватској и сели их у друге земље. Истовремено хрватски Телеком не улаже довољно у развој мреже, корисници су незадовољни квалитетом и доступношћу услуге, али зато упркос далеко нижем стандарду плаћају више него грађани у Немачкој. Уз то је у Немачкој брзина интернета преко 50 Mbita/sec, у Хрватској је 4 – 10 Mbita/sec.

На крају овог отвореног писма пише: „Тражимо да Република Хрватска заштити своје националне интересе, те пропише и примени механизме којима ће профитабилним страним послодавцима условити квалитетну услугу и нова радна места широм Хрватске, уместо да излази у сусрет интересима страног капитала на штету радника.“

Уколико продаја српског Телекома успе, убрзо ће на ред да дође све оно што је још преостало за продају – ЕПС, Србијашуме, Србијаводе, земљиште... Међутим, од заступника ове *бећарске економије* никако да добијемо одговор на тако једноставно питање: Шта после, када све распродамо?

Чему све то води показују случајеви многих земаља, а као пример наведимо случај Мексика који је уз свесрдну „*помоћ*“ ММФ-а прихватио Вашингтонски договор (који је од краја 80-их година XX века прво примењиван у земљама Латинске Америке, па и у Мексику). Спроводећи неолиберални програм, Мексико је приватизовао своје привредне ресурсе и убрзо после тога доведен је у стање велике спољне задужености (дужничко ропство), те био присиљен, како би добио кредите од ММФ-а и САД, да иностраним (у првом реду америчким) компанијама гарантује изузетно повољне услове инвестирања.

Иностране инвестиције усмеравају се у таковане макиладоре (*maquiladoras*), односно ланац америчких предузећа изграђених дуж границе са САД. Та предузећа су екстериторијална, ослобођена су плаћања пореза у мексички буџет, радници раде у ропским условима за мизерне наднице и у овим предузећима није дозвољено никакво синдикално организовање. Штета коју Мексико има од *макиладора* процењује се на око 15 милијарди долара годишње, а огромна маса становништва живи у условима беде и обесправљености, каква није забележена у Мексику ни у време диктатуре Дијаса (крајем XIX и почетком XX века).

На крају рецимо, да ће евентуална продаја Телекома представљати само један – али значајан – у низу

погрешних потеза неодговорне економске политике којом је *поједена* наша, али и озбиљно угрожена будућност наредних генерација – наших потомака.

P.S.

На примеру продаје Телекома лепо се види лицемерство, односно хипокризија свих политичких партија у Србији које су у претходним периодима биле владајуће. Подсетимо се да је 2010. године СНС (тада опозициона странка) био противник, а сада је (као владајућа странка) највећи заговорник продаје Телекома, као што нас данас СНС (који је на власти) убеђује да треба продати Телеком, а опозициона ДС је против тога.

Пред сам почетак трибине од организатора сам добио преглед изјава политичара везаних за продају Телекома, које су давали у последњих пет година. За илустрацију ћу да наведем само три изјаве (из периода 2010-2011) које су објављене на сајту Б92.

У тексту под насловом СНС против продаје Телекома (22.10.2010. године – извор: Бета) пише: Српска напредна странка осудила је најављену продају Телекома Србије и оценила да је такав потез власти „непотребан и лош“. Заменик председника СНС Александар Вучић је рекао да је најављена продаја потез „недомаћинске и неодговорне власти“. „Неозбиљна је власт која не зна како да покрива рупе које је сама створила у буџету и парабуџетском сектору“, рекао је Вучић. Како каже, суштински проблем је непостојање привредне стратегије и принцип власти да, како је навео, крчми оно што су претходне генерације стицале.

Под насловом Поднета тужба због Телекома (27.04.2011 – извор: Бета) између осталог пише: Српска

напредна странка поднела је Вишем тужилаштву у Београду кривичну пријаву против више функционера Владе Србије због приватизације Телекома Србије. Тужба се односи на премијера Цветковића и чланове тима Владе Србије због сумње да су злоупотребили службени положај и извршили превару у процесу продаје Телекома. Кривичну пријаву у име СНС поднео је председник те странке Томислав Николић, а предали су је чланови правног тима напредњака. Члан правног тима СНС Марко Ђурић рекао је да је продаја Телекома освета владе будућим генерацијама и оптужио владу да води погубну економску политику и да распродаје последње економске ресурсе. „Србија ће остати без виталних економских ресурса и телекомуникационе структуре која је добро од јавног значаја“, рекао је Ђурић. „Власт намерава да новац од продаје Телекома злоупотреби зарад очувања свог положаја“, тврди Ђурић.

У тексту под насловом Вучић: Телеком бољи у нашим рукама (20.04.2011 – извор: Танјуг, Бета) пише: Заменик председника СНС Александар Вучић каже да СНС захтева од владајуће коалиције да одустане од продаје Телекома, оценивши да је реч о „пљачки грађана“. Да ли то, питао је, значи да ће цео Телеком Србија бити исплаћен у две транше годишњег профита, и додао да се ради о пљачки и злочину према грађанима Србије којима се „отима једино што вреди“.

Напомена: У време првог покушаја продају Телекома на трибини која је одржана (25.11.2010) на *Коларцу*, аргументе против ове продаје образлагали смо Александра Смиљанић (професор Електротехничког факултета у Београду, бивша министарка телекомуникација) и ја.

Сада, при другог покушају продаје Телекома, на трибини *Зашто треба сптечити продају Телекома Србије* одржане у Београду у организацији СССС (Савезу самосталних синдиката Србије), 02. априла 2015. године, поред колегинице Смиљанић и мене, говорио је и адвокат Бранко Павловић. Убрзо после тога формирали смо и Иницијативни одбор „Телеком је наш” (*врховни штаб одбране српске сребренине* – како пише *Политика*, 17.12.2015) кога су, поред нас троје учесника на трибини у СССС, чинили и проф. др Јасмина Вујић (са чувеног калифорнијског универзитета *Беркли*), др Предраг Петровић (научни саветник, Академија инжењерских наука), Ђорђе Вукадиновић (уредник сајта *Нова српска политичка мисао*) и Славољуб Качаревић (уредник сајта *Балкан магазин*). Од априла до децембра 2015. учествовали смо на великом броју трибна у многим градовима широм Србије и били суорганизатори два митинга који су одржани у Београду.

На конференцији за штампу (11.12.2015), после (и другог) неуспешног покушаја продаје Телекома, премијер Србије Александар Вучић је изјавио како није срећан што Телеком није приватизован, и да му „се гаде нереалне процене разних експерата, које су објављиване у јавности...Социјалистички самоуправни зидови су нас окружили и уништили привреду. Ми смо још 90-их причали о тржишној привреди, а сада у Србији нико о томе не прича. Ми се боримо као булдожер да пробијемо те зидове који нас спутавају... Цео свет се мења, а Срби не желе да се мењају. Нисам хтео да слушам глупости да је Телеком сребрнина.“

(април 2015)

СРБИЈА И ЕВРОПСКА УНИЈА

*Српска такозвана елита је оболела од Стокхолмског синдрома –
душевног усмерења у коме се жртва поистовећује са мучитељем,
у сваја његове разлоге, правда му побуде,
чини све што се од њега очекује,
па и оно што претпоставља да ће надређеном бити по вољи...
Уместо отпора, пасивног ако је активни немогућ,
духовног ако смо војно немоћни и разоружани,
ми гледамо како да уђемо у вољу онима
који су нас тукли по глави,
док ретким пријатељима, вољним да нам помогну,
гордо окрећемо леђа, проналазећи им свакојаке мане.*

Милован Данојлић

Прво бих желео да се захвалим организатору – немачкој Фондацији Ханс Зајдел (*Hanns Seidel Stiftung*) и њеном партнеру у Србији – *Институту за међународну политику и привреду* што су ме позвали да узмем учешће на овом форуму – *Спољнополитички дијалози: државе западног Балкана на путу ка европским интеграцијама.*¹¹¹

¹¹¹ Излагање на форуму „Спољнополитички дијалози: државе Западног Балкана на путу ка европским интеграцијама“, одржаног у

Имајући у виду да сам последњи панелиста овог тродневног скупа и да је ограничено време предвиђено за моје излагање, те ценећи немачку пословничку директност и јасност прво ћу да изнесем закључак, а после тога, надам се да ћу имати времена и да га образложим.

Сматрам да је за Србију пут ка европским интеграцијама којим је (безалтернативно) кренула погрешан и да не одговара нашим националним интересима, поготово што чланство у ЕУ претпоставља и претходно учлањење у НАТО. У исто време, Србија треба да тежи што бољој сарадњи са ЕУ и земљама њеним чланицама, те да преузима многе европске стандарде, али се у реформисању сопствене државе мора, пре свега, ослањати на сопствене снаге.

Тема овог последњег панела гласи: *Има ли ЕУ алтернативу за земље Западног Балкана?* Пошто имам велике резерве и према самом термину Западни Балкан, а сматрајући да су проблеми Србије за нас најважнији, фокусираћу се на питање српског пута ка ЕУропским интеграцијама. С друге стране, више пажње поклонићу

организацији немачке Фондације Ханс Зајдел (*Hanns Seidel Stiftung*) и њеног партнера у Србији београдског *Института за међународну политику и привреду*, Тара, 10-12. фебруар 2015. године. Излагање објављено у недељнику *Печат*, 27.04.2015. године.

Канцеларија Ханс Зајдел Фондације у Београду отворена је у марту 2001. године и њени партнери у Србији су: Канцеларија за европске интеграције Владе Републике Србије, Службе за управљање кадровима Владе Републике Србије, Министарство финансија Републике Србије/Управа царина, Министарство унутрашњих послова Републике Србије, Криминалистичко-полицијска академија и Институт за међународну политику и привреду.

и пароли наших политичара да за Србију „ЕУ нема алтернативу“.

Уважавајући назив овога панела како га је дефинисао организатор, рећи ћу да мислим да је питање Србије и уопште проширење ЕУ на овај део Европе једно периферно питање којим се ЕУ озбиљно не бави јер је преокупирана много већим и значајнијим проблемима са којима се суочава и на које не успевају да нађу адекватна решења У економском смислу то је забрињавајућа дуготрајна економска стагнација, огромна незапосленост – нарочито младих, брз раст задужености многих земаља чланица, криза еврозоне... а у политичком – најављени референдум у Великој Британији о изласку из ЕУ, победа Сиризе у Грчкој и јачање радикалних политичких опција у већини земаља ЕУ, проблеми у ЕУ везани за миграцију и прокламовану мултикултуралност, хаотична политичка ситуација у суседству (Украјина, Северна Африка, Блиски Исток)...

Да је даље ширење периферно питање за ЕУ јасно говори и чињеница да Европска комисија уместо Комесара за проширење сада има Комесара за суседство, те да су председник Европске комисије *Жан-Клод Јункер* и Комесар за суседство *Јоханес Хан* званично изјавили да за време њиховог мандата неће бити проширења.

Очигледно да је за ЕУ проширење на Србију потпуно неактуелно, другоразредно и периферно питање, а уколико се оно некада и актуелизује, предстоји нам дуг и мукотрпан пут који ће нас водити од другоразредног и периферног питања до другоразредне чланице ЕУ са статусом периферије у коме се данас налазе наши суседи Бугарска, Румунија, Мађарска и Хрватска.

Већ сада је све очигледније раслојавање земаља чланица ЕУ у неколико концентричних кругова, односно различитих нивоа. У неповољнијем положају налазе се бивше социјалистичке земље, а међу њима нарочито балканске и могло би се речи православне државе. Недавно је Карл Билт, министар спољних послова Шведске (и некадашњи високи представник УН и ЕУ у Босни и Херцеговини), изјавио је да је Русија 90-тих година XX века (када је председник био Борис Јелцин) била боља држава него данас (када је председник Владимир Путин), јер је стремилa демократији и западним вредностима, а данас стреми православљу. *„У данашњој Русији ситуација је много гора. Путин демонстрира приврженост не међународним вредностима, већ православним. Његова подршка Асаду у Сирији може се објаснити тиме што је Асад штитио православне у Сирији. Поред тога, православље је опасније од исламског фундаментализма и због тога представља највећу опасност за западну цивилизацију.”*

Шта Србију чека на ЕУропском путу да би постала другоразредна или трећеразредна чланица ЕУ са статусом периферије?

Прописани критеријуми за пријем у чланство у ЕУ (усвојила на Самиту у Копенхагену 1993. године и допуњени 1995. године критеријумом из Мадрида) су прилично уопштени и недовољно јасни и до сада су неке земље постале чланице ЕУ, а да нису испуњавали ни те основне критеријуме. Пример су наши суседи Бугарска и Румунија који су, пре свега, из политичких разлога примљени у НАТО и ЕУ. У исто време, за Србију се тражи не само да испуни услове који су прописани и за

друге државе него је изложена сталним уценама и постављањем нових и нових услова.

Штавише, када се испуне једни постављају се нови уцењивачки захтеви. Дуго су нас убеђивали званичници из ЕУ (али и наши политичари) да је пуна сарадња са Хашким трибуналом једини додатни (пред)услов, па када је са тиме завршено, појавио се нови – Косово и Метохија. Када и то „одрадимо“ вероватно ће на ред доћи Војводина, Рашка.... Пре два дана могли смо да прочитамо и изјаву првог подпредседника Владе – Ивице Дачића (коју преноси Танјуг) да је *напредак у европским интеграцијама политичко питање, те да Србија очекује да јој неко приступи искрено, да нема покретне мете и циљеве, и да нам се сваки пут када испунимо неки од циљева, не поставља неки нови циљ.*

У преговорима о приступању ЕУ Србија још није отворила ни једно од 35 преговарачких поглавља, а за свако отварање као и затварање поглавља потребна је експлицитна сагласност свих чланица ЕУ. Значи свих 28 чланица ЕУ мора да буде за отварање и затварање сваког од 35 преговарачких поглавља, те је за завршетак преговора потребно да прескочимо 1960 препона (28x35x2), односно да 1960 пута добијемо сагласности свих земаља чланица ЕУ.

Мада је Европски савет још 2013. године одлучио да се отворе приступни преговори са Србијом и убрзо после тога је одржана и прва Међувладина конференција ми још нисмо у могућности да савладамо прву од 1960 препрека које нас очекују. Пре два дана смо овде слушали од наших саговорника из Немачке да је за отварање првог поглавља 27 чланица ЕУ, али да једна није сагласна. Незванично сада отварање првог

преговарачког поглавља блокира Немачка – незадовољна темпом којим тече *нормализација* односа између Београда и Приштине.

Овога пута нас блокира Немачка, а касније ће то, због неких других разлога (или изговора), чинити нека друга држава: Холандија, Шведска, Данска, Естонија... И тако у круг. Да не спомињемо суседне државе чланице ЕУ од којих свака има претензије према нама – питање статуса њихових мањина, решавање граница и слично. Не треба искључити и могућност (ма колико то сада невероватно звучало) да, када у целости „нормализујемо“ односе са Приштином како то од нас захтевају, нова држава Косову не буде пре нас примљена у чланство, те да и од њене сагласности зависи наш ЕУ-ропски пут.

Колико ће пут Србије ка ЕУропским интеграцијама трајати и шта ће остати од наше земље и народа (и да ли ћемо то бити уопште ми) када на све уцене и уступке пристанемо, можемо само да претпоставимо. И поред тога, наши политичари нас и даље убеђују како *ЕУ нема алтернативу*, мада би државна мудрост налагала да се *не ставља све на једну карту*, као и то да се ризици умањују имајући увек спремна алтернативна решења. То је губитничка преговарачка позиција, за коју се наше власти већ традиционално опредељују. (Направићу малу дигресију и рећи да смо данас – 12. фебруар 2015 – у дневном листу *Политика* могли да прочитамо текст (одлично насловљен: *Србија нема довољно пара да прода железару*) везан за преговоре наше Владе са америчком компанијом *Есмарк* око продаје железаре у Смедереву).

Одмах после *српске октобарске револуције* (2000) нове власти у Србији су се поставиле у губитничку преговарачку позицију тврдећи да *ЕУ нема алтернативу* и без резерве нас препустили на милост и немилост Западу. Уверавали су нас како ћемо сада (после 2000. године) у новом *партнерском односу* са Западом брзо остварити стабилност и развој, те да то није могуће постићи без помоћи Запада и без наше демократске власти. Сетимо се само како су тада нове власти са ниподаштавањем говорили о сарадњи са Москвом и Пекингом. Али у тим новим односима и суверенитет се морао делити *партнерски* између спољних и унутрашњих актера. Ново *партнерство* довело је до све већег урушавања суверенитета Србије, спољне регулације и нових облика доминације и уцењивања.¹¹²

Данас јасно видимо како то ново *партнерство* није битно изменило однос Запада према Србији, те да за њега није од пресудне важности да ли у Србији има посла с режимом Слободана Милошевића, Зорана Ђинђића, Зорана Живковића, Војислава Коштунице, Бориса Тадића, Ивице Дачића или Александра Вучића. Због тога многим данас све уверљивије звучи тврдња да *они не нападају Србију због Милошевића, него нападају Милошевића због Србије*.

Сада се држава гради на новим правилима потчињавања, а механизмима спољне регулације репродукује се све слабија српска држава, која поприма карактеристике класичног протектората. Тако су спољни актери (западни *партнери*) постали саставни део унутрашње конфигурације власти, а унутрашњи актери

¹¹² Видети детаљније: <http://www.nspm.rs/hronika/radmila-nakarada-da-li-srbija-ima-svoju-strategiju.html>

(домаће политичке *елите*) долазе и силазе с власти, у великој мери на темељу спољног легитимитета.

Тиме се може објаснити и чињеница да се мање од половине грађана Србије (према последњим истраживањима 44% – како нас је овде обавестила генерална секретарка Европског покрета у Србији) изјашњава за чланство у ЕУ, а да су за то све парламентарне (у Скупштини Србије нема ни једног посланика који је против ЕУропског пута) и већина ванпарламентарних политичких партија.

Због таквог *партнерства* данас смо, нажалост, сведоци да је Србија све више губи политички компас и државно достојанство. Све је видљивије како се Србија, која је формално суверена држава, понаша као протекторат, а већина њених политичких „лидера“ неодољиво подсећа на *тужни карневал вазала*, док у исто време Република Српска, ентитет у Босни и Херцеговини, која је истински протекторат, у пракси демонстрира већи степен суверености, а њен политички лидер понаша се као државник.

Мада Србија у својој спољнополитичкој орјентацији деклеративно има четири стратешка стуба – два западна (Брисел и Вашингтон) и два источна (Москву и Пекинг) она се у пракси суштински ослања, тачније речено везана је за два западна стуба – ЕУ и САД и сва важнија питања решава уз њихову асистенцију (тачније по њиховом диктату). Тако смо прихватили да се решавање питања Космета из Савета безбедности (где смо имали подршку Москве и Пекинга) пренесе на Брисел (а суштински и Вашингтон) где нико нема разумевање за наше интересе и директно ради против њих.

Поставља се једно сасвим логично питање: како то да су нам важнија два *западна* од два *источна* стуба, када ЕУ и САД и у последње две деценије (да се не враћамо дубље у историју и не спомињемо светске ратове и нацистичка, али и савезничка бомбардовања наше земље – тако је српске градове на највећи православни празник Васкрс 1941. године зверски бомбардовала Немачка, а на Васкрс 1944. године *наши* Англо-Амерички *савезници*) отворено раде против интереса Србије и српског народа? Ове земље већ скоро четврт века упорно и доследно раде на дезинтеграцији државе Србије и покушајима гушења Републике Српске. Деведесетих година XX века два *западна* стуба нашу земљу држале су под економским санкцијама, а потом извршиле и агресију бомбардујући нас и осиромашеним уранијумом, да би нам од 2000. године наметнуле вођење такве економске политике која је земљу лишавала власништва над најважнијим ресурсима којима располаже и државу водила у дужничко ропство, а њене грађане у сиромаштво и незнање.

Зар не би било логичније да су нам ближе Русија и Кина које нам бар не одмажу у заштити наших виталних интереса, док у исто време, САД и ЕУ отворено раде на дробљењу и слабљењу наше земље сталним претњама, уценама и казнама? То постаје још невероватније данас, у новој конфигурацији геополитичке моћи, када се баланс сила померио, а и даље ће се померати, од два *западна* у корист два *источна* стуба.

Већ сада земље БРИК-а (Бразил, Русија, Индија, Кине) дају четвртину глобалног производа, а крајем ове деценије предвиђа се да ће он достићи трећину светског БДП. Кина ће ускоро од САД преузети лидерску пози-

цију у светској економији, а 2050. године БДП земаља такозване *Велике развијајуће седморке* (које чине земље БРИК-а – Бразил, Русија, Индија, Кине – те Мексико, Индонезија и Турска) ће бити за четвртину већи него БДП групе седам садашњих најразвијенијих земаља, такозване Г7 (САД, Јапан, Немачка, В. Британија, Француска, Канада и Италија).

Међутим, и актуелна српска Влада (као и претходне од 2000. године) нас убеђује да *ЕУ нема алтернативу* без обзира на чињенице да се на Западу воде широке дискусије о томе да ли ће евро моћи да опстане због огромних економских проблема, у којима су се већ нашле неке земље чланице евро зоне (Грчка, Шпанија, Португал), а то ускоро може задесити и друге. Штавише ових дана, лидери водећих земаља ЕУ тврде да ће нестанак евра значити и крај ЕУ.

Земље Европске уније суочиле су се последњих година са озбиљном (економском и политичком) кризом и данас се знатно разликују од оних од пре само неколико година. Озбиљне процене говоре да (уколико би се ситуација чак и повољно развијала), није реално рачунати на наше пуноправно чланство у ЕУ у наредних десет година. То је доста дуг период у коме се (како у Србији, тако и у ЕУ) много шта може битије променити, а може се поставити и логично питање: да ли ће ЕУ уопште постојати кроз једну деценију (када би ми, по оптимистичким проценама, требало да постанемо њен пуноправан члан), а ако и опстане, колико ће се она разликовати од ЕУ којој смо тежили и којој смо се *безалтернативно* упутили?

P.S.

Водећи савремени српски историчар, академик проф. др Милорад Екмечић, објавио је јануара 2011. године у часопису *Печат* текст *Ми смо за Америку народ који у себи носи опасан вирус*, у коме између осталог, пише:

Данашњу америчку стратегију према Србима је формулисао Дејвид Гомперт 1994. године, у августовском броју водећег часописа за спољну политику Форејн Аферс, иза којег стоји Стејт Департмент. Гомперт је био потпредседник Ранд корпорације, члан Националног савета безбедности председника Буша и формално члан америчке владе у корпорацији која иначе израђује америчку стратегију. У чланку „Како порази-ти Србију“ Гомперт је написао: „Упоран економски и медијски рат против Србије мора после одређеног времена да обори београдски режим: омогући боље решење. Индустријски слом и упропашћени животни услови морају створити притисак за промене... Изолација и беда морају произвести демократску револуцију и довести на чело вође који желе да за Србе нађу место у друштву нација. Ми морамо бити спремни да Србију држимо у карантину све дотле док не буде искорењен вирус који она у себи носи“.

Наша историјска судбина је у овој реченици да Србија у себи носи вирус светског зла. То је само на други начин формулисана филозофија Фридриха Наумана из 1916. године, да су Срби трајан европски реметилачки фактор. Разлика је само у чињеници да је један члан званичне америчке владе то преформулисао, да Срби у себи носе неки рушилачки вирус који се споља мора лечити...

Ми смо за америчку политику остали народ који у себи носи опасан вирус. На састанку са Изетбеговићем, 30. августа 1994. године, Туђман је требало да испуни америчко упутство које је Изетбеговић, по повратку из Вашингтона, носио. Мора се стварати савез Хрвата и муслимана, јер Америка хоће да ми одрадимо Србе на западном дијелу Балкана, уколико неки мирни споразум са Русима не буде могућ. Туђман је био обавештен да у америчкој политици полазе од тога да кад би Срби били руски савезници, да би се обновио покрет отпора као у време прошлог Светског рата. За њих је партизански покрет био српски национални отпор, а ако би се обновио, онда не би било довољно сто хиљада америчких војника, него пола милиона.

Србија никада не може до краја испунити америчке и западне захтеве за променама, јер су стратешка полазишта у подлози целог понашања још далеко и зависе од могућег рата са Русијом... Даве нас у малом забрану, где је стратешки главни противник Русија. Растакају нас изнутра, да не будемо у стању да стојимо на својим ногама. Један је глумац недавно лепо рекао да нам је војска данас као ловачко удружење. Нашу цркву цепају изнутра. Вештачко српско јавно мњење, стварано од невладиних организација, одгаја регионалне елите, које би требало да замене некадашњу јединствену националну елиту ...

Док амерички стратези буду муку мучили са питањем како да униште вирус зла који Срби у себи носе, опасност за њих од герилског рата – у неком новом сукобу са Русијом – ће бити реална и присутна. Сав тај пантеон умних глава, вођа њихових невладиних организација и јавно српско мњење које они створе је

паучина на ветру. Варају се амерички стратези кад мисле да ће их унутрашњим растакањем српске политике, културе, стила живота ослободити обавезе да на Балкан шаљу пола милиона војника, у случају неке веће кризе њихових односа са Русијом.

Поводом стогодишњице Првог светског рата историчар др Милош Ковић, са Филозофског факултета у Београду (Политика, 09.06.2013), између осталог пише:

На државницима је да разумеју суштинске промене у међународним односима, а сада и овде је, чини се, важније да се упитамо какве су то идеје водиле Србе 1914. године. Бар када се говори о тадашњим водећим припадницима српских управљачких елита, о вођи радикала Николи Пашићу, прваку самосталаца Љуби Стојановићу, вођи напредњака Стојану Новаковићу, или првим људима либерала Војиславу Вељковићу и Стојану Рибарцу, који су о томе оставили јасне трагове.

Упркос свим њиховим међусобним разликама, реч је о врло свесној и артикулисаној одлуци да се сачува сопствена, муком стечена, национална држава, да се не дозволи да у великим, суседним империјама Срби буду поново третирани као људи другог реда, као предмет националне асимилације...

Зато у Србији, где чуда, није било ниједне значајне политичке странке спремне да прихвати позиве из кругова око Франца Фердинанда и британског публицисте Роберта Вилијама Ситон-Вотсона, да се Србија добровољно припоји „развијенијој”, „културнијој” и „уређенијој” Аустро-Угарској.

Још је необичније било то што су тадашњи водећи српски интелектуалци, школовани на најпре-

стижнијим универзитетима Запада, од социјалистерадикала и франкофила Јована Скерлића, до конзервативног либерала и англофила Слободана Јовановића, суочени с непријатељством или равнодушношћу великих сила са Запада, заговарали окретање Србије ка – Русији.

Крајње је време да се запитамо: да ли би нас ови људи признали за своје потомке?

(фебруар 2015)

КА ЕКОНОМСКОМ ОПОРАВКУ¹¹³

Економија Србије (као матица српског народа) налази се данас у рушевинама: суочени смо са деиндустријализованом привредом, изузетно ниским нивоом привредне активности, алармантним бројем незапослених (нарочито младих) погоршаном и ниском међународном конкурентношћу и низом структурних неравнотежа, међу којима се нарочито истичу висок ниво јавног и укупног спољног дуга. Ситуација је слична и у другим суседним државама у коме живи српски народ.

У исто време, желимо Србију по мери већине њених грађана, економски просперитетну, повезану са кључним актерима међународних економских односа и интегрисану у међународну поделу рада, са чврстим

¹¹³ *Ка економском опоравку* представља економски прилог који сам написао за документ о могућим правцима развоја српског народа – *Ка српском становишту*, а остале прилоге написали су: академик проф. др Алекса Буха, проф. др Зоран Аврамовић, проф. др Слободан Антонић, проф. др Бојан Димитријевић, доц. др Милош Јовановић, доц. др Милош Ковић, проф. др Мило Ломпар, доц. др Слободан Рељић, као и проф. др Дарко Танасковић. Књигу *Ка српском становишту* објавила је крајем 2014. године београдска издавачка кућа *Evro-Dunti*.

економским (али и свим другим) везама српског народа из матице и оних који живе ван ње, те сталним растом животног стандарда и квалитета живота.

Како прећи пут од привреде која се сада налази у рушевинама до просперитетне привреде којој тежимо? То није лако и једноставно али је оствариво и на крају ћемо покушати да дамо одговор на ово питање. Пре тога, указаћемо на узроке који су српску привреду довели у стање у коме се данас налази али и на глобалну кризу која додатно отежава остваривање визије економски просперитетне Србије. Морамо бити свесни дубине наших проблема и њихових узрока, те знати како свет данас функционише и у ком правцу се мења, како би били способни да као народ бранимо властите интересе и као активни и одговорни грађани допринесимо општем добру.

* * *

У периоду после Другог светског рата српски народ и Србија (као његова матица) су прошли кроз три значајне историјске етапе које су имале огромне, углавном негативне, економске последице.

Прву, до 90-их година прошлог века српски народ је живео у заједничкој југословенској држави у којој је Србија била једна од њених република. Због третмана који је Србија и њена привреда имала у југословенској држави после Другог светског рата привредни раст у Србији се стално кретао испод југословенског просека и њена привреда бележила је све веће заостајање. До тога долази, пре свега, због мањих инвестиција у Србији него у другим републикама, а не

због мање ефикасности инвестирања. Према званичним статистичким подацима, током овог периода, већу ефикасност инвестиција од Србији имала је само Словенија.

Другу, 90-е године прошлог века биле су обележене распадом СФР Југославије и српски народ се нашао у више посебних држава. Овај период био је обележен и крвавим грађанским ратовима у Хрватској и Бих, а у Србији стотинама хиљада избеглица са тих подручја, санкцијама међународне заједнице које су довеле до губитака традиционалних тржишта, огромном хиперинфлацијом, те НАТО агресијом, што је девастирало српску економију и довело до значајног пада привредне активности и драматичног осиромашења грађана. Поред тога, тадашње српске власти су превиделе пад Берлинског зида, цивилизацијски неуспех социјализма и нове геополитичке реалности, што је допринело додатном суноврату земље.

Трећу, после *српске октобарске револуције 2000.* године Србија је у нови XXI век ушла са новом влашћу и надом да је најгоре иза нас, те да долази време брзог економског, али и сваког другог опоравка. Србији је тек тада приступила економској транзицији, што је кашњење од једне деценије у односу на друге постсоцијалистичке државе. Такво кашњење било је огроман недостатак, али је то – у исто време – била и велика шанса да се избегну грешке, заблуде и лутања кроз које су пролазиле друге привреде. Нажалост, ту шансу нисмо знали да искористимо и економске реформе смо вршили на исти начин као и већина неуспешних привреда у транзицији почетком 90-их година прошлог века

Под утицајем светске олигархије и крупног капитала, чији је главни експонент ММФ, нове српске власти су, после петооктобарског преврата (2000), прихватиле неолиберални програм економских промена (такозвани *Вашингтонски договор*) који је водио брзом урушавању, ионако слабашне, српске привреде. Овим програмом Србију, као, уосталом, и друге постсоцијалистичке земље, требало је лишити власништва над ресурсима којима располаже и довести је у такву дужничку зависност (дужничко ропство) да буде беспоговорни послушник моћних и богатих, а овај простор је третиран, пре свега, као извор јефтине и обесправљене радне снаге, те тржиште за производе и банкарске услуге западних земаља.

Вашингтонским договором (који се темељи на три основна елемента: либерализација, стабилизација и приватизација) наметнут је модел привређивања који је по својим карактеристикама атипичан. Заснива се на (рас)продаји имовине, задуживању у иностранству, и потрошњи (модел *бећарске економије* са 3 П принципа: *продај – позајми – потроши*), што је неминовно производи дефиците (спољнотрговинске, буџетске ...) и државу води у дужничко ропство, а њене грађане у сиромаштво и незнађе.

Све ове године Србија је без сопствене дугорочне стратегије економског развоја, која би била стручно верификована и политички усвојена у Скупштини. Улогу стратегије имају меморандуми о буџету и економској политици који се пишу у сарадњи (тачније, по диктату) са ММФ-ом, а усвајање и спровођење неолибералне економске политике ММФ је наметнуо као

услов за доделу кредита Србији и њен приступ међународном тржишту капитала.

Основни проблем, ипак, није у ММФ-у, јер се он одлично стара о интересима оних чији је експонент и које заступа, него у некомпетентности и сервилности српске владајуће номенклатуре и поданичком дискурсу који доминира на домаћој академској и медијској јавној сцени.

Ситуација у Србији постаје још драматичнија када се има у виду да се свет налази у дубокој економској кризи која је по последицама слична *Великој кризи* с почетка 30-их година прошлог века. Криза је свеобухватна и доводи у питање постојећу (нео)либералну економску теорију, те на њој засновану економску политику, али захтева и преиспитивање самих темеља капитализма.

* * *

Основна претпоставка за заустављање даљег урушавања привреде, али и државе, те за истинску модернизацију јесте постојање политичке воље владајуће номенклатуре у Србији. Поред тога, искуства и других земаља које су успешно реформисале своје привреде показују да је неопходно разрадити и спроводити сопствени програм економских реформи који ће бити резултат *домаће памети*, те да носиоци реформи морају имати широку подршку сопственог народа. Никакве истинске реформе не могу успети уколико за њих не може да се придобије велики део сопствених грађана који ће бити убеђени да се реформе спроведе у њихо-

вом интересу. Само у том случају може се остварити постављени циљ модернизације државе.

Програм економске модернизације требало би да чини саставни део свеобухватног и конзистентног националног програма (пошто узроци наших проблема не леже само – чак ни превасходно – у сфери економије), који мора прво да заустави озбиљно урушавање привреде и друштва, а затим земљу усмери ка обнови и просперитету. Због тога, добро разрађен и спровођен програм економске модернизације неће моћи да обезбеди жељене резултате уколико не буде праћен конзистентним и координираним реформама и у другим сферама друштвеног живота.

Као илустрацију тога, наведимо само једну од тих сфера – спољнополитичку, која има и значајне економске импликације. Тако би за заустављање даљег урушавања државе и привреде било неопходно темељно преиспитати и нашу садашњу спољнополитичку оријентацију, којом се декларативно ослањамо на четири спољнополитичка стуба (Вашингтон, Брисел, Москва и Пекинг), а у исто време тврдимо да *ЕУ нема алтернативу* и кључне државна питања решавамо уз сагласност Брисела и Вашингтона.

Промењена спољнополитичка оријентација омогућила би реализацију нове стратегије економског развоја, која би подразумевала и интензивирање економских веза са Кином (Србија би могла да буде одлична логистичка, финансијска, али и производна база за додатну економску експанзију Кине у Европу) и Русијом (максимално искористити погодности бесцаринске трговине и значајно повећати наш извоз, те постати значајна база за додатну енергетску експанзију Русије у

Европу). Ова сарадња била би у обостраном економском интересу Србије, с једне, те Русије и Кине, с друге стране. У исто време, потребно је радити на даљем унапређењу односа са Вашингтоном и Бриселом, а интеграција Србије у ЕУ не би била безалтернативна, него једна од алтернатива.

* * *

Уз претпоставку да се у Србији створе услови за израду и реализацију програма економске модернизације, оно што се мора одмах учинити јесте реафирмација ефикасне државе и њених институција у реформи сању привреде, те одустајање од погубне неолибералне економске политике, односно напуштање наметнутог атипичног модела привређивања, чији су резултати више него поражавајући.

Могло би се рећи да реформе треба отпочети реафирмацијом државе. Без ефикасне државе, није могући ни дугорочно одрживи економски раст ни социјални развој. И у високо развијеним привредама слободно тржиште и влада се међусобно допуњују, а улога државе мора бити још наглашенија у транзиторним и економски недовољно развијеним земљама (каква је Србија), где држава треба да се јавља и у улози покретача привредног развоја (подстицање предузетништва повољним кредитирањем, пореским олакшицама и слично, подстицањем јавних радова који имају значајне мултипликативне ефекте, поспешивањем спољнотрговинске размене коришћењем пореских, кредитних, царинских и других мера итд.)

Досадашњи атипичан модел привређивања, који се заснива на (рас)продаји имовине, задуживању и потрошњи (углавном, робе из увоза) и у коме се не исплати радити, производити и извозити, хитно мора да буде замењен типичним моделом привређивања који све то афирмише. За разлику од атипичног, типични модел привређивања има другачије постављене циљеве и у складу с тим другачију економску политику, те мере и инструменте за њено остварење. Државна администрација мора бити организована (и што је још важније, мора радити) у складу с дефинисаним циљевима, политиком, мерама и инструментима

Главни (основни) циљ економске политике мора да буде побољшање благостања, односно квалитета живота већине њених грађана, а дугорочно одрживи динамичан привредни раст уз пуну запосленост и равномерна и праведна расподела националног дохотка су подциљеви и претпоставка остваривања главног циља. Упоредо са питањем економске ефикасности мора се истрајавати и на питању праведности, пошто без праведности није могуће на дуги рок обезбедити ни економску ефикасност.

У складу с правилно постављеним циљевима потребно је, затим, дефинисати економску политику, те мере и инструменте за њено остварење. При том је потребно полазити од властитог искуства погрешне политике, те потврђених успешних искустава других земаља. Наше искуство из последње деценије показује да смо следећи *добре услуге* међународне заједнице водили економску политику која је била у интересу светске олигархије и крупног капитала, а не сопствених грађана. Са друге стране, искуство земаља које су успешно

модернизовале своје привреде показује да су реформе конципиране и спровођене од стране аутентичне националне елите, уз првенствено ослањање на домаће изворе финансирања и у интересу својих грађана.

Све успешне земље модернизацију својих привреда засновале су на индустријализације и предузимале су активне мере да она буде извозно орјентисана. То се реализовало уз помоћ коришћења протекционистичких баријера и постепене, веома дозиране либерализације спољноекономске и девизне сфере. Упоредо са царинским и другим мерама заштите домаћих произвођача (ограничавање увоза помоћу квота, увозних дозвола) држава је разним инструментима подстицала извоз (пореским олакшицама, кредитним субвенцијама) где се као изузетно ефикасан показао вештачки одржаван низак (потцењен) девизни курс домаће валуте. Поред тога, успешне државе активно раде на каналисању индивидуалне предузетничке енергије у колективно предузетништво, свесне да у савременом свету предузетништво све више постаје колективни подухват, где држава има и те како важну улогу.

Србија је мала земља, на коју отпада само један хиљадити део укупног светског производа и, као таква, не може бити да утиче на постојећи (неправедан) светски економски поредак, али то не значи да и у тако задатом амбијенту не може да оптимизира своју позицију. Србија, као и друге земље, има на располагању различите инструменте који јој омогућавају да на унутрашњем тржишту коригује правила глобалне конкуренције у сопственом националном интересу – заштитом унутрашњег тржишта и домаћих произвођача; активном политиком стимулисања развоја, извоза и ства-

рањем услова за повећање конкурентности домаће привреде и економског раста; задржавањем националне контроле над природним ресурсима и кључним гранама економије итд.

Поред тога, свака земља располаже одређеним компаративним предностима, а оне би за Србију могле да буду: природни услови за развој пољопривредне производње и на бази ње прерађивачке индустрије, која би могла да обезбеђују значајне тржишне вишкове за извоз; географски положај погодан за развој инфраструктурног сектора (саобраћај, телекомуникације, енергетика), високостручни кадар у неким доменима који још обезбеђују неки делови прилично урушеног образовног система. Међутим, не треба заборавити да се у савременом свету компаративне предности, пре свега, стварају и стичу добрим образовањем, модерним технологијама и иновационим индустријама, ефикасно организованом државом и слично, а на томе се сада у Србији скоро ништа не ради.

Имајући све раније наведено у виду покушаћемо, на крају, да дамо одговор и на два кључна питања: (а) шта треба да буде основ економског развоја и модернизације где би се усмерили ресурси и (б) како обезбедити финансијска средства потребне за то ?

* * *

Србија би могла економски развој и модернизацију да темељи, пре свега, на индустрији, пољопривреди, енергетици, саобраћају, информатици и телекомуникацијама. Искуства других земаља показује да је у свим *успешним причама* индустрија одиграла улогу *локомотиве развоја*

(без обзира да ли за то у земљи постоје повољне претпоставке или не), те да су приоритет добили они сектори где постоје компаративне предности. Светска економска криза јасно је показала да је *послеиндустријско друштво* утопија и кризом су најмање погођене земље са јаком индустријом, а оне које су се деиндустријализовале имају огромне проблеме.

Наша земља је мала и са оскудним финансијским средствима и због тога тешко може да иде на *стратегију опште индустријализације* и више јој одговара *стратегија ниша* где би се определила за неколико грана индустрије које би форсирала. Пре свега, то би била прерађивачка индустрија базирана на пољопривредни, како због компаративних предности које имамо у пољопривреди али и због потребних релативно мањих улагања него за друге гране индустрије. Неопходна је и обнова класичних индустрија, пре свега, оних које успешније решавају питања запослености. Развијене земље не напуштају ни једну класичну индустрију него само *прљаве* и застареле технологије. Поред тога, Србија мора да користи *предности закашњења* и реиндустријализацију заснива на савременим технологијама које су ефикасније, а уз то штеде енергију и чувају животну средину. И на крају, али можда и најважније, индустрија мора бити извозно орјентисана јер само тако можемо као земља избећи *дужничко ропство*.

Пољопривреда је једна од наших највећих компаративних предности чији развој је мање интензиван капиталом, а више радном снагом. Поред тога, пољопривредна производња је мало увозно зависна и њено оживљавање позитивно би утицало на проширење унутрашњег тржишта пољопривредних производа, развој

прерађивачке индустрије, индустрије пољопривредне механизације, хемијске и других. Србија би могла да буде и велики извозник пољопривредних производа и њених прерађевина што добија на тежини имајући у виду да цене хране у свету бележе велики раст. Процењује се да ће цене хране до 2050. године бити реално удвостручене (*Ж. Атали*) због значајно повећане тражње, пре свега, брзоразвијајућих многољудних земаља, као што су Кине и Индије, али и смањења пољопривредног земљишта као последице глобалног загревања, ширења градова и коришћења основних пољопривредних култура за производњу биогорива.

Искуства успешних земаља показује да је управо за пољопривреду нарочито важно да држава активно ради како би каналисала индивидуалну предузетничку енергију у колективно предузетништво. Тако је у Холандији државе помогла произвођаче млека да се организују у задруге, да инвестирају у прерађивачку инфраструктуру млечних производа и да организовано наступе на иностраним тржиштима. На крају, подсети-мо се да је пољопривреда и стратешки важна због прехранбене сигурности земље која бива нарочито угрожено у време криза, међународних блокада и ратних догађања. Међутим, предности које може да има од пољопривреде Србија ће изгубити уколико дозволи да земљиште пређе у руке моћних странаца. Исто то важи и за наше богате водне ресурсе, а нарочито воду за пиће за коју се тврди да је *нафта XXI века*.

Енергетика је област која је у Србији раније била развијенија и у којој је сачуван високостручни кадар. Нажалост, ниским ценама енергената (раније у Југославији и сада у Србији) ублажавали су се социјални

проблеми и енергетика није била способна за самофинансирање развоја, тако да већ деценијама није изграђена ни једна нова електрана. Уколико би дошло до оживљавања индустрије брзо би се суочили и са несташицама електричне енергије. Србија има значајне неискоришћене могућности за изградњу хидро и термоелектрана, а са изградњом гасовода могуће је градити и електране на гас. Нове електране би биле у стању да обезбеде енергију не само за домаће потребе, него и значајан део за извоз, а што добија додатно на значају због чињенице да цена енергената као и хране у свету бележи највећи раст.

Због географског положаја једна од компаративних предности Србије је и саобраћај пошто преко њене територије природно треба да пролазе сви саобраћајни коридори који спајају Европу са Блиским и Средњим Истоком. Ови саобраћајне магистрале подстакла би развој низа пратећих делатности и отворило много радних места.

Користећи *предности закашњења* Србија се у стратегији економског развоја мора одредити и за најсавременије делатности које имају велики потенцијал раста и модернизаторски утичу на све области привреде и сфере живота али могу обезбедити и експанзију на инострана тржишта. За развој информатике и телекомуникација Србија може користити високостручни кадар који још обезбеђују неки делови прилично урушеног образовног система (Математичка гимназија, Електротехнички факултет). У том циљу неопходно је омогућити да наше високошколске институције буду у стању да подижу ниво стручног образовања и повећавају број студената који се оспособљава за пос-

лове неопходне за динамичан развој информатике и телекомуникација.

Спроводећи политику економског развоја и модернизације потребно је да Србија максимално развија што чвршћу економску сарадњу и повезивање са суседним државама у којима живи српски народ. Као један од ретких позитивних примера може да служи *Телеком Србија* који поред Србије покрива (у целини) Републику Српску и (делимично) Црну Гору. Интензивнија економски сарадња могли би да буде и у многим другим областима: кориштење хидроенергентских потенцијала на рекама Дрини, Тари, Лиму и Тихотини изградњом заједничких хидроцентра; градња саобраћајних коридора на овим подручјима који би боље саобраћајно повезао српски народ али и повољно утицао на интензивнију привредну сарадњу; производна кооперација међу привредним субјектима из више земаља; заједнички наступ на трећим тржиштима итд.

* * *

Када нам је привреда разорена, држава презадужена, а грађани осиромашени, поставља се логично питање: из којих извора може да се финансира нова политика економског развоја и модернизације ?

Они исти (из земље и иностранства) који су „најзаслужнији“ за досадашњу катастрофалну економску политику сада нам нуде нову неолибералну мантру по којој нас једино могу спасити стране инвестиције. Врши се глорификација страних инвестиција и убеђују нас да све мора да се чини и на све да се пристаје како би сваке године привукли по неколико милијарди евра страног капитала. У супротном нећемо моћи да прежи-

вимо. Тиме се шири и дефетизам у сопственом народу, јер смо, тобоже, неспособни да се сами старамо о себи.

У трци за тим, страним инвеститорима се дају такви подстицаји (хиљаде евра по сваком запосленом, пореске повластице, бесплатна инфраструктура...) да се може поставити оправдано питање: ко у кога улаже – странци у Србију или ми у њих? Међутим, веома обимна и озбиљна емпиријско истраживање која су вршена у свету (нобеловац Мајкл Спенс, Р. Раџан на Универзитету у Чикагу) али и на простору европских привреда у транзицији (Г. Колотко, Ј. Менцигер), су показала да високе стопе раста бележе само оне земље у развоју које нису имале значајније стране инвестиције, односно да ове инвестиције не подстичу привредни раст, него да међу њима постоји чак негативна веза (веће стране инвестиције – мањи раст и обратно).

Србија се у будућем економском развоју и модернизацију мора, пре свега, ослонити на домаће изворе финансирања без обзира што је њена привреда у рушевинама, а народ на ивици беде. Да је то могуће остварити показује искуство успешних источноазијски земаља, почевши са Јапаном од 50-их година, нешто касније Јужном Корејом (60-их година) и другим мањим источноазијским земљама, те Кином (крајем 70-их година XX века).

Заједничко за ове земље јесте и чињеница да су оне отпочеле са динамичним привредним растом у условима који нису то обећавали. Јапан је из рата изашао као поражена држава, у Кореји је 50-их година избио грађански рат и уследио распад земље, а Кина је после *Великог скока напред* имала и *Културну револуцију* 60-их и 70-их година XX века. Биле су то неразвијене земље које су оскудевале у капиталу, са веома сиро-

машним становништвом чији стандард се поредио са афричким (када је Ј. Кореја 60-их година XX века кренула путем модернизације имала је доходак по глави становника двоструко мањи него Гана). Поред свега тога, ове земље су се у модернизацији својих привреда ослањала на марљивост грађана, малу личну и заједничку потрошњу и високу стопу штедње

Треба да знамо како се грађани ових држава не рађају са таквим урођеним склоностима. Примера ради, учешће штедње у БДП Јапана у времену 1885-1939. године износило је око 3%, а од средине 1950-их година креће се између 30 и 35%. Грађани су показали високу спремност да поднесу жртве за обнову земље јер су имали поверење у своју власт пошто је позив на жртвовање био праћен и обавезом државе да обезбеди праведно учешће свих у плодовима обнове. Праведност у расподели била је чак већа него у Шведској. Постојала је колективна свест о одговорности за друштво и државу, односно одговорно понашање свих *социјалних партнера* – радника, послодаваца и државе.

Управо овакви примери морају бити путоказ како се Србија може успешно модернизовати и доказ да се и ова тешка времена мора ослонити на сопствене снаге – већу домаћу штедњу и инвестиције. Данас у Србији владајуће елите имају мали интерес да подстичу штедњу, пошто се то не може *извести без јачања националног духа, без крупне државне визије, без снажења националног самопоуздања. Дакле, без неког облика национализма.* (Слободан Антонић)

Потребан је радикалан заокрет и у вођењу монетарне политике. Сада НБ Србије прецењеним курсом динара жели постићи стабилност цена, а о развоју и не

размишља. Из искуства других земаља знамо како се адекватном монетарном политиком може подстицати привредни раст и ново запошљавање без додатног ино-задуживања државе и привреде код банака. Споменимо само пример Немачке почетком 30-их година прошлог века када је држава, под канцеларем Куртом фон Шлај-хером, кредитирала велике инвестиционе пројекте изда-вањем сопствених меница којима су исплаћивани дома-ћи извођачи радова и добављачи. Не улазећи у техничке детаље, рецимо да се ове менице на крају редисконтују од стране централне банке и на тај начин врши примар-на емисија новца.

Одмах после њега ће и немачки министар фи-нансија и гувернер централне банке др Хјалмар Шахт емитовати државне хартије од вредности (*Arbeitbe-schaffungswechsein*) којима се подстицала производња и које су служиле и као средство плаћања. Из покренутог циклуса и повећане производње, те правичне и подсти-цајне фискалне политике држава је обезбеђивала по-ребна средства за откуп емитованих државних папира. У оба ова случаја сви су се морали строго придржавати прописаних правила како би се искључиле злоупотребе. Синхроно са повећањем обима производње повећавала се и количина новца у оптицају, те је елиминисана опасност од инфлаторних потреса.

Уместо тога, ми скоро све веће инвестиционе радове финансирамо средствима страних кредитора, ко-ји нам одобравају кредите и диктирају такве услове да (*за дивно чудо*) посао добијају само стране компаније по знатно *надуваним* ценама. Услови за добијање посла су постављени тако да их домаћи извођачи радова не испуњавају, али их касније стране компаније ангажују

да раде као подизвођаче по *мизерним* ценама и на тај начин домаће фирме, пре или касније, одводе у стечај.

Да би се економски развој и модернизација, ослањањем првенствено на домаће изворе финансирања, могли успешно да реализују неопходно је постојање државне развојне банке (значајна почетна средства могла би се обезбедити укидањем великог броја фондова и агенција којима држава сада одобрава значајна средства која се, по правили, нерационално расипају) и неколико пословних банака са већинским државним учешћем како би се разбио постојећи олигопол страних банака које су незаинтересоване за финансирање развоја и модернизацију Србије.

Када кажемо да се Србија у будућем економском развоју и модернизацију мора, пре свега, ослањати на домаће изворе финансирања, то не искључује и иностране изворе финансирања, као што су концесије у велике инфраструктурне објекте, па чак и задуживање у иностранству. Иностраних кредита треба узимати само у случајевима када нема додатног условљавања (пристајања на разна економска и политичка уцењивања) уз стриктно поштовање „*златних правила*“ задуживања: када се добијена средства могу уложити у домаћу привреду уз стопу приноса већу од каматне стопе на те кредите, те када увећају извозну моћ земље и омогућују отплату узетих кредита.

* * *

И на крају нагласимо да искуство великог броја земаља показује да основни проблеми са модернизацијом и реформисањем привреде произлазе не из недостатка

економских знања, него првенствено из недовољне одлучности (па и жеље и интереса) политике да се неопходне реформе изврше у интересу сопственог народа. Због тога је неопходно постојање високе патриотске свести и националног јединства како би се добила компетентна, ефикасна и одговорна власт, која ће обезбедити да се економске реформе реализују у интересу огромне већине сопственог народа, а не у интересу светске олигархије и крупног капитала и компрадорске касте која се формира у земљи.

(септембар 2014)

ГОДИНЕ ПРОПУШТЕНИХ ШАНСИ

– полемичка дискусија –

– Научно друштво економиста, 2003 –

Прихватам препоруку председништва да се у своме усменом излагању мање ослањамо на дебатни реферат који смо припремили за ово саветовање, а да се евентуално осврнемо на неке од уводних реферата. Надам се да ће мој реферат (*Године пропуштених шанси*) бити у целини објављен и да неће, као обично до сада, доживети *скраћивања*, тако да ће га заинтересовани моћи ускоро прочитати у часопису *Економски анали*.

У своме поздравном обраћању гувернер НБС, госпођа Кори Удовички, изнела је начелни став да је наш задатак *да указујемо на различита алтернативна решења као и могуће последице донетих одлука*. Управо сам у дебатном реферату желео да покажем како сам, још пре три године, указивао на последице прихватања (нео)либералног модела тржишне привреде заснованог на Вашингтонском консензусу, те предлагао алтернативно решење.

Као што сам у потпуности сагласан са њеним горе наведеним ставом, тако се не могу сложити са конкретизацијом тог начелног става од стране госпође К. Удовички. Наиме, гувернер тврди да су ванредни парламентарни избори проузроковани, пре свега, незадовољством грађана растом животног стандарда иако је ниво животног стандарда данас евидентно већи него у време Милошевићевог режима. Наводећи да се данас од 120% расположивог производа на потрошњу издваја 105% друштвеног производа (више трошимо него што стварамо) она је констатовала да у нашем народу постоје нереална очекивања, те да се нисмо *као економска дисциплина показали на нивоу задатка и успели да грађанима објаснимо да већи раст животног стандарда није реалан*.

Интересантно да се данашње стање стално приказује на фону изузетно неуспеле, више него десетогодишње, политике претходног режима у коме је дошло до распада земље, огромних издатака везане за ратове вођене у окружењу, доласка стотине хиљада избеглица, уништене привреде хиперинфлацијом, економским санкцијама и НАТО агресијом итд. Иако смо 2000. године *стартовали* од ниске основице, а уз то је дошло до скидања економских санкција, бесплатних донација и додатног задуживања у иностранству од неколико милијарди долара, те (рас)продаје имовине кроз приватизацију и, по тој основи, прихода од преко милијарде долара, заиста је било потребно имати у власти «експерте» да бисмо после три године имали привредну стагнацију (после раста од 0,1% у 2001. и 1,7% у 2002. у овој години биће забележен пад индустријске производње од 3%, а пољопривредна производња имаће још значајнији пад), велику и растућу незапосленост (милион људи је званично без посла, а скоро исти толики број људи ради у предузећима који су

у стању неликвидности или стечаја), раст спољне задужености (сада износи преко 13 милијарди долара и на овом нивоу привредне активности ми већ имамо озбиљну дужничку кризу), огроман спољнотрговински дефицит (и ако је последњих година претходне власти он био висок и кретао се нешто испод 2 милијарде долара годишње, у 2001. је износио 3, у прошлој 4, а у овој години износиће око 4,5 милијарде долара), итд.

Мислим да се проблем не налази у нереалним очекивањима, те да је народ свестан да се и не живи тако лоше када види да у земљи све *стоји*. Незадовољство је изазвано, пре свега, тиме што народ виде да се власт понаша као сеоски *бећар* који ништа озбиљно не ради и живи од тога што (рас)продаје своју очевину и задужује се код комшија и јасно му је чему то води.

Да за тренутак оставимо по страни неекономске факторе незадовољства: дискредитација највиших државних институција (парламента – сетимо се само избора гувернера гласањем из Бодрума, председника, судства), корупција и шпијунирање у самом врху власти, повезаности власти и криминала, унижавању националног достојанства (генерале који су под заклетвом бранили земљу испоручују Хагу, а самоиницијативно предлажу слање наших војника у Авганистан и Ирак како би тамо гинули бранећи америчке националне интересе), бахат однос према народу (*продајте станове и платите струју* – речи су садашњег гувернера, а у то време министра за енергетику), итд.

(децембар 2003)

**ПРОГРАМ МОДЕРНИЗАЦИЈЕ СРБИЈЕ
ИЛИ ПРОГРАМ ЕКОНОМСКОГ
НЕОКОЛОНИЈАЛИЗМА**

– *преписка у вези неприхватања реферата* –
– *Научно друштво економиста, 2006* –

Убрзо после „српске октобарске револуције“ некада угледни економски часописи (међу којима и *Финансије*) нашли су се у тешком финансијском стању и само су повремено излазили, те су саветовања Научног друштва економиста (НДЕ) била једна од ретких места на којима су могли да се изнесу лични ставови на актуелна дешавања у српској привреди. Сви реферати са тих саветовања касније су и објављивани у часопису Економског факултета у Београду – *Економским анализима*.

Међутим, моји текстови су (*Економски анали*, број 12/02, 12/03, 12/04, 4/05, 4/06), по правилу, били од стране уредништва, уз различите изговоре, скраћивани – цензурисани, да би на крају избором новог председ-

ника Научног друштва економиста (Љубомира Маџара заменио је Божидар Церовић) и новог председника Програмског савета и Редакцијског одбора (Милене Јовичић) завршили у *кошу за отпатке*.

Наиме, из НДЕ су ме позвали (крајем 2006. године) да пријавим реферат што сам и учинио – благовремено им га доставио (поштујући и дужину текста коју су захтевали). Два дана пред почетак Конференције бивам обавештен да *због великог броја приспелих радова* мој реферат *није прихваћен за официјелни програм Конференције*. После тога уследила је следећа преписка са председником Програмског савета.¹¹⁴

* * *

Ваша одлука да прво од мене тражите да напишем реферат за традиционални децембарски скуп који организујете, а два дана пред његов почетак ме обавестите да реферат (*ЛИБЕРАЛИЗАЦИЈА, СТАБИЛИЗАЦИЈА, ПРИВАТИЗАЦИЈА – Програм модернизације Србије или програм економског неоколонијализма*) који сам Вам доставио у року који сте захтевали – *због великог броја приспелих радова* – нисте прихватили за *официјелни програм Конференције*, разлог је због чега Вам се обраћам.

Већину мојих текстова са ових наших скупова до сада сте скоро редовно цензурисали (видети у *Економским аналима*, децембар 2003, мој апел да то не чините), а сада сте направили нови искорак и мој рад у целини забранили

¹¹⁴ Реферат сам, после тога, послао редакцији *Нова српска политичка мисао* и они су га (са мојом преписком са колегиницом Миленом Јовичић) одмах – у децембру 2006. године – објавили.

за јавну презентацију. Сматрао сам, и сматрам, да на овим нашим скуповима, (поготово што их организују институције тако звучних имена – *Научно друштво економиста, Академија економских наука, Економски факултет*) треба да се чују различита, па и супростављена, мишљења, а не само мишљења економиста истомишљеника – неолиберала.

Међутим, одлука коју сте донели је и најбоља потврда исправности неких од мојих ставова које сам изложио и у реферату који сте забранили. У њему сам, између осталог, написао и следеће: *Поставља се питање како то да је неолиберални програм радикалних економских реформи (и поред негативних искустава које су многе земље имале спроводећи га) толико популаран и скоро једнодушно прихваћен од наше политичке и економске квази елите.*

Пре свега, треба имати у виду да светска олигархија и крупни капитал имају своје интересе, а уз то поседују огroman новац и преко њега и све утицајније медије. Од светске олигархије и крупног капитала зависи који пројекти ће бити финансирани и ко ће на њима радити (и добро зарадити), ко ће добити разне стипендије, грантове и путовати на међународне скупове, ко ће бити уводничари или медијатори стручних скупова, учесници »стручних« емисија на њиховим »реформским и независним« средстава јавног информисања преко којих ће медијски да буду промовисани у водеће »експерте« и буду кандидовани и за кључна економска места у држави. Најревноснији међу њима имају шансу да постану добро плаћени чиновници међународних институција или саветници светске олигархије у некој од неразвијених земаља.

Истине ради треба рећи да ваш поступак није нешто што се среће само на нашим просторима. Ригидне комунистичке идеолошке комисије замењене су економско-поли-

тичким идеолошким апаратом који данас функционише на један много суптилнији начин. Тако у угледном *Le Monde diplomatique* (српско издање, јун 2003) пише:

По степену утицаја који имају на државни апарат у најразвијенијим земљама света, пре свих САД и В. Британији, неолиберали су у позицији да утичу на политичке токове и на одлуке мултилатералних институција, посебно на „несвето тројство“ које чине ММФ, Светска банка и Светска трговинска организација. Ведрећи и облачећи у медијима који су доминирали над светским јавним мњењем, неолиберали су могли да бојадишу или пак потпуно да укину информације које им нису по вољи, а посебно оне које се односе на бројке везане за стопу развоја. С обзиром да стоје на позицији силе у одељењима за економију најугледнијих светских универзитета, будно мотре да ни један једини економиста-дисидент не буде примљен за професора како не би уживао у престижу које би му пружало професорско звање.

У земљама које су у процесу развоја, снажне менгеле неолиберализма су још јаче стиснуте. Многе владе су принуђене тек да преживљавају због политике ММФ-а, Светске банке и најбогатијих земаља, чија финансијска подршка им је неопходна иако таква политика доводи до бесконачног ваљања у блату економске кризе у процесу развоја... Предлози за алтернативна решења су све малобројнији јер интелектуалци немају довољно поверења у нове идеје које би изазвале и надјачале устаљену, круту праксу неолиберализма. Неки од њих су чак и пребегли у супротан табор неолиберала у чему нема ничег чудног с обзиром да једна консултација за рачун ММФ-а или Светске банке доноси онолико новца колико се у нормалним околностима заради вишегодишњим преданим радом на универзитету бројних неразвијених земаља.

Контролишући тако глобални политички и интелектуални домен, неолиберали располажу свим средствима с којима могу да претворе у безначајни, усамљени глас сваког ко се усуди да их критикује. Наравно, уколико их кроз невиђену медијску машинерију не прогласе неспособним да схвате „шта се то, забога, заправо заиста дешава око њих“. Тако, свака озбиљна дебата бива сасечена у корену, а дисиденти се држе у строго чуваном резервату, систематски игнорисани од медија, што све заједно доприноси јачању и доминацији либералне доктрине... Упркос неоспорном неуспеху, неолиберална догма о предностима слободног тржишта и даље се намеће захваљујући економско-политичком идеолошком апарату који, по својој величини и утицају, нема пандама...

* * *

У кратком одговору, на мој допис, председник Програмског савета и Редакцијског одбора истиче да су сви приспели дебатни радови подвргнути рецензији од стране Редакцијског одбора састављеног од седам угледних професора, те да се Програмски савет није руководио идеолошким ограничењима. На то је уследило моје ново писмо:

Драго ми је да сте јучерашњи одговор Ви потписали пошто је претходни допис (у коме ме обавештавате да мој рад није прихваћен за официјелни програм) био потписан са Програмски савет, а два њена члана (Млађен Ковачевић и Бошко Живковић) – од седам угледних професора - како Ви пишете (остали су: Божидар Церовић, Данијел Цветићанин, Петар Ђукић, Стојан Стаменковић и Стипе Ловрета) – са којима сам, једино у међувремену, разговарао рекоше ми да нису упознати да је мој рад уопште стигао, а пого-

тово да је одбачен. Морам одмах да Вам одам признање на ревности и суптилности са којом се (налазећи се на челу Програмског савета и Редакцијског одбора) борите, као непогрешиви правоверник, за чистоту економске (неолибералне) мисли, али и на ефикасности коју при томе постижете. Одлично демонстрирате шта чека оне који се усуде да посумњају у исправност владајуће неолибералне доктрине и покушају да заталасају и поремете тренутно успостављене и сада владајуће економске догме.

Убеђен да је питање транзиције највећи професионални (али и морални) изазов ове генерације економиста, те да од начина како она буде реализована пресудно зависи судбина наших потомака, сматрао сам да није поштено да се задржавам само на углађеним академским расправама него да на многе појаве треба и директније јавно да укажем, независно од тога да ли ће се неко у њима препознати. Заузевши такав став био сам свестан ризика који тиме на себе преузимам, па и тај да ме (доктора економских наука и редовног професора универзитета са објављених више од десет књига и преко стопедесет радова из економске проблематике) Ви и Ваши рецензенти прогласите *неспособним да схватим шта се то заиста дешава око нас*, те јасно покажете како ћете јавност заштитити од свих (по Вашем суду) погрешних мишљења.

Мислим да нема потребе за наставком нашег дописивања јер је јасно о чему се овде ради без обзира на Ваше уверавање *да се Програмски савет није руководио идеолошким ограничењима*. Поготово што ћу ускоро и овај рад јавно објавити (као што сам у међувремену интегрално објавио и све радове које су до сада само цензурисани – скраћивани), а време је најбољи судија и видећемо ко је од нас био у праву.

На крају овог писма написао сам и следећи *post-scriptum*:

Постоји не мали број књига којима се често враћам. Ових дана осетио сам потребу да у руке поново узмем *Тврђаву* и из ње прочитам неколико страница. Меша Селимовић пише о времену од пре више векова и једном тадашњем скупу – *седам угледних људи са кадиефендијом* – сазваном како би се осудио човек који је посумњао у тада владајуће догме и још се дрзнуо да то јавно саопшти.

Ја сам пошао у библиотеку, да наставим читање Мевлијиних стихова о Сарајеву. Као да је говорио о мени и о данашњим људима, као да није прошло цело столеће. Зар време стоји? Питао сам се, не знајући да ли ми је то утеха или нова горчина. Зар се људи не мењају?

Горе, у прочељу, устао је Џемал Зафранија, и почео да говори. Рекао је да је по наређењу часног и поштованог кадиефендије замолио најугледније људе да дођу на овај скуп, на чему им он, у своје име, захваљује. У нашем граду је боравио неки пробисвет Рамиз, позната ништарија, који за себе тврди да је студент Ал Азхара, што је сигурно лаж, а ако је истина, то је срамота за њега а не за Ал Азхар. Нико нема ништа против тога што је он био у граду, наша гостољубивост и отвореност позната је свакоме. Нико није ни против тога што је он држао предавања, реч је свакоме слободна, али се тај безверник и незналица усудио да људима говори најстрашније ствари. Тај бјесомучник је нападао наше законе, веру, државу, чак и пресветлог цара. Тај зликовац је сипао отров цео месец дана, из ноћи у ноћ, пред пуном џамијом. И нико, баш нико, за пуних тридесет дана, није устао да одбије такво богохуљење. Можемо ли трпети

да сваки злочинац, само кад му се то прохтије, пљује на наше светиње?

Неће више! – рекао је кадија мрко, прекинувши лепо извезен Зафранијев говор. *Ви ћете рећи шта имате, али оваквог злодела у моме кадилуку више неће бити, а ни овакве несмотрености. Надам се да ћете рећи све што мислите, без обзира шта ја мислим. А сад говорите!*

Први је устао мој несуђени добротвор Мула Исмаил. Не знам како је ухватио да је реч о непријатељу царства, али ту није погрешио. Пред нама је питање непоштовања власти, питање непоштовања закона, питање непоштовања вере. А то слутити на кугу. Целог овог месеца завијали су пси, и то слутити на кугу. Онај ко доноси кугу сигурно је опасан. То, додуше, не треба доказивати, али је потребно рећи.

Мудерис Рахман је објаснио корен и разлоге настанка хамзевејског учења, које одриче сваку власт и поведе наред. Из многих података, година, имена, мутних израза, извукао сам за себе закључак, а богзна је ли тако, да се то учење појавило, не знам када и не знам где, као последица сиромашења и незадовољства народа, чији су услови живота били тешки. Данас је то учење бесмислено јер свако види да данашњи сељаци добро живе.

Мудерис Нуман је свој говор засновао на тврђњи да је погрешно свако учење којему вера није темељ. Он одлучно заступа слободу мишљења, без тога нема напретка ни среће, али слободу мишљења у оквиру Курана, јер мишљење изван Курана није слободно већ назадно. Тешко греши и непријатељ нам је сваки онај ко слободом сматра слободу од божијих заповести. То није слобода већ најгоре ропство. А робовање мраку и сатани смртни је грех, против кога се мора поћи у свети рат.

Илијаз – ефендија је рекао да му је жао и да га је стид што дајемо толико слободе онима који је не заслужују. Наша је дужност да бдемо, да све знамо, да се супростављамо. Неће клонити, бориће се док је даха у њему, али моли кадију да му помогне, кад неће они који су дужни.

Хамзи – ефендија види смисао овог скупа у неопходном заоштравању борбе против непријатеља. И није Рамиз један, с њим је најлакше. Има на стотине младих Рамиза, треба то отворено рећи, који нам бацају клипове под ноге и ометају нас у напорима да извршавамо свој свети задатак, да учврстимо веру и царство.

А онда је устао белобради хафиз Абдулах Делалија кога сам увек сусретао с поштовањем, због благог осмеха и лепе речи за сваког. У почетку је говорио што и остали, и сви су слушали поспано. А онда је засвирао на своју свиралу, и снене учтивости је нестало, одједном. Рекао је да је против свега што је говорио Рамиз, а што је младић толико времена говорио свашта, криви смо ми, сви. Зато што нам је сведно, ништа нас се не тиче осим нас самих, сувише мислимо на своју корист и на добра овога света. Чудимо се што нам нико ништа није рекао, што су га људи крили. А ја се, видите, не чудим. Зашто би нам рекли? Какве ми везе с народом имамо? Мало и све мање. Границе су успостављене између нас и народа. Ово није једна држава, ми стварамо своју, народ своју. И не кривите народ. Кривица је у нама, у нашој охолости, себичности, безобзирности, у хиљаду глупих навика без којих не можемо замислити живот. Једино себи задржавамо право да мислимо, да указујемо на пут којим треба ићи, да одређујемо кривице и казне. Јесте ли кадкад помислили, по чему ће нас народ запамтити? По страху који сејемо? По безобзирности којом се бранимо? По тешком животу о којем се не бринемо? По празним

речима које просипамо? Нико не помисли на наше грешке, нико не помену дубље разлоге наших невоља. А зашто? Не мислим да сви мислите тако као што говорите, било би страшно кад би то била истина. Не верујем да то чините из користољубља, било би недостојно звања које вршите. Је ли то онда из страха да се не замерите некоме ко је изнад вас? Ако је тако дубоко вас жалим. Молим кадију и све вас, да ми не замерите што говорим овако отворено. Сувише поштујем и вас и себе да бих ћутао а мислио другачије, или говорио другачије него што мислим.

Не уставивши, кадија је завршио разговор, рекавши да је, без обзира на нека усамљена погрешна мишљења, скуп показао високу свест и оправдао његова очекивања. Разлике у мишљењима, није било, и та јединственост ће нас подстакнути на веће напоре за очување и учвршћење свега онога што нам је свето.

(децембар 2006)

ДОСЛЕДНОСТ МЛАЂАНА ДИНКИЋА

Више од једне деценије скоро исти људи налазе се на кључним економским местима (Влада и НБС), преко којих се реализује економска политика у Србији. У почетку су они били такозвани независни експерти, а касније су постали истакнути чланови ДС и Г 17 плус. Пошто је српска привреда, у међувремену, доживела колапс сада нам, ти исти, обећавају нови модел раста у коме привлачење иностраних инвестиција заузима кључно место.

Пре неколико месеци у овом листу (*Политика*, 20.04.2010) већ сам писао да пракса земаља у транзицији, као и темељна емпиријска истраживања показују не само да иностране инвестиције нису никаква панацеја – чаробни лек – за привредни раст, него да међу њима постоји чак негативна веза. Веће иностране инвестиције доносе мањи раст и обратно. Искуства многих земаља у свету показују да инострани инвеститори остају док могу да користе добијене стимулације, а када оне *пресуше* траже нове (веће) повластице, а ако то не добију напуштају земљу. То се десило Мађарској.

Уместо да је питање стимулација за инвеститоре Скупштина регулисала законом, Влада је без било какве расправе донела Уредбу о условима и начину привлачења директних инвестиција по којој се значајна државна средства издвајају за (углавном) иностране инвеститоре. Државне субвенције из буџета по новоотвореном радном месту износе од 2.000 до 10.000 евра, уз минималан број од 50 запослених и уз минималне инвестиције од 500.000 евра. Поред тога, предвиђено је и рефундирање улагања у инфраструктуру. Не постоји непристрасан, јавни и јасан критеријум који опредељује ко и под којим условима добија субвенцију. У пракси се поред издвајања субвенција из државног буџета, иностраним инвеститорима обезбеђивала и комплетна инфраструктура од стране локалних власти, па и ослобађања од плаћања пореза на добит у наредних десет година. Инострани инвеститор је, углавном, на име субвенције добијао више средстава него што је сам инвестирао, или је из добијених субвенција могао да, новцем српских пореских обвезника, неколико година исплаћује плате запосленим.

Недавне „варнице“ између високих државних функционера из две владајуће странке, везане за субвенције словеначком *Горењу* за фабрику у Зајечару (инвестиције *Горења* од 2,9 милиона евра, а државне субвенције по 10.000 евра за сваког од 300 запослених плус инвестирање државе у изградњу високонапонског електровода, трафо-станице, два телеоптичка кабла и система за воду), јасно су показале да одлуку о томе ко и под којим условима добија субвенције из државног буџета у суштини доноси један човек руководећи се

политичким и личним, а не економским и државним интересима.

Државни секретар министарства финансија (кадар ДС-а) у саопштењу за медије наводи да министар Млађан Динкић *настоји да приграби што више финансијских ресурса ове земље, које користи на само њему знан начин и по критеријумима само њему познатим, на штету највећег броја грађана, пореских обвезника ове државе*, те да премештањем планираних инвестиција из Ваљева у Зајечар (*Горење* – договорена субвенција по запосленом била је 3.000 евра) и Лозницу (*Голден лејди*) министар *користи буџетска средства за развијање и јачање његове политичке групације Уједињени региони Србије јер су у тим градовима градоначелници чланови УРС-а*.

Међутим, Млађан Динкић не ради ништа друго од онога што чини у континуитету од октобра 2000. године када је (како то тврде очевици, али и званичници „демократске“ власти – министар полиције у влади Зорана Ђинђића, Душан Михаиловић) уз помоћ *других цев*и и других сличних *аргумената* преузео Народну банку, па до недавног признања како је на последњим изборима обмануо грађане (руководећи се, такође, политичким и личним, а не економским и државним интересима). Јавно је обзнанио да је непосредно пред председничке изборе (2008), како би обезбедио пресудне гласове Борису Тадићу, свесно дао лажно обећање како ће сваки грађанин добити бесплатне акције у вредности од 1.000 евра.

Бивши министар правде у влади Зорана Ђинђића, Владан Батић у једном од својих последњих интервијуа (јул 2010) рекао је да је Млађан Динкић парадиг-

ма за макијавелизам без краја и граница, по коме је допуштена свака превара, свака обмана и свака лаж, да би се освојила или сачувала власт. Он је лично против Млађана Динкића поднео више кривичних пријава, а у књизи (*Две Србије*) оптужује га за умешаност у многобројне сумњиве послове (невраћање пара са Кипра, гашење четири највеће банке, злоупотребе око приватизација банака, формирање Националне штедионице под видом државне банке и омогућавање својим пајташима-тајкунима да преко Еуроаксис банке откупе акције Националне штедионице и затим их продају петероструко скупље и зарађујући на томе милионе евра, чешки дуг, сиријска нафта, прање новца преко банке у Мађарској...). В. Батић констатује да *имамо одговорно тужилаштво давно би Динкић и дружина седели на оптуженичкој клупи.*

Одобравање великих државних субвенција инвеститорима представља само један у низу погрешних потеза које повлачи актуелна власт, а који воде даљем урушавању привреде Србије и обарању животног стандарда њених, већ увелико осиромашених, грађана. Очигледно је где смо са оваквим „експертима“ и њиховом политиком стигли, а није тешко предвидети шта нас очекује уколико од њих и даље буду зависила наша судбина.

(фебруар 2011)

ОДРЕШЕНЕ РУКЕ МЛАЂАНА ДИНКИЋА

У недавном (13.06.2012) интервју¹¹⁵ Млађан Динкић је потврдио да ће у новој влади водити ресоре привреде и финансија, те да је са коалиционом партнерима постигао договор како ће имати апсолутно одрешене руке да би систем довео у ред. То да ће имати одрешене руке не представља неку новост јер је М. Динкић у свим владама од 2000. године био у сличној улози (налазећи се на кључним економским позицијама у Влади или Народној банци, где је спроводио погубну – по српску привреду и њене грађане – економску политику). Сада, када је српска привреда на ивици колапса, је очигледно како се по њему *систем доводи у ред*.

И поред тога, М. Динкић нас годинама неуморно убеђује у изузетну успешност у свом досадашњем раду,

¹¹⁵ <http://www.kurir-info.rs/dinkic-imacu-odresene-ruke-clanak-317095>

а оно на што је посебно поносан јесте стабилан курс динара и „здрав“ банкарски систем, који је скоро у целини препуштен у руке иностраног капитала. Невероватно али истинито, он покушава да докаже како може постојати стабилан новац и здраве банке у презадуженој држави у којој је привредна активност замрла, а незапосленост достигла огромне размере. Штавише, јавно је истицао да очекује да ће за то добити и Нобелову награду из економије.

За сада се не може похвалити Нобеловом наградом, али је од представника светске олигархије и крупног капитала проглашен за најбољег министра финансија на свету. То је очекивано и логично *признање* јер се у Србији више од једне деценије доследно спроводи економска политика коју протежира, и која је у њиховом интересу. Као што сам раније већ писао, економска политика која се од 2000. године спроводи у Србији реализована је у складу са Вашингтонским договором, који пре свега води рачуна о интересима светске олигархије и крупног капитала, а на штету наших грађана. Вашингтонски договор у својој суштини представља кодификовани програм економског неолиберализма којим је било потребно, у постсоцијалистичким земљама, извршити демонтажу националног суверенитета и обезбедити ефикасну контролу над владама тих земљама како би се осигурало спровођење политике која је у интересу светске олигархије и крупног капитала.

Пошто сам недавно писао о политици курса динара, сада бих нешто рекао о „здравом“ банкарском систему, који М. Динкић сматра својим великим достигнућем. Када је, као гувернер Народне банке, почињао са реформама у банкарској сфери била су позната, позитивна

и негативна, искуства других земаља у транзицији, али и чињеница да је у свим земљама чланицама ЕУ, најмање 80 процената капитала водећих банака у домаћем власништву. Наводећи негативна искуства других држава, тада сам упозоравао да банке у већинском власништву странаца неће финансирати развој, производњу, извоз, модернизацију привреде и отварање нових радних места, него ће становништву одобравати скупе кредите (по зеленашким каматним стопама) за куповину, углавном, увезених роба, те ће на тај начин остварене огромне профите на суптилне начине трансферисати у иностранство.

Ипак у Србији је одмах после петооктобарског преврата омогућен једноставан и лак улазак страног капитала у банкарску сферу чиме се желео створити и привид брзог оздрављења банкарског сектора. Да би се што боље *раскрчио простор* за улазак иностраног капитала у банкарску сферу, Народна банка је средином 2001. године покренула поступак санације четири највеће српске банке: *Београдске банке, Инвестбанке, Беобанке и Југобанке*). Оне су до тада покривале око 90% послова привреде и штедње становништва. Наивни су то схватили као жељу Народне банке да се изврши рехабилитација кључних српских банака и сачува домаћи банкарски систем који би могао да допринесе ефикасној државној стратегији економског развоја.¹¹⁶

¹¹⁶ „У периоду после 5. октобра 2000. године па све до 05.07.2001. године поменуте банке су водиле интензивне преговоре са познатим иностраним банкама о својој купопродаји. У контексту овога, није тајна рећи да је *Југобанка* водила интензивне преговоре са *СНП-BANK* и да су ти преговори прекинути, јер наводно Народна банка Југославије (у даљем тексту: НБЈ) није била сагласна о продаји Југобанке. Радници Југобанке су схватили Одлуку НБЈ о прекиду даљих разговора, као жељу да се сачува домаћи банкарски систем

Међутим, креатори ове *операције* имали су сасвим друге намере и не чекајући ни истек једногодишњег законског рока о санацији, Народна банка, првих дана 2002. године, доноси одлуку о покретању стечајног поступка у наведене четири банке. Тако је створен огроман слободан простор за оснивање нових банака са иностраним капиталом, које су са релативно малим оснивачким капиталом (цензус за оснивање нових банака износио је тада само пет милиона долара) могле да преузму комплетне послове четири *угашене* банке.

Од тада банке уживају изузетно повољан третман наших монетарних власти. Добро организован платни промет пренет је на банке, па им је и по том основу омогућено остваривање значајних прихода. Банкама је такође омогућено да готово све кредитне операције обављају у страној валуту (евроизација) и тако девизни ризик пребаце на привреду и грађане, те потпуно маргинализују и обесмисле постојање динара. Банкама је допуштено да каматне стопе, марже и провизије утврђује на астрономски високом нивоу, који је и неколико пута – не процената – већи од просека у ЕУ. У Србији банке могу лако да мењају своју кредитну политику. Када каматне стопе у свету падају оне повећавају марже и на тај начин надокнађују пад базних (либор, еуролибор) каматних стопа. Када исцрпљена привреда и осиромашено становништво више нису могли да плаћају високе накнаде по банкарским кредитима, држава је притекла у помоћ и кроз систем каматног субвенционирања, на терет буџета, тачније

у целини, те исту су радо прихватили и поздравили.“ (Вид Ристановић, *Осврт на ликвидацију великих пословних банака*, Економски анали, број 4/03)

свих грађана, омогућила банкама да и даље наплаћују лихварске камате и увећавају свој профит.

Огромни профити које банке остварују подстакао је значајан прилив шпекулативног банкарског капитала који врши притисак на инфлацију и курс динара, а који се неутралише кроз веома проблематичан механизам, репо операцијама централне банке, а преко којих банке остварују огромне профите. Каматна стопа по репо операцијама је износила ефективно и 20%). И поред свега наведеног, банке у Србији треба да плаћају порез на профит по изузетно ниској стопи од само 10%. У Хрватској он, на пример, износи 20%.. Користећи разне пореске погодности банке у буџет Србије уплаћују ефективно најмањи порез у Европи, који је знатно нижи и, према неким проценама, он ефективно износи само око 5%. На бази свега до сада реченог, јасно је да су оваквом политиком банке више од једне деценије немилосрдно исисавале капитал привреде и грађана, па се може разумети како се привреда нашла у колапсу и зашто су грађани све сиромашнији, а банке одлично послују.

Због тога је многим тешко разумети да онај ко је за такво стање најодговорнији поново у Србији *добила апсолутно одрешене руке да систем доведе у ред*. Да је сличну шансу добио, од стране светске олигархије и крупног капитала, негде ван Србије (као његов колега Божидар Ђелић у Тунису, Либији и Египту) то не би било ништа ново. Подсетићу да сам раније већ писао да је Вашингтонски договор један универзалан програм који се реализује у интересу светске олигархије и крупног капитала, а они имају огромну финансијску моћ и у стању су да у многим земљама обликују политички и медијски

простор, те наметну економску политику која њима одговара, те у складу са тим креирају и кадровска решења која ће то у пракси реализовати.

На крају, само да констатујем да истог дана када М. Динкић даје изјаву коју анализирамо у овом тексту, лидери странака СНС и СПС (са којима Динкићев УРС кроз десет дана треба да формира нову српску владу) се налазе у САД (Александар Вучић) и Немачкој (Ивица Дачић). Лидер СНС нам из САД, након сусрета у Стејт департменту, саопштава¹¹⁷ *да је пред Србијом тежак пут и муко-трпан посао и да ће нова влада морати да буде спремна да уради много тога што није популарно, додајући да је било речи о Косову, и да по том питању Србију чека тежак пут.*¹¹⁸ Лидер СПС је изјавио¹¹⁹ *да је Берлин задовољан на који начин су у коалиционом споразуму Српска напредна странка, Социјалистичка партија Србије и Уједињени региони Србије дефинисани оквирни циљеви политике нове Владе Србије, а*

¹¹⁷ <http://www.nspm.rs/hronika/aleksandar-vucic-nova-vlada-mora-da-uradi-mnogo-toga-sto-nije-popularno.html>

¹¹⁸ Сада је постало потпуно очигледно оно о чему сам раније већ писао (видети текст: *Поузданост носећих стубова*). Спољни актери – пре свих САД и ЕУ – нам, највећим делом, обликују политички и медијски простор и усмеравају унутрашњу и спољну политику Србије према својим интересима. Они су нам моделирали не само владајућу, него и алтернативну, опозициону политичку сцену. Због тога ће тешко и актуелна смена владајуће гарнитуре у Србији донети неки бољитак за њене грађане. Само ће једни послужници бити замењени другим још кооперативнијим (пред којима је *тежак пут и муко-трпан посао*).

¹¹⁹ <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Dacic-Berlin-zadovoljan-okvirnim-ciljevima-nove-vlade.sr.html>
http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=07&dd=13&nav_category=11&nav_id=626404

када смо питали да ли има проблема да идемо са једнима или другима, овога пута се нису определили за Демократску странку и Тадића, али су нам саопштили да би за њих проблем био само ако би у Владу ушла Демократска странка Србије.

(јун 2012)

P.S.

У вези гашења великих домаћих банака (2002) писао сам у више наврата, па сам у часопису *Геополитика* у тексту *Учинци седмогодишње владавине економских експерата* (2008) написао како се у *средствима информисања појављује информација да је Народна банка добила „добронамерне препоруке“ међународних финансијских организација, не само да поступи управо онако како је поступила у случају стечаја, него и датум (03.01.2002) када то треба учинити и „препоручу“ особа са којима то треба реализовати.*

Недавно је (29.06.2017.) колега Миодраг Скулић, директор *Института за економско правне експертизе* објавио текст (*Убијање које траје – зашто већ 15 година траје ликвидација пет српских банака и како је она испланирана и урађена по налогу из САД*) у коме је, уз краћи пропратни текст, први пут јавно објавио и оригиналне делове из два веома важна документа, који потврђују оно што смо и до сада слутили. Уводни и завршни коментар колеге Скулића, уз оригиналне делове два документа које је објавио, преносимо у наставку.

Ликвидација водећих српских банака, испланирана је у Сједињеним Америчким Државама. Доказ за то су налози који стижу нашим владама, још од 2001. године, редовно. Ти налози значе директиву, не само да се нешто изврши, већ ко, када, са којим средствима и на

који начин ће то урадити. Налоге о ликвидацији пет водећих српских банака приказујемо у тексту који следи, уз напомену да и после пуних 15 година, и даље траје њихова ликвидација (поједини директивни налози дати су на чистом хрватском језику), а и рачунарски програм, по којима ће радити пет банака у ликвидацији су из Ђакова (Хрватска)!

Све ово је дуго сакривано од запослених, а главну улогу у овом прљавом послу имали су такође „стручњаци“ из иностранства. Тадашња „финансијска власт“, тачније, Млађан Динкић, Божидар Ђелић и Радован Јелашић били су тек пуки извршиоци туђих налога. То се јасно види из депеше коју је 12. децембра 2001. године, Џорџ Мулинекс послао Весни Џинић, тадашњој директори Агенције за осигурање депозита, санацију, стечај и ликвидацију банака, којом издаје прецизна упутства за спровођење, како наводи „акције банкротства пет банака“. Из писма које је 7. децембра 2001. године Ђурђица Огњеновић, саветник за осигурање депозита у међународној финансијској институцији *DFID*, упутила Весни Џинић, директору Агенције, види се да је дан раније, 6. децембра, одржан састанак са вицегувернером НБЈ Радованом Јелашићем, и да се већ тада знало да ће 4. јануара 2002. године бити покренут и стечајни поступак над тих пет банака.

То доказују интерни меморандум од 12. децембра 2001. године и извештај од 7. децембра 2001. године, који је стигао на име Весне Џинић, од стране Џорџа Мулинекса (Предмет: *Акција банкротства пет банака*), са „препорученим“ тимовима за пет банака. Наиме, „препорука“ (читај: директива) је била да имамо тимове управе за банкротство за сваку банку састављене као

што следи: вођа тима, адвокат, менаџер за затварање и отварање биланса, менаџер за обавезе, менаџер за имовину и менаџер за зграде.

Први документ
Џорџ Милинекс за госпођу Весну Џинић
(12.12.2001)

...Директор банке Југо Бор је пристао да остане ако и када банка буде у банкротству. Ако он има квалификоване људе међу својим радницима они треба да буду одабрани, ако банка нема квалификоване људе онда треба да му обезбедимо људе од радника одавде из Агенције.

Зоран у Југобанци је навео да није заинтересован да остане као ликвидациони управник. Треба да наменујемо некога на то место, можда Зоран може да препоручи некога из Банке. К томе, ја ћу замолити Зорана да препоручи друге људе из банке да помогну ликвидационом управнику.

Верујем да сте одабрали новог директора у Беобанци и он је изјавио да је заинтересован да буде ликвидациони управник. Замолио би га да одабере особље од тренутно запослених у банци.

Разумео сам да не мислите да садашњи директор Инвестбанке има способности да буде ликвидациони управник, ако је то тачно, онда треба да одаберемо особу и да јој помогнемо да одабере тим који ће му помоћи.

Мислим да имате поверење у нову особу у Београдској банци и треба да потврдимо да је он заинтересован да буде ликвидациони управник. Под претпостав-

ком да потврдимо да је он заинтересован треба да одаберете тим који ће му помоћи од тренутно запослених у банци.

Управници и њихово особље треба да буду обучени, укључујући и 6 или 7 људи које бисмо запослили од интервјуа које смо Оливера и ја спровели ове недеље. Бил Томас одлази из Београда 14.12. а Давид Паркер 22.12. А Томас се не враћа до 04.01. Међутим, Давид се враћа 28.12. Ако је то могуће било би добро да искористите четвртак и петак ове недеље да обаве обуку особља ових пет банака, док је Томас још овде. Ако то није могуће, онда Давид може спровести обуку следеће недеље и током краја ове недеље када се врати у Београд.

Обезбеђење

Важно је да одредите некога као одговорног за обезбеђење у Агенцији и у пет банака. Разговарали смо са особом по имену Мрвошевић који је тренутно запослен у Беобанци. Он је адвокат по образовању и тренутно ради као директор обезбеђења у Беобанци. Препоручујем да унајмите господина Мрвошевића као директора обезбеђења у Агенцији и замолите га да припреми план за обезбеђење у Агенцији и у пет банака. Ја би користио комбинацију полиције и фирми за обезбеђење, господин Мрвошевић зна најбоље фирме за овај посао.

Аутомобили

Биће нам потребно коришћење три аутомобила следећих шест месеци. Они ће бити коришћени за превоз особља до Бора, преношење порука у околини Београда. Предлажем да узмете ове аутомобиле из четири банке у Београду.

Упутство за ликвидацију

Тражио сам од Јелене да обезбеди верзију овог упутства на српском језику. Неки мисле да је то упутство предугачко и детаљно. Дејвид и Бил ће припремити извршни сажетак овог упутства на око пет страница. Обука ће се базирати на овом сажетку. С обзиром на број банака које иду у банкрот веома је важно да будемо што конструктивнији и захтевамо од ликвидационих управника да припреме кратке писане недељне извештаје. Да ли треба да припремимо концепт рада и уговора за ЗОП? Морамо да будемо сигурни да обе стране ЗОП и Агенција, схватају које дужности треба да буду извршене, датум и банке које су укључене.

Уговарачи

Морамо да поставимо Уговоре за различите банке. Постоје сукоби интереса који ће диктирати нека постављена. Да ли желите да провизију одреде ове одлуке или ви или Оливера желите да будете умешани?

Социјални програм

Императивно је да социјални програм за запослене у банкама буде направљен. Новац је обезбеђен за плаћање и запослени у Бироу рада су свесни програма и како га треба спровести. Уколико ово не буде урађено како треба имаћемо незамисливе друштвене немире. Морамо да у свакој банци обезбедимо летак са детаљима програма и како запослени може да започне процес примања отпремнине итд.

Информација депонентима

Пре интервенције важно је да у свакој филијали банке обезбедимо информације са детаљима шта ће се десити са депозитима и где и када ће средства бити рас-

положива. Веома је важно да довољно средстава буде на располагању институцијама.

Питање пореза

Као што сте упознати средства која обезбеђује Светска банка не смеју се користити за плаћање пореза било каквим Владиным институцијама у Југославији. Много пута смо били уверени да Република Србија не може наплаћивати никакве таксе, ипак, према мојим сазнањима ово обећање није дато написмено. Моје мишљење је да ниједан од уговарача не може потписати Уговор без писмене потврде да никакви порези неће бити разрезани...

Други документ

***Џорџ Милинекс за госпођу Весну Џинић
(директива из Ђакова, 07.12.2001)***

...Дана 6. децембра одржан је састанак с вице-гувернером Јелашићем у свези намирања депонената пет банака над којима ће бити покренут стечајни поступак 4. јануара 2002. године на којем је закључено:

Да ће Агенција што хитније одржати састанак с представницима ИТ сектора наведених пет банака и сектора послова с грађанима ради процене њихове ИТ опреме, обраде и могућности припреме података према предложеним форматима, а ради успоставе информационог моста података између банака и Агенције и банке на коју ће се пренети подаци или која ће да исплаћује осигуране депозите.

Да ће НБЈ чим прије одржати иницијални састанак, разговор с представницима Поштанске штедионице на коју би према документу од 29. новембра тре-

бало да се пренесу сви депозити физичких лица, ради процене могућности, ИТ опремљености и начина на који ће се пренос депозита бити остварен.

Да ће НБЈ хитно, након одржаног састанка с Поштанском штедионицом, а најкасније до понедељника, 10. децембра, одлучити на који начин ће се компензирати грађани – преносом депозита, исплатом путем Налога за исплату или на неки други начин, како би се чим прије започеле припреме. Темељем горе наведених закључака, Агенција је 7. децембра у 9 сати одржала састанак с представницима пет банака – ИТ стручњацима и стручњацима из сектора за послове са грађанима.

Презентиран им је формат тражених података, те су банке замољене за сарадњу и да према предложеном формату података које морају да доставе у Агенцију да процене колико је вријеме потребно за обраду тих података, те да евентуално уоче проблеме, потешкоће и наведу процену и алтернативни начин доставе података. Тражене податке – предложено је да то буду подаци на нивоу једне филијале сваке од банака – буду припремљени до следећег четвртка, 13. децембра.

У међувремену ће софтверска кућа *Диалог Баково*, Хрватска – која је продала Агенцији права коришћења програма за исплату депозита, бити контактирана ради свих могућих облика помоћи – контаката с пословним банкама, евентуалног састанка с њима ради што квалитетније процене доставе података, тренинга рада с програмом, учитавања података и преноса истих на банку преузиматеља депозита или банку исплатитеља депозита, те ће према њиховој процени или њихови представници доћи, према договору у Београд, или

ће се пробни (тестни) подаци доставити њима директно. Предлажем да контакт особа у Агенцији с којим ће банке да комуницирају у међувремену и које ће такође бити контакт са мном, односно с програмерима из Хрватске, буде госпођа Анка Гајић господин Властимир Станковић.

Из разговора с пословним банкама уочено је да би могло да буде следећих проблема: коначна обрада података с датумом отварања стечајног поступка не може да буде у року неколико дана из неколико разлога у већини банака је обрачун и књижење камата по депозитима грађана годишњи, те се проводи након 1. јануара и траје по неколико дана – тако да сам обрачун камата и припис не може да буде готов до 4. јануара...

Такође, књижење реализованих чекова проводи се и до 15 дана по издавању, па чекови издани 30. децембра, могу бити прокњижени тек око 15. јануара; Већина банака за велики број депозита уопште нема податке о матичном броју депонента и држе да га не могу ни на који начин, осим од самим депонената добити. А то би могао да буде проблем, јер је матични број депонента један од обавезних података да би се могли сублимирати сви депозити једне особе. Иако је банкама речено да сви ови подаци требају бити ради тестирања новог програма који је Агенција набавила и ради процене структуре депозита, ради евентуалне одлуке о повећању осигураних депозита – дакле, није било нити назнаке да подаци требају ради исплате њихових депонената, међутим уочено је да су поједини представници банака вјероватно свјесни да је ријеч управо о стечају њихових институција, те је могуће да бојкотују сарадњу и доставу података.

Особно процењујем да банке у року од неколико дана од отварања стечајног поступка нису у могућности имати обрађена тачна стања за дан стечаја, већ у року и до 15-20 дана од дана стечаја, уз сву сурадњу и спремност за сурадњу темељем тестних које ће проценити и помоћи у процени ИТ стручњаци постоји могућност велике збрке у достављеним подацима, те ваља размишљати и о другој могућности успоставе ИТ моста. Што ће, уколико банке доставе тестне податке као што је договорено до 13. децембра, већ бити процењено следећег тједна.

Без уске сарадње с банком на коју би се трансфер депозита требао радити и процене њихових ИТ могућности није могуће одредити за колико дана Агенција може организирати исплату или пријенос.

Уколико су подаци достављени од банака према Агенцији употребљиви тј. да су у формат који је тражен, те ако банка на коју се депозити преносе информатички спремна, способна да их преузме, Агенција може у кратком року од 5-7 дана да припреми обрађене податке за трансфер. Међутим, уколико подаци не буду достављени на начин на који је затражено, читавање података ће бити отежано и није могуће проценити колико треба за исправак. Уколико се иде на исплату депозита слањем Налога за исплату, што сматрам не-економичним због малих износа, а великог потребног времена и новца за припрему, потребно је много дуже времена (можда и више седмица).

Први и основни предуслов за организацију трансфера или исплате свих депозита јесу коначни обрађени подаци достављени на затражени начин, као и припреме (информацијске и организационе) саме банке на коју

ће се извршити трансфер или која ће исплаћивати депозите. Уколико подаци који се доставе нису као тражени – дакле, ако чекови нису прокњижени у року од неколико дана, или ако камате нису обрачунате и приписане, беспредметна је достава података, односно поновна достава након 20 дана. Достава података – заправо достава нетачних података иако би Агенција или било тко други по њима поступао, настала би збрка и неповерење штедиша.

***Катастрофа српске привреде,
након операције банкротства пет водећих банака***

Када су 4. јануара 2002. године четири српске банке: Беобанка, Инвестбанка, Југобанка и Београдска банка, стављене у стечај, а затим 13. фебруара те године и Борска банка, на чело управе тих банака ступила је Агенције за стечај и осигурање депозита, у којој су запослени били „пиони“ иностраних моћника, па су као извршиоци прихватили планове из иностраних кухиња и до детаља их реализовали.

Како је одмах, након тога, отворен поступак приватизације друштвених предузећа, а међу њима и гиганата српске привреде и носиоца развоја Србије, Агенција за стечај и депозите банака, постала је власник више од хиљаду великих привредних предузећа и давала сагласност на процену капитала тих предузећа, коју су обрађивали Ђунић, Влаховић, Живана Олбина и други.

Хипотеке и менице са којима су располагале ових пет банака, стављене су ван снаге. Почела је распродаја. Сетимо се само одлуке председника Управног

одбора те Агенције, господина Мирољуба Лабуса, који је истовремено био и потпредседник савезне владе, који је 15 минута по истеку радног времена у Трговинском суду у Београду, дао сагласност да се за 22,5 милиона долара прода у директној погодби Железара Смедерево, иако је одлука Управног одбора донета тог дана, тек у 21 час увече. Тако је Инвестбанка изгубила потраживање више од пола милијарде долара!

***Амерички економски убица
у Агенцији за санацију банака***

Подсећања ради, Џорџ Мулинекс, консултанта америчког Државног трезора, који се почетком прошле деценије, на волшебан начин нашао у српској Агенцији за санацију банака, био је покретач ликвидација пет великих српских банака и класични пример „економског убице“, због чијих недела ће Србија дуго да испашта.

Џорџ Мулинекс је, био успешан ликвидатор Народне банке Босне и Херцеговине. Занимљиво је да је после ликвидације српских банака, следећа Мулинексова „кризна“ дужност била место – „саветника у Централној банци Ирака“ 2003. године, непосредно по америчкој окупацији Ирака. Он је, на пример, обавестио Буша и CNN да су Садамови људи, мало пред почетак бомбардовања Ирака, изнели из Централне банке око 900 милиона долара. После те дужности, јавни траг му се губи. Другим речима, могло би се рећи да је Мулинекс вероватно био човек за прљаве послове америчког финансијског естаблишмента.

ИНОСТРАНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ КАО ПАНАЦЕЈА

Управо се навршава цела деценија у којој исти креатори (ММФ), реализатори (владајућа политичка и економска елита) и пропагатори – убеђивачи (медијски експонирани академски економисти – пре свега, саветници премијера и министара, те сарадници окупљени око ЦЛДС и МАТ-а) непрекидно понављају да су иностране инвестиције панацеја – чаробни лек за све економске проблеме.

Пре десет година убеђивали су нас да ће кроз приватизацију у земљу стићи значајне иностране инвестиције, а што је још важније добићемо и квалитетне стратешке партнере, који ће брзо од лоших друштвених/државних предузећа створити успешне приватизоване компаније, које ће бити мотори будућег дугорочно одрживог економског раста и општег благостања грађана. Данас видимо да смо кроз приватизацију углавном добили као власнике домаће контраверзне бизнисмене и наркобосове и белосветске спекуланте који су брзо „очерупали“ приватизована предузећа, на њих ставили катанце, а раднике избацили на улицу.

С друге стране, добијена средства од приватизације (уместо у развој) држава је усмерила, пре свега, у буџетску потрошњу стварајући (уз додатно велика задужења у иностранству) илузију успешности економских реформи и „бољег живота“. Само по основу приватизационих прихода и нових кредита узетих у иностранству, од 2001. године, Србија је имала прилив од преко 30 милијарди долара, а привреда је данас доведена у катастрофално стање. Тако је број запослених са нешто више од 2,1 милиона пао на мање од 1,9 милиона у 2009. години, индустријска производња ни у једној години после 2000. године није достигла ниво из 1998. (нити чини половину од оне из 1989) године, а спољнотрговински дефицит (већи увоз од извоза) је од 1,75 милијарди из 1998. године достигао фантастичних 11,90 милијарди долара у 2008. години.

Економска политика у Србији од 2000. године вођена је на принципима Вашингтонског договора – једног неолибералног програма радикалних економских реформи (разрадили су га ММФ, Светска банка и администрација САД) који у суштини представља лепо „упаковани“ кодификован програм економског неоколонијализма и који се реализује у интересу крупног (пре свега, транснационалног) капитала, а чији су основни елементи: стабилизација, либерализација и приватизација. Интересантно да нам сада исти креатори, реализатори и убеђивачи, досадашње погрешне економске политике, саопштавају да је исцрпљен овакав, те Србији предлажу „нови модел развоја“ (како рече колега Љ. Маџар не ради се ни о новом, нити о моделу, а најмање о развоју) у коме је привлачење директних иностраних инвеститора једна од кључних мера.

Како се наши владајућа елита после 2000. године није посветила изградњи адекватне институционалне инфраструктуре за тржишну привреду, успостављању владавине права и стварању оптималних услова за конкуренцију и дугорочно одржив привредни раст, него је прихватила погрешан неолиберални економски програм, данас није у могућности да може иностране инвеститоре да привуче (како би било пожељно) конкурентним брзо растућим тржиштем, добро уређеном институционалном инфраструктуром, образованом и креативном радном снагом, него то чини давањем различитих форми стимулација.

Искуство и других земаља у транзицији показују да давање великих стимулацијама није добар начин за привлачење иностраних инвеститора. У таквим случајевима, по правилу, инострани инвеститори остају док могу да користе добијене стимулације, а када оне „пресуше“ траже се нове (по правилу, веће) повластице, а ако то не добију напуштају земљу.

Те стимулације су тако велике да се са правом можемо упитати: *ко у кога више инвестира – страници у Србију или Србија у странце?* Тако је пре месец дана у Нишу потписан уговор, између власника италијанске фирме *Дајтек*, градоначелника Ниша и српског министра економије, којим се отвара погон *Дајтек*-а у Нишу где треба да се запосли 400 радника. Влада ће иностраном инвеститору на име подстицаја исплатити 10.000 евра по сваком запосленом, а град Ниш ће му бесплатно уступити 2,5 хектара потпуно опремљеног грађевинског земљишта.

Пре неколико месеци (тада је подстицај износио „само“ 5.000 евра по запосленом) у овом листу (Поли-

тика, *Цена гостољубивости*, 19. април) писао сам куда води овај пут којим смо кренули (под „мудрим руководством“ ММФ-а), наводећи пример Мексика који је на крају извршио и адаптацију свога правног система, тако да су инострана предузећа (такозвани *макиладори* – *maquiladoras*) постала екстериторијална, ослобођена плаћања пореза у мексички буџет, у којима није дозвољено синдикално организовање, а радници раде у тешким условима за мизерне наднице. Годишња штета коју има Мексико од макиладора процењује се да износи 15 милијарди долара.

Годинама смо слушали (од креатора, реализатора и пропагатора) теоријска убеђивања како неолиберални програм економских реформи нема алтернативу, те да је довољно само извршити либерализацију, стабилизацију и приватизацију и на тај начин се аутоматски обезбеђује дугорочно одрживи привредни раст транзиционих привреда. Међутим, пракса је показала сасвим супротно. Земље које су то у пракси следиле (међу њима и Србија) данас су презадужене са привредама у стагнацији, а најбоље су прошле оне земље које су се брзо напустиле такав програм економских реформи (на пример, Пољска) или су га одмах у почетку одбациле као неприхватљив (на пример, Словенија).

Слична је ситуација и са иностраним инвестицијама, где непрестано слушамо теоријска објашњења о њиховим позитивним ефектима (због овладавања новим технологијама и *ноу-хау*, развоја предузећа њиховом реструктуризацијом, поспешивања међународне трговине и интеграције у светску привреду, јачања конкуренције, те повећања људског капитала) на привредни раст земаља где долазе, а пракса транзиционих зема-

ља, као и озбиљна емпиријска истраживања (Јоже Менцингер) показују, не само да иностране инвестиције нису никаква панацеја за привредни раст, него да међу њима постоји чак негативна веза (веће иностране инвестиције – мањи раст и обратно).

Годинама су Мађарска и балтичке земље имала неколико пута веће учешће директних иностраних инвестиција у БДП, него Пољска и Словенија, а данас је видљиво у каквом су стању привреде ових земаља. Тако је учешће директних иностраних инвестиција у БДП 1999. године износило (према подацима УНКТАД-а) у Мађарској 26,3%, Естонији 19,3%, Пољској 5,9% и Словенији 4,2%. Наши „реформатори“ су нам годинама управо наводили као пример за углед Мађарску – послушног ученика ММФ у коју „хрли“ инострани капитал, а ових дана читамо да, оптерећена огромним дуговима, Мађарска оптужује „учитеља“ како „није био никада у стању да предложи делотворну терапију“ и да прекида даље преговоре са ММФ-ом о финансијској помоћи од 20 милијарди евра за спашавање урушене мађарске привреде.

(август, 2010)

P.S.

Одговор на реторичко питање које сам поставио у овом тексту (*Ко у кога више инвестира – странци у Србију или Србија у странце?*) сваким даном постаје све очигледнији. Недавно је (04.07.2017) у дневном листу Политика објављен текст (*За истрајк у ФИЈАТ-у нико не мари*) из кога у наставку преносимо један део.

Штрајк у „Фијату” траје већ недељу дана, а из компаније се нико не оглашава. Не реагују ни Италијани, ни наша држава која у заједничком привредном друштву „Фијат-Крајслер аутомобили Србија” има 33 одсто капитала... Поводом обуставе производње рестилизованог модела „500Л” у крагујевачкој фабрици аутомобила, која траје од 27. јуна, нису се огласили ни министар привреде, ни министар финансија, ни премијерка, ни председник државе...

„Политика” је, једина, у више наврата писала о политичкој позадини „посла столећа”, наводећи да је долазак ове велике италијанске компаније помогао Борису Тадићу да у другом кругу председничких избора 2008. претекне Томислава Николића за око 200.000 гласова. Нема званичних података за ову тврдњу, али тако се десило. Николић је у првом кругу био испред Тадића, али је потписивање уговора и оснивање компаније унело преокрет у ток председничких избора који је до тада ишао на руку опозиционом кандидату Николићу. Доласку „Фијата” посебно су се обрадовали Крагујевчани, који су на улазу у град поставили транспарент са натписом „*Benvenuti a kaza*” (Добро дошли кући). И сви су, махом, у другом изборном кругу дали подршку Тадићу који је био „на линији” Европске уније, инвестиција, отварања нових радних места...

Да нешто ипак не штима, видело се већ на самом почетку, у септембру и октобру 2008. Уговор наше државе са „Фијатом” стајао је на сајту владе само три или четири дана. После тога је скинут. Јавности је, међутим, био доступан само начелни договор две стране, клаузуле су остале затамњене све до данас. Ако је пословни договор био такав да ни потоњи премијер,

данас председник, Александар Вучић није могао открити шта се крије у детаљима, онда би о томе могли (коначно) да проговоре најзаслужнији за долазак „Фијата” у Крагујевац: Борис Тадић, Млађан Динкић, па и Божићар Ђелић који је 2006. потписао меморандум о разумевању – предуговор са „Фијатом”.

Шта је то толико лоше по нас у тим затамњеним клаузулама – детаљима недоступним јавности, да би, можда, неко пожелео да „Фијат” напусти нашу земљу? Изгледа да има много тога.

„Заставино” земљиште на коме се налазе погони дато је „Фијату” цабе. „Фијат” је потом ослобођен свих пореза и дажбина, а држава је, како то тврде неки упућенији економисти, пристала да плаћа и доприносе за здравствено и социјално осигурање радника (разлика између бруто и нето плате која је „пала на терет” италијанском делу компаније). Претходно, што је опште позната ствар, држава се обавезала да компанији да 10.000 евра за сваког новозапосленог радника. Недавно је председник Самосталног синдикату у „Фијату” Зоран Марковић пред новинарима открио да је држава давала још по 1.000 евра за раднике и инжењере које је компанија слала на усавршавање.

Укупна инвестиција, кажу у „Фијату”, вредна је 1,3 милијарде евра, али се велики део тих улагања односи на кредите за набавку модерних машина чије је враћање гарантовала не компанија „Фијат-Крајслер аутомобили Србији”, него њен мањински власник – наша држава. Како ствари стоје, биће да је „Фијат” за заједнички пројекат дао само 200 милиона евра оснивачког улога. (Држава је дала сто милиона – 50 у новцу, 50 у имовини.)

Уосталом, шта су Крагујевчани добили од „Фијата” – плате од 300 евра... У тренутку када је „Фијат” тек преузимао имовину „Заставе”, синдикати су тражили да радничка плата буде 666 евра. После су пристали да раде за мање од 300 евра. Зашто?

Синдикалац Марковић каже да су сада за своје захтеве, од којих је најважнији онај који се тиче повећања плате на 50.000 динара бруто, добили подршку синдиката из Торина, Словеније и шведског „Волвоа”. Али кад би ти синдикати дозволили да њихови радници, све стојећи осам сати за пресом, раде за 300 евра!? Но, наши синдикати нису имали куд, пошто је с почетка друге деценије 21. века Млађан Динкић сопствену земљу рекламирао као простор јефтине радне снаге, идеалан за стране инвеститоре.

Има још једна мала ствар која, можда, више говори о слабој позицији наше државе пред страним инвеститорима него сва спољна политика: кад су Немци и Французи долазили у Чешку и Румунији, „Шкода” и „Дачија” су сачували свој знак – лого на аутомобилима, а „Застава” је своје стилизовано латинично „Z”, које је красило чувеног „југића”, морала да уклони. Био је то сигнал моћних да у послу са „великима” морамо да се одрекнемо своје традиције...

ПУК'О ГЛАВНИ НОСАЧ

*Понављам сам себи да осим ове Авлије
има и другог и другачијег свијета,
да ово није све, и није заувјек.
И трудим се да то не заборавим
и да останем код те мисли.
Иво Андрић, Проклета авлија*

Последњих дана сва средства масовних комуникација извештавају да је на београдском мосту *Газела*, на кључном саобраћајном коридору Е – 10 који пролази кроз Србију, пукао главни носач, те да је неопходна хитна капитална реконструкција – а новца нема. Дневни лист *Политика* (31.01.2010) на првој страни под насловом *Чекамо кредит за Газелу* преноси изјаву градоначелника Београда да *ако до 15. марта не добијемо одобрење европских банака задужићемо се на другом месту*. Ово је добра метафора укупног стања у коме се налази српска привреда и друштво у целини.

Већ дуже време, а нарочито последњих месеци, сведоци смо огромног незадовољства грађана стањем у коме се српска привреда налази, а што је и најубедљивији доказ

неуспешности економских реформи које се реализују у Србији од 2000. године. О томе речито говори и чињеница да је годишњица формирања прве српске *демократске* владе после Другог светског рата (25. јануар) пропраћена потпуном тишином.

* * *

Нове власти су убрзо после *српске октобарске револуције* (2000. године) еуфорично нудиле визију савремене демократске Србије у којој ће у кратком периоду (за годину-две) доћи до економског просперитета и осетног раста стандарда становништва. У том циљу организовани су каравани („Србија на добром путу“, „Поносна Србија“) – састављени од владиних економских „експерата“ и „естрадних“ академских економиста – који су крстарили градовима Србије, а „независна“ средства информисања свему томе давала су огромну медијску потпору.

Невероватно, али истинито, они су ту еуфорију заснивали на економским теоријама (*неокласична*), стратегијама (*неолиберална шок терапија*) и политикама (*Вашингтонски договор*) које су се, у последњој деценији XX века, свуда у свету показале изузетно неуспешним – у свим државама где су примењиване (европске постсоцијалистичке и земље Латинске Америке).

Економска политика у Србији од 2000. године вођена је на принципима *Вашингтонског договора* – неолибералног програма радикалних економских реформи (разрађеног од стране *ММФ-а*, *Светске банке* и *администрације САД* – *Министарства финансија* и *USAID-а*) чији су основни елементи: стабилизација, либерализација и приватизација. *Вашингтонски договор* у суштини представља „лепо упаковани“

кодификован програм економског неоколонијализма који се реализује у интересу светске олигархије и крупног капитала (пре свега, великих транснационалних компанија) који има огромну финансијску моћ да у сиромашним земљама обликује политички и медијски простор и усмерава економску политику према својим интересима, те истовремено онемогућава сваку критику.

Наши економски „експерти“ су стабилизацију, углавном, свели на политику прецењеног курса динара која *поскупљује* домаћу робу на иностраном и домаћем тржишту, те дестимулише извоз, а подстиче увоз и води масовном *гушењу* домаће производње. Радикалном либерализацијом ДОС-ова власт је допринела додатном *гушењу* домаће производње пошто је просечна увозна царинска стопа сведена на једноцифрену, а укинута су и скоро сва ванцаринска ограничења.

Непромишљена стабилизација и либерализација довеле су до *гушења* производње и обарања вредности наших предузећа која, у условима масовне приватизације, прелазе у руке нових власника по изузетно ниским ценама, па су добрим делом у праву они који говоре о распродаји државне имовине. Поред тога, остварени приходи од приватизације се, углавном, не користе за привредни развој него за текућу буџетску потрошњу.

Не само што у земљи за последњих десет година скоро да ништа није изграђено, него се није одржавало ни оно што су претходне генерације стварале. Наведена ситуација са мостом *Газела* то најбоље потврђује. Слична ситуација је и са осталим мостовима (*Панчевачки*, *Бешка* и други) али и са целокупном инфраструктуром у нашој земљи. Нажалост, време показује да није био далеко од истине један од *колоритних* политичара режима из 90-их година, када је непо-

средно после 2000. године представницима нових демократских власти рекао *ви нећете бити способни ни да окречите све оно што смо ми изградиле*.

Само по основу прихода од приватизације и нових задужења у иностранству Србија је од 2000. године забележила прилив од преко 30 милијарди долара и скоро све то је отишло у потрошњу како би се створио привид успешности економских реформи и реализације обећаног *бољег живота*. Српска демократска власт се скоро целу деценију понашала као сеоски бећар који ништа озбиљно не ради и живи од тога што распродаје очевину (приватизација) и задужује се код комшија (задуживање у иностранству).

Таквом *бећарском економијом* појели смо, не само своју него, и будућност наредних генерација.

* * *

Дневни лист *Политика* (четвртак, 28.01.2010) на првој страни доноси текст под насловом *Од 300.000 Нишлија ради свега 43.000* где у поднаслову пише да *од 43.000 запослених 5.000 ради у производњи, а 38.000 прима плате из буџета*. То значи да је запослено око 14,5%, а у производњи ради мање од 2% од укупног броја становника Ниша, једног од највећих градова у Србији. Можемо претпоставити каква је ситуација у мањим градовима истог тог нишког региона и Србији у целини. Ови застрашујући подаци најречитије говоре о резултатима реформи које спроводе, већ десету годину, економски „експерти“ у Србији.

Поред података о тренутној запослености у Нишу, у тексту наилазимо на податак да је само пре две деценије у овом граду било запослено више од 50% становника, од

којих је већина радила у привредним организацијама, попут *Електронске, Машинске, Дуванске индустрије, „Нитекса”, Индустрије обојених метала „Ђуро Салај”, Индустрије гумених производа „Вулкан”* и других предузећа.

Наведени текст је пропраћен фотографијом на којој се виде како се људима на улици, у ове изузетно хладне зимске дане, у *народним кухињама* дели храна. Интересантно је да управо они који су својим досадашњим деловањем, у великој мери, допринели повећању сиромаштва у Србији сада воде медијску кампању за отварање *народних кухиња* по градовима Србије и „*великодушно*“ донирају робу, очекујући од грађана Србије да им буду захвални на њиховој „*хуманости и социјалној одговорности*“.

Већ месецима на веома утицајној „*независној*“ телевизији (Б92) која има националну фреквенцију (а која је била главни медијски промотер управо оваквих економских реформи) можемо да гледамо како директор те куће са фирмама и неким од *контраверзних* бизнисмена (који су енормно богатство стекли у време када је огроман број грађана Србије остао без било каквих примања) потписује уговоре о донацијама за рад *народних кухиња*.

Ово је само један од апсурда са којима се свакодневно сусрећемо.

* * *

Дневни лист *Политика* (29.01.2010) извештава о штрајку радника, због неисплаћених плата и доприноса, у кругу земунске фабрике *Навин*. Руководство *Навин*-а није дозволило да им се достави храна и лекови и тек после три дана, након посете републичког *омбудсмана* – Заштитника грађана, одобрена је достава хране и лекова радницима (али

не и личне гардеробе, врећа за спавање и осталих ствари – у данима када су и дневне темпаратуре испод нуле). У саопштењу Заштитник грађана пише: *Поводом конкретног случаја у земунском Навин-у, где је управа одлучила да истрајкачима ускрати могућност да се хране док истрајују, изражавамо задовољство (подвукао Ј.Б.Д.) што је, после посете и јавног апела, управа Навин-а одустала од те неприхватљиве мере.* Новинар преноси и изјаву одговорних у Министарству рада који је изјавио да су њихови инспектори утврдили да послодавац радницима није исплатио зараде од августа прошле године и да им од 2006. године није уплаћивао доприносе на име пензијског и здравственог осигурања. Због тога ће Инспекција рада поднети прекришајну пријаву. (подвукао Ј.Б.Д.).

После суботњег (23.01.2010) протеста и блокаде магистралних железничких праваца Лесковац–Скопље и Ниш–Софија и после сукоба с припадницима жандармерије и полиције на улицама Лесковца, Влада Републике Србије је (на телефонској седници у касним поподневним сатима) донела истог дана закључак о ангажовању Министарства унутрашњих послова у случају блокаде важних саобраћајница и објеката. Ресорни министар је одмах јавно саопштио да *полиција неће тући народ*, а представник синдиката полиције изјавио да том одлуком српска влада *тера гладне на гладне*.

Из средстава информисања сазнајемо да су радници који су протествовали из предузећа приватизованих пре пар година. Држава је то предузеће на аукцији продала новом власнику који је понудио највише новца, а после тога је распродао све из предузећа (остали су буквално празни зидови јер су извађени и електричне утичнице и прекидачи). Држава је узела новац од новог власника и то (бећарски)

потрошила, нови власник је распродајом имовине више-струко повратио уложени новац, а радници су се нашли на улици. И за то нико није одговаран.

Од 2000. године нове власти су значајно редуковале радничка права и један од првих закона који је усвојен у Скупштини био је управо Закон о раду. И тако редукована права радника се у пракси не поштују, а да за то нико не одговара. Запосленима се месецима и годинама не исплаћују плате и доприноси за пензионо и социјално осигурање. Радници који остану без посла, поготово они у зрелијим годинама, практично немају шансу да нађу нови посао. С друге стране, младе жене често морају да се обавезују да неколико наредних година неће рађати децу, итд.

Ових дана читамо да у општини Црна Трава (из раније помињаног нишког региона) почетком фебруара треба да се роди прва беба после 18 месеци *беле куге*.

* * *

Дана 30.01.2010. године дневне новине извештавају да ће велики немачки трговински ланац *ОБИ* отворити свој први објект у Србији. Недавно је то учинио аустријски трговински ланац *Кика*, а од раније су у Србију стигли *Меркатор*, *Меркур*, *Метро*, *Идеа* и многи други велики трговински ланци. У кратком року позатваране су многе трговинске радње и самопослуге по Београду.

На почетку економских реформи остала су скоро непримећена упозорења да нагла либерализација уласку страног капитала у области трговине (као и у банкарства) није добра. Банкарство и трговина су високо профитабилни делови привреде (а банкарство од изузетног значаја за развој

целе привреде), па није много паметно да се олако препусте у руке иностраног капитала.

Очигледно је да су велики трговински ланци још више заострили (за Србију) веома акутан проблем незапослености. Светска искуства показују да један запослени у великом трговинском ланцу узима посао седморици радника у малим продавницама. Истина, иста та искуства говоре и да велики трговински ланци послују много ефикасније, него мале трговинске радње, али од тога корист имају пре свега централе великих трговинских ланаца у иностранству (робно-новчаним трансакцијама унутар велике трговинске компаније профит остварен у нашој земљи лако се пребацује на неки од делова у иностранству), а не види се нека корист од тога за Србију и њене грађане.

Поред тога, трговина се концентрише у рукама неколико великих учесника, што је веома опасно. Ситуација у Србији је таква да је довољно да се на подручју трговине робом широке потрошње постигне неформални договор у троуглу *Делта-Идеа-Меркатор* те да имате класични монопол против потрошача, са свим последицама које из тога произилазе. Још је опаснији и за српску привреду погубнији њихов договор против произвођача, односно стварање такозваних монопсона. Договором неколико власника великих трговинских ланаца они су у ситуацији да добављачима (произвођачима робе широке потрошње) диктирају услове пословне сарадње, присиљавајући их да им робу продају по изузетно ниским ценама, одобравају дуге рокове плаћања и слично (учешће у трошковима њихових рекламних кампања, плаћање такозване *улазнице* – да би њихова роба била продавана у њиховим трговинама...).

Сведоци смо да и такве, наметнуте, неравноправне услове трговински ланци не поштују, и месецима касне са

измирењем обавеза према добављачима, доводећи произвођаче робе широке потрошње у ситуацију да се боре за *голи опстанак*, а о развоју не могу ни да размишљају. И оно мало српских произвођача што је преостало после економских реформи наших економских „*експерата*“, доводе се на *руб пропасти*, добрим делом, и тиме што им велики трговински ланци не измирују обавезе него њихова средства користе за ширење својих пословних империја и повећање личног богатства власника. Данас пекаре за испоручени хлеб новац од великих трговинских ланаца добијају тек после 120 дана. Испоручени хлеб се у току истог дана продаје и трговина одмах добија новац од грађана, а непродате количине хлеба се враћају пекарама и оне се не фактуришу.

Власти у Србији, не само да ништа не предузимају да би стали на крај тој бахатости великих трговинских ланаца него још предлажу као решење, огромних дугова који трговински ланци имају према српским произвођачима, да држава финансијски издвоји значајна средства као помоћ великим трговинским ланцима. Наши експерти ову „*генијалну*“ идеју образлажу тиме да ће, на тај начин, трговински ланци исплатити своје добављаче, те да је то начин да се помогне српска привреда која производи. Као да је проблем у томе! Где је гаранција да и та средства не буду искоришћена за ширење пословних империја и повећање личног богатства власника?

На нашу срећу, још није реализовано ово „*генијално*“ решење којим би се сви грађани Србије (јер државне паре су у суштини паре нас пореских обвезника) укључили у финансирање пословних империја великих иностраних трговинских ланаца и повећање личног богатства њихових власника, али се већ у пракси примењује слично „*генијално*“ решење којима се врши субвенционисање камата на бан-

карске кредите и на тај начин банкама (које су скоро у целости у рукама иностраних власника) омогућује да и даље убирају лихварске камате од наших грађана, а српску привреду скоро да уопште и не кредитирају.

Када је реч о трговини кратко ћу се осврнути и на још једну вест коју смо могли да прочитамо ових дана (*Вечерње новости*, 24.01.2010). На питање новинара о доласку великог трговинског ланца *Икеа* у Србију, министар трговине каже: *Као и свака велика компанија Икеа може да поставља правила и да тражи посебне услове.*

Најблаже речено забрињавајуће је да тако високо позиционирани државни функционер, актуелни министар који је био министар и у владама З. Ђинђића, З. Живковића и В. Коштунице, сматра да је сасвим нормално да у Србији правила постављају велике компаније, а не држава у складу са интересима њених грађана.

* * *

Истине ради, треба нагласити да је министар трговине рекао за компанију *Икеа* само оно на чему већ дуже време практично раде највиши српски функционери пружајући многобројне погодности *ФИЈАТ*-у који дуже од годину дана *поставља правила и тражи посебне услове* за долазак у Крагујевац. Поред значајних погодности (пре свега, пореских) које се дају *ФИЈАТ*-у, наша држава улаже значајна средства и стиче (мањинско) власништво у, не тако профитабилној, аутомобилској индустрији (лист *Политика*, 30.01.2010, доноси опширан текст под насловом *ФИЈАТ зауставља погоне у Италији*), а истовремено се, кроз приватизацију, ослобађала (већинског) власништва у областима које су много профитабилније (банкарство, енергетика, теле-

комуникације и слично). Тешко је ту наћи неку логику и видети интерес Србије и њених грађана.

Председник Србије је прошлог месеца (у пратњи министра економије) отворио у Прокупљу фабрику за производњу каблова за аутоиндустрију у оквиру немачке компаније *Леони*. На тој локацији раније је постојала фабрика азбестних производа *Фиаз* која је овој немачкој компанији продата за 56 милиона динара (око 600 хиљада евра). Компанија *Леоне* запослила је 350 радника чија просечна зарада износи 15.300 динара (око 160 евра) месечно – што је мање од 50% просечне зараде у Србији, а Влада Републике Србије доделила је компанији *Леоне* 6,5 милиона евра помоћи да би је *стимулисала* да дође у Србију.

Али оваква пракса је у духу економских реформи базираних на Вашингтонском договору! Куда све то води можемо да видимо и из искустава Мексика и Аргентине које су 90-их година XX века реформисале своје привреде (као што то Србија чини од 2000. године) у складу са принципима Вашингтонског договора.

Мексико и Аргентина су биле класичне земље државног капитализма. Економија Мексика је добрим делом зависила од извоза нафте и када је 80-их година XX века дошло до пада цене нафте, Мексико се нашао у великим финансијским проблемима. Да би добио кредите Мексико је морао да води економску политику по диктату ММФ-а. Извршена је широка либерализација којом су укинуте све протекционистичке мере којима је штићено домаће тржиште, масовна приватизације је, с једне стране омогућила транс-националним компанијама да под повољним условима дођу у посед најатрактивније мексичке имовине, а с друге стране девизни приливи од приватизације довели су до прецењене вредности домаће валуте што је са своје стране гушило

домаће произвођаче. Нарочито бурно ове реформе су спровођене у време председника Карлоса Салинаса. Само у периоду од 1991. до 1993. године у Мексику је забележен прилив капитала из САД (углавном кроз приватизацију) од око 100 милијарди долара.

ММФ је говорио о *мексичком економском чуду* и углавном је ћутао о *другој страни медаље* – огромном увозу из САД (само у 1993. години он је износио 50 милијарди долара) који је разорио домаће произвођаче, а незапосленост је достигла 40% радно способног становништва. *Мексичко економско чудо* доживело је фијаско 1994. године када је преко 20.000 предузећа затворено и 700.000 радника остало без посла. ММФ и САД поново прискачу Мексику у „*ломоћ*“. Мексико је добио нове кредите у износу од 53 милијарде долара али је од њега тражено да настави неолиберални програм реформи, та да америчким компанијама гарантује изузетно повољне услове инвестирања. Основни финансијски приливи усмеравају су у такозване *макиладоре* (*maquiladoras*), односно ланац америчких предузећа изграђених дуж границе са САД. Та предузећа су екстериторијална, ослобођена су плаћања пореза у мексички буџет, радници раде за мизерне наднице и у овим предузећима није дозвољено оснивање синдиката. Штета коју Мексико има од *макиладора* процењује се да износи око 15 милијарди долара годишње. У исто време, 1/4 становништва живи на граници смрти од глади, 1/2 у условима беде које није било у Мексику ни у време диктатуре Диаса (крај XIX и почетак XX века).

И о реформама у Аргентини које је, по рецепту ММФ, спроводио министар финансија Доминго Кавало такође се говорило као о *аргентинском економском чуду*. И у Аргентини су инвеститорима такође биле дате невероватне пореске

олакшице – ослобађање од пореза на 10, 15, 25 година или потпуно ослобађање на 5 година, а следећих 10 година 80% ослобађање од пореза. На тај начин је за само неколико година износ профита који је извезен из Аргентине био већи од износа који су инвеститори уложили у аргентинску привреду. Када је (крајем 2001) дошло до краха *аргентинског економског чуда*, народног бунта, обарања владе и одустајања од диктата ММФ-а, Доминго Кавало је побегао из земље и данас је професор на једном од престижних универзитета у САД.

* * *

Свакодневно би се могли наводити слични примери из актуелне српске економске збиље који речито говоре где су нас, после непуне деценије, одвеле реформе економских „експерата“, али мислим да је довољно и ових неколико коментара на вести које смо могли прочитати у последња четири дана (28-31) јануара 2010. године, да би се схватило да је *пук'о главни носач* и да су неопходни хитни и капитални захвати, не само на београдској Газели него и у целој Србији.

(јануар 2010)

АНТЕ МАРКОВИЋ – ОБМАНА КОЈА ТРАЈЕ

После скоро две деценије недавно је у Београду поново боравио Анте Марковић. Овај догађај нашао се у центру пажње наших *«независних»* медија који су истицали да се ради о *једном од најпопуларнијих политичара свих времена са простора бивше СФРЈ*, те да је *ту ласкаву титулу стекао брзим и великим повећањем животног стандарда*. Не подсећа ли нас то на сличне успехе наших реформатора после 2000. године и да ли се поново ради о *причи са тужним крајем?*

Пре свега, треба рећи да су се реформе Анте Марковића, као и реформе у Србији после 2000. године, заснивале на истим принципима. У основи реформи од пре две деценије био је *Вашингтонски договор* који се управо у то време појављивао и који ће, нешто касније, представљати основу програма реформи великог броја привреда у транзицији, па и Србије. У свим земљама где је примењиван после почетних *„фасцинантних успеха“* дошло је до слома привреда тих земаља и напуштања реформи заснованих на *Вашингтонском договору*.

У широј јавности и данас преовладава уверење да је програм Анте Марковића био одличан економски програм који би нам брзо обезбедио *европски стандард* да није дошло до ратних сукоба у земљи. То за обичне грађане може да изгледа логично јер су плате само у првој години спровођења програма номинално учетворостручене (за толико су порасле када се изразе и у немачким маркама – ДМ) али и реално удвостручене (у првој години спровођења програма курс динара према ДМ био је непромењен, а цене су удвостручене). Прецењен курс динара краткорочно је погодовао грађанима (увозне робе је било у изобиљу, а плате су се из месеца у месец номинално и реално повећавале), док је у исто време привредна активност све више малаксавала (за само годину и по дана спровођења програма Анте Марковића, дошло је до пада индустријске производње за 25% и раста незапослености за 18%, а девизне резерве су смањене са 9,1 милијарде на само 2,8 милијарди долара) што је неминовно водило економском краху. Убрзо је у земљи дошло до хаотичног стања и тадашњи реформатори су то одлично искористили за тврдњу да су њихове „*генијалне*“ реформе онемогућене у тренутку када само што нам нису дугорочно обезбедиле толико обећавани *европски стандард*.

Међутим, проблем није толико у перцепцији обичних грађана, него у чињеници да и у нашој стручној јавности преовлађује сличан став, па смо после 2000. године поновили исту грешку. Будући да нисмо извукли праве поуке из реформи Анте Марковића, те смо остали у уверењу да су тадашње реформе које су нас приближавале *европском стандарду* биле прекинуте *вишом силом* – распадом СФРЈ, па смо почетком

ове деценије поновили исту грешку и реформе темељили на истим принципима.

И реформатори после 2000. године (пружајући привид успешности реформи) омогућили су запосленима *брзо и велико повећање животног стандарда* који не може дуго да траје. Досадашњи раст животног стандарда заснивао се, пре свега, на приливу средстава од приватизације (најатрактивнији део имовине прешао је у руке странаца) и новог задуживања у иностранству. Спољни дуг, који је крајем 2000. године износио мање од 11 милијарди долара – и поред отписа 4,7 милијарди долара – значајно је повећан и данас износи преко 30 милијарди долара.

Уколико и садашњи „реформатори“ успеју да нас увере да за наш економски колапс нису превасходно криве њихове погрешне реформе и да их је светска економска криза онемогућила да нам обезбеде толико обећавани *бољи живот*, онда је за очекивати да у будућности по трећи пут *станемо на исте граб(у)ље*. И онда ће, бар на овом примеру, бити у праву циници који за историју – учитељицу живота, кажу како нас она учи да од ње нисмо ништа научили.

(Фебруар 2011)

P.S.

Пре неколико година амерички економиста Вилијам Енгдал (*William Engdahl* – родио се и одрастао у Тексасу, завршио Универзитет у Принстону, докторирао економију на Универзитету у Стокхолму, а последњих година је професор на немачким универзитетима) објавио је веома интересантну књигу *Столеће рата*:

Англо-Америчка нафтна политика и нови светски поредак (William F. Engdahl, *A Century of War: Anglo-American Oil Politics and the New World Order*, London, 2004), у којој се догађања у свету, у последњим деценијама, објашњавају из веома интересантног угла економије и геополитике. Књига је преведена на више језика и изазвала је велико интересовање код стручне, али и шире јавности. У наставку текста, превешћемо најинтересантније делове из ове књиге, који се односе на збивања у Србији. Пре тога, само ћемо кратко да се задржимо на делу књиге који се односи на „помоћ“ међународне заједнице у реализацији *тржишних реформи* уз помоћ ММФ-а.

* * *

У јулу 1990. године на самиту Г 7 (САД, Канада, В. Британија, Француска, Немачка, Италија и Јапан) у Хјустону (САД), државни секретар САД Џ. Бејкер одиграо је кључну улогу у дефинисању политике у односу на будући СССР. У завршном документу са овог самита се каже: *Ми поздрављамо мере предузете у СССР-у у правцу либерализације, изградње отвореног демократског и плуралистичког друштва, те кретање ка тржишно оријентисаној привреди. Сагласни смо да је потребно замолити ММФ... да помогне реформисању совјетске привреде.*

Циљ вашингтонских *тржишних реформи* ММФ-а у бившем СССР-у био је веома једноставан: разрушити економске везе које повезују Москву са другим деловима СССР-а и земљама СЕВ-а. Русима је требало пружити стандардну „помоћ“ ММФ-а која је

предвиђена и за земље *трећег света*, односно као за било коју бившу афричку колонију или *банана републику* – како би се огромна маса становништва довела до нивоа општег сиромаштва.

Образовани на идејама слободног тржишта у верзији Милтона Фридмана, снабдевени инструкцијама ММФ-а и наоружани својим теоријама *шок терапије*, харвардски економисти, као што је Џефри Сакс, упућени су у Москву како би уништили централизовану државу. Русију је требало увести у економску орбиту САД наметнувши јој *тржишне реформе* по рецепту Вашингтона.

Политика Вашингтона била је класична геополитика коју је, пре скоро једног столећа, дефинисао сер Халфорд Макиндер. Он је тада упозорио британску елиту да би савез крупних евроазијских држава, укључујући Немачку, Русију и земље централне Азије, имао све изгледе да постане водећа светска сила. Такав савез био би географски повезан и располагао би свим неопходним сировинама и довољним бројем становника, те би могао да се супротстави сваком супарнику и да доминира у свету.

* * *

Балкан је постао предмет озбиљнијег америчког ангажовања много пре него што је Совјетски Савез био подвргнут америчкој економској *шок терапији* ММФ-а. Главни разлог тако великог интересовања Вашингтона за Југославију била је насушна потреба за уништавањем специфичног југословенског економског модела.

Поред насушне потребе да се уништи специфични југословенски економски модел, стратешки положај Југославије у односу на могући транспорт нафте из централне Азије у западну Европу постао је за Вашингтон све више важан. Много пре пада Берлинског зида, Вашингтон је већ вршљао свуда по Југославији, нарочито у тандему са ММФ-ом. Балканским национализмима управљало се из иностранства ... како би се Југославија разбила на патуљасте зависне државице и обезбедио простор за НАТО и САД на важној раскрсници између западне Европе и централне Азије. Чињеница да је Југославија била на стратешки важном путу могућег транспорта нафте из централне Азије у западну Европу још увек је била само додатни аргумент. У Југославији је било потребно спровести, ако је то потребно и силом, реформе слободног тржишта по моделу ММФ-а.

Више од четрдесет година, Вашингтон је подржавао Југославију и њен модел специфичног социјализма као буфер према Совјетском Савезу. Када је империја Москве почела да се урушава, Вашингтону није више био потребан такав буфер, поготово не економски успешан, који би могао убедити државе источне Европе да је могућ средњи пут који се разликује од *шок терапије* ММФ-а. По мишљењу вашингтонских стратега, југословенски модел морао се уништити управо из тог разлога.

Када је већ било јасно да совјетски систем неће дуго опстати, Вашингтон је, 1988. године, упутио у Југославију саветнике из Националног фонда за демократију или NED (*National Endowment for Democracy*). Ова „приватна“ организација почела је галантно да расипа доларе по свим деловима Југославије, финансирајући

опозиционе групе, младе новинаре који маштају о новом животу, опозиционе економисте који подржавају ММФ и невладине организације.

Говорећи у Вашингтону десет година касније (1998), а годину дана пре НАТО бомбардовања Београда, директор NED Пол Макарти похвалио се следећим речима: *NED је био једна од неколико западних организација која је, заједно са Сорош фондацијом и неким европским фондовима, давала грантове у Савезној Републици Југославији и радила с локалним невладиним организацијама и независним медијима широм земље.*

У време Хладног рата такво мешање у унутрашње послове друге земље називало би се дестабилизацијом, а у савременом вашингтонском *новоговору* то означава *јачање демократије.*

Право значење онога што се истински догодило у Југославији после 1990. године схватили су само малобројни. Вашингтон је, користећи NED, Фонд за отворено друштво Џорџа Сороша и ММФ као средство геополитике, изазвао у Југославији економски хаос. Године 1989. ММФ је захтевао од премијера Анте Марковић да спроведе радикалне економске реформе у привреди. Из неког разлога, он је на то пристао.

Придржавањем препорука ММФ-а, југословенски БДП пао је за 7,5 % у 1990, те за додатних 15 % у 1991. години. ММФ је захтевао потпуну приватизацију јавних предузећа. Као резултат тога, банкротирало је више од 1.100 предузећа, а незапосленост је износила 20 одсто. Економски притисци у различитим регионима у земљи представљали су опасну експлозивну смешу. Пред нарастајућим економским хаосом у сваком региону борили су се за сопствени опстанак и против

својих суседа. Не препуштајући ништа случају, ММФ је експлицитно забранио влади Југославије да узима кредите од своје централне банке, онемогућивши централној владу да финансира социјалне и друге програме. Такве реформе су, и много пре формалног проглашења независности Хрватске и Словеније, јуна 1991. године, у ствари довеле до економског распада државе.

У новембру 1990. године, под притиском из Бушове администрације, Конгрес је усвојио Закон који је предвиђао да ће финансијску подршку САД изгубити било који део Југославије који не прогласи независност у року од наредних шест месеци. Закон је захтевао одвојене изборе у свакој од шест република Југославије под надзором Стејт департмента САД. Њиме је било предвиђено да се свака помоћ упућује директно републикама, а не централним властима у Београду. Укратко, Бушова администрација захтевала је распуштање југословенске федерације. САД су намерно потпалиле фитиљ за нову серију ратова на Балкану. Преко организација попут Сорош фондације и NED, Вашингтон је усмеравао финансијску подршку у екстремно националистичке или бивше фашистичке организације како би се обезбедило разбијање Југославије.

Тако је у малој, али стратешки важној балканској земљи преко економских метода Бушова администрација потпалила и распламсала пожар. Године 1992. Вашингтон уводи СР Југославији тотални економски ембарго, гурнувши привреду у хаос с невероватном хиперинфлацијом и незапослености од 70 одсто. Провладини медији на Западу говорили су јавности, пре свега америчкој, да су сви проблеми настали кривицом корумпиране диктатуре у Београду. Амерички медији

ретко или никада не помињу било каква провокативна деловања Вашингтона или политику ММФ-а, који су определили догађаје на Балкану.

И Клиптонова администрација наставља да ради на наредној фази уништавања националних снага на Балкану, које би могле да понуде регионалне програме акција које би се разликовали од вашингтонских. У међународним средствима информисања рат на Балкану приказује се тако да појачава утисак немоћи ЕУ, која, без америчке интервенције, није у стању да заустави рат на својим границама. На тај начин се оснажују аргументи Вашингтона за ширења НАТО-а на Исток.

Рат у Босни завршен је одлуком Вашингтона и потписивањем Дејтонског споразума 1995. године. Дејтонским споразумом некадашња мултиетничка Босна формирана је као, де факто, муслиманска држава, односно сателитска држава под контролом ММФ-а и НАТО-а. Пре тога је Клиптонова администрација у великој мери финансирала војску босанских муслимана.

То се подударило и с тренутком када је Клиптонова администрација јасно увидела стратешки значај каспијске нафте, те напоре ЕУ да себи обезбеди приступ тој нафти преко нафтовода који би ишао преко Балкана. Вашингтон је очигледно одлучио да је у региону потребан мир за изградњу нафтоводних магистрала од Каспијског басена ка Европи. Мир је требало да буде закључен под условима Вашингтона.

Слободан Милошевић, изабрани председник Југославије и бивши банкар, својевремено је имао благонаклоност Вашингтона, који је очекивао да ће Милошевић играти по правилима ММФ-а. Када се та очекивања нису остварила, Милошевић је у америчким средствима информисања постао *нови Адолф Хитлер*. Многобројни очевици и посматрачи потврђивали су да су све стране у конфликту чиниле ратне злочине: и босански муслимани, и хрватски католици и српски православци. Изрежиране у Вашингтону, НАТО репортаже фокусирале су се, међутим, само на једну тачку – на непокорног српског председника Милошевића. Све док у срцу Балкана остаје добро заштићена енклава која одбија економске *реформе* по рецепту ММФ-а и присуство НАТО на својој територији, дугорочни геополитички планови Вашингтона да контролише нафтоводе и гасоводе из Каспијског региона и централне Азије били су блокирани.

Почетком 1999. године Клинтонова администрација одлучила је да је настало време да се то промени. Милошевић је у Рамбујеу одбацио америчке захтеве – злогласни *Додатак Б*, по коме је требало дозволити трупамa НАТО да окупирају Косово и Србију *из хуманитарних разлога како би се спречио геноцид*. Вашингтон је отпочео с масовним бомбардовањима, кршећи конвенције међународног права, Повељу УН, посредништво УН, НАТО повељу којом је дефинисана само одбрамбена улога алијансе, Хелсиншки споразум, па чак и Устав САД, по коме је Конгрес требало да објави рат. Председник Клинтон је, позивајући се на „*хуманитарне*“ разлоге, због неизбежне претње геноци-

дом косовских Албанаца, почео безобзирно бомбардовање цивилних циљева у Србији.

Хиљаде тона бомби разориле су привреду и инфраструктуру Србије и нанеле материјалну штету од 40 милијарди долара, а Пентагон је почео са изградњом једне од највећих војних база САД у свету. Војна база *Бондстил*, недалеко од Гњилана на југоистоку Косова, јесте тврђава са 3.000 војника, аеродромом и најсавременијим телекомуникацијама. Тако су САД створиле своје јако и, по свему судећи, трајно војно присуство на стратешки важном Балкану, на корак од Каспијског мора.

Прилог:

НАЦИОНАЛНИ ФОНД ЗА ДЕМОКРАТИЈУ

Национални фонд за демократију или NED (*National Endowment for Democracy*) основао је Конгрес САД 1983. године с циљем да одобрава финансијска средства за истраживања у области „развоја демократије и људских права“ у другим земљама. У Савету NED су *Збигњев Бжежњински*, *Весли Кларк*, *Мортон Абрамовиц* и многи други бивши, високо рангирани амерички делатници (сенатори, конгресмени, министри, саветници председника САД итд). У његовом раду учествовали су и многи који су били повезани са америчким безбедносним службама (*Ото Рајх*, *Џон Негропонте*, *Елиот Абрамс* и други). Делатност NED највећим делом се финансира из државног буџета као део расхода Стејт департмента САД. Годишњи буџет NED износи око 100 милиона долара, а највећи део пласира се преко

четири асоциране организације. На челу једне од њих, Националног демократског института за међународне послове јесте бивши државни секретар САД *Мадлен Олбрајт*. NED је, поред осталог, финансирао *Солидарност* (Пољска), *Повељу 77* (Чехословачка), *Отпор* (Србија) и друге покрете ангазоване на обарању, режима неугодних за САД.¹²⁰

О грантовима организације NED, те садашњим корисницима у Србији и њиховој улози у креирању политичког амбијента, проф. др Слободан Антонић објавио је 2011. године одличан текст *Србија и сервилност*, који у целости преносимо:

Поново нам се дешава образац виђен у августу ове године. Најпре Вук Јеремић и српска дипломатија нешто логично и добро ураде. Овога пута то је одлука да се не учествује у антикинеској пропагандној представи са Нобелом. Онда се дигне „*евроатлантска кука и мотика*“ и завапи како се Србија поново враћа у „*страшне деведесете*“. На крају, државни врх Србије – тачније Борис Тадић, стане да преиспитује смисао такве одлуке, дошавши (како најављује *Данас*)¹²¹ до „*реалистичког*“ закључка да је боље не следити српске интересе, већ интересе наших „*пријатеља*“ из Вашингтона и Брисела.

Кина, која нас је увек поштено подржавала око Косова, сада нас је само лепо замолила да у овој ствари будемо уз њу. Добро знамо домете људскоправашке

¹²⁰ Често ми пада на памет анегдота о Винстону Черчилу (изречена током Другог светског рата) који је рекао да очекује победу у рату јер је хуља (оних које Немци плаћају) и будала (оних који верују немачким плаћеницима) мали проценат.

¹²¹ http://www.danas.rs/danasrs/politika/jeremic_na_udaru_i_beograda_i_brisela_56.html?news_id=205355

реторике – и сами смо били њена жртва 1999. Поштено је и да свој дуг Кини вратимо. Коначно, ако имамо две велике силе са супротним интересима у некој ствари, а ми се око тога морамо определити и неке мере мерити, боље је да се замеримо оној сили којој је до те ствари мање стало. Американцима је ово само једна од многобројних пропагандних акција које свакодневно воде против Кине, Русије, Ирана, Колумбије... Кинезима је, пак, ово важна симболичка битка за политичко достојанство. Бар би Србија требало да се тргне када кинески амбасадор каже да „*ово није питање мира*“, већ тога да ли Кина још „*триста година треба да буде колонија*“. ¹²² Кинези, свакако, знају о чему говоре, та земља ипак није од јуче. И пошто им је више стало, Кинези ће, свакако, више ценити нашу подршку него Вашингтон или Брисел, који Србију ионако третирају као слушкињу – сиротицу која служи само за прање судова и за повремену „забаву“ бирократских дипломата.

Али онда се бучно активирао хор сталних прималаца вашингтонско-бриселских грантова (види списак овдашњих корисника само једне фондације – NED). ¹²³ Тај хор је преко евроатлантских медија сложено загаламио како се Србија поново враћа у деведесете!? Заједничко саопштење лидера наших људскоправашких НВО потписали су Милан Антонијевић (Јуком – NED грант \$39.900), Соња Бисерко (ХОС – NED грант \$36.800), Маја Мићић и Андреј Носов (YIHR – три NED гранта: 51.000\$, 79.900\$ и 99.790\$), Наташа Кандић

¹²² <http://www.politika.rs/rubrike/tema-dana/Kriticari-Nobelu-ne-dajumira.sr.html>

¹²³ National Endowment for Democracy (НЕД) <http://www.nspm.rs/prenosimo/zaduzbinstvo-u-evropskoj-srbiji.html>

(ФХП – NED грант 50.000\$),¹²⁴ Борка Павићевић (ЦКД), Марко Караџић, Миљенко Дерета (ГИ), Војин Димитријевић (БФИП), Сташа Зајовић (ЖУЦ).¹²⁵ Помињући „страхоте деведесетих“, ови јавни прегасоци драматично су поручили: „Под хитно тражимо од државе Србије да пошаље представнике државе да присуствују церемонији и да се јавности објасни коју врсту политике водимо“. „Врста политике“ је посебно занимљив израз. У овом НВО апелу се не каже које све „врсте“ политике постоје, али обично се сматра да спољна политика може бити самостална и сервилна. Потписници овог апела вероватно хоће да поруче да ако смо већ изабрали сервилну политику према Бриселу и Вашингтону, онда треба доследно да је се држимо. Љубазно подсећање.

Ту је наравно и забринути уводник Светлане Лукић у „Пешчанику“ (NED грант 38.700\$), препун израза као што је „суманута спољна политика Србије“, „срамотна одлука“, „сукоб са елементарним цивилизацијским и демократским нормама“, „тзв. кинеска подршка тзв. територијалном интегритету и суверенитету“, „персонификација самоубилачке и глупе

¹²⁴ Ово су, наравно, „донације“ које потичу само из једног извора. То је само делић сталних стипендија које ове НВО добијају из Брисела и Вашингтона. Да би се разумела сразмера ових „грантова“, подсетимо се да је Фонд за хуманитарно право (ФХП) само за пројекат стварања „Регионалне комисије за утврђивање чињеница о ратним злочинима“ добио, из различитих извора, 2.350.000 евра! ДВА МИЛИОНА И ТРИСТА ПЕДЕСЕТ ХИЉАДА ЕВРА! Можете ли да замислите ту количину новца? Обичном грађанину Србије већ после сто хиљада памет стаје. (видети: <http://www.pescanik.net/content/view/5102/61/>)

¹²⁵ <http://www.pescanik.net/content/view/6066/61/>

спољне политике Србије, Вук Јеремић“....¹²⁶ И Е-новине су, будно стојећи на стражи евроатлантског правоверја, одмах упозориле да је „Србија и раније показивала за-видан ниво сервисности према захтевима који су долазили из Пекинга“, подсећајући да је „српска диплома-тија, под управом Вука Јеремића и његовог клана, доносила чудне одлуке руковођена погрешним критеријумима савезништава у одбрани ирационалног терито-ријалног интегритета на Косову“.¹²⁷ (подвукао А. С). Хвала „Пешичанику“ што нас је обавестио да је терито-ријални интегритет Србије „такозвани“. И Е-новинама што су нас научиле да је исти тај територијални интег-ритет „ирационална“ категорија.

Вук Драшковић је драмски, како само он уме, за-вапио да Србија „бира између пута у будућност ка ЕУ и повратка у прошлост и остајања у паклу“. Чедомир Јовановић и његов ЛДП упутили су апел Скупштини назван „Морално и политичко посрнуће наше диплома-тије“.¹²⁸ У њему су протестовали против „наставка ро-бовања наше дипломатије превазиђеном моделу `косо-вске политике`“ и затражили да се хитно састане скупштински Одбор за иностране послове, како би „донео одговарајуће закључке који би, макар делимич-но, умањили срамоту и штету коју смо као земља у међувремену претрпели“. „Одлука о бојкоту доделе Нобелове награде за мир послала је врло лошу поруку светској јавности, а нарочито Европској унији којој

¹²⁶ <http://www.pescanik.net/content/view/6068/177/>

¹²⁷ <http://www.e-novine.com/srbija/vesti/42934-Srbija-bojkotuje-Nobelovu-nagradu.html>

¹²⁸ <http://www.ldp.rs/vesti/predsednici-narodne-skupstine-slavici-dukić-dejanović-i-predsedniku-odbora-za-inostrane-poslove-dr-dragoljubu-mićunoviću.84.html?newsId=3470>

тежимо“, објавила је и Лига социјалдемократа Војводине, преко своје портпаролке Александре Јерков.¹²⁹

Данас је, желећи да своје читаоце упозна и са мишљењем стручњака, одмах пренео и храбро мишљење „*стручњака за међународне односе Предрага Симића и Александре Јоксимовић, који оцењују да Србија бојкотом церемоније у Ослу показује да је проблема-тична њена доследност на путу ка ЕУ, односно да јој је, у овом случају, подршка Кине на међународном плану важнија од потпуног сагласја с политиком западних земаља, које су снажно подржале одлуку Нобеловог комитета*“.¹³⁰ Огласио се и аналитичар ISAC фонда Милан Пајевић, који је рекао да „*ако је наш спољно-политички циљ Европска унија, онда се морамо понашати у складу с тим циљем*“, и да „*не може спољна политика да зависи од једног министра, или од рас-положења једног министра, или једне владе, или једног председника*“.¹³¹ И аналитичар Владимир Павићевић (БОШ) оценио је за Данас да Србија „*овим бојкотом открива стару бољку своје спољне политике – тумарање*“.¹³² „Сврставање уз Либију, Иран или Кину по овим питањима значи удаљавање од Европе“, упозорио је Павићевић.

Наравно да се одмах јавила и ЕУ бирократија. Портпаролка европског комесара за проширење Штефана Филеа Анђела Филоте изјавила је да је „*Европска комисија разочарана и забринута због одлуке Србије да*

¹²⁹ <http://www.lsv.org.rs/>

¹³⁰ http://www.danas.rs/danasrs/politika/srbija_zbog_kine_bojkotuje_nobela.56.html?news_id=205263

¹³¹ <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,6307543,00.html>

¹³² http://www.danas.rs/danasrs/politika/jeremic_na_udaru_i_beograda_i_brisela_.56.html?news_id=205355

бојкотује овогодишњу доделу Нобелове награде за мир“,¹³³ те да ће „та порука бити пренета властима у Београду“. Према њеним речима, „сувише је рано да би се могло рећи да ли оваква одлука Србије може негативно утицати на мишљење комисије о њеној кандидатури за чланство“. ¹³⁴ Најоштрији је, наравно, био знаменити Јелко Кацин, који је изјавио да је „шокиран одлуком Србије“. ¹³⁵ „Нема ниједне земље кандидата (за чланство у Европској унији), или потенцијалног кандидата, која на такав начин манифестује своју сервилност“, згрожено је упозорио Кацин, а Б92 пренео на врло истакнутом месту ¹³⁶ (NED грантови: Радио Б92 – 52.500\$, Фонд Б92 – 22.750\$, АНЕМ – 66.610\$). Он је претећи додао да је „то доказ да о српској спољној политици треба обавити праву расправу, не само у Србији, него и у Европској унији“.

И пошто су нам чувари истине и исправног евроатлантског пута све тако лепо објаснили, Демократска странка и Борис Тадић су, како изгледа, опет почели да се колебају. Шефица посланичке групе *За европску Србију* Нада Колунџија изјавила је да Одбор за иностране послове треба да саслуша Вука Јеремића и затражи одговарајућа „објашњења“. ¹³⁷ А *Данас* је, нај-

¹³³ http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=12&dd=08&nav_category=78&nav_id=477819

¹³⁴ <http://www.politika.rs/rubrike/tema-dana/Kriticari-Nobelu-ne-daju-mira.sr.html>

¹³⁵ <http://www.e-novine.com/srbija/vesti/42946-Manifestacija-servilnosti-Beograda.html>

¹³⁶ http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=12&dd=07&nav_id=477514

¹³⁷ <http://www.nspm.rs/hronika/nada-kolundzija-jeremic-da-objasni-odluku-o-bojkotu-nobelove-nagrade.html>

пре, још једном подсетио да је „већина (подвукао А. С) домаћих и страних јавних личности, као и невладиних организација и појединих политичких странака“ оценила „да је одлука веома лоша по међународни имиџ Србије, посебно због њених европских амбиција“ (ЛДП, СПО, ЛСД – већина странака?; Симић, Јоксимовићева, Пајевић и Павићевић – већина јавних личности?; ХОС, ФХП, ГИ и Јуком – већина НВО?). Али онда је у чланку ипак са олакшањем додато да је „Данасу речено из извора блиских државном врху у Београду“ да се „тренутно разматра могућност промене става”.¹³⁸ Ову важну Данасову информацију одмах је пренео и Б92.¹³⁹

Све се, дакле, дешава исто као и у августу, када је на дневном реду „убеђивача“ била резолуција о Косову. Сада још само преостаје да у Београд хитно допутије Штефан Филе, или да Тадић буде ургентно позван код Кети Ештон у Брисел, па да се историја фарсично понови.

У августу сам мислио да је српски државни интерес у тадашњој дипломатској контроверзи толико јасан да ће Тадић ипак одолети свим безобразлуцима и притисцима.¹⁴⁰ Преварио сам се. Садашња контроверза је, у односу на тадашњу, нешто мање важно државно питање. Али, како је Тадић кренуо да од августа бескомпромисно „сарађује“ са Бриселом и Вашингтоном – а рат са сопственим грађанима зарад геј параде,

¹³⁸ http://www.danas.rs/danasrs/politika/jeremic_na_udaru_i_beograda_i_brisela_56.html?news_id=205355

¹³⁹ http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=12&dd=09&nav_id=477980

¹⁴⁰ <http://www.nspm.rs/politicki-zivot/u-cemu-je-spor.html>

понижавајућа вуковарска извињавања и економски безумна продаја Телекома само су даљи показатељи те „*бескомпромисности*“ – постало је прилично тешко поуздати се у Тадићеву политичку рационалност, барем у овом питању. Зато могу да кажем једино да се не бих сасвим изненадио ако се Тадић опет „*договори*“ са Еш-тоновом.

Али бих се, свакако, изненадио ако након тога Јеремић не би поднео оставку. Тадић му је, заокретом од 9. септембра, прво срушио „*косовску политику*“ и огроман двогодишњи труд. Тадић, затим, није ништа учинио да помогне Јеремићеву кандидатуру за потпредседничко место у ДС (где се Јеремић, тренутно, копрца као риба на сувом). Са овим Тадићевим мешањем, које најављује *Данас*, ауторитет Јеремића, као шефа дипломатије, био би дезавуисан. Ако Јеремић мисли о својој политичкој будућности, преко таквог понижења тешко да би смео да пређе.

Хајде да видимо шта ће се догодити. Хоћемо ли бити сведоци незнатног (али важног) повратка државног достојанства? Хоћемо ли бити сведоци драме једне изневерене политичке лојалности? Или ћемо бити сведоци још једне фарсе плаћеног „*атлантизма*“ и „*реалистичке*“ политичке сервилности?

РЕСТИТУЦИЈА

– није реално потпуно обештећење –

Под реституцијом се подразумева повраћај имовине (у натуралном облику или у виду новчаног обештећења) која је у прошлости била одузета (аграрном реформом и колонизацијом, конфискацијом и секвестрацијом, национализацијом и експропријацијом) без адекватне накнаде. Када је Србија у питању говори се о враћању имовине која је од стране комунистичких власти била одузета у периоду после Другог светског рата.

Процес реституције отпочео је у Србији деведесетих година XX века без целовите и унапред добро осмишљене стратегије враћања имовине. Пошло се на неку врсту фазне реституције, односно на постепено враћање оне имовине која је ограничена по врсти или по броју субјеката. Прво се деведесетих година почело са враћањем имовине сељацима и ситним занатлијама, а затим селима, задругама, те физичким лицима – бившим власницима грађевинског земљишта, да би од 2006. године то било учињено црквама и верским заједницама. Све ово је до сада вршено на основу седам важећих посебних закона који су донети у периоду од 1990. до 2006. године.

После тога је одлучено да се предузму мере како би се коначно извршио повраћај и остале одузете имовине и завршио поступак реституције. Бившим власницима, односно њиховим наследницима, је одређен рок у коме су могли да поднесу пријаву за враћање одузете имовине и он је истекао 30.06.2006. године. У предвиђеном року Дирекција за имовину је добила више од 100.000 пријава, од којих и неколико хиљада и из иностранства (највише из Мађарске, Немачке и Аустрије). Од свега онога што је пријављено највећи део се односи на пољопривредно, шумско и грађевинско земљиште, а остало чине станови, пословни простор, фабричке хале, млинови ...

На бази пристиглих пријава Пореска управа је извршила процену имовине која се потражује и, према тој процени, њена најнижа вредност премашује износ од 100 милијарди, а највиша 225 милијарди евра. У исто време на рачуну Фонда за реституцију Владе Србије (у који се уплаћује новац од приватизације, и то по 5% од продаје предузећа и 50% прикупљене наплатом накнаде за замене права коришћења земљишта у својину) тренутно има око 100 милиона евра (38,8 милиона евра, 14,6 милиона долара и 5,3 милијарди динара), а што је мање од једног промила (хиљадитог дела) износа имовине која се потражује.

Крајем прошле године (29.12.2010) Влада Србије је донела Акциони план за брже стицање статуса кандидата за чланство у Европској унији (ЕУ), према коме треба у првој половини 2011. године да буде усвојен закон о реституцији. То је неопходно учинити пошто ЕУ кроз поступак пријема у чланство питање реституције третира као саставни део људских права и права на

власништво (која су гарантована и основним Уговором из Лисабона). Одлуком Савета ЕУ о принципима, приоритетима и условима Европског партнерства са Србијом од 18.02.2008. године, у оквиру политичких критеријума, предвиђено је и решавање питања одузете имовине после Другог светског рата.

Држава се још није определила за модел реституције, а удружења бивших власника, односно њихових наследника, инсистирају да приоритет има натурална реституција (враћа се имовина која је одузета), ако је то могуће извршити, а уколико то није могуће ишло би се на такозвану заменску реституцију (надокнада другом одговарајућом материјалном имовином), а новчана реституција (накнада по принципу пуне тржишне вредности) би се, на крају исплаћивала, само у случајевима када нису могуће ни натурална, нити заменска реституција.

Само питање реституције је веома сложено питање, како са правног и административног, тако исто и са финансијског и моралног становишта. У Скупштини Србије је неопходно донети закон о реституцији које своје упориште има у Уставу (члан 97, став 1, тачка 7) којим се прописује да Република Србија уређује и обезбеђује својинске и облигационе односе и заштиту свих облика својине. Пре тога, Дирекција за имовину би морала да верификује правне основе свих захтева, те реши ситуације у којима више лица потражује исту имовину. У моменту доношења закона требало би се тачно знати ко и на коју имовину има право, те имати што прецизнију процену вредности имовине која ће бити у поступку реституције.

Због осетљивости проблематике закон о реституцији мора да буде правичан према свим подносиоцима захтева, а сам процес крајње транспарентан. Имајући у виду да се на бази првих процена потражује имовина огромне вредности, неопходно је да решења у закону о реституцији буду усклађена са реалним економским могућностима земље, те да решавајући један не направимо још већи проблем, односно да отклањајући једну не начинимо још веће неправде.

Већ смо видели да је огромна вредност пријављене имовине, те да се према проценама Пореске управе кроз реституцију потражује имовина у вредности од 12 (по најниже) до 25 (по највише процењеној вредности) годишњих буџета Србије. Имајући то у виду с једне, те економске могућности српске привреде која се налази пред колапсом с друге стране, није реално да се реституција изврши уз 100% обештећење, а на чему инсистирају удружења бивших власника, односно њихових наследника.

Уосталом на много скромније, а не 100% обештећење, одлучиле су се и земље које имају неупоредиво моћније економске потенцијале, те релативно мања потраживања по основу реституције. Тако на пример у СР Немачкој је 1994. године (после припајања Источне Немачке) усвојен Закон о обештећењу према коме се обештећење исплаћује у целини и у новцу до износа од 10.000 немачких марака (ДМ), а за веће износе оно се прогресивно умањује за 30% до 95%¹⁴¹ и Фонд за обеш-

¹⁴¹ Према параграфу 7, став 1, обештећење се умањује за следеће износе:

- износ који премашује 10.000 ДМ, а достиже 20.000 ДМ за 30%,
- износ који премашује 20.000 ДМ, а достиже 30.000 ДМ за 40%,

тећење (за чије обавезе гарантује Федерација) је овлашћен да издаје обвезнице.

Мислим да би и у Србији на сличан начин требало тражити решења проблема реституције. Пре усвајања закона о реституцији морали бисмо имати прецизнију процену вредности имовине која је предмет реституције, те буџетске могућности обештећења за имовину која је одузета. На бази тога у закону о реституцији путем обештећења требало би предвидети неку минималну исплату у 100% износу у готовом новцу (на пример, до 5.000 евра), а за веће износе обештећење би се прогресивно умањивало и исплаћивало кроз обвезнице у дужем временском периоду. Законом би требало одредити и максималан износ обештећења (на пример, до 100.000 евра).

Али нису економски, односно финансијски разлози једини (мада су кључни) због којих не треба ићи на реституцију уз 100% обештећење, поготово када се ради о појединачним великим вредностима одузете имовине. Да наведем само један од њих. Највећи део имовине који је сада предмет реституције одузет је пре више од пола века. Вероватно је значајан део одузете имовине претходно, од њихових дотадашњих власника,

-
- износ који премашује 30.000 ДМ, а достиже 40.000 ДМ за 50%,
 - износ који премашује 40.000 ДМ, а достиже 50.000 ДМ за 60%,
 - износ који премашује 50.000 ДМ, а достиже 100.000 ДМ за 70%,
 - износ који премашује 100.000 ДМ, а достиже 500.000 ДМ за 80%,
 - износ који премашује 500.000 ДМ, а достиже 1,000.000 ДМ за 85%,
 - износ који премашује 1,000.000 ДМ, а достиже 3,000.000 ДМ за 90%,
 - износ који премашује 3,000.000 ДМ за 95%.

био заслужено стечен. Међутим, може се претпоставити да се, можда, до једног дела имовине (поготово, велике вредности) није дошло на тај начин. Мислим да сада покретати (после толико година) расправе и утврђивања која је (а која не) од одузете имовине заслужено стечена, не би било много смислено и не би нас нигде одвело.

Нажалост, имали смо доста бурну прошлост која није погодовала да генерације на миру, у дугом временском периоду, заслужено стекну велика имовинска богатства. Подсетимо се да је само у првој половини XX века било неколико крупних догађаја која су доводила до велике (по правилу, не много заслужене) прерасподеле власништва. У том, релативно кратком периоду, дошло је до промене краљевске династије и значајне смене политичке и економске елите, балканских ратова, Првог светског рата, аграрне реформе и светске економске кризе између два рата, те Другог светског рата, а цели тај период праћен је нестабилном политичком ситуацијом, са честим сменама владајућих номенклатура.

Уосталом, у последње две деценије у Србији се (у време распада земље, међународне економске блокаде, чудовишне хиперинфлације, НАТО агресије, петоктобарског преврата, плачкашке приватизације, недомаћинског газдовања јавним предузећима као партијским феудима, огромне корупције нарочито преко јавних набавки и јавних радова...) друштво раслојило на нагло обогаћену мањину и нагло осиромашену већину. Појавили су се људи са огромном стеченом имовином и тешко би могли доказати да је сва та њихова имовина (фабрике, тржни центри, латифундије, акције у банкама

које су у већинском иностраном власништву, виле, јахте ...) заслужено стечена. Ми то сада знамо, много боље него што ће то знати наши потомци кроз 60-70 година (колико је прошло од одузимања имовине нашим прецима, а која је сада предмет реституције).

(јун 2011)

РЕЈТИНГ АГЕНЦИЈЕ И СУКОБ ИНТЕРЕСА

После распада СССР-а колумниста једних од водећих америчких новина (*The New York Times*) написао је да у свету постоје још само две суперсиле – САД и рејтинг агенције за процену кредитних ризика, да би недавно нови колумниста (нобеловац *П. Кругман*) у истим новинама констатовао да рејтинг агенције више немају било какав кредибилитет.

И заиста, све до избијања актуелне светске економске кризе ове агенције су биле страх и трепет свих актера на светском финансијском тржишту, јер се у њихове оцене беспоговорно веровало, а те оцене су за учеснике финансијских тржишта, једноставно речено, значиле живот или смрт (велике профите или банкрот). Међутим, сада су и саме агенције оцењене недовољном оценом, а њихове процене све мање утичу на пословна одлучивања актера на финансијским тржиштима. Тако су рејтинг агенције, за релативно кратко време, прошле пут од изузетно моћних, професионално високостручних и уважаваних институција до институција које се оптужују за монополски положај, непрофесионализам и висок степен коруптираности.

Данас око 95% овог тржишта отпада на само три приватне рејтинг агенције из САД – *Standard & Poor's*, *Moody's* и *Fitch*. Америчка служба за надзор берзи (SEC) је у званичном извештају указала на озбиљне недостатке у раду агенција за рејтинг, а у Европи постоји масовно незадовољство радом ових америчких агенција. Тако се могу чути и оцене да оне служе за стварање јавне перцепције о хартијама о вредности и њеним емитентима које нису засноване на стварним економским показатељима него су у служби интереса англосаксонског капитала. Европска комисија (извршно тело ЕУ) најавила је могућности забране рада овим агенцијама, а многи европски званичници истичу потребу за оснивањем независне европске рејтинг агенције која, за разлику од америчких, не би била у приватним рукама.

Шта се то десило са рејтинг агенцијама? Подсетимо се да ове агенције процењују кредитну способност емитента (компанија и држава) и сигурност (односно ризичност) улагања у њихове хартије од вредности (активе), те им додељују одређени ранг (има их двадесетак и исказују се словима – од најбољег ААА до најлошијег Ц и Д). Ранг утиче на висину каматне стопе, те вредност и принос (доходовност) хартије од вредности. На тај начин агенције помажу улагачима (инвеститорима) при одлучивању о куповини хартија од вредности. Оне хартије које од агенције добију најбољу оцену исплати се куповати, а оне које имају лошу оцену инвеститори неће куповати, осим ако им емитенти не понуде посебно повољне услове (више каматне стопе). Тако пише у теорији, а тако је донедавно било и у пракси. Сада је то озбиљно доведено у питање.

Све три раније наведене рејтинг агенције основане су крајем XIX и почетком XX века и њихови су клијенти били инвеститори који су им плаћали за оцене њихових потенцијалних инвестиција – улагања у хартије од вредности. Што су оцене биле тачније инвеститори су били задовољнији (инвестирали су у хартије од вредности које нису ризичне и које су доносиле добар принос) и били спремни да за то добро плаћају оним рејтинг агенцијама које свој посао најбоље раде. Да би привукла што већи број клијената (и остварила веће приходе) свака агенција је настојала да њене оцене буду што веродостојније.

Међутим, 70-их и 80-их година прошлог столећа (случајно или не у време почетка доминације неолиберализма) долази до озбиљних промена у пословању рејтинг агенција и за оцене које дају они више не добијају накнаду од инвеститора, него од емитената хартија од вредности, пошто у САД Комисија за хартије од вредности обавезује све емитенте да морају имати оцену рејтинг агенције за хартије од вредности које износе на финансијско тржиште. То је створило услове за масовну злоупотребу. Емитенти су сада добили могућност да се са рејтинг агенцијама договоре о добијању што боље оцене својих актива и за то су били спремни да више плате, јер ће са бољом оценом моћи да пласирају хартије од вредности под повољнијим условима (нижим каматним стопама). Могли су да бирају рејтинг агенцију која им у томе највише излази у сусрет. С друге стране, рејтинг агенције су све заинтересованије да испуњавају жеље својим клијентима (јер за то бивају добро плаћене) и тако оцена које дају све мање имају везе са реалним стањем, па су навећи рејтинг (AAA)

додељивале и огромној маси финансијских деривата емитованих на бази високоризичних стамбених кредита.¹⁴² Управо је криза на тржишту некретнина и била катализатор актуелне глобалне кризе.

Легализован је систем у коме постоји сукоб интереса јер рејтинг агенције плаћају емитенти чије хартије од вредности се оцењују и рангирају. Рејтинг агенције су отишле и корак даље, па су емитентима (за допунско плаћање услуга) понудиле такозвано *консултовање* или *моделирање*. Емитент се сада може обратити рејтинг агенцији да му моделира активу (хартију од вредности коју ће издати), а која ће касније да добије најбољу оцену од исте те агенције. Рејтинг агенције сада од клијента добро наплаћују прво *моделирање*, а потом још и оцењивање и рангирање хартије од вредности коју су *моделирале*.

Очигледно да је неопходно темељно реформисање пословања рејтинг агенција, које би требало: да омогући да агенције наплаћују услуге за своје оцене од инвеститора, а не емитената; да агенцијама забрани бављење консултанским услугама; да постојеће рејтинг агенције лиши ексклузивног статуса које имају у многим званичним документима (као што су инструкције Комисије за хартије од вредности и берзе, Базелски

¹⁴² Због тога рејтинг агенције нису сносиле никакве последице. Неки од инвеститора покушали су судским путем да добију надокнаду штете од рејтинг агенција због *невероватно погрешног и неосновано високог* рејтинга. Тако је 2009. године велики државни пензионери фонд САД *Calpers* поднео тужбу јер је 2006. године инвестирао 1,3 милијарде долара у хипотекарне хартије од вредности, које су од све три рејтинг агенције има највиши ранг (AAA), и на тој инвестицији изгубио више од милијарде долара. *Calpers* је судски спор изгубио.

договор и слично); да се разбије постојећи монопол и обезбеде услови за конкуренцију кроз ублажавање услова за регистрацију нових рејтинг агенција, итд.

То може да донекле поврати пољуљано поверење у рејтинг агенције, али оне више никада неће бити тако моћне као некад и нико више неће имати основа да каже како су оне једна од две преостале светске суперсиле. После актуелне светске кризе, која је избила у Америци и затим се проширила на цео свет, то ће се тешко моћи да каже и за САД.

P.S.

Пишући о проблему сукоба интереса код рејтинг агенција за процену кредитних ризика (сличан проблем постоји и код ревизорских и консултанских кућа) трудио сам се да економску проблематику објасним на начин да она буде јасна и онима који немају економско образовање. Уколико нисам био довољно јасан, направити једну паралелу и читаоце подсетити на сличан пут који су прошле наше високошколске установе за последњих неколико деценија – од времена када су постојале само државне (које су, првенствено, биле образовне установе), до данашњих дана када поред државних све више има приватних високошколских установа (које се све више претварају у профитне центре).

Раније је друштво (држава) финансирало високошколске установе и било заинтересовано да добије квалитетне стручњаке са универзитетским дипломама. Професори (чије плате нису зависиле од броја студената и пролазности на испитима) су од студента захтевали да овладају потребним знањима како би положили испит и на крају стекли високошколску диплому. Због

тога тадашње дипломе нису биле довођене у сумњу пошто се знало да иза њих стоји задовољавајући степен обучености. Тада су млади људи по успешном окончању студија били носиоци диплома и знања, а сада велики број њих су само носиоци диплома.

Данас имамо много више приватних него државних високошколских установа. Приватне установе у целини, а државне добрим делом, финансирају се од школарине коју плаћају студенти. Велики број студената је заинтересован да без неких посебних напора положи испите и добије диплому, а стицање знања је у другом плану, па високошколске институције у циљу привлачења што већег броја студената (што обезбеђује и веће приходе) иду на снижавање критеријума оцењивања на испитима и обарање квалитета студирања. Као и код рејтинг агенција и овде се, код неких високошколских установа, иде и корак даље, па се студентима (на различите начине) омогућава да лакше полажу испите – плаћене додатне консултације (код самог професора или његових сродника или пријатеља), могућност кориштења књиге на испитима која се претходно мора обавезно купити и слично.

На крају, поновићу оно што сам у неким ранијим радовима већ написао одмах по избијању глобалне економске кризе. Актуелна светска криза је много озбиљнија него што се то на први поглед чини и она није само економска него и дубока криза морала и духовности, па се и излаз из ње не налази само (можда чак и не превасходно) у области економије.

(март 2012)

БЛИСТАВА КАРИЈЕРА БОЖИДАРА ЂЕЛИЋА

*Видиш, мислим добро о теби,
и желим да се понекад пробудиш усред ноћи,
и да дуго сједиш прекритених ногу на постељи,
мучећи се кајањем и стидом. ...*

*Али, нека ти је Богом просто,
ниси ти бирао своју ситну душу,
дали су ти је, не питајући, дошао си на ред кад
других, бољих, није више било.
Алахеманет, човјече као и сви остали, који чине зло
али га не смишљају.*

*Од оних других, који зло смишљају и обређују,
нека Бог сачува и тебе и мене.
Меша Селимовић, Тврђава*

Недавно сам се (у тексту: *Нова радна дестинација Божидара Ђелића*) кратко осврнуо на извештавање Танјуг да је Европска банка за обнову и развој изабрала Божидара Ђелића за члана саветодавне групе „Од транзиције ка транзицији“ која пружа помоћ новим арапским владама у економским реформама. Танјуг је тада такође известио да је Божидар Ђелић у писа-

ној изјави достављеној медијима навео да се нада да ће његово искуство, стечено претходних година, не само у Србији, већ и у Пољској и Русији, допринети бољем раду саветодавне групе.

Пре неколико дана (20.05.2012) британски *Гардијан* (након *Њујорк тајмса* најчитаније онлајн издање неких новина у свету) је објавио текст: *Неолиберална катастрофа у Источној Европи представља упозорење за арапско пролеће*¹⁴³ из кога нам постаје јасан задатак чланова саветодавне групе „Од транзиције ка транзицији“ која пружа помоћ новим арапским владама у економским реформама, али и квалификованост Божидара Ђелића управо за такав задатак, те оправданост његове наде да ће искуство, стечено претходних година, не само у Србији, већ и у Пољској и Русији, допринети бољем раду саветодавне групе. Уместо мојих коментара мислим да је много боље да текст из *Гардијан-а* пренесем у целости.

* * *

Питам се да ли је Дејвид Камерон икада боравао у Источној Европи 90-их година. Судећи по његовим недавним тврдњама о *арапском пролећу* и међународној помоћи, британски премијер изгледа да верује да су „отворена“ и „слободна“ привреда, тј. привреда у приватном власништву, кључ како за економски развој тако и за успешну транзицију из једнопартијске владавине.

¹⁴³

<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/may/20/eastern-europe-neoliberal-disaster-arab-spring>

Сведочанства некадашњих комунистичких земаља показују колико је такво неолиберално гледиште погрешно. У скорашњем истраживању под називом *Масовна приватизација, државни капацитет и економски развој у посткомунистичким земаљама*, објављеном у *Америчком социолошком прегледу*, социолози са универзитета у Кембриџу и Харварду тврде да су установили директну везу између програма масовне приватизације коју је спровела око половина земаља у региону – а на које су их са одушевљењем подстицали западни економисти и финансијске институције са Запада – и економског неуспеха и корупције која је уследила. Што су темељније те државе следиле савете са Запада, и што су више приватизовале, то су ствари попримале гори ток.

Ова студија је веома опречна у односу на доминантну неолибералну реторику, која настоји да створи слику да бивше комунистичке земље цветају, по окончању једнопартијске владавине, откада су распродале своје индустрије и либерализовале своје привреде. Њени налази, пак, неће представљати изненађење за становнике тих држава, који су претрпели велико осиромашење паралелно са отварањем њихових привреда.

Дошло је до суноврата привредне активности у целом региону. Просечан пад БДП-а био је готово 30% почетком 90-их година. Источна Европа је пала у далеко дубљу кризу од Велике Депресије које су имале САД и Велика Британија 60 година раније, а за коју ни холивудска филмска индустрија ни западни писци све до сада нису показали много интересовања. Милиони радника су због приватизације државних предузећа

остали без посла. Цене основних потрештина вртоглаво су порасле после либерализације контроле цена и преузимања комуналних услуга од стране приватног сектора. Држава је изгубила знатан приход од јавних предузећа и уследио је државни стечај. *Заступамо гледиште да је избор постсоцијалистичке земље да брзо приватизује државна предузећа непосредно умањио финансијски капацитет исте, услед високе буџетске зависности од прихода од предузећа у државном власништву*, тврде аутори извештаја са универзитета у Кембриџу и Харварду.

Након огромног пустошења Источне Европе 90-их година, западна неолиберална елита сада је бацила око на арапски свет. *Западне развојне банке сада су стале у ред за поновни улазак у Египат или у случају Европске банке за обнову и развој, за улазак у Египат и друге северноафричке земље, што представља врло амбициозно проширење њеног основног мандата који је примарно био фокусиран на државе Централне и Источне Европе све од њеног оснивања 1991. године*, извештава *Bankwatch*, који прати рад европских организација за одобравање зајмова.

Иако признаје да је приватизација у прошлости можда била пребрзо исфорсирана, *Европска банка за обнову и развој* још увек прича исту причу о „слободном тржишту“ од пре 20 година. *Најнеодложнији економски проблем за многе од земаља „арапског пролећа“ и целог региона јесте немогућност развоја приватног сектора који би био независан, конкурентан и интегрисан са глобалним тржиштима*, изјавио је председник *Европске банке за обнову и развој*, Томас Мироу.

Држава представља доминантну снагу у привреди, жали се Мироу, додајући: Уложићемо велики труд да то отклонимо, као што смо учинили и у некадашњем комунистичком свету. Прошлог месеца је председник Европске банке за обнову и развој посетио Тунис, земљу која је покренула „арапско пролеће“ и изјавио: Свесни смо потреба земаља у транзицији и можемо да понудимо Тунису нашу стручну помоћ и знање и искуство. Све што могу да кажем је: Тунисе, буди на опрезу.

Неолиберлано уверење – које пласира *Европска банка за обнову и развој* и Дејвид Камерон – да смањење обима државног власништва у привреди представља кључни део демократске реформе и да „слободна тржишта“ и „слободна друштва“ иду заједно, јесте погрешно, баш као и становиште да „структурно прилагођавање“ потпомаже привредни развој. Чиле је, уз одобравање Милтона Фридмана и Чикашке школе, под Аугустом Пиночеом, своју привреду видео као *либерализовану*, а ипак су политичке слободе тамо биле озбиљно угрожене.

Насупрот томе, Норвешка, коју је Светска трговинска организација критиковала 2004. године због високог учешћа државног власништва у економији, представља демократију за узор, и притом представља државу са једним од највиших животних стандарда на свету. Уместо да унапређује демократију и смањује корупцију, приватизација чини управо супротно. Она омогућава малој групи људи да стекне енормно богатство и моћ – само се присетите појаве олигарха у Русији 90-их година – док је већина становништва постајала све сиромашнија. Са *либерализацијом* привреде, политичка

моћ, у стварности, прелази из гласачких кутија у новчанике. Да ли било ко заиста верује да се у Британији у текућој неолибералној ери, главне политичке партије повинују јавном мњењу више него у периоду од 1945-79, када је велики део привреде био у јавном власништву?

Добра је вест, разуме се, да Бурма и неколико арапских земаља одступају од система у коме једна партија има монопол на моћ. Али не дајмо да нас та вест превари, па да помислимо да је кретање у правцу *отворене привреде* део процеса демократизације, или да ће приватизација великих размера донети ишта другог до недаћа за обичан народ.

(мај 2012)

НОВИ ГУВЕРНЕР – СТАРА ПОЛИТИКА

*Добро је да свет не схвата
наш банкарски и монетарни систем,
јер ако би га схватио дошло би до револуције
пре сутрашњег јутра.*

Хенри Форд

Кандидат за новог гувернера Дејан Шошкић¹⁴⁴ саопштио је да неће бити никаквих промена у вођењу досадашње политике Народне банке Србије (НБС) уколико он буде изабран на ову значајну функцију. С једне стране, то може да буде разумљиво ако се има у виду да он на нову функцију долази са места председника Савета НБС-а, те је суодговоран за досадашње резултате ове изузетно значајне институције. С друге стране, ако будући гувернер заиста мисли да настави са политиком коју су водили његови претходници, то значи и да се ми, као грађани ове земље, не можемо надати никаквом бољитку.

¹⁴⁴ Дејан Шошкић био је гувернера НБС у периоду од 28.07.2010. до 06.08.2012. године.

Досадашњи гувернери, владини функционери и медијски најекспониранији академски економисти истицали су као велико достигнуће НБС-а то што је обезбеђен стабилан (читај: прецењен) курс динара и „здрав” (читај: скоро у целости у власништву иностраног капитала) банкарски систем. Осим њима, сада је скоро свима јасно да управо ти „успеси“ НБС-а имају далекосежне негативне последице на српску привреду и њене грађане.

У овом тексту желим да укажем на један други проблем који је, још увек, велика табу тема. Реч је на име о (не)рационалности политике девизних резерви НБС-а, политике која је обавијена велом тајанственог церемонијала, где (под мантром независности НБС-а) одлуке о милијардама долара доноси практично само један човек – гувернер НБС.

Гувернер у оставци Радован Јелашић обавестио нас је ових дана да су девизне резерве НБС-а достигле рекордно висок ниво. Као што је познато, девизне резерве се не држе у трезору НБС-а, него се пласирају у државне обвезнице других, по правилу, богатих држава (којима се покривају дефицити њихових државних буџета) или се полажу у виду депозита у првокласне банке најразвијенијих земаља. Једна од неолибералних мантри – тих магичних формула – каже да се девизне резерве економски мање развијених земаља (каква је Србија) могу користити само за пласман у најбогије државе, зато што се тамо налазе најмоћније и најпрофесионалније банке и најсигурније државне обвезнице.

У исто време спољни дуг Србије стално расте и, такође, је достигао рекордно висок ниво, а кредити се узимају од других држава, међународних финансијских

институција и великих западних банака, уз релативно високе каматне стопе. Србија плаћа и високе камате на трезорске записе које емитује да би прикупила средства за покриће дефицита државног буџета.

Званични подаци о томе где и под којим условима се пласирају девизне резерве НБС-а нису доступни широј јавности, али се зна да су каматне стопе на ова средства симболичне, тако да наша земља не може да рачуна на неки значајнији принос од тих пласмана. У сваком случају он је вишеструко мањи од приноса које остварују земље или финансијске институције код којих се Србија задужује покривајући дефицит државног буџета. Према незваничним информацијама Србија пласира девизне резерве по каматној стопи од 0,2 до 1%, а у исто време задужује се по каматним стопама које су од 6 до 7%.

Акумулирање великих износа девизних резерви и њихово пласирање у државне обвезнице или депозите банака богатих земаља, те у исто време задуживање код истих оних где су пласиране девизне резерве – погубно је за привреду, и друштво у целини, економски слабо развијених земаља. То је нарочито погубно за државе које воде политику прецењеног курса домаћег новца, као што је то случај са Србијом.

Овде се поставља једно доста једноставно и здраворазумско питање: где је економска логика да ми финансирамо, уз симболичну каматну стопу, буџетске дефиците богатих земаља (купујући њихове државне обвезнице), а да нам истовремено те исте земље (директно или преко финансијских институција) одобравају кредите, уз високе каматне стопе, којима финансирамо дефицит српског буџета. Односно, где је економ-

ска логика да девизне резерве пласирамо у депозите западних банака уз симболичну камату, а оне тим истим новцем купују трезорске записе нашег Министарства финансија (или записе НБС-а) који носе високу (по правилу) двоцифрену каматну стопу, или одобравају кредите грађанима Србије уз лихварске каматне стопе и тако остварују огромне профите користећи наша сопствена финансијска средства.

Из свега до сада реченог тешко је наћи било какву економску рационалност и елементарну здраву логику у томе да се Србија (која је већ презадужена) све више и под све неповољнијим условима задужује у иностранству, те истовремено све више повећава своје девизне резерве пласирајући их у државне обвезнице и банке богатих земаља уз симболичну накнаду. Девизне резерве су неефикасан начин инвестирања вишка капитала, тачније изузетно неефикасан за земљу и грађане који њима располажу, али и изузетно уносан посао финансијских посредника из богатих земаља.

Покушај конструктивне критике овако нерационалне политике девизних резерви изазива бурне реакције и стандардни одговор великог броја економиста – неолиберала. Ипак, рећи ћу да би на њихову мантру – држава треба да буде у стању спољне задужености и да истовремено повећава девизне резерве – разуман одговор требало да буде смањење велике спољне задужености земље и истовремено смањење девизних резерви.

Поред свега до сада наведеног, све веће инозадуживање и прилив девиза у исто време изазива и аутономну примарну емисију (девизе се конвертују у динаре), те повећава количину новца (динара) у оптицају која нема реално покриће у домаћем економском систе-

му. Опасност од могуће инфлације се отклања вођењем политике прецењеног курса динара који подстиче увоз што води повећаној куповини стране робе и све већим дефицитима трговинског биланса. Оваква монетарна политика нема никакав позитиван ефекат на раст привредне активности и запослености у Србији (али подстиче производњу и запошљавање у земљама из којих увозимо производе). Напротив, она подстиче рецесионе процесе у српској привреди и повећава незапосленост. Затим се за покриће трговинског дефицита троше девизне резерве али се и повлаче динари из оптицаја (за плаћање иностранству девизе се купују динарима). После свега, Србији остаје све већа задуженост према иностранству и уништена домаћа привреда са армијом незапослених грађана.

На овај начин Србија се одриче монетарног суверенитета, пошто монетарна политика није у нашим, него у рукама страних кредитора, тачније ММФ-а који је њихов експонент. ММФ је ту да не дозволи НБС одбацивање дужничке *лудачке кошуље* и преузимање у своје руке фактичко вођење монетарне политике којом би новац био креиран без раста спољног дуга земље и енормног задуживања привреде код банака.

Из историје су позната позитивна искуства разних варијанти некредитне емисије новца која је, са своје стране, креирала и значајно подстакла привредни раст и ново запошљавање без додатног инозадуживања државе и привреде код банака. Споменимо само пример Немачке почетком 30-их година прошлог века када је држава, под канцеларем Шлајхером, кредитирала велике инвестиционе пројекте издавањем сопствених меница којима су исплаћивани домаћи извођачи радова и

добављачи. Не улазећи у техничке детаље, рецимо да се ове менице на крају редисконтују од стране централне банке и на тај начин врши примарна емисија новца. Пошто су менице покривене изведеним радовима, новац се аутоматски усмерава у инвестиције и стварање нових материјалних вредности, те не постоји опасност од инфлаторних потреса.

Уместо тога, ми скоро све веће инвестиционе радове финансирамо средствима страних кредитора, који нам одобравају кредите и диктирају такве услове да, за дивно чудо, посао добијају само стране компаније по знатно *надуваним* ценама. Услови за добијање посла су постављени тако да их домаћи извођачи радова не испуњавају, али их касније стране компаније ангажују као подизвођаче по *мизерним* ценама и на тај начин домаће фирме, пре или касније, одводе у стечај. Тако је за мост преко *Аде Циганлије* Европска банка за обнову и развој Србији одобрила кредит под условом да извођач радова практично не може да буде српско предузеће (извођач је морао да има годишњи обрт од 200 милиона евра у последњих пет година, те да је у последњих десет година изградио најмањи три слична моста). Чак и за реконструкцију постојећег моста код *Бешке* посао није добила српска *Мостоградња* (која је тај мост својевремено изградила и сада за њену реконструкцију понудила и најнижу цену) него аустријска *Алпина*, која ће касније ангажовати *Мостоградњу* као подизвођача.

P.S.

*Политика курса динара
и девизних резерви НБС*

Сви гувернери после петооктобарског преврата у Србији истичу као велико достигнуће што су успели да одрже релативно стабилан (читај: прецењен) курс динара. Невероватно али истинито, доказивали су да може постојати јак новац у држави у којој је привредна активност замрла, а незапосленост достигла огромне разmere. Претходни гувернер Млађан Динкић се тиме, не само поносио, него и јавно истицао да за то очекује Нобелову награду из економије.

Политика прецењеног курса динара поскупљује домаћу робу на иностраном тржишту и дестимулише извоз, а подстиче увоз и доводи до енормног раста спољнотрговинског дефицита и „гушења“ домаће производње. Претпоставимо да је српско предузеће почетком 2001. године свој производ извозило у Немачку за једну немачку марку – ДЕМ (тада је званични курс био 30 динара за једну ДЕМ), а да су укупни трошкови по јединици производа износили 25 динара. Предузеће тада одлично послује.

После годину дана трошкови по јединици производа нашег предузећа (претпоставимо да је раст трошкова на нивоу просечног раста цена од 40% – колика је била инфлација у 2001. години) порасли су на 35 динара, а за добијену једну ДЕМ коју остварује извозом крајем 2001. године добија се само 30,5 динара (званични курс је крајем 2001. године износио 30,5 динара за ДЕМ). Предузеће сада, због прецењеног курса динара, престаје са радом – нема извоза, а исти производ ћемо сада увозити и за домаће тржиште.

Због тога, спољнотрговински дефицит – који је у Србији до 2000. године био мањи од две милијарде долара годишње – непосредно пред актуелну светску

економску кризу износи милијарду долара сваког месеца, а индустријска производња је за 5,37% мања него у 1998. години – у години када је српска привреда већ 6 година пословала у условима међународних економских санкција.

Погледајмо сада ефекте политике девизних резерви НБС-а у условима прецењеног курса динара. У периоду од 2001. до 2009. године просечна годишња стопа инфлација износила је 14,6%, а у истом периоду курс долара је незнатно коригован – у просеку за око 0,6% годишње (са 63,1659 на 66,7285 динара за долар). Због релативно високе инфлације (и слабог кредитног рејтинга земље) државни записи Републике Србије, као и записи НБС-а, емитовани су са релативно високим каматним стопама, које су биле веће од стопе инфлације. Та разлика је била сигурно већа од стопе приноса које је Србија добијала на девизне резерве које је пласирала у обвезнице најбогатијих држава или положила у виду депозита у првокласне банке најразвијенијих земаља, али претпоставимо (оптимистички) да она износи тачно толико, те направимо једну просту рачуницу.

Претпоставимо да Србија једну милијарду долара девизних резерви (подсећам да су оне крајем 2009. године износиле 15,24 милијарде долара) пласира у западну банку, а ова иста та средства одмах врати у Србију, конвертује у динаре и купи годишње државне записе. После годину дана западна банка добијене динаре поново конвертује у доларе и добије 1,14 милијарди долара, те оствари изузетно висок профит од 14%, ангажујући само наша (а не сопствена) средства. Толики је профит само због прецењеног курса динара, а у стварности он је већи и за разлику у каматним стопама

коју плаћамо на узете кредите и које добијамо на пласман девизних резерви у иностранство.

На тај начин западне банке – српским средствима у Србији и на грађанима Србије – остварују годишњи профит од око 20%, а ми све више повећавамо девизне резерве задужујући се у иностранству и распродајући своје *породично сребро*.

(јул 2010)

У ОЧЕКИВАЊУ НОВОГ ГУВЕРНЕРА

Док је у Скупштини Републике Србије трајала расправа о изменама Закона о Народној банци, гувернер Дејан Шошкић је (02.08.2012) поднео неопозиву оставку, па ускоро треба очекивати избор петог (по реду) гувернера Народне банке после 2000. године. Могло би се рећи да су гувернери Народне банке долазили и одлазили из разлога који имају мало чега заједничког са изузетно високим стручним квалитетима које ова функција захтева и сваки од досадашњих гувернера је био смењен или је *добровољно* подносио оставку пре рока на који је био изабран.

Подсетимо се да је Млађан Динкић одмах после *српске октобарске револуције* (2000) преузео Народну банку (многи тврде – па и први министар унутрашњих послова нове „демократске“ власти – уз помоћ *других цев*) и сам себе поставио за гувернера, а што ће после и *озваничити* нове власти. После неколико година, М. Динкић је био смењен и на његово место је доведена Кори Удовички. У Скупштини је за њен избор био од-

лучујући непостојећи глас који је стигао са летовања из Бодрума. То ће касније признати и Борис Тадић. Тадашњи лидер Г 17 плус Мирољуб Лабус је преко медија поручио К. Удовички да ће *летети као кофер* кад се они врате на власт. То се убрзо и десило. За гувернера је постављен кадар Г 17 плус – Радован Јелашић, који ће касније, по тврдњама М. Динкића, бити натеран од стране Бориса Тадића да поднесе оставку. На место гувернера постављен је Д. Шошкић.

Смену гувернера сада прате бројне полемике које су углавном пристрасне и у великој мери исполитизоване. Индиректна полемика коју су имали први гувернер централне банке после *српске октобарске револуције* М. Динкића и актуелни гувернер Д. Шошкић) далеко превазилази питање смене гувернера, па мислим да би било интересантно да се на то осврнемо.

Данас када је српска привреда доведена до колапса, држава на корак од банкротства, а већина њених грађана на ивицу сиромаштва најгласнији су, управо они који су за то у великој мери „*заслужни*“ и који су протеклих година дали свој пуни допринос у стварању и одржавању система који нас је довео до стања у коме се налазимо. Штавише, исти ти људи се годинама грчевито боре (и у томе, нажалост, успевају) да и даље остану на власти. Сада нас убеђују да ће, овога пута, бити много успешнији и да су управо они ти који ће нас извести из кризе. У исто време они који бивају смењивани тек тада нам указују на погрешну економску политику која се више од деценија спроводи у Србији, а преглуткују да су они о томе свих ових година не само ћутали него су је доследно спроводили и на тај начин *корак по корак* градили своју личну професионалну каријеру!

На овом месту нећемо писати о „заслугама“ М. Динкића за стање у којој се налази наша привреда, који је после гувернерског положаја ових дана по четврти пут у министарској фотелји (сада као министар финансија и привреде), где је како сам рече добио *апсолутно одрешене руке да би систем довео у ред*,¹⁴⁵ него ћемо указати на његову изјаву медијима (23.07.2012)¹⁴⁶ везану за рад гувернера и потребу да поднесе оставку. Према његовом мишљењу *гувернер Дејан Шошкић није добро радио свој посао, те да би сам дао оставку да је на његовом месту*. М. Динкић је још рекао *да сви који говоре о евентуалној политизацији процеса избора гувернера треба да се запитају зашто је бивши гувернер Радован Јелашић својевремено од стране Бориса Тадића натеран да оде из НБС, иако је био џентлмен и рекао да је добровољно дао оставку. Нека Шошкић буде макар приближно џентлмен, као што је био Јелашић*.

Упитан, од стране новинара, да ли би функционерка Српске напредне странке Јоргованка Табаковић била добар гувернер, М. Динкић је рекао да је за ту функцију *добар свако ко је способан да направи добар тим*. Међутим, како се може видети, на званичном сајту НБС¹⁴⁷ из биографије гувернера Д. Шошкића он је био специјални саветник у Народној банци управо у време када је тадашњи гувернер М. Динкића *имао одрешене руке* и могао да направи добар тим.

¹⁴⁵ <http://www.slobodanjovanovic.org/2012/07/16/jovan-b-dusanic-odresene-ruke-mladana-dinkica/>

¹⁴⁶ <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/241586/Dinkic-Soskic-nije-dobro-radio-svoj-posao>

¹⁴⁷ http://www.nbs.rs/internet/cirilica/10/10_3.html

Два дана после наведених изјава М. Динкића у листу *Политика* гувернер Д. Шошкић је објавио ауторски тексту коме апострофира три кључне грешке економске политике у Србији после 2000. године.¹⁴⁸ Прве две директно *падају на душу* М. Динкића, а то су: апрецијација, односно прецењени курс динара од 2000. године (*смањена је конкурентност домаће привреде јер су производи направљени у Србији постали скупи и на домаћем и на иностраним тржиштима, односно једноставније је било увести јефтино и већ произведено него производити у земљи и запослити грађане Србије*) и евроизација која је легализована Законом о девизном пословању донетом 2002. године (*уведена је могућности плаћања и у девизама и у динарима са валутном клаузулом на територији наше земље*). За приватизацију, трећу велику грешку економске политике, одговорност *пада на душу* М. Динкића у делу препуштања банкарског сектора у руке иностраног капитала.

Све што је у ауторском тексту написао Д. Шошкић је тачно и сигурно је да су највеће грешке економске политике учињене управо у областима из домена одговорности Народне банке. Проблем је у томе што је и он, од краја 2000. године па све до сада, био део тима који је спроводио погрешну економску политику, која у континуитету траје више од једне деценије. Као што можемо видети из његове биографије, на званичном сајту НБС, он је у време када су кључне грешке економске политике управо и начињене био специјални саветник у Народној банци, а после када се та погрешна

¹⁴⁸ <http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Zasto-smo-tu-gde-jesmo.lt.html>

економска политика и даље доследно спроводила био је од 2003. године члан Савета НБС, те нешто касније и председник Савета НБС и са тога места (јул 2010) бива постављен за гувернера НБС.

Када је званично кандидован за гувернера НБС он је изјавио¹⁴⁹ *да, уколико буде изабран за гувернера, не треба очекивати никакве промене у вођењу монетарне политике. Тада сам написао да та његова изјава може да буде разумљива ако се има у виду да он на нову функцију долази са места председника Савета НБС-а, те је суодговоран за досадашње резултате ове изузетно значајне институције. С друге стране, ако будући гувернер заиста мисли да настави са политиком коју су водили његови претходници, то значи и да се ми, као грађани ове земље, не можемо надати никаквом бољитку.*

Нажалост, тек када је било јасно да ће бити смењен, односно присиљен да поднесе оставку на место гувернера НБС он нам је искрено рекао о највећим грешкама економске политике од 2000. године. На *душу* НБС у целости иду две, а делимично и трећа кључна грешка економске политике. О томе је више од једне деценије не само ћутао, него био (више или мање значајан, а последњих година и најзначајнији) део тима који је погрешну политику бранио и спроводио. Тако је стрпљиво градио сопствену каријеру, постепено се пењући до самог врха у НБС као специјални саветник НБС, па члан Савета НБС, па председник Савета НБС, па гувернер НБС). Што је он више каријерно напре-

¹⁴⁹ <http://www.naslovi.net/2010-04-12/s-media/soskic-ocuvacu-nezavisnost-nbs/1653319>

довао то је српска привреда све више пропадала, а њени грађани сиромашили.

На крају, рецимо да на званичном сајту НБС пише да је Д. Шошкић био и члан Економског савета премијера Србије. Недавно,¹⁵⁰ његов колега Стојан Стаменковић¹⁵¹ написа да је и он члан *Економскг савета премијера М. Цветковића, али тај „савет” се сликао, састао се неколико пута и ништа конкретно није радио*. Циник би рекао да то само по себи не мора да буде лоше и да су у праву они који тврде да имамо у власти велики број оних од којих би друштво имало више користи да ништа конкретно до сада нису радили, него што су били веома ревносни на својим радним местима у спровођењу погрешне политике и тако српску привреду довели до колапса, државу на корак од банкрота, а велику већину грађана на ивицу сиромаштва.

(август 2012)

P.S.

¹⁵⁰ <http://www.politika.rs/rubrike/Sta-da-se-radi/Nas-Ekonomski-savet-nista-konkretno-nije-radio.sr.html>

¹⁵¹ Многима је познато да је С. Стаменковић изабран за члана Економског савета премијера Србије мада је математичар по образовању, али мало коме је познато да је у време гувернера Д. Шошкића за главног економисту Народне банке Србије постављен Бранко Урошевић који је физичар по образовању. У његовој биографији пише да је *дипломирао на смеру за теоријску физику (интересовао се за теме везане за природу настанка свемира и теорију елементарних честица) и докторирао физику, а последње године докторских студија почео је да се интересује за економију*. (Видети: <http://www.ekapija.com/website/sr/page/166457>)

У истом месецу (август 2012) у другом тексту (*Ако си паметан зашто ниси богат*)¹⁵² написао сам, између осталог, и следеће: Један од медијских најекспониранијих економских аналитичара у Србији је већ деценијама Стојан Стаменковић који је математичар по образовању. Још док је био саветник за економска кретања и политику у Савезној влади Милана Панића формира у Институту економских наука 1992. Године „*експертски тим*“ и покреће билтен МАП – *Месечне анализе и прогнозе* којим он руководи, а који 2004. Године преноси у Економски институт и остаје на челу билтена, сада под другим називом МАТ – *Макроекономске анализе и трендови*.

Мада је две деценије (од 1993) у пензији и већ три деценије (од 1982) саветује велики број југословенских и српских премијера – од Милке (Планинци) до Мирка (Цветковића) – он се и даље на бескрупулозан начин нуди и новим властима. У традиционалној рубрици *Шта да се ради?* Листа Политика (03.07.2012), С. Стаменковић пише: „*Изаз би могао бити ангажовање неког већ постојећег експертског тима који у континуитету истражује и са неспорним дијагнозама прати економски систем и макроекономска кретања и политику, те на основу тога предлаже могућа рационална конзистентна решења*“. Преведено на српски то значи да нова влада треба да ангажује његов тим (како сам „скромно“ написа – *експертски са неспорним дијагнозама прати економски систем и макроекономска кретања и политику, те на основу тога предлаже могућа*

¹⁵² <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/ako-si-pametnan-zasto-nisi-bogat.html>

рационална конзистентна решења), који нам уз помоћ математизираних модела (који мало чега заједничког имају са економијом) у континуитету од 20 година, (про)даје своје анализе, прогнозе и трендове. Добрим делом захваљујући и овом *експертском тиму* доведени смо у МАТ позицију – привреда у колапсу, држава пред банкротством, а велика већина грађана на ивици сиромаштва“.

Као што сам и предвидео у новој (напредњачкој) власти поново Стојан Стаменковић (1934) бива ангажован са својим већ *„постојећим експертским тима који у континуитету истражује и са неспорним дијагнозама прати економски систем и макроекономска кретања и политику, те на основу тога предлаже могућа рационална конзистентна решења“*. Математичари Стојан Стаменковић и Миладин Ковачевић постају (децембра 2012) чланови Савета гувернера НБС (сада им тече, други петогодишњи мандат) и даље редовно издају МАТ.

Недавно (мај 2017) је професор Економског факултета у Београду Милојко Арсић, у полемици која је уследила (у листу *Политика*) поводом тврдњи Стојана Стаменковића и Миладина Ковачевића на представљању најновијег броја МАТ-а, у своме тексту (*Експертско шминкање стварности*)¹⁵³ написао: „Анализа Ковачевића и Стаменковића не задовољава минималне професионалне стандарде. Представља типичан пример апологетске анализе, која има за циљ да се тешкоће и слабости у привреди припишу објективним околностима,

¹⁵³ <http://www.politika.rs/scc/clanak/380434/Ekspertsko-sminkanje-stvarnosti>

као што су ниске температуре, а да се при томе прикрије одговорност руководства ЕПС-а и Владе Србије.

Ковачевић и Стаменковић су и раније били склони да „научно” оправдавају ставове који су одговарали тада актуелним властима и интересним групама. Тако су након 2002. године „доказивали” да курс динара не утиче на увоз и извоз привреде Србије. Политика прецењивање динара која је своје „научно оправдање” добила у радовима Ковачевића и Стаменковића представља једну од најпогубнијих грешака у економској политици током последњих петнаестак година, којом је директно поткопавана иначе ниска конкурентност привреде Србије“.

Ове оцене Милојка Арсића имају посебну тежину када знамо да су у претходној (демократској) власти Стојан Стаменковић Милојко Арсић били сарадници – не само као чланови Економског савета премијера М. Цветковића (за кога колега Стаменковић рече да се *тај „савет” само сликао, састао се неколико пута и ништа конкретно није радио*), него и као сарадници експертског тима МАТ-а – те он као „инсајдер“ (из прве руке) одлично зна професионални ниво „експертског тима“ Стојана Стаменковића.

Међутим, било би добро да нам Милојко Арсић објасни када је постао свестан да политика прецењеног курса динара *„представља једну од најпогубнијих грешака у економској политици током последњих петнаестак година, којом је директно поткопавана иначе ниска конкурентност привреде Србије“*. Било би то занимљиво да чујемо од Милојка Арсића који је (како то пише на званичном сајту Економског факултета)¹⁵⁴ у

¹⁵⁴ <http://www.ekof.bg.ac.rs/arsic-dr-milojko/>

периоду 2001-2002. године и 2007-2008. године био ангажован као специјални саветник министра финансија, а током 2003-2004. године био је на функцији вице-гувернера НБС задужен за монетарну политику и истраживање.

НЕОЛИБЕРАЛНИ ФАНАТИЗАМ

У *Културном додатку* листа *Политика* неколико последњих субота води се веома интересантна полемика међу нашим истакнутим филозофима поводом текста господина Слободана Дивјака *Ничеова и Хајдеггера деца – идеолози антикапитализма*. У последњем броју *културног додатка* (04.08.2012) у наставку те полемике објављен је текст господина Милорада Беланчића *Да ли је капитализам света крава?*

У тексту аутор, између осталог, поставља питање да ли из чињенице да неко критикује капитализам следи да је неко левичар и даље наставља: *И шта затим? Да ли ми треба да будемо застрашени његовим 'антикапитализмом', као што смо некад били застрашени 'антикомунизмом'? Да ли је капитализам света крава у коју не сме да се дира? Мислим да је за сваког мислиоца у нашем добу пожељно да носи у себи бар 'зрнце' левичарства, и идеју солидарности, како не би запао у десничарски фанатизам. А данас се тај фанатизам не зове нацизам, будући да је он разоружан, него неолиберализам.*

Колико је мени познато у Србији се о неолиберализму последњих година најжустрије расправе воде међу економистима. Академија економских наука је на Економском факултету у Београду организовала и два округла стола (17. јуна 2011, и 16. марта 2012) посвећена неолиберализму. На оба округла стола вођене су веома интересантне и на моменте врло оштре дискусије, које су углавном била усредсређене на уско стручну економску проблематику, али је она повремено излазила из тих оквира. На другом округлом столу једну од таквих полемика имао сам са колегом Бошком Мијатовићем. Она одлично илуструје неолиберални фанатизам о коме пише господин М. Беланчић.

Колега Бошко Мијатовић у прилогу за други округли сто, посвећен неолиберализму, као одговор на мој ранији текст *Неолиберализам и криза*,¹⁵⁵ написао је: *Да изнесем своје мишљење о теми скупа: неолиберализам не постоји. Ради се о појму, односно етикети, коју су смислили противници либерализма. Он се користи као дисквалификација коју противници либерализма упућују не само радикалним либералима, већ и свим осталима, наглашавајући да под удар оптужбе о неолиберализму не потпадају данас само либерали, већ комплетна доминантна струја политичког и економског мишљења у свету. Такав напад на све доминантне политичке струје јасно указује где је место већине критичара тзв. неолиберализма: на крајње левој страни политичког спектра, тамо где се до пре две деценије налазио комунистички покрет. И они јесу (нео)-*

¹⁵⁵ <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/neoliberalizam-i-kriza.html>

комунисти, који су после пада берлинског зида променили само длаку (реторику), али не и ћуд (циљеве).

У наставку колега Б. Мијатовић констатује да *другу струју чине радикални националисти, који у слободној спољној трговини и финансијској глобализацији налазе неоколонијализам, односно подјармљивање неразвијених од стране развијених земаља. Чини ми се да је, макар у Србији, најчешћа комбинација ових двеју струја и погледа, па се антикапиталистички став обично појављује заједно са антиимперијалистичком реториком. На пример, код Јована Б. Душанића.*

У дискусији за округлим столом рекао сам да напред изречене тврдње колеге Б. Мијатовића одлично илуструју оно о чему сам говорио на претходном – првом округлом столу посвећеном неолиберализму. Наиме, на тврдњу колеге Љубомира Маџара да смо дуго живели у социјализму где су постојале обавезујуће доктрине и учење, те смо били сатерани у *идеолошки тор* и да је то било *време само једне књиге* у којој су *проповедане комунистичке догме*, од којих се није могло одступати, одговорио сам да, иако је дошло до неких промена у овој области, оне нису суштинске.¹⁵⁶ Сада нас из комунистичког желе да сатерају у неолиберални тор и комунистичке су замењене неолибералним догмама, а правоверни *чувари истина* (и раније, као и сада) будно мотре да онемогуће оне који би се дрзнули да доведу у сумњу владајуће идеолошке догме, само што су раније то биле ригидне комунистичке идеолошке комисије, а сада је то неолиберални

¹⁵⁶ <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/neprolazna-vremena-samo-jedne-knjige.html>

економско-политички идеолошки апарат који функционише на много суптилнији и ефикаснији начин. Са онима који се не *придржавају* владајућих идеолошких догми комунисти су се немилосрдно обрачунавали (избацивањем с посла и затварањем), а неолиберали то раде много *нежнине*. Контролишући научни и медијски простор, будно мотре да ниједно *погрешно учење* не добије шири јавни публицитет.

Б. Мијатовић утврди да сам ја опасно застранио и да се налазим на *крајње левој страни политичког спектра, тамо где се до пре две деценије налазио комунистички покрет* и да припадам (нео)комунистима, који су после пада берлинског зида променили само *длаку (ретику)*, али не и *ћуд (циљеве)*. Интересантна је етикета коју добих од колеге Б. Мијатовића. Надам се да ће она остати, само на његовој вербалној тврдњи и да неће уследити озбиљније санкције које сам доживео после сличних етикета које сам добио од комуниста управо пре више од две деценије.

Наиме, средином 80-их година прошлог века, због деловања са *позиције грађанске деснице и српског национализма* (како су комунисти то тада оквалификовали), био сам ухапшен (званично сам осумњичен да сам извршио кривична дела из члана 133/1 и 157 КЗ СФРЈ – *вербални деликт, односно деликт мишљења*) и *стрпан* у затвор у ћелију са вишегодишњим робијашима осуђеним за тешка разбојништва, а после тога избачен и са посла (предавао сам на Економском факултету у Бањалуци), јер сам проглашен за морално-политички неподобно лице.

Тако ме у време владавине комунизма прогласише *десничарем*, а сада у време владавине неолибе-

рализма *левичарем*. Ова чињеница јасно показује да је (нео)либерализам пре свега идеологија, као што је то био и комунизам. Због тога не треба да нас чуди да су многи садашњи најватренији неолиберали бивши комунисти (или њихови биолошки потомци) који су се брзо *пресалдумили*¹⁵⁷ и једноставно језик искључивости и једноумља прекодирали са комунистичких на неолибералне догме. Бивши комунисти и садашњи неолиберали као декларисани интернационалци – први задивљени Истоком и социјализмом, а други Западом и капитализмом, спремни су да безрезервно буду у служби њихових идеологија у сопственој земљи, било што су задојени идеолошким фанатизмом, било што је то тренутно у моди (нуди брзу јавну промоцију и разноразне почасте), а уз то се и добро исплати (обезбеђује муњевито каријерно напредовање и значајне новчане апанаже) – непогрешиво су утврдили да сам српски националиста.

Јасно је да свако онај који слепо не верује и не пристаје на хорско понављање владајућих идеолошких догми треба да рачуна да може бити лако дисквалификован, па су ме тако комунисти званично оптужили да *делујем са позиција грађанске деснице и да сам глорификовао западну демократију и вишепартијски систем, испољавао негаторски став и ниподаштавање према основним вредностима нашег социјалистичког самоуправног друштва, тековина НОБ-а и социјалис-*

¹⁵⁷ Констатујући да Мирослав Крлежа *очитује франковлук преобучен у марксизам*, Станислав Винавер (у тексту: Београд и г. Крлежа) пише: *Они Хрвати који су били најзагриженији франковци, који су услед погрешног васпитања мрзели Србе као кугу, чим је букнуо бољшевизам, пресалдумили су се из реакционара у комунисте. Њихов комунизам био је само и једино мржна на Србе.*

тичке револуције, а сада ме неолиберали оптужују да сам (нео)комуниста и да се налазим на крајње левој страни политичког спектра, тамо где се до пре две деценије налазио комунистички покрет, те да су моји ставови антикапиталистички, а реторика антиимперијалистичка. По њима, они којима су важнији интереси своје земље и њених грађана од интереса иностраних моћника, по дефиницији су националисти. Ако неће да усвоје владајући орвеловски новогovor него покушавају да проникну у суштину ствари и њу разобличавају и називају правим именом, ризикују да буду проглашени (раније) за морално-политички неподобне или (сада) политички некоректне.

У своме прилогу колега Б. Мијатовић само на почетку покушава да докаже како се свет није суочио са економском кризом него са краткотрајном благом рецесијом која је већ одавно иза нас. Сав остали део његовог текста посвећен је неекономској расправи која му је послужила да скицира мој идеолошки портрет. Мада мислим да у томе није био много успешан, уопште се не осећам повређеним. Све оно што јавно пишемо остаје забележано и подложно је суду других, а што је још важније све то је и сведочанство о нама самима и времену у коме живимо. Уосталом, као што то обично бива, портрети много више говоре о аутору него о портретисаном.

(август 2012)

НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ ИПАК ПОСТОЈИ

У *Културном додатку* листа *Политика* од 18. августа 2012. године објављен је текст колеге Бошка Мијатовића (*Страшило – одговор Душанићу и филозофима*), која представља наставак наше (како пише колега Б. Мијатовић) раније полемике која је на Економском факултету у организацији Академије економских наука (АЕН) вођена за округлим столом који је био посвећен питању неолиберализма.

Није ми јасно како је колега Б. Мијатовић из мога текста (објављеног у *Културном додатку* листа *Политика* од 11. августа 2012) закључио да сам *страшно погођен* како ме је он идеолошки портретисао и да се *браним од његових оцена да сам неокомуниста* позивањем на прогањање од стране комунистичких власти. Нити сам погођен, а нити сам се бранио од идеолошких дисквалификација које сам добијао раније од комуниста (да сам десничар и да сам против социјализма и самоуправљања), а сада неолиберала (да сам левичар и да сам против капитализма и финансијске глобализације).

Ја сам тиме само илустровао чињеницу да је неолиберализам, пре свега, идеологија, као што је то био и комунизам и да су неолиберали само језик искључивости и једноумља једноставно прекодирали са комунистичких на неолибералне догме.

Колега Б. Мијатовић ми замера да не коментаришем и не побијам његову *доста важну тврдњу да неолиберализам не постоји и да се ради о измишљотини противника либерализма*. Међутим, очигледно је колегу Б. Мијатовића много више погодило писање господина М. Беланчића (коме замера да *не преза од грубости када оцрњује тзв. неолиберале па помиње да се сада десничарски фанатизам... више не зове нацизам... него неолиберализам*), те више простора у свом одговору посвећује филозофима, него мени.

А сада о његовој *доста важној тврдњи*, која је како колега Б. Мијатовић тврди, *суштинско питање*. Тврдња да постоји само либерализам, а да неолиберализам не постоји једноставно није тачна, јер је неолиберализам само једна и то савремена врста либерализма. После тврдње (колегинице Данице Поповић – из истог Центра за либерално-демократске студије као и колега Б. Мијатовић – у расправи о неолиберализму на Економском факултету) како су економија и социјална одговорност неспојиви и да економија не познаје катигорије правичности и морала, нагласио сам да управо ова констатација одлично демонстрира битну разлику између класичног либерализма и савременог неолиберализма.

Поред много тога заједничког, разлика између њих огледа се у томе што је либерализам био идеологија националне буржоазије која је инсистирала на принципима

индивидуалних слобода и владавини права на нивоу националне државе и била донекле укореењена у сопственом народу и није могла да остане потпуно индиферентна на социјалну заштиту сопственог народа. С друге стране, носилац неолибералне идеологије јесте транснационална буржоазија, која није укореењена у социјалним структурама националних друштава и формира посебно наднационално друштво – светску олигархију, која инсистира само на економској ефикасности и неосетљива је на категорије као што су морал, праведност, достојанство, социјална одговорност и слично. Мада су оне обе идеологије моћних и богатих, неолиберализам сада више штити интересе мултинационалних компанија и банака и мање брине о интересима националних економија (па и најмоћнијих) него што је то био случај у време класичног либерализма.

Да су економија и социјална одговорност спојиви, те да економска наука познаје и категорије морала и правичности, показује озбиљна литература од античког доба до данашњих дана. Аристотел је направио јасну поделу између економије (*oikos* – кућа, *nomos* – закон) и хрематистике (*chrema* – имање, ствар, новац, *nomos* – закон), што у преводу са грчког значи управљање домаћинством, односно управљање новцем или вештина стицања богатства. Економија представља делатност која је повезана са стварањем – производњом богатства (робе и услуга) и оријентисана је на општедруштвено корисна решења у интересу већине грађана. Аристотел је у свом познатом делу *Политика* писао да се хрематистика често *прихвата као економија али она то није јер је хрематистика усмерена на експлоатацију и за њу ради лихварство које је, из познатих разлога, одвратно*. За економију је веома важан морал који влада у

друштву, јер какав је морал таква ће бити и култура, па и правна култура из које произлазе закони који регулишу и економску сферу. Нема дугорочно одрживог стабилног развоја друштва у коме преовлађују закони који нису засновани на моралу.

Подсетимо се да је један од најзначајнијих економских мислилаца новијег доба Адам Смит (у своме делу: *The Theory of Moral Sentiments* из 1759. године) наглашавао да *трговачко друштво* не би могло опстати уколико његови актери своје егоистичке страсти не би контролисали – ублажавали, преусмеравали и каналисали – и на тај начин омогућили складнији живот међу људима. Због тога питање економске ефикасности није могуће у целости одвојити од социјалне одговорности и од правичности и моралних питања, пошто су она међусобно условљена. Без правичности није могуће на дуги рок обезбедити ни економску ефикасност

На крају, да је колега Б. Мијатовић само пажљивије погледао текст господина Слободана Дивјака који је објављен у истом броју Културног додатка (11. август 2012) када и мој текст на који је уследио његов одговор Душанићу и филозофима могао је уочити да је редакција управо нагласила следећи став господина С. Дивјака: *Ја јесам поклоник либерализма, као учења о политичко-правном систему унутар кога је могућа, под истим формалним условима, равноправна утакмица између различитих политичких и економских опција; неолиберализам је једна од економских опција коју никада нисам заступао, или да је отишао на Google могао се и сам уверити колико много има озбиљних радова посвећених неолиберализму, па је тешко одржива његова доста важна тврдња да неолиберализам не постоји и*

да се ради о измишљотини противника либерализма. Уосталом, колега Б. Мијатовић је на расправама о неолиберализму у Академији економских наука (јун 2011. и март 2012) био једини који је тврдио да неолиберализам не постоји.

(август 2012)

УМЕСТО АРГУМЕНАТА ПОНОВО ИДЕОЛОШКЕ ДИСКВАЛИФИКАЦИЈЕ

У претходном тексту *Либерализам ипак постоји* написао сам да је неолиберализам савремена варијанта либерализма и нагласио да и поред много тога заједничког између класичног либерализма и неолиберализма постоје и разлике које сам и објаснио, а колега Бошко Мијатовић и даље остаје при својој (ничим поткрепљеној) тврдњи да неолиберализам не постоји, што како написа господин Милорад Беланчић, *личи на исказ: не постоје јабуке јер постоји само воће*.

Добар део текста колега Б. Мијатовић (*Политика, Културни додаток, 01.09.2012*) посвећује мојој узгредној реченици да је он, на расправама о неолиберализму у Академији економских наука био једини који је тврдио да неолиберализам не постоји. Управо овај део његовог текста одлично илуструје колико му је стало да се у сучељавању различитих погледа дође до истине.

Колега Б. Мијатовић прво каже да *такво пребројавање ништа не доказује пошто један може бити у праву против већине*, а одмах после тога он се управо бави пребројавањем и наводи да се у бази од 1,25 ми-

лиона научних економских текстова неолиберализам помиње само у 648, што је занемарљивих 0,0005 одсто и покушава да поентира реченицом: *Ето колико озбиљних економиста у свету схватају ту неокомунистичку причу о неолиберализму.*¹⁵⁸ Свесно прећуткује да каже да се у истој бази либерализам (историја дужа од 300 година) помиње само у неколико стотина текстова више него што је то случај са неолиберализмом (историја дуга 30-ак година). То је, признајем „огромних“ 0,0006 одсто од укупног броја економских текстова.

После тога се ипак присетио да није једини који сматра да неолиберализам не постоји и каже да и *Љубомир Маџар мисли исто* као он, па га цитира: *између антинеолиберализма и антилиберализма фактички и*

¹⁵⁸ У јулу 2008. године и нобеловац Џозеф Стиглиц (био на челу Савета економски саветника председника САД, а касније главни економиста Светске банке, те би се тешко могло рећи да нам он нуди *неокомунистичку причу о неолиберализму*) је објавио текст под називом: *Крај неолиберализма* (<http://www.project-syndicate.org>) у коме пише: *Свет није био милосрдан према неолиберализму, том бућкуришу идеја, базираном на претпоставци фундаменталиста да тржиште, као саморегулирајући систем, ефикасно расподељује ресурсе и одлично служи интересима друштва. Управо тај тржишни фундаментализам лежи у основи такозваног Вашингтонског договора и његове оријентације на приватизацију, либерализацију и независност централне банке која концентрише своју пажњу искључиво на инфлацију. Четврт века земље у развоју су се међусобно такмичиле и неуспеси су очигледни: земље које су се придржавале политике неолиберализма изгубиле су трку, и то не само у економском развоју... Неолиберални тржишни фундаментализам је увек био политичка доктрина која је била у служби одређених интереса. Он није никада био потврђен у економској теорији. Сада је јасно да га није потврдила ни историјска пракса. Извлачење поука из тога може да буде просветљење међу згуснутим облацима који су се надали над глобалном економијом.*

нема осетних значењских разлика, баш као што их нема између неолиберализма и класичног либерализма. Из наведених речи колеге Љ. Маџара једино произилази да постоје разлике између неолиберализма и класичног либерализма али да оне нису осетне.

Од колеге Б. Мијатовића не добих ни један аргумент за његову, како он пише, *доста важну тврдњу* да неолиберализам не постоји. Уместо тога, у његовом стилу, поново уследише идеолошке дисквалификације на мој рачун: *радикални левичар и антиглобализацијски активиста*. То одлично потврђује тезу да је неолиберализам пре свега идеологија и да се неолиберали у недостатку аргумената служе идеолошким дисквалификацијама својих опонената.

Мислим да је време да закључим ову полемику (коју водимо у *Културном додатку* листа *Политика*), јер као што сам и претпоставио колега Б. Мијатовић неће одустати од своје *доста важне тврдње* да неолиберализам не постоји, пошто годинама упорно остаје при много очигледној заблуди тврдећи да не постоји никаква економска криза. Међутим, ове његове *доста важне тврдње* нису резултат незнања и тврдоглавости него свестан покушај да се избегне одговорност за огромну цену коју сада плаћамо за лажну економску теорију и погрешну економску политику засновану на неолиберализму. У Србији Б. Мијатовић и његове колеге из *Центра за либерално-демократске студије* у томе нису имали епизодну улогу.

(септембар 2012)

P.S.

У полемици коју сам имао са колегом Бошком Мијатовићем на округлом столу у Академија економских наука (који је одржан 16. марта 2012. на Економском факултету) родила се идеја за моју нову књигу и тада сам предложио и њен наслов: *У загрљају неолибералне хоботнице*. Тада сам, између осталог, рекао и следеће:¹⁵⁹

Колега Б. Мијатовић ме, у своме прилогу, упућује на његове и колумне људи из фирме у којој ради (Даница Поповић и Борис Беговић) које објављују у листу *Политика* јер би тада јасно уочио да смо Поповићка, Беговић и ја оштри критичари и ове и претходних влада, а не неки беневоолентни пропагатори њиховог тржишног „фундаментализма“. Подсећа ме да су њихове колумне сакупљене у књигама (Д. Поповић: *Економија здравог разума*, 2009; Б. Мијатовић: *Србија на низбрдици*, 2011).

Пошто су наведене књиге објављене код великог државног издавача *Службени гласник*, где је колега Б. Мијатовић уредник *Економске библиотеке*, предлажем му да објави књигу (чији би радни наслов могао да гласи: *У загрљају неолибералне хоботнице*) у којој бих и ја сакупио текстове са скупова *Научног друштва економиста* и *Академије економских наука*. Уколико мисли да текстови са научних скупова нису интересантни за ширу читалачку публику (па би због тога издавач могао имати губитке), предлажем да и ја своје колумне (из листа *Политика*) сакупим у књигу како су то учинили он и Поповићка.

¹⁵⁹ Видети: <http://www.slobodanjovanovic.org/2012/03/30/jovan-b-dusanic-o-tzv-levim-i-desnim-skretanjima/>

Управо је данас (16.03.2012) у листу *Политика* изашла моја најновија колумна под насловом *Рејтинг агенције и сукоб интереса* – да не би било забуне у њој пишем о сукобу интереса у раду рејтинг агенција, а не издавача.

Тако би и симболично *укрстили копља* између присталица и противника либерала и у библиотеци коју колега Б. Мијатовић уређује. Мислим да би то било добро, а и коректно (поготово што се ради о државној, а не приватној издавачкој кући) да се код истог издавача поред његове и књига његових истомишљеника (нео)-либерала објаве и књиге аутора који заступају другачије ставове. Од колеге Б. Мијатовића који се јавно декларише као либерал и демократа – уверен сам да је такав не само на речима него и на делу – очекујем ускоро позитиван одговор на овај предлог.

КРЕАТИВНА СТАТИСТИКА

*Статистика наша дика,
што пожелиш,
то наслика.*

Владимир Булатовић – Виб

На саветовању Научног друштва економиста (НДЕ) које је одржано на Економском факултету у Београду (07.05.2011) члан тима економских саветника премијера српске владе (иначе математичар по образовању) саопштио је како је Републички завод за статистику извршио коначну оцену раста бруто домаћег производа (БДП) у претходној деценији.

До светске економске кризе, стопе раста су биле прецењене (званично објављене веће од стварних), а у време кризе стопе пада БДП су званично биле мање од стварних. Реалне стопе раста БДП нису незнатно кориговане, него је раскорак између тих стопа (које су до сада узимане као званичне) и нових (званичних које су сада објављене) тако велики да се не може говорити о једноставној статистичкој грешки. Тако је за 2009. Годину раније процењени реални пад БДП-а, све до сада

званично износио 3,1%, а према коначној ревизији процене Републичког завода за статистику, која је сада саопштена, реални пад БДП је двоструко више – износи 6,2%.

Овако велики промашаји могли би да укажу на свесно манипулисање званичном државном статистиком и да је и она била у служби јефтиног политичког маркетинга. Годинама смо слушали од државних званичника, како економска политика коју реализују од *српске октобарске револуције* (2000. године) даје одличне резултате. Све до светске економске кризе убеђивали су нас како имамо најдинамичније стопе раста БДП-а и да је Србија лидер у региону.

Домаћим реализаторима погрешне економске политике коју у Србији спроводе, нереално исказана величина и раст БДП олакшавали су примену атипичног модела привређивања који се заснива на (рас)продаји имовине, задуживању и потрошњи (такозвана *бећарска економија*). Овако исказана величина и раст БДП је државним званичницима отварао простор за оправдавање повећане потрошње (трошило се на основу статистички увећаног, а не стварног БДП-а) и додатно задуживања (исказивани степен задужености – као однос државног дуга и БДП-а – био је мањи од стварног) и стварања илузије о „бољем животу“.

У исто време, ММФ – стварни креатор економске политике у Србији – годинама такве податке наше државне статистике *аминује* и прихвата у својим званичним статистикама и на тај начин подржава лажну илузију успешности економских реформи који ММФ диктира Србији.

Нажалост, и огроман број наших академских економиста – пропагатори и убеђивачи исправности економске политике која се у Србији спроводи – не-критички је прихватао податке о величини и расту БДП и користио их, не само као аргумент успешности владине економске политике него, су на бази таквих података сачињавали своје компликоване квазинаучне анализе, трендове и прогнозе и правили разноразне стратегије развоја.

Тако паралелно постоји званична статистичка стварност и сурова животна реалност у којој живимо, па онда не треба да нас изненађују званична објашњења *како је Србија статистички изашла из кризе, само што то грађани не примећују*. О овом проблему сам и раније писао и јавно говорио. Као илустрацију у наставку ћу пренети дискусију коју сам имао на (пленарној сесији и четвртој паралелној секцији) саветовању Научног друштва економиста које је одржано на Економском факултету у Београду 08.05.2010. године.

* * *

Желео бих да нешто кажем у вези са уводним рефератом професора Љубомира Мацара, који је управо поднео на овој пленарној сесији научне конференције *Економско-социјална структура Србије – учинци прве деценије транзиције*.

Пре тога, само мали осврт на речи председника Научног друштва економиста (НДЕ) колеге Божидара Церовића, којима је отворио ову конференцију. Истакавши како смо пропустили 90-е године XX века и нисмо тада кренули у реформе, као друге постсоцијалистичке земље, колега Б.

Церовић је констатовао да смо 2000. године изабрали добар реформски курс, а већ после 2003. године, *скренули са правог пута*.

Међутим, очигледно је да се од 2000. године у континуитету води економска политика од стране истих креатора (ММФ) и реализатора (високи владини економски чиновници), а коју сам управо на научној конференцији НДЕ 2003. године (што је објављено и у часопису *Економски анали*, бр. 12/03), назвао *бећарском економијом*, пошто се српска власт понаша као сеоски бећар – распродаје очевину, задужује се код комшије и све то троши на *лумперај* у кафани. Данас је и колега Љ. Маџар у свом излагању споменуо моју књигу *Бећарска економија*, а економску политику после 2000. године на сличан начин сликовито описао речима — *продали смо кућу и другу породичну сребренину, те потрошили то летујући на Хавајима*.

Примарни узроци колапса српске привреде налазе се у погрешно одабраном *моделу раста* — како то сада орвеловским речником називају креатори, реализатори али и пропагатори или убеђивачи (многе наше колеге, академски економисти) — економске политике у последњој деценији. Сада нам исти креатори, реализатори и убеђивачи говоре да је *исцрпљен стари, те да треба прећи на нови модел раста*.

Овде сам у потпуности сагласан са колегом Љ. Маџаром да је *нови модел раста* још једна химера (назив његовог данашњег реферата гласи: *Пустоловине помереног раста: стари и нови модел — ка још једној макроекономској химери*), те да се не може говорити ни о *новом*, нити било каквом *моделу*, а поготово *расту*. Такође сам сагласан са колегом Љ. Маџаром да су економски учинци прве деценије транзиције у Србији поражавајући.

Међутим, јавио сам се за реч да бих истакао оно у чему се са њим не слажем. Колега Љ. Маџар сматра да за поражавајуће економске резултате нису одговорни ни ММФ (креатор), нити српска економска и политичка квази елита на власти (реализатори), а ни академски економисти (пропагатори, односно убеђивачи).

Колеге Љ. Маџар сматра да српска политичка и економска квази елита на власти *не само да не ради лоше, него се не може говорити о било каквим промашајима уколико се имају у виду огромна политичка ограничења са којима се власт сусреће*. Моје мишљење је сасвим супротном и о томе сам недавно писао (видети: Јован Б. Душанић, *Деструкција економије – књига друга*).

О одговорности академских економиста рећи ћу нешто више на секцији (последњој, као последњи учесник – како је то организатор предвидео – уколико тада буде било кога да то саслуша), а сада бих рекао нешто о улози ММФ-а.

Колега Љ. Маџар сматра да је ММФ у Србији имао позитивну улогу, те да би без њега ситуација била још лошија или како он усхићено пише: *тешко је наћи довољно јаке и тачне речи да би се изразило све оно позитивно које је успевао да оствари ММФ*. Међутим, ММФ је у Србији (као и у другим постсоцијалистичким земљама) препоручио (да не кажем натурио, што је вероватно адекватнији израз) вођење економске политике на бази такозваног Вашингтонског договора (разрадили су га ММФ, Светска банка, Министарство финансија САД и USAID). Огољену суштину овог програма изразио сам поднасловом своје књиге: *Washington consensus – кодификовани програм економског неоколонијализма*. Вашингтонски договор је један универзалан програм који се реализује у интересу светске олигархије и крупног капи-

тала, а они имају огромну финансијску моћ и у стању су да у многим земљама обликују политички и медијски простор, те наметну економску политику која њима одговара – слободно кретање транснационалног капитала и потчињавање својим интересима привреда што већег броја земаља у циљу стварања максималног профита. Због тога би било погрешно објашњавати деловање светске олигархије разним теоријама завере или активностима неких сатанских сила него објективним економским интересом крупног капитала. Тешко се томе одупиру мале земље, али примери неких од њих (Словеније) показују да то није немогуће.

Због погрешно одабране економске политике, не треба да кривимо ММФ (који је експонент светске олигархије и крупног капитала и натура решења која су у њиховом интересу) него нашу економску и политичку квази елиту на власти која то ревносно спроводи (али и убеђиваче – академску и медијску елиту – који то са одушевљењем пропагирају) и још тврди да је то у интересу Србије и њених грађана. Међутим, то не значи да не треба указивати на изразито негативне последице, по српску привреду и њене грађане, беспоговорног прихватања *препорука* ММФ.

Колега Љ. Маџар истина признаје да су интервенције ММФ у Србији и другим земљама биле неуспешне, али сматра да се о квалитету његовог рада не може ценити по неуспесима, пошто је ММФ интервенисао у државама које имају велике проблеме. Сликовито је то упоредио са лекаром који лечи тешке болеснике, па није ништа нелогично да се његове интервенције покажу као неуспешне. Међутим, поставља се логично питање: како то да ММФ није забележио успех ни у једној земљи где је интервенисао и на бази чега, да употребим пример колеге Љ. Маџара, можемо гово-

рити да је лекар успешан уколико није успео да излечи ни једног пацијента.

И тако за катастрофално стање српске привреде, по мишљењу колеге Љ. Маџара, нико није крив – ни креатори, а ни реализатори економске политике у Србији. Јер, како каже колега Љ. Маџар, *тешко је наћи довољно јаке и тачне речи да би се изразило све оно позитивно које је успевао да оствари ММФ*, те да је демократска власт водила економску политику на оптималан начин, односно најбоље што је било могуће уз затечена политичка ограничења. Тако смо уз помоћ „одличних“ реализатора и креатора економске политике (*По плодовима њиховим познаћете их* каже се у Јеванђељу) дошли у стање, које бих илустровао са само три податка. *Први*, у трећем граду по величини у Србији – Нишу од 300.000 становника, запослено је само 43.000 људи, а од тога броја чак 38.000 прима плату из буџета. *Други*, у Црној Трави је у фебруару ове године рођена прва беба у општини за последњих 18 месеци. *Трећи*, према последњој листи Светског економског форума Србија се по одливу мозгова налази на неславном претпоследњем месту – 132. Од 133 рангиране земље.

Али зашто то спомињати када експоненти светске олигархије боље од нас знају како смо на *добром путу ка бољем животу*, те званично проглашавају Србију земљом – лидером у реформама, главног економског реформатора (Млађана Динкића) најбољим министра финансија на свету, а најревноснијег пропагатора (ЦЛДС – *Центар за либерално демократске студије*) најбољим научним институтом из земаља Западног Балкана и једним од 10 најбољих у земљама централне и источне Европе.

Колега Љ. Маџар ће сигурно бити упамћен по жестоким критикама *економске збиле у Србији* деведесетих

година XX века. Међутим, не сећамо се да је он тада помињао постојање било каквих ограничења (када је дошло до распада земље, огромних издатака везаних за ратове вођене у окружењу, доласка стотине хиљада избеглица, уништавања привреде неоправданим економским санкцијама и НАТО агресијом итд).

Али како ограничења из деведесетих година не могу да оправдају неуспешну политику тог режима, тако ни ограничења у првој деценији XXI века не могу бити никакав алиби за катастрофалне резултате „демократских“ власти у Србији.

* * *

Мој рад носи наслов *Још једна изгубљена деценија – учиници прве деценије српске транзиције* и нећу га препривавати у нади да ће он бити објављен, са осталим рефератима са овог научног скупа, те да ће га заинтересовани моћи прочитати. Не бих се изненадио да „рецензенти“ поново цензуришу или баце у кош мој текст, као што се то већ догађало.

Прво да нешто кажем о једном значајном пропусту организатора скупова НДЕ, а на који годинама указујем. Несхватљиво је да ево сада већ говоримо о учинцима прве деценије транзиције, а да до сада ни један скуп није био посвећен питању избора адекватног концепта реформисања привреде. Уколико смо се определили за погрешан генерални концепт реформи, све расправе о парцијалним решењима имају мали смисао. Говорио сам и раније на оваквим нашим скуповима да ме већина реферата и расправа о транзицији подсећа на „стручне“ расправе о томе шта радити са кућом која, због *конструкционе грешке* пројектаната има урађен неадекватан темељ и једним делом тоне у земљу. Сви уви-

ђају проблем – кров прокишњава, плафони су попуцали, столарија се искривила, а расправа се води о томе да ли проблем треба решавати заменом црепа – теголом, класичног – спуштеним плафоном, дрвене – алуминијском столаријом, а кућа само што се није урушила.

Не могу се отети утиску да се свесно и на скуповима економиста (као у друштву уопште – од стране „независних“ средстава информисања, невладиних организација...) намећу ирелевантне теме како би се скренула пажња са кључног проблема транзиције српске привреде – адекватност одабраног концепта реформисања српске привреде. Уколико неко и покуша да укаже на кључни проблем он бива (на више или мање леп начин) маргинализован.

Како сам наговестио на пленарној сесији овде сам мислио да говорим о одговорности нас академских економиста за неуспехе економске транзиције о чему сам писао и у раду приложеном за овај скуп. Како бих уштедео време, остављам заинтересованим да то касније прочитају, а та моја теоријска разматрања покушаћу да илуструјем на примеру излагања председавајућег на овој нашој секцији (и члана Председништва НДЕ), колеге Петра Ђукића.

Управо је колега П. Ђукић говорећи о стању у коме се као друштво налазимо, констатовао да је *народ слућен и не постоји поверење у било што и било кога*. Лепо је то илустровао једним личним искуством. Испричао је како је недавно био на једном великом градилишту на коме радници стално штрајкују, а када их присиле да раде они врше саботаже и одводне канализационе цеви затварају бетоном, протестујући на тај начин што 17 месеци нису примили плату. Колега П. Ђукић их је упитао због чега не покушају да траже пријем код највиших државних функционера и упознају их са вишемесечним неисплатама зарада, а одговор

је био да то није могуће пошто је власник њихове фирме један од највећих финансијера Демократске странке.

Прича је интересантна али је много важније питање колико ми – академски економисти – такође доприносимо да народ буде збуњен (да не користим израз слуђен, како то рече колега П. Ђукић). Да ли ми својим објашњењем јавност на адекватан начин упознајемо са суштином и да ли им после тога ствари бивају јасније или их и ми нашим објашњењима још више збуњујемо.

Колега П. Ђукић малопре рече како је светска економска криза спречила наставак динамичног привредног раста српске привреде, пошто су пре тога стопе раста БДП биле импресивне. Међутим, ако само пажљивије анализирамо економску политику и погледамо резултат који су у Србији постигнути до избијање светске економске кризе, лако ћемо закључити да се у погрешној економској политици крију фундаментални узроци колапса српске привреде, а светска економска криза их је само показала у јаснијем светлу. Тако и академски економисти као и политичка и економска квази елита на власти за све привредне проблеме окривљују светску економску кризу – *криза није домаћа, него нам је увезена* и себе амнестирају за погрешну економску политику коју су спроводили и пропагирали од 2000. Године. О томе детаљније пишем у тексту написаном за овај скуп, те то нећу детаљније образлагати пошто ће заинтересовани то касније моћи да прочитају.

Као и политичка и економска квази елита, тако и већина академских економиста, па ево малопре и колега П. Ђукић, говори о импресивном привредном расту, до избијања светске економске кризе, када су бележене високе стопе раста БДП. Интересантно да мало ко себи постави једно тако једноставно и логично питање: како то да Србије у послед-

њој деценији бележи висок (или импресиван – како воле да кажу високи владини функционери и многе наше колеге) раст БДП, а у исто време број запослених се стално смањује (2001. Их је било у Србији – према подацима Републичког завода за статистику – више од 2,1 милион, а 2009. Мање од 1,9 милиона). Одговор би могао да буде да је дош-ло до великог пораста продуктивности рада, али то је мало вероватно ако се има у виду да многи запослени не раде, због недостатка посла или штрајкова (блокирајући и маги-стралне друмске и железничке саобраћајнице). Поготово што примери слични оном који смо чули од колеге П. Ђу-кића – бетонирање одводних канализационих цеви – тешко да могу да доприносе томе.

Логично би било да поставимо себи једно здраво-разумско питање, ако је све горе наведено тачно – број запо-слених се смањује, продуктивност није значајно повећана, а БДП има високе стопе раста – да нешто није у реду са статистиком, односно методологијом обрачуна БДП. Уко-лико погледамо структуру БДП видећемо да у његовом расту са 80% учествују сектори трговине, саобраћаја и финансиј-ског посредовања – сектори који се по својој природи не јављају као мотори раста и самим тим не обезбеђују стаби-лан дугорочан и одржив економски раст. Давно сам напи-сао да би циник могао да каже: мада је домаћа производња добрим делом *угушена*, БДП расте из године у годину јер велике количине увозних роба треба превести (раст сао-браћаја) и продати (раст трговине), а становништву масовно одобравати кредите да би се увозна роба могла куповати (раст финансијског сектора).

У Србији где је курс динара прецењен, увоз је изу-зетно исплатив, а примања запослених брзо расту исказани и у еврима. Због тога је могуће да се, поготово на монопо-

лизованом и картелисаном тржишту какво је наше, зарачунавају високе трговинске марже, али и високе каматне стопе на банкарске кредите, што доводи до исказивања статистички прецењеног БДП. И што су (трговинске и банкарске) марже веће статистика бележи већи раст БДП. Тако би требали да будемо нарочито „захвални“ (домаћим и иностраним) великим трговинским ланцима који нам продају робу уз високе трговинске марже, те банкама (домаћим али у власништву иностраног капитала) који нам одобравају кредите уз лихварске каматне стопе, јер они на тај начин доприносе високом расту БДП. И што грађане више *депу* својим високим маржама Србија ће бележити већи раст БДП.

Очигледно да висина и раст БДП (али и велики број других номиналних економских показатеља – стопа инфлације, учешће страног капитала, стопа либерализације привреде, учешће приватног сектора у БДП, постојање финансијских институција и дубина финансијског тржишта, степен економских слобода итд. – тако омиљених нашим економистима неолибералима), све мање има суштинске везе са економском стварношћу и квалитетом живота грађана. Због тога БДП тешко може да буде најпоузданији индикатор стања и напретка националне привреде, те благостања њених становника, али може добро да послужи за манипулације и збуњивање грађана.

(мај 2011)

ДОДАТАК

Многе наше колеге, који су после „српске октобарске револуције” били високи владини функционери или њени саветници спремни су (за сада, само у приватним разговорима) да говоре о стварној улози, те моралним и професионалним квалитетима иностраних саветника и представника разних међународних институција који су радили (и даље раде) у Србији. Неки од њих су синови високих функционера (односно функционерки) ЕУ задужених за ове просторе и који се не истичу нарочито благонаклоним ставом према Србији. Управо такви инострани саветници односе лавовски део иностраних донација којима се финансира израда предлога законских решења и других студија на бази којих се реализују реформе у Србији. Мањи део средстава намењен је домаћим економским „експертима” (*стручњака за свако време*) који се потписују испод тих предлога. У ретким тренуцима искрености наши економски „експерти” признају да су ти предлози уствари само превод на српски језик већ готових, унапред припремљених универзалних, материјала, те да они ту нису могли да промене чак „*ни запету*”, како ми сликовито рече један од њих.

Посебно питање јесу страни и домаћи „експерти“ које плаћају странци и који раде у многим државним институцијама. На саветовању Научног друштва економиста (*Економски анали*, 4/2003) покушао сам да иницирам ту расправу и тада сам, између осталог, истакао: *И поред прокламоване транспарентности масовно присуство у кључним владиним министарствима и њеним агенцијама (на пример, Агенцији за приватизацију) страних саветника и/или наших грађана који су плаћени средствима из иностранства још увек је табу тема. Није познато да ли страни саветници имају само саветодавна улога или је она знатно већа. С друге стране, нејасно је коме су лојални и чије интересе заступају наши грађани које плаћају странци, да ли су то интереси државе (чији су држављани и за коју формално раде) или странаца (који их плаћају). Њихов положај је нарочито незавидан јер се ангажују уговорима на одређено време и било каква њихова „непослушност“ за последицу може да има да њихов уговор неће бити продужен. А њихове плате су знатно веће од плата осталих запослених у истим тим министарствима и агенцијама, а које исплаћује држава.*

Нажалост, ова питања су у Србији још увек табу тема. Ипак се искрено надам да ће се и код нас ускоро појавити „инсајдери“ или „дувачи пиштаљки“ (*whistleblower* - амерички жаргон за појединце који одлуче да, уз ризик за сопствену каријеру и добро плаћени посао, јавно проговоре о незаконитом и неморалном понашању надређених им појединаца и организација) као што је то случај, истина не тако чест, у другим земљама.

О правој улози светске олигархије и њених институција које су у служби крупног капитала (о чему сам у више наврата писао) много више се може сазнати из писања појединаца *инсајдера* него из хиљада књига и „лепо упакованих“

пропагандних материјала које служе да „замагле” праву суштину њиховог деловања.

Овај додатак ћемо почети са текстом који говори како се у глорификацији неолибералне економске политике, иде чак тако далеко да се, фалсификују чињенице из економске историје (као што се то чини и са историјом Другог светског рата где се улога англосаксонаца у сламању фашизма приказује као кључна, а да је СССР, у свему томе, имао малу епизодну улогу). У економској мејнстрим литератури (друга се данас тешко може и објавити) узима се као неоспорна истина да су развијене земље постале богате спроводећи либералну развојну стратегију.

ХА ЦУН ЧАНГ

Светски познати експерт из економије развоја – Ха Цун Чанг, професора на Универзитету у Кембриџу, објавио је књигу *Лоуи Самарићани: Мит о слободној трговини и тајна историја капитализма* из које је НИН пренео (02.10.2008) неке делове и објавио у фељтону под називом *Развијени никад нису радили оно што саветују неразвијеним*.

После пуцања тржишта хипотекарних кредита у САД, свет се нашао у кризи чији се исход не да предвидети а која се углавном пореди са Великом депресијом која је уследила после слома њујоршке берзе 1929. године. Док владе САД и ЕУ посежу за мерама до јуче незамисливим у неолибералним економијама, попут национализације пропалих банака и осигуравајућих друштава и упумпавања огромних количина новца у посрнуле берзе, економски аналитичари широм света почињу да постављају питање: Да ли је ово крај неолиберализма, економске филозофије која је владала светом протекле

три деценије? Да ли се држава на велика врата враћа регулисању тржишта, које је почетком осамдесетих препустила самом себи у вери да ће оно на најбољи начин управљати собом?

Пред читаоцима су изводи из књиге јужнокорејског економисте Ха Џун Чанга (професора на Универзитету у Кембриџу) *Лоши Самарићани: Мит о слободној трговини и тајна историја капитализма* у којој он показује како су се „богате нације лоших Самарићана“ (као контраст библијском добром Самарићанину), првенствено САД и земље западне Европе, обогатиле и технолошки унапредовале користећи методе које данас ускраћују земљама у развоју. Насупрот проверено успешној „националистичкој политици“ заштите сопствене индустрије и тржишта, преко организација попут Међународног монетарног фонда и Светске банке, намећу им неолиберални концепт отвореног тржишта и потпуног повлачења државе из економије. Концепт који је (досад) одговарао онима који су већ богати и способни за тржишну утакмицу, али је погубан за недовољно развијене.

Чанг, треба и то рећи, није анархистички маргиналац, како би можда могло да се помисли; од 1990. године предаје економију на Универзитету Кембриџ, радио је за Уједињене нације, Светску банку и Азијску банку за развој. У коментару ове књиге, нобеловац Џозеф Штиглиц каже: „Паметна, живописна и провокативна књига која нам доноси уверљиве нове погледе на глобализацију.” Србија се у овој књизи не спомиње, али све што је речено, нажалост, сасвим је применљиво и на нашу земљу. Од гашења домаћих банака, убрзане приватизације, одржања ниске инфлације и монетарне дисциплине, па све до најактуелнијег, укидања царина и потпуног отварања српског тржишта за производе из ЕУ. Ако је Чанг у праву, све то нам неће донети ништа добро.

Како побећи од сиромаштва? Ха Џун Чанг подсећа на ситуацију у сопственој земљи, Јужној Кореји: „1961. године, осам година по завршетку братоубилачког рата са Северном Корејом, годишњи приход Јужне Кореје био је 82 долара по становнику. Просечни Корејац зарађивао је упола мање од просечног становника Гане (179 долара). Половина јужнокорејске индустрије и преко 75 одсто њене железничке мреже били су уништени у рату. Интерни извештај УСАИД-а из 50-их година прогласио је Кореју за *‘рупу без дна’*. У то време, главни извозни артикли земље били су тунгстен, риба и остале примарне сировине.“

„Кореја, једно од најсиромашнијих места на свету, била је жалосна земља у којој сам се родио 7. октобра 1963. године. Данас сам грађанин једне од богатијих, ако не и најбогатијих, држава на свету. Током мог живота *per capita* приход у Кореји порастао је око 14 пута, мерено куповном моћи становника. Великој Британији требало је више од два века (између касног XVIII века и данас) а Сједињеним Државама око век и по (између 1860-их и данас) да постигну исти резултат. Како је овакво *‘чудо’* уопште било могуће?

Већини економиста чини се да је одговор сасвим јасан. Кореја је успела јер је поштовала диктате слободног тржишта. Прихватила је принципе чврсте валуте (ниска инфлација), мале владе, приватног предузетништва, слободне трговине и отворености према страним инвестицијама. Овакав поглед познат је као неолиберална економија.

Неолиберална економија је осавремењена верзија либералне економије Адама Смита, економисте из XVIII века, и његових следбеника. Први пут се појавила током 1960-их, да би почев од 1980-их година постала доминантна економска филозофија. Либерални економисти XVIII и XIX века веровали су да је неспутана конкуренција на слободном

тржишту најбољи начин да се организује економија, зато што приморава свакога на максимално ефикасно пословање. Државне интервенције проглашене су штетним зато што умањују притисак од конкуренције ограничавањем доласка потенцијалних конкурената, било кроз увозне баријере или стварањем монопола. Неолиберални економисти подржавају одређене поступке које стари либерали нису – најбитнији су одређени облици монопола (као што су патенти или монопол централне банке на штампање новца) и демократски облик политичке владавине. Али генерално, они деле одушевљеност старих либерала отвореним тржиштем.

Неолиберална политика у односима са земљама у развоју спроводи се уз подршку алијансе богатих земаља, предвођених Сједињеним Државама, а преко *Несветог тројства* међународних економских организација које ове земље у великој мери контролишу – Међународног монетарног фонда (ММФ), Светске банке и Светске трговинске организације (WTO). Богате владе користе своје буџете за помоћ и приступ њиховим домаћим тржиштима као шаргарепе, да натерају земље у развоју да прихвате неолибералну економску политику. Ово се понекад чини због користи одређених компанија које лобирају, али најчешће да би се у земљи у развоју створили пријатељски услови за страну робу и инвестиције уопште. Улога ММФ-а и Светске банке је у томе што зајмове које додељују, условљавају прихватањем неолибералне политике у земљи која је у питању. WTO пак даје допринос тиме што доноси трговинска правила која промовишу слободну трговину у областима у којима су богате земље јаче, али не и тамо где су слабије (нпр. пољопривреда и текстилна индустрија).

Ове владе и међународне организације потпомогнуте су и армијом идеолога. Заједно, ова различита тела и поје-

динци чине моћну пропагандну машину, финансијско-интелектуални комплекс иза кога стоје новац и моћ.

Овај неолиберални естаблишмент жели да поверујемо да је Кореја, током својих чудесних година између 60-их и 80-их, спроводила неолибералну развојну стратегију. Стварност је, међутим, сасвим другачија. Кореја је, заправо, током ових деценија гајила неколико нових индустрија које је влада одабрала у консултацији с приватним сектором, кроз царинску заштиту, субвенције и друге облике владине подршке, све док те индустрије нису *'порасле'* довољно да издрже међународну конкуренцију. Влада је била власник свих банака, тако да је могла да управља животном течношћу бизниса – кредитима.

Такође, корејска влада стриктно је контролисала стране инвестиције, дочекујући их раширених руку у одређеним секторима, док их је истовремено потпуно забрањивала у другим, у зависности од националног развојног плана.

Популарни утисак о Кореји као економији слободне трговине стечен је због њених извозних успеха. Али извозни успех не захтева слободну трговину, као што су то показали и Јапан и Кина.

Корејско економско чудо било је резултат паметне и прагматичне мешавине тржишних подстрека и државног управљања. Корејска влада није укинула тржиште као што су то учиниле комунистичке земље. Ипак, није имала ни слепу веру у слободно тржиште. Иако је тржиште схватила озбиљно, корејска стратегија препознала је да закони тржишта често морају да буду исправљани државним интервенцијама. Кореја није изузетак. Практично све развијене државе данашњице, укључујући Британију и САД, наводне постојбине слободног тржишта и слободне трговине, обогатиле су се политиком која је супротна ортодоксном неолиберализму. Британија и

САД нису дом слободне трговине; заправо, обе су задуго биле земље које су највише штитиле своје тржиште.

Зашто, онда, богате земље не препоруче земљама у развоју стратегије које су им тако добро послужиле? Зашто им, уместо тога, нуде измишљотине о историји капитализма?

Године 1841. немачки економиста Фридрих Лист критиковао је Британију да другим земљама проповеда слободну трговину, док је своју економску премоћ остварила кроз високе царине и екстензивне субвенције. Оптужио је Британце да *'измичу мердевине'* уз које су се сами попели да би достигли водећу економску позицију на свету.

Историја капитализма је тотално промењена тако да многи у развијеном свету и не перципирају историјски дупле стандарде у вези с препоручивањем слободне трговине и слободног тржишта земљама у развоју. Најбољима су се показале оне економије које су се отварале селективно и постепено. А раст је успорен у последње две и по деценије, када су се тржишта ослободила и границе отвориле.“ Ха Џун Чанг подсећа на пример јапанске Тојоте. Производњом аутомобила почела је да се бави 1933. године, шест година касније јапанска влада истерала је са тржишта Џенерал моторс и Форд; 1949. године влада Јапана избавила је Тојоту – која је тада правила аутомобил за спрдњу, попут нашег „југа“ - из дугова у које је запала новцем централне банке. „Данас, јапански аутомобили сматрају се природним као и француско вино, али пре мање од 50 година већина људи, укључујући многе Јапанце, сматрала је да јапанска аутомобилска индустрија једноставно не треба да постоји.

Да је јапанска влада током 60-их спроводила неолибералну економску политику, „лексуса“ (луксузни модел Тојоте) не би ни било. У најбољем случају, Тојота би била млађи партнер неког западног произвођача аутомобила, или

још горе, не би ни постојала. (...) Наша прича о Тојоти показује да постоји спектакуларни несклад у историји глобализације коју промовишу Томас Фридман и његове (неолибералне) колеге.“

Ха Џун Чанг супротставља „званичну“ и „праву“ историју глобализације. Према „званичној“, Британија је прва усвојила принципе слободног тржишта и трговине, у XVIII веку. До средине XIX века оваква економска политика и британски успех показали су се супериорним, па су и остале државе почеле да либерализују своја тржишта, упоредо с дерегулацијом домаћих економија. Либерални светски поредак базирао се на *„laissez-faire економској политици код куће; ниским баријерама на међународни проток робе, капитала и радне снаге; и на макроекономској стабилности, гарантованој стабилним новцем, ниском инфлацијом и балансираним буџетима.“*

Систем је уздрман после Првог светског рата када су, због пољуљане светске економије, државе поново почеле да дижу трговинске баријере. Коначно, Други светски рат уништио је све остатке „првог светског либералног поретка“.

Почетком 80-их долази до успона неолиберализма, који почињу да прихватају и земље у развоју, напуштајући дотадашњу лошу политику заштите свог тржишта и државног протекционизма. „Круна овог тренда ка глобалној интеграцији била је пад комунизма 1989. године.“

Причу о „правој историји глобализма“ Ха Џун Чанг почиње подсећањем на то како је Хонгконг доспео под британску управу, после Опијумског рата и Споразума у Нанкингу 1842. године: „Растућа британска жеља за чајем изазвала је велики трговински дефицит с Кином. У очајничком покушају да смањи јаз, Британија је почела да извози опијум из Индије у Кину. Пуки детаљ, да је продаја опијума у Кини

нелегална, није смео да поремети племенити циљ балансирања књига. Кинески званичници су 1841. године запленили товар нелегалног опијума, што је британска влада искористила као повод за рат.“ У рату је Кина тешко поражена, изгубила Хонгконг и, што је за причу о слободној трговини још и важније, изгубила је и право да сама одређује царине на увоз робе у Кину. Царине на увоз британске робе у Кину, тако, практично су биле укинуте (износиле су свега 3-5 одсто), а сличну политику током XIX века Британија је спроводила и у односу на Јапан, Персију, Отоманско царство, јужноамеричке државе. То је, наравно, повољно утицало на британски извоз и индустријску производњу, али је колонијализмом наметнута „слободна трговина“ ових држава са Британском империјом у њима изазвала, практично, потпуну стагнацију (годишњи раст од свега 0,4 одсто, мање и од Африке у то време).

Пошто је показао колико је слободно функционисао „први светски либерални поредак“, Ха Џун Чанг прелази на модерно доба. Истина је, каже, да су развијене земље између 50-их и 70-их значајно снизиле царинске баријере, али су такође „користиле многе друге методе националистичке економске политике да би поспешиле сопствени економски развој – субвенције, компаније у државном власништву, владино управљање банкарским кредитима, контрола капитала... Када су почели да примењују неолибералне програме, њихов раст је успорен. Током 60-их и 70-их, *per capita* приход у богатим земљама растао је 3,2 одсто годишње, али је ова стопа у наредне две деценије значајно опала, на 2,1 одсто.“

Ни у земљама у развоју „лоша стара времена“, пре увођења неолибералних стратегија, „уопште нису била лоша. Током 60-их и 70-их, у време *'погрешне'* политике протекционизма и државног интервенционизма, *per capita* приход

у земљама у развоју растао је 3 одсто годишње. Ово је био период *‘Индустријске револуције у Трећем свету’*. Од 80-их, пошто су усвојили неолибералну политику, раст је упола мањи (1,7 одсто). Просечна стопа привредног раста у земљама у развоју била би и мања ако искључимо Кину и Индију.“

Ово успоравање привредног раста најочљивије је у Јужној Америци – свега једна трећина у односу на „лоша стара времена“ – која је била и најревноснија у примени неолибералне економске политике. „Што се тиче Африке, њен *per capita* приход растао је споро чак и током 60-их и 70-их (1-2 одсто годишње). Али, од 80-их, регион је доживео пад животног стандарда. Ова чињеница представља тешку оптужницу на рачун неолибералне ортодоксије, будући да су већином афричких економија у последњих четврт века практично управљали ММФ и Светска банка.“

С друге стране, економски успеси Кине и Индије показују „важност стратешке, пре него безусловне интеграције у глобалну економију, базирану на националистичкој визији. Као САД средином XIX века, или Јапан и Кореја средином XX, Кина је користила високе царине (преко 30 одсто) да би изградила сопствену индустријску базу. Истина, с већом добродошлицом је прихватала стране инвестиције него Јапан или Кореја, али је ипак поставила ограничења страног власништва и обавезе куповине робе од локалних произвођача“.

Чиле је, пак, пример успешне примене неолибералних метода. Ипак, „постоји велика сумња у одрживост развоја Чилеа. Током претходне три деценије земља је остала без већине производне индустрије и постала је изузетно зависна о извоз природних сировина“.

„Да сумирамо: истина о глобализацији после 1945. године скоро је потпуно супротна од званичне историје. Током

периода контролисане глобализације подупрте националистичком политиком између 50-их и 70-их светска економија, нарочито у земљама у развоју, расла је брже, била је стабилнија и имала је праведнију дистрибуцију прихода него у последње две и по деценије неконтролисане неолибералне глобализације.“

Ко управља светском економијом, пита се Ха Џун Чанг.

„Развијене земље приморавају земље у развоју да усвоје одређена економска решења и начине понашања, условљавајући тиме добијање стране помоћи, или им нуде преференцијалне трговинске споразуме у замену за *‘добро понашање’* (усвајање неолибералне политике). Још важније, међутим, јесу акције мултилатералних организација као што је *‘Несвето тројство’* – ММФ, Светска банка и WTO.“ ММФ и Светску банку основали су савезници 1944. године у Бретон Вудсу у Њу Хемпширу (САД), те се зато понекад називају и Бретон Вудс институције (БВИс); ММФ позајмљује новац државама да би избалансирале дефиците, док је Светска банка основана да би помогла реконструкцију ратом уништених европских земаља и инфраструктурни развој нових, постколонијалних држава. После 1982. године и дужничке кризе „трећег света“, међутим, „улога ММФ-а и Светске банке драматично се мења“. Укратко, обе организације излазе из свог првобитног мандата, а мешање у остале, неекономске сфере, правдају тиме што неуспех у другим областима утиче на економски (не)успех и приморава државе да од њих позајмљују новац. „Но, по том принципу, не постоји део нашег живота у који БВИс не би смеле да се умешају. По овој логици, ММФ и Светска банка требало би да условљавају баш све, од етничке интеграције и равноправности полова до успостављања другачијих културних вредности.“

„У почетку, ММФ је постављао услове само у вези са питањима попут, рецимо, девалвације националне монете. Али онда су почели да постављају услове око буџета, објашњавајући да су буџетски дефицити главни узрок проблема. То је онда довело до захтева за приватизацијом државних предузећа, уз објашњење да су губици ових предузећа важан узрок буџетских дефицита у многим земљама у развоју. Пошто је све повезано са свиме другим, било шта може да послужи као услов.“

„Да ствар буде још и гора, богате нације *‘лоших Самарићана’* своје доприносе пакетима ММФ-а често условљавају тиме што од земље-дужника траже да усвоји економску политику које не служи за сређивање сопствене економије, већ интересима богатих земаља које позајмљују новац. Пошто је прочитао уговор који је Кореја 1997. године склопила с ММФ-ом, један разјарени посматрач је прокоментарисао: *‘Неке одредбе плана ММФ-а истоветне су ономе што су САД и Јапан дуго покушавале да наметну Кореји. (...) Реч је о злоупотреби моћи ММФ-а, који је приморао Кореју у тренутку слабости да прихвати трговинску и инвестициону политику коју је претходно одбијала.’* Ово није рекао неки антикапиталистички анархиста, већ Мартин Фелдстин, конзервативни економиста са Харварда који је био главни економски саветник Роналда Регана.“

Структура одлучивања у ММФ-у и Светској банци је, наиме, таква да њихова пристрасност богатим земљама и њиховим интересима није никакво чудо. „Одлуке се доносе према уделу који одређена држава има у капиталу (другим речима, систем гласања је један долар – један глас).“ А САД, захваљујући свом уделу од 17,35 одсто, практично имају право вета у 18 најважнијих области, у којима је за доношење одлуке потребна већина (у капиталу) од 85 одсто.

„Због тога, САД могу да уложе вето на сваку одлуку која им се не допада.“

Да би одговорили на критике, Светска банка и ММФ реаговали су тако што су, поред осталог, отворили дијалог са невладиним организацијама (НВО). „Али утицај ових консултација је, у најбољем случају, маргиналан. Штавише, када је све већи број НВО-а у земљама у развоју индиректно финансиран од Светске банке, вредност ових дијалога постаје још сумњивија.“

„Такође, растућа тенденција у земљама у развоју, да на кључне економске позиције постављају бивше намештенике Светске банке и ММФ-а, доводи до *’решења’* проблема која су упадљиво слична решењима Бретон Вудс институција.“

У WTO, за разлику од ММФ-а и Светске банке, одлуке се доносе гласањем (једна земља – један глас). „Нажалост, у пракси, никад се не гласа, а организацију у суштини води олигархија састављена од малог броја богатих земаља.“ Сви важни преговори воде се у тзв. Зеленим собама, у које се улази само с позивницом. „Позване буду само богате земље и неке велике земље у развоју које не могу да се занемаре, попут Индије и Бразила. Било је случајева, нарочито током министарског састанка у Сијетлу 1999. године, да су делегати неких земаља у развоју, који су у Зелену собу покушали да уђу без позивнице, физички избачени напоље.“

„Маргарет Тачер, британска премијерка која је предводила неолибералну контрареволуцију, једном приликом је критике одбацила речима: *’Нема алтернативе’*. Дух овог објашњења – познат као ТИНА (There Is No Alternative) – прожима начин на који *’лоши Самарићани’* представљају глобализацију. (...) Постоје, међутим, многе алтернативе неолибералној глобализацији која се данас спроводи.“

Како су се богате земље обогатиле, пита се Ха Џун Чанг у поглављу насловљеном „Двоструки живот Данијела Дефоа“. Чувени енглески писац, аутор „Робинзона Крусое“ и „Мол Фландерс“, аутор је и заборављеног дела из економије, „План енглеске трговине“, у коме је описао како су Тјудори, „нарочито Хенри VII и Елизабета I, користили протекционизам, субвенције, монополе, индустријску шпијунажу и друге видове владине интервенције да би развили енглеску индустрију вуне – европску high-tech индустрију свог доба“. Без ових метода, „било би веома тешко, ако не и немогуће, да се Британија од извозника сировина претвори у европски центар те високо технолошке индустрије. *’План’* разбија у парампарчад основни мит капитализма да је Британија успела зато што је прва открила пут до напретка – слободно тржиште и слободну трговину. (...) У *’Плану’*, Дефо јасно показује да није слободно тржиште, већ владин протекционизам и субвенције, оно што је развило британску производњу вуне.“

Истоветно се поступало и после Тјудора. Роберт Валпол, први британски премијер (1721-42), на почетку мандата донео је сет закона „који су у суштини били намењени заштити британске производне индустрије од стране конкуренције, а истовремено су британску индустрију субвенционисали и охрабривали је да извози. (...) Оваква решења упадљиво су слична онима које су примениле *’чудесне’* економије источне Азије, као што су Јапан, Кореја и Тајван, после Другог светског рата.“

Што се пак Британије тиче, она је „све до средине XIX века остала високопротекционистичка земља“ – просечне царинске стопе у Британији биле су 45-55 одсто, наспрам 6-8 у Холандији, 8-12 у Немачкој и Швајцарској и око 20 одсто у Француској. Такође, Британија је забранила својим колонијама да извозе робу која би могла да буде кон-

курентна роби произведеној у матици, попут производа од памука из Индије и од вуне из Ирске и Америке. Штавише, охрабривана је производња примарних сировина у колонијама, субвенцијама за њихов извоз и укидањем царина за увоз сировина у Британију. „(Валпол) је хтео да се осигура да ће колоније остати на производњи примарних сировина и да се никад неће уздићи да буду конкуренција британским произвођачима.“

Протекционизам у Британији напуштен је тек када је тамошња индустрија постала међународно конкурентна. „Без протекције, добар део британске индустрије био би збрисан пре него што би успео да досегне ривале у иностранству. Али кад је британска индустрија постала међународно конкурентна, државна заштита постала је мање неопходна и чак контрапродуктивна, јер би индустрију учинила самозадовољном и неефикасном, како је то приметио Адам Смит.“

Док је била британска колонија, Америци није било дозвољено да царинама штити нове индустрије, и било јој је забрањено да извози производе који би могли да буду конкуренција британским. После рата за независност, Александар Хамилтон, први министар финансија САД, 1791. године Конгресу подноси „Извештај о производњи“: „Основна идеја била је да заостала земља као што су САД треба да заштити своје 'индустрије у раном детињству' од стране конкуренције и гаји их док не постану способне да стоје на сопственим ногама.“ У „Извештају“, Хамилтон је набројао низ мера за развој индустрије у САД, попут увођења царина за увоз робе, па и забране увоза појединих производа, субвенције, забране извоза кључних примарних сировина, развоја финансијске и транспортне инфраструктуре... „Да је (Александар Хамилтон) данас министар финансија неке земље у развоју, ММФ и

Светска банка сигурно не би позајмили новац његовој земљи, и лобирали би за његову смену.“

Хамилтонова политика високих царина на увоз робе у САД (између 40 и 50 одсто) задржала се кроз читав XIX век па све до 20-их година XX века. „Упркос томе што је била најпротекционистичкија држава на свету у том периоду, САД су истовремено биле и најбрже растућа економија. (...) Тек после Другог светског рата су САД – сада с индустријском премоћи без премца – либерализовале своју трговину и почеле да заступају политику слободне трговине. (...) Ипак, америчка влада наставила је да потпомаже индустрију на другачије начине, нарочито јавним финансирањем истраживања и развоја (*research and development, R&D*). Између 50-их и средине 90-их, влада је финансирала између 50 и 70 одсто новца утрошеног за *R&D*, што је далеко више од просека од око 20 одсто у Јапану и Кореји. Без федералног финансирања *R&D*, САД не би биле у стању да одрже своју технолошку предност над остатком света у кључним индустријама.“ Сличну, преовлађујућу улогу у заштити своје индустрије у периоду њеног развоја имале су и владе у Француској, Немачкој, Јапану, Финској, Норвешкој, Италији, Аустрији... У Француској, на пример, после Другог светског рата влада је национализовала кључне индустријске гране и каналисала инвестиције кроз државне банке. „Да би новим индустријама омогућила да дишу и расту, влада је одржала високе царине све до 60-их година. Стратегија се показала веома добром, јер је до 80-их Француска постала технолошки лидер у многим областима.“ У Јапану царине нису биле високе, али је увоз био строго контролисан. Осим тога, у кључним областима стране инвестиције једноставно су биле забрањене, а тамо где су биле дозвољене одређен је максимални удео страног

власништва (49 одсто) и обавезан удео домаћих производа који мора да се користи у производњи.

„Практично све богате земље данашњице (изузетак су Холандија и Швајцарска) користиле су националистичке методе (царине, субвенције, рестрикције у трговини с иностранством) да би поспешиле њихову индустрију у раном детињству. (...) Заговорници слободне трговине морају да објасне како то да је слободна трговина објашњење успеха богатих земаља данашњице, када једноставно скоро да и није упражњавана пре него што су се те земље обогатиле.“

„Историја нам говори да су, у раној фази развоја, буквално све успешне земље употребиле мешавину протекције, субвенција и регулативе да би помогле својим економијама. Нажалост, још једна од историјских лекција је да богате земље 'измичу лествице' осталима, кроз приморавање сиромашних земаља на слободно тржиште и слободну трговину. Већ успеле земље не желе да добију нову конкуренцију у земљама које би употребиле националистичке методе економске политике, какве су оне саме успешно примениле у прошлости. (...) Другим речима, историјски, либерализација трговине пре је исход него узрок економског развоја.“

Пример Мексика показује да „слободна трговина не функционише“ – између 2001. и 2005. године, мексички доходак по становнику расте по „бедној“ стопи од 0,3 одсто годишње, упркос НАФТА споразуму о слободној трговини у Северној Америци и огромном и отвореном тржишту САД за мексичке производе. Насупрот томе, између 1955. и 1982. године, у периоду у ком је држава руководила индустријализацијом земље, *per capita* доходак растао је по стопи од 3,1 одсто годишње. „Мексико је нарочито упечатљив пример неуспеха због преране либерализације, али примера има још. У Обали Слоноваче, после снижења царина на 40 одсто 1986.

године, хемијска, текстилна, обућарска и аутомобилска индустрија буквало су пропале. У Зимбабвеу, после трговинске либерализације 1990, стопа незапослености је са 10 скочила на 20 одсто.“

Либерализација је створила и додатне проблеме. Укидањем или смањивањем царина буџети држава остали су без значајног извора прихода. Умањивање привредне активности, уз повећање незапослености, такође је „скресало“ буџетске приходе од пореза. Будући под великим притиском ММФ-а да се одржи буџетска стабилност, државе су биле приморане да учине све што могу да уштеде новац – а то значи далеко мање новца уложеног у „виталне области као што су образовање, здравствена заштита и инфраструктура, што је изузетно штетно по дугорочни раст“.

Све до осамдесетих година прошлог века богате земље допуштале су сиромашнима значајан степен протекционизма и субвенција у односу на сопствену привреду. С администрацијом Роналда Регана у САД, међутим, приступ је почео да се мења, а ту промену је најбоље изразио сам Реган, затраживши „нове и либералније споразуме са нашим трговинским партнерима – споразуме на основу којих ће они у потпуности отворити тржиште и третирати америчке производе као њихове сопствене.“

И тако је настала Светска трговинска организација, која – „наизглед фер“ – прописује једнака правила понашања свим чланицама, насупрот ранијем ГАТТ режиму по коме су државе-чланице саме бирале које ће одредбе прихватити а које не. „Али ако се удубимо у детаље, видећемо да правила уопште нису иста за све. Иако богате земље имају ниску просечну (царинску) заштиту, оне сасвим диспропорционално штите производе које извозе сиромашне земље, посебно одећу и текстил. Што значи да се, извозећи на тржиште богатих

земаља, сиромашне земље суочавају са вишим царинама него друге богате земље. (...) Индија је 2002. године влади САД платила више него Британија, упркос томе што је индијска економија једва трећина британске. Исте године, Бангладеш је у царинама платио САД скоро исто колико и Француска, упркос томе што је величина њихове економије свега 3 одсто француске.“ Још је гора ситуација код споразума попут TRIPS-а (*Trade-related Intellectual Property Rights*), где се сиромашне и земље у развоју појављују искључиво као купци (неопходне) интелектуалне својине богатих земаља. „Све у свему, у име *‘изједначавања правила’*, богате нације *‘лоших Самарићана’* створиле су нови међународни трговински систем који је монтиран у њихову корист. (...) Кад би стварно желеле да помогну земљама у развоју да се развију кроз трговину, богате државе требало би да им дозволе асиметрични протекционизам какав је постојао између 50-их и 70-их година.“

Ха Џун Чанг поставља јеретичко питање: да ли је страни капитал неопходан? Финци су дуго мислили да није – током 30-их земаља је усвојила низ закона који су предузећа са страним уделом власништва већим од 20 одсто прогласили за „опасна“. Тек 1987. је дозвољени проценат страног власништва порастао на 40 одсто, „али су ипак све стране инвестиције морале да буду одобрене у Министарству трговине и индустрије. Општа либерализација страних инвестиција уследила је тек 1993. године, у склопу припрема за улазак у ЕУ 1995.“

У начелу, будући да саме често не могу да сакупе довољно сопственог новца за инвестиције, земљама у развоју од велике је користи додатни новац који долази са стране, од иностраних инвестиција. „Земље у развоју треба да отворе своја тржишта капитала, говоре *‘лоши Самарићани’*, да би такав новац могао слободно да тече.“

Страни капитал у земљу улази на три главна начина – кроз директну страну помоћ („али често са одређеним условима.“), банкарске зајмове, и кроз инвестиције, гринфилд и браунфилд.

Један од проблема са страним инвестицијама је у томе што тржиште на које долазе чине нестабилнијим, будући да показују тенденцију групног напуштања тржишта на први знак невоље, „упркос дугорочно добрим прогнозама“, што кризу учини још тежом, као 1997. године у источној Азији. Земље у развоју су, у време пре него што су глобалне финансије либерализоване, претрпеле далеко мање банкарских и монетарних криза него после тога.

„Упркос теоријској претпоставци да директне стране инвестиције имају највише предности од свих различитих видова прилива капитала, није једноставно документовати ове предности – наводи се у студији ММФ-а. Зашто? Зато што различити видови ових инвестиција имају различите последице.“

„Најсумњивије“ су браунфилд инвестиције, кад страна компанија купи постојећу домаћу и често не учини ништа да поправи производне капацитете. „Страни инвеститор може да купи компанију за коју мисли да је потцењена на тржишту, посебно у тренутку финансијске кризе, и руководи њом док јој не нађе погодног купца. Понекад страни инвеститор чак активно уништава компанију коју је купио.“ Такав је пример шпанске авиокомпаније Иберија која је 90-их купила неколико јужноамеричких авиокомпанија, заменила своје старе авионе њиховим новим, а потом их отерала у банкрот.

„Кључан а често занемарен“ утицај страних инвестиција јесте њихов удар на постојећу домаћу конкуренцију „која је могла да порасте“ да није прерано суочена са иностраним такмацима. Због тога је најбољи начин приступа страним

инвестицијама њихова забрана у појединим секторима, и пажљиво регулисање у осталим.

Све ово нарочито се односи на банкарски сектор. Председник САД Ендрју Џексон је 1832. године укинуо другу банку САД због тога што је удео страног капитала у њој био превисок – 30 одсто. Образлажући своју одлуку, рекао је да би се домаћи новац у страним банкама, у случају рата са земљом из које банка долази, могао показати опаснијим оружјем од поморске и војне моћи непријатеља. *„Ако морамо да имамо банке, нека буду чисто америчке”*, рекао је Џексон. Ако би данас то рекао председник неке земље у развоју, био би проглашен за ксенофобичног диносауруса и протеран из међународне заједнице.“

САД су строго регулисале стране инвестиције и у другим областима, не дозвољавајући инострано учешће, рецимо, у локалној поморској трговини, власништву над земљом и природним ресурсима. Наизглед парадоксално, стриктна регулатива страних инвестиција у САД током XIX и почетком XX века, као и у Кини у последње две деценије, није довела до успоравања страних инвестиција већ управо обрнуто. *„Ова чињеница стоји директно насупрот веровању `лоших Самарићана` да ће регулација страних инвестиција редуковати те инвестиције, односно, обрнуто, да ће (сугерисана) либерализација регулативе страних инвестиција повећати токове инвестиција.”*

Чак и примери Сингапура и Ирске, земаља које су постигле успех великим ослањањем на стране инвестиције, *„нису доказ да земља домаћин треба да дозволи транснационалним компанијама да чине шта желе“* – обе државе су, наиме, успех постигле тек када су низом владиних мера и регулатива привукле инвеститоре у оне секторе привреде у које су желеле, попут електронике, производње софтвера, фарма-

цеутске индустрије... „Да сумирамо: историја је на страни регулатора. Већина данас богатих земаља регулисала је стране инвестиције када је била на крају који прима (инвестиције). (...) Чак ни државе које су активно прихватале стране инвестиције, попут Сингапура и Ирске, нису прихватиле *laissez-faire* приступ транснационалним компанијама какав данас *‘лоши Самарићани’* препоручују земљама у развоју.“

Ха Џун Чанг одбацује тврдње *‘лоших Самарићана’* да данас живимо у свету без граница у коме је регулисање страних инвестиција непотребно, у коме повезаност компанија са земљом из које потичу нестаје. „Националност фирме и даље је веома важна. Ко поседује компанију одређује колико ће њиховим подружницама бити дозвољено да пређу у виши ниво активности. Било би веома наивно, посебно за земље у развоју, да своју економску политику изграде на претпоставци да капитал више нема националне корене.“

Једна од основних поставки економске филозофије *‘лоших Самарићана’* јесте да државне компаније треба приватизовати, зато што „људи не брину довољно о стварима које нису њихове. (...) Због тога, тврде противници државног власништва, људима треба дати власништво над стварима да би оне биле употребљене на најефикаснији начин“.

Што се фирми у државном власништву тиче, тврде неолиберални економисти, проблем је у контроли менаџмента коме је компанија поверена, те у томе што се оваквом компанијом може управљати далеко „опуштеније“ него приватном, јер се рачуна на владину помоћ у случају невоље. Исти приговори, међутим, могу се ставити и на рачун приватних компанија – акционарима је често подједнако тешко да контролишу менаџмент „своје“ компаније као и грађанима да контролишу менаџмент државне, а „ако су политички важне, приватне компаније такође могу да рачунају на суб-

венције па чак и владину помоћ у извлачењу.“ Као што, уосталом, најречитије сведоче актуелни догађаји на Волстриту, али и примери које наводи Ха Џун Чанг: Британија је, да би их спасила од банкрота, национализовала *Rolls Royce*, *British Steel*, *British Leyland*, *British Aerospace*... током шездесетих и седамдесетих година, деценију касније Реганова администрација спасла је *Chrysler* у САД. „Као што је један страни банкар рекао *Wall Street Journal* средином осамдесетих: 'Ми смо за слободно тржиште када треба да зарадимо новац, а верујемо у државу када само што нисмо изгубили новац.'“

Државно власништво над компанијом може се показати као предност и због неспремности приватних инвеститора да новац уложи у посао од државне важности који ће профит донети тек на дужи рок. „Општа лекција је јасна: јавна, државна предузећа често су била оснивана да би покрећула капитализам, а не да би га заменила, као што се уобичајено верује.“

Фирме у државном власништву не треба продавати пошто-пото, препоручује Ха Џун Чанг. „Влада обично хоће да прода компаније које најгоре послују – то су тачно оне које најмање занимају потенцијалне купце. Због тога, да би изазвали интересовање у приватном сектору, влада често треба много да инвестира у ту компанију и да је реструктурира. Али ако се пословање компаније може поправити под државним власништвом, зашто је уопште и продавати? Штавише, приватизовану фирму треба продати по правој цени. Ако су продате сувише јефтино, то значи да је јавно добро поклоњено купцу. Додатно, ако је то добро затим изнето из земље, добијемо и губитак у националном богатству. (...) Програм приватизације мора бити спроведен у правом ритму и у право време. Ако влада покуша да прода исувише предузећа у релативно кратком времену, то ће сигурно утицати на њихову

цену. Поврх тога, с обзиром на флукуације на берзи, важно је извршити приватизацију када су услови на берзи повољни. У том смислу, лоша је замисао успостављање стриктног рока за приватизацију, на чему ММФ често инсистира и што су многе владе добровољно прихватиле, јер ће такав рок приморати владу на приватизацију без обзира на тржишне услове.

Још је важније продати јавна предузећа правим купцима. Јавна предузећа често су уз корупцију продата потпуно некомпетентним купцима. (...) Корумпирани званичници често су подстакнути да гурају приватизацију по сваку цену, зато што то значи да неће морати да деле мито са наследницима својих положаја.“

Још један од начина којим нације *‘лоших Самарићана’* спречавају напредак земаља у развоју су патенти и читав концепт заштите интелектуалне својине. „Најштетнији утицај лежи у потенцијалу да блокира проток знања у технолошки заосталије земље, чиме се спречава развој њихове економије. Економски развој се заснива на усвајању напредних страних технологија. Све што отежава то усвајање, био то патентни систем или забрана извоза напредних технологија, није добра за економски развој.“ При том, и овде имамо истоветну ситуацију – док су саме имале потребу за усвајањем нових технологија, богате земље *‘безбрижно’* су кршиле патенте, заштитне знакове (*trademark*) и ауторска права (*copyright*). Швајцарци су *‘позајмили’* немачке хемијске изуме, док су Немци *‘позајмљивали’* енглеске заштитне знакове а Американци енглеска ауторска права – све то без плаћања онога што се данас сматра *‘праведном’* компензацијом. Упркос таквој историји, богате нације *‘лоших Самарићана’* данас приморавају земље у развоју да ојачају заштиту интелектуалне својине кроз TRIPS споразум и билатералне споразуме о слободној трговини.“

Овакви споразуми имају и своју цену – процена је Светске банке да ће само за плаћање лиценци на нове технологије земље у развоју богатим државама (које су власници 97 одсто патената и већине заштитних знакова и ауторских права) годишње плаћати 45 милијарди долара, „што чини готово половину укупне стране помоћи коју су дале богате државе (93 милијарде долара 2004. и 2005. године)“.

Када земља западне у кризу платног биланса, помоћ ММФ-а је кључна. Не због новца који би ММФ позајмио, јер ова организација и нема много сопственог новца, већ због самог споразума „који се сматра гаранцијом да ће држава исправити своје грешке и усвојити сет исправних решења која ће осигурати њену будућу могућност да плати дуг. (...) Најважнији и најстрашнији услови ММФ-а тичу се макроекономске политике, тј. монетарне и фискалне политике. (...) *‘Лоши Самарићани’* сматрају да већина земаља у развоју нема самодисциплину да *‘живи у оквиру својих могућности’*; оптужују их да штампају новац и понашају се као да сутра не постоји. (...) Због тога сматрају да је чврсто руковођење ММФ-а круцијално за обезбеђивање макроекономске стабилности и тиме раста у овим земљама. Нажалост, макроекономска политика коју промовише ММФ изазвала је готово сасвим супротне ефекте.“

„Неолиберали сматрају инфлацију државним непријатељем број један. (...) Али зашто се она сматра толико штетном?“ Логика је оваква: инвестиције су неопходне за раст; инвеститори не воле несигурност; због тога се економија мора одржати стабилном, што значи да цене не смеју да расту. Због тога је ниска инфлација предуслов за инвестиције и раст. А да би се то постигло, неопходна је монетарна дисциплина и да „влада живи у оквиру својих могућности“.

Ипак, постоје и примери који говоре другачије: „Током 60-их и 70-их, просечна инфлација у Бразилу била је 42 одсто годишње. Упркос томе, бразилска економија била је једна од најбрже растућих у свету током те две деценије – *per capita* приход растао је по стопи од 4,5 одсто годишње у овом периоду. Насупрот томе, између 1996. и 2005. године, када је Бразил усвојио неолибералну ортодоксију, нарочито у вези са макроекономском политиком, инфлација је просечно била 7,1 одсто годишње. Али током овог периода, *per capita* приход у Бразилу растао је свега 1,3 одсто годишње.“ Бразил није изузетак – и у Кореји је током њених „чудесних година“ годишња инфлација била око 20 одсто, а раст чак 7 одсто. „Овим примерима, наравно, не тврдим да је свака инфлација добра.“ Али, студије су показале да инфлација испод 40 одсто годишње не само да није штетна, „већ може да буде компатибилна са брзим растом и стварањем радних места. (...) Стриктна монетарна и фискална политика, које су неопходне за смањивање инфлације, вероватно ће снижити ниво економске активности што ће, онда, смањити потребу за радним местима, изазвати незапосленост и смањење плата.“

„Богати Самарићани“ намећу земљама у развоју високе каматне стопе као кључ за остваривање монетарне дисциплине, „а саме су прибегавале лабавој монетарној политици када су имале потребу за повећањем прихода и нових радних места“ – каматне стопе у западној Европи и Америци тада су, у три деценије после Другог светског рата, биле највише 2,6 одсто (у Немачкој), а чак и негативне као у Швацарској (-1 одсто); насупрот томе, ММФ је, на пример Јужној Африци, наметнуо каматну стопу од 10-12 одсто, чиме је инфлација одржана ниском, али је то „имало огромне последице по раст и отварање нових радних места. (...) С обзиром на овакву цену рестриктивне монетарне политике, независност централне

банке с јединим циљем да инфлацију држи ниском јесте последње што земље у развоју треба да учине.“

При том, и сам концепт независности централне банке, какав се намеће земљама у развоју, сасвим је супротан ономе што развијене земље чине – док је у земљама у развоју мисија независне централне банке да одржи макроекономску стабилност и ниску инфлацију, у САД је нагласак на „стварању економских услова за максималну запосленост, стабилне цене и умерене дугорочне каматне стопе“, док је „председник ФЕД-а изложен редовном 'гриловању' пред Конгресом“.

Сасвим слично ствари стоје и са буџетским дефицитом, који је такође високо на листи непријатеља ММФ-а. „Кад би биле у сличној ситуацији, богате земље 'лоших Самарићана' никада не би учиниле оно што говоре сиромашним земљама да треба да учине.“ Укратко, улазак у буџетски дефицит је савршено логичан корак ако се то чини у сврху инвестирања, које ће покренути даљу економску активност и тиме привредни раст. Уосталом, управо то су учиниле САД после 11. септембра, улазећи у дефицит од чак 4 одсто њиховог бруто производа. Почетком 90-их, да би решила своје проблеме, Шведска је ушла у дефицит од 8 одсто бруто друштвеног производа. Насупрот томе, током кризе 1997. године, ММФ је Кореји дозволио улазак у дефицит од само 0,8 одсто.

Какав је однос неолиберализма и демократије? За разлику од старих либерала XIX века, који су сматрали да је демократија лоша јер омогућава сиромашној већини да експлоатише богату мањину, неолиберали сматрају да су демократија и отворено тржиште природни партнери. Али то није истина, тврди Ха Џун Чанг. „Тржиште и демократија сударају се на фундаменталном нивоу. Демократија функционише по принципу један човек – један глас. Тржиште,

по принципу један долар – један глас. (...) Мора се пронаћи баланс између демократије и тржишта.“

А „богати Самарићани“ препоручују решења која минирају демократију у земљама у развоју.“ Реч је о покушају да се избегне мешање корумпираних и популистички настројених политичара у сферу економије („уочи избора, могли би да изврше притисак на централну банку да штампа новац, што изазива инфлацију“). Циљ се постиже стриктним одржавањем балансираног буџета, али и оснивањем независних тела – централне банке, регулаторних агенција, чак и независних пореских служби, као што је покушано у Уганди и Перуу. Али, „ако је доношење веома важних одлука одузето од демократски изабраних влада и стављено у руке незабраних технократа у 'политички независним' агенцијама, у чему је онда поента постојања демократије? Другим речима, неолибералима је демократија прихватљива само кад се не супротставља слободном тржишту; због тога неки од њих нису уочили контрадикцију између подршке Пиночеу у Чилеу и проповедања демократије. Речено директно, они желе демократију само ако је она у великој мери немоћна – или како је Кен Ливингстон, левичарски градоначелник Лондона, ставио у наслов своје књиге из 1987. године: „Кад би гласање променило било шта, они би га укинули.“

ЈОЖЕ МЕНЦИНГЕР

Добитник Нобелове награде из економије (за 2001. годину) Џозеф Стиглиц написао је изузетну књигу (*Globalization and Its Discontents*, W.W. NORTON & COMPANY, New York, 2002.) која је објављена и код нас у издању СБМ-х под насловом *Противречности глобализације*. Треба нагласи-

ти да се, у случају нобеловца Џ. Стиглица, не ради само о професору светски познатих елитних универзитета (Стенфорд, Оксфорд, Принстон, Колумбија) и добитнику Нобелове награде за економију него и *инсајдеру* који је од 1993. до 1997. године био члан, а затим и председавајући Већа економских саветника председника САД Била Клинтона, а после тога потпредседник и главни економиста Светске банке, те *изнутра* зна како функционише такозвана *међународна заједница*.

Веома интересантан поговор за издање, на српском језику, књиге Џ. Стиглица написао је проф. др Јоже Менцингер, ректор Универзитета у Љубљани и један од „архитекта” економских реформи у Словенији. У наведеном поговору проф. др Јоже Менцингер пише следеће:

„Нобеловац професор Џозеф Стиглиц најпознатији је и најпризнатији дисидент садашњег светског економског поретка, који је и производ и стваралац глобализације. Чињеница да је нобеловац веома је значајна, али је још важнија чињеница да је деценијама живео, радио и одлучивао у центрима светске економске и финансијске моћи. Главни актер његове књиге је Међународни монетарни фонд, дакле институција која заједно са Светском банком одлучује о судбини милиона људи...

Но, када Стиглиц говори о ММФ-у то подразумева причу о глобализацији и о неокласичној економској мисли; и једна и друга не осврћу се на екстерналије, односно на оно што се у једном другом контексту зове колатерална штета.

Глобализација, реч која је обележила последњу деценију спада у највише употребљаване, али и злоупотребљаване појмове – за све је заслужна, за све крива. Она нема само привредну димензију него се протеже на сва под-

ручја живота са непредвидивим привредним, социјалним, културним, политичким, еколошким и правним последицама, а глобални криминал и тероризам такође су њезине компоненте. У економском смислу она значи приступ раду, капиталу и сировинама на свим тржиштима и производњу за сва та тржишта што би требало да омогући алокациону ефикасност, смањење трансакцијских трошкова и повећање трговине, темељене на компаративним предностима.

Теоријска основа глобализације је неокласична економска мисао која истиче тржиште и конкуренцију те потпуно прилагођавање привредних субјеката ценама и захтевима светског тржишта. Све што то спречава, сматра се штетним. Теоријска основа се практично ослања на превласт америчког модела чисте тржишне привреде над европским моделом социјалне тржишне привреде. Та би превласт заједно с новом економијом требало да доведе до Фукујаминог краја историје и вечито важећег глобалног привредног система са неокласичном *share-holder value* максимумом по којој је једини циљ привређивања повећавање профита и вредности капитала његовог власника. Прихватање такве максиме приморава произвођаче на драматично повећавање ефикасности, што наводно користи свима: потрошачима, власницима и запосленима; сиромашнима и богатима...

Share-holder value максима и конкуренција нису третирани само као творци ефикасности пословања, привредног раста и нових могућности запошљавања, него и као магично решење за све друге проблеме, па и за осигурање пензија без међугенерациског финансирања. Глобално тржиште би било алтернатива државе за здравство, школство и социјално осигурање. Због тога парадигму *share-holder value* на микроекономској равни прате монетаризам,

а на макроекономској одбијање фискалне и социјалне политике. Синдикати постају немоћни и сувишни, што смањује права радника и претвара их у надничаре, односно некакав репродукциони материјал, који узимаш колико ти треба и то по најнижој цени, по којој можеш да га добијеш. *Reenginne-ring, down-sizing, out-sourcing* типични су слогани арогантне и себичне управљачке елите – некаквог племства с краја XX и почетка XXI века.

Присталице глобализације тврде, да глобализација повећавањем конкуренције и ефикасности дугорочно користи свима, да смањује провинцијализам, расизам и незнање, те да омогућава изједначавање дохотка развијених и неразвијених. Критичари и скептици упозоравају на глобализацијску замку, опрезни су у оцени повећавања ефикасности те истичу негативне социјалне ефекте, пре свега диференцијацију унутар појединих земаља, и повећавање разлика између њих. Непрекидно `повећавање` ефикасности, које би требало да осигура опстанак предузећа у конкурентској борби коју сама стварају, осликава се непрекидним сукобима за уделе на тржишту, банкротима, интеграцијама и аквизицијама што се претвара у `привредни канибализам`, док већина земаља, поготово мале, потпуно губе контролу над привредом.

Токови капитала на светским финансијским тржиштима су покретач глобализације; капитал кружи светом без већих препрека; дневни проток капитала већи је од годишњег бруто производа Немачке. Преношење производње у земље у којима се може наћи радник за плату мању од долара дневно, ствара незапосленост у развијеном свету, а плате у неразвијеном свету остају мизерне, и у њему се гомила сиромаштво и мржња. Све препреке токовима капитала проглашавају се привредно штетним и непријатељским за западну демократију иако страни капитал након повлачења

оставља земље привредно и социјално опустошене. Управљачи токова капитала, који посезање државе у привреду иначе не одобравају, помоћу те исте државе спречавају слободне токове рада.

Сумње у целисходност и трајност садашњег светског економског поретка проглашаване су лудизмом, иако већ сама хармонизација производа и преузимања предузећа намећу барем једно питање: Шта ће остати од тржишне привреде када на тржишту опстане један произвођач хармонизованих производа, односно неколико њих који се такмиче само смањивањем трошкова рада. Веру у трајност *shareholder value* парадигме, монетаризма и глобализације уздрмало је последњих година, брзо падање берзанских индекса нове па и старе економије што је преполовило берзанско богатство и унапред, на неуспех осудило покушаје Алена Гринспана да ситуацију спаси снижавањем каматних стопа.

11. септембар 2001. године и *Енрон* нису променили свет, они су га само разголили. Истина је да Светски трговински центар нису срушили неписмени сиромаси, које су западне мултинационалне компаније запошљавале за дневницу од долара или мање, већ су похлепа и ароганција Запада створиле основу за необуздану мржњу према богатим и њиховим симболима.

Иако другачија, ово није прва глобализација. Светска привреда се чак брже повезивала крајем XIX века и после Првог светског рата до 1930. године, када се сматрало, да капитализам делује као слободна тржишна привреда у којој ништа не спречава развитак производних снага и у којем понуда сама ствара тражњу и осигурава равнотежу. Велика депресија је тада пореметила функционисање Смитове невидљиве руке. Да ли се седамдесет година након велике

привредне кризе, свет поново налази пред њом? Највероватније, да, мада су разлике велике нарочито због издвајања и превласти финансијске над реалном привредом и промена у међународним привредним односима, која много више од размене роба и услуга формира размену производних фактора, пре свега неограничено кретање капитала.

То што је транзиција из социјалистичког у капиталистички привредни систем обављана у време превласти парадигме чисте тржишне привреде и монетаризма, битно је утицало на њезине токове. Подручје Стиглицове критике која на овим просторима заслужује највише пажње управо су односи између транзиције и такозваног Вашингтонског договора између америчке Владе, Светске банке и Међународног монетарног фонда. Иако је транзиција почела без јасне слике о стварном привредном и социјалном стању и без размисљања о социјалним последицама због промена, савети западних економиста, а поготово финансијских институција базирани су на претпоставци да ће елиминисање деформисаних нетржишних институција, увођење приватног власништва и *laissez-faire* тржишног механизма, социјалистичке привреде одмах претворити у државе благостања. Сасвим су пренебрегнути привредна реалност, социјална структура друштва, па и искуства западно-европских земаља после Другог светског рата односно чињеница да је садашња развијеност европских земаља производ модела социјалног партнерства у послератној Европи као и чињеница да су некадашње социјалистичке земље много сличније европским привредама после Другог светског рата, него садашњим тржишним привредама. Укратко, једна идеологија замењена је другом; овог пута идеологијом тржишног фундаментализма.

Знање је по дефиницији припадало онима који су долазили из међународних финансијских институција и који су захтевали да се у земљама транзиције спроведу чак и теоретски спорна уџбеничка решења, која у својим привредама не би применили. Многи су о земљама у које су долазили знали оно што су прочитали у туристичким проспектима на путу од аеродрома до *Холидеј Ина*.

У еуфорији илузија која је након распада социјализма захватила Источну Европу, многи су домаћи марксисти преко ноћи постали монетаристи, а донедавни проповедници различитих облика социјализма постајали су загрижени проповедници *share-holder value* идеологије.

На упозорења ретких домаћих економиста на последице приватизације без јасних правила, макроекономске стабилизације ослоњене на погрешне процене стања привреда и увођења тржишта без институција узвраћено је ругањем због носталгичности и незнања.

Негативну улогу у транзицији, међународне институције и даље не признају, образлажући да је до неуспеле транзиције дошло јер земље нису у потпуности спровеле све што им је сугерисано. Као мерила успешности транзиције и даље се користе индикатори који произлазе из неокласичног модела тржишне привреде: стопа либерализације привреде, удео приватног сектора у друштвеном производу, удео страног капитала, постојање финансијских институција и дубина финансијског тржишта. Привредни раст и социјални ефекти промена сасвим су занемарени.

Човек који је схватио и признао грешке управо је професор Џозеф Стиглиц.“

ГЖЕГОЖ КОЛОТКО

Један од најбољих познавалаца транзиције европских постсоцијалистичких земаља, пољски економиста, професор Гжегож Колодко објавио је 2008. године књигу „Свет у покрету“ (*Wędrujący Świat*), која је у Пољској за мање од годину продата у тиражу од преко 50.000 примерака. Професор Колодко је архитекта пољске транзиције који је као научник – економиста, са својим тимом разрадио оригиналан програм економских реформи, а потом га, као државник – министар финансија и вицепремијер Пољске 1994-1997. и 2002-2003. године практично спроводио у живот.

Совјетски Савез се распао и зато што је то био јединствени и ефективни начин преузимања власти у Русији. Јелцину је, пре свега, било важно да влада, а како владати било је другоразредно питање...

Русија има посебно искуство са неолиберализмом. Ужасно да је, не толико због наслетства совјетског времена, колико због погрешне политике, производња 90-их година XX века пала за око 60%. Нешта незабележено у мирнодопско време. И поражавајуће је то да се то хвали адвокатима неолиберализма, како на Истоку тако и на Западу, и третира као достигнуће. Психолошки, то није тешко схватити, због тога што многи економисти – научници, аналитичари, саветници – и политичари на тај начин покушавају да изађу из тешког положаја и сачувају своје лице. На то треба погледати из једног ширег контекста и то из најмање два разлога.

Први, неолиберализам је идеологија и економски програм који има свој конкретни план дејства. У суштини, под плаштом прекрасних лозинки – од слободе преко демократију до предузетништва – он се претворио у инстру-

мент који служи прерасподели доходака у корист елите, а на штету већине.

Други, неолиберализам се користи као начин пљачке гигантских размера, због тога што се прерасподела националног богатства каква је извршена у Русији ретко среће у историји. Подразумева се да нико не тврди да је неолиберализам по својој природи инструмен пљачке и отимачине. Суштина је у томе што у условима слабости економских института он то омогућава. Управо тако је било у Русији.

Збигњев Бжезински, утицајни политолог, је – стављајући одговарајуће речи под наводнике – приметио да су се ројеви (огроман број) западних, пре свега америчких, „консултаната“ – који су били у договору са руским „реформаторима“ – брзо обогатио у току „приватизације“ руске индустрије, посебно енергетских актива. Фриц Ермат (Fritz M. Earmath) високоранжирани сарадник ЦИА у пензији писао ми је 1999. године „Богатство, које се може наградити и извести из Русије, је тако огромно, што привлачи – слично као сила гравитације велика тела – велике западне играче. Може бити да се Пољака наша у много бољем положају, не толико због бољих стартних позиција него због тога што није толико богата ресурсима, који се могу разграбити... Сви главни ешалони наше администрације (САД) одлично су знали праву ситуацију у Русији. Морали су да знају да се тржиште државних облигација користило руским званичним лицима и осталим спекулантима као инструмент разграбљења руског буџета и новца ММФ-а. Шта ти мислиш, о чему су разговарали Талбот, Самерс, Липтон, Чубајс и Березовски када су се састали у јулу 1998. године... Интересантно, шта је власт у САД-у и руководство ММФ знало и шта је мислило о томе шта се дешава када је Чубајс стигао у Вашингтон у јулу да би организовао последњи

износ кредита са Самерсом, Липтоном и Талботом. Постоје само две могућности: или они нису знали о тим дешавањима, у која су биле укључене десетине познатих личности и стотине спекуланата, а онда је то био огроман фијаско обавештајних служби и политике, или су они свесно инвестирали у аферу због похлепе или под притиском. Убеђен сам да је ово друго у питању.“ *И ја такође.*

Када сам после осам година, у јесен 2007. године, радио над овом књигом, и замолио га да искористим фрагменте наше преписке, Ермак се сагласио без колебања; наравно да – пошто се у међувремену још више убедио у правилност својих процена. Додао је: „Амерички политички и бизнис интереси су били од почетка уплетенини у руску корупцију. И то се продужава до данашњих дана.“ Без обзира на то, Русија после напуштања погубне линије наивног посткомунистичког неолиберализма, који се спроводио 90-их година, има из себе „седам родних“ (2001-2007) година.

У неолибералним круговима Русија је била добра за време председника Јелцина, а постала лоша за време председника Путина... Под плаштом забринутости за демократију у неолибералним публикацијама – чак и таквог нивоа као што су Financial Times или The Economist – чују се позиви за санкционисање због нарушавања закона. Додуше, признаје се да неки олигарси нису свеци, те да је у Русији за време приватизације 90-их било и нарушавања закона, али се предлаже власнички статус кво уз једнократно плаћање пореза... Порези служе не за свођење рачуна са преступницима и њима треба да се баве тужиоци и судије, а не порезници. За нелегалне послове неких руских олигарха, у чију заштиту је, између осталих, стао и The Economist, у САД би дали не девет него деведесет година затвора. И нико не би смео да окриви суд у политичку ангажованост.

P.S.

У последњим реченицама професор Гжегож Колотко мисли на руског олигарха Михаила Ходорковског.

Треба рећи да је првих година своје владавине, председник Русије Владимир Путин на Западу нарочито критикован због промењеног односа према руским олигарсима који су за време Бориса Јелцина, и његових реформатора-либерала, створили огромно богатство и фактички владали Русијом. Када је нова власт почела да и послове олигарха уводи у законски оквир откривене су многе њихове незаконите радње. Бежећи од закона неки су нашли уточишта у иностранству (Гусински у Израелу, Березовски у Великој Британији, итд). У то време најбогатији руски олигарх – Михаил Ходорковски, нашао се иза решетака. После дебакла либерала на децембарским (2003.) парламентарним изборима када нису успели да пређу 5% цензус и уђу у парламент, те – више него – убедљиве победе Владимира Путина на председничким изборима у марту 2004. године, Ходорковски је у затвору написао писмо које је објављено (29.03.2004.) у руској штампи и изазвало велики интерес јавности.

Делове из тог *покајничког* писма, кога је Михаил Ходорковски послао из затвора, преносимо у наставку јер оно и за многе у нашој земљи може да буде веома поучно.

Фактички ми данас јасно видимо капитулацију либерала... Руски либерализам претрпио је пораз зато што је покушао да игнорише: неке битне национално-историјске специфичности развоја Русије, и животно важне интересе огромне већине руског народа.

Либерали су се много бојали да говоре истину из страха пред хиљадугодишњом прошлошћу, те због укорењеним, у 90-им годинама, навикама ка великом конформизму.

Били су спремни на све због следеће „порције“ кавијара. Такви су били и остали руски либерали...

Нећу да кажем да су Чубајс, Гајдар и њихови истомишљеници имали за циљ да свесно обмањују Русију, али они су мислили само о условима живота и рада за 10% становништва, који су били спремни на одлучне животне промене у условима напуштања државног патернализма. Трагичне последице своје политике либерали су прикривали, пре свега, обманом.

Либерали нису говорили истину када су тврдили да народ у Русији живи све боље и боље, пошто нису ни знали и схватили (подвлачим – често нису хтели да схвате) како стварно живи огромна већина грађана. Они су себе одделили од народа провалијом.

Средином 90-их они су се сувише „оптеретили“ мерцедесима, дворцима, ноћним клубовима, златним кредитним картицама. Либерал, који је био спреман да погине за своје идеје, одједном се претворио у бахату особу који није желео ни да прикрива своју равнодушност према руском народу... Они су увек говорили да са руским народом може да се поступа како год се пожели, да „у овој земљи“ све решава елита, те о простом народу не треба ни мислити.

Чак и у односу на декларисане вредности либерализма њихова реакција није била доследна. На пример, либерали су говорили о слободи изражавања али су чинили све како би успоставили финансијску и административну контролу над медијима користећи их за сопствене циљеве. То су оправдавали „опасношћу од повратка комунизма“. А о томе да је „црно-црвена коалиција“ јака онолико колико је либерална власт заборавила на свој народ и његове суштинске проблеме, либерали су ћутали.

На изборима 2003. године народ је либералима одлучно рекао „збогом“. А где је у то време био крупни бизнис ? Ра-ме уз раме са либералном владом. Ми смо им помагали да греше и да лажу. Предузетницима је било много лакше договарати се са шачицом похлепних чиновника, него своје акције ускладити са разгранатом и ефикасном мрежом друштвених института.

Ми смо имали ресурсе да оспоримо игру по тим пра-вилима, или тачније игру без правила. Но својом податљи-воишћу и покорноишћу, својом понизноишћу давати и када траже и чак када не траже, ми смо створили чиновнички хаос и корумпирано судство. Крупни бизнис је отишао са арене не због изненадног ширења корупције, већ због тога што су стандардни лобистички механизми постали неефи-касни јер су рачунали са slabим председником.

Поред тога, бизнис је увек космополитичан пошто новац нема отаџбину. И за многе наше предузетнике Русија није отаџбина него само територија слободног лова. Њихови основни интереси и животна стратегија везани су са Западом.

Шта ми можемо и треба данас да радимо? Навешћу седам тачака које ми се чине данас приоритетним.

1. Осмислити нову стратегију односа са државом. Држава и бирократија нису синоними.

2. Научити тражити истину у Русији, а не на Западу. Имици у САД и Европи је важан али он не може да замени уважавање од стране суграђана. Ми морамо да докажемо да ми нисмо привремени, него стални људи на нашој руској земљи. Не треба игнорисати – поготово не демонстративно – интересе земље и народа. Ти интереси су и наши интереси.

3. Одрећи се бесмислених покушаја да се стави под сумњу легитимност председника. Независно од тога да ли нам се свиђа Путин или не, треба знати да он није само

физичко лице. Председник је институт који гарантује целовитост и стабилност земље.

4. Треба престати лагати себе и друштво. Ми смо довољно одрасли и ојачали да морамо говорити истину.

5. Треба напустити космополитско схватање света и бити свестан да је либерални пројект у Русији могућ само у контексту националних интереса.

6. Морамо признати да 90% руског народа не сматра приватизацију праведном, а садашње „газде“ законским власницима. Ако је то тако онда ће увек постојати снаге – политичке и бирократске, па и терористичке – које ће атаковати на приватну својину. Да би се приватизација „оправдала“ пред друштвом потребно је да крупни бизнис добровољно врати део имовине стечене приватизацијом. Боље је да тај процес почнемо сами – како би могли утицати и управљати њиме – него да будемо жртве глупог супротстављања неизбежном. Легитимација приватизације није потребна власти већ пре свега нама и нашој деци која ће живети у Русији – и треба да се крећу по улицама руских градова без многобројног обезбеђења.

7. Уложити новац и памет у стварање нових друштвених института. Отворити врата за нова покољења. Привући к себи савесне и талентоване људе, који ће чинити основу нове елите Русије.

За мене је Русија отаџбина. Ја хоћу да живим, радим и умрем овде. Хоћу да се моји потомци поносе Русијом – и са мном као делићем те земље – те уникатне цивилизације. Можда сам ја то схватио касно. Боље и касно, него никада.

Подсетимо само да је неколико дана пред своју мистериозну смрт (23.03.2013) у Лондону одбегли руски олигарх, Борис Березовски, упутио писмо Владимиру В. Путину следеће садржине:

Владимире Владимировичу!

Господине Председниче!

Обојица знамо цену речи, цену памћења, посебно кад се то тиче политике. Спреман сам да отворено признам своје грешке, и више од тога – признајем их већ сада, у овом писму. Много шта од онога што сам радио и говорио – нема оправдања и заслужује сурову осуду.

Али, Владимире Владимировичу, мени је већ 68 година, већ сам старац. Пуних 12 година сам провео у изгнанству. Зар моја седа коса, моја принудна одвојеност од Отаџбине нису искупили моју кривицу?

Владимире Владимировичу, говорим Вам поштенно, а молим Вас да ми верујете. Чезнуо сам за Русијом од првог дана, а моја чежња се појачавала са сваким новим даном provedеним у туђини.

Да, ја јесам Јевреј, али сам рођен у Русији. Ја сам Рус, Владимире Владимировичу. Био бих рад да сам друкчији – тада не бих осећао ове муке, али ја сам – Рус. Убија ме одвојеност од Отаџбине.

Молим Вас, Владимире Владимировичу, да ми опростите грешке и речи, све оно што сам урадио за-слепљен зломом. Бог види да сам данас све схватио и да никада – никада – не бих више поступио тако.

Веома бих хтео да се вратим у Русију, у своју Отаџбину. Хоћу да умрем у својој земљи. Ово нису празне речи, верујте, Владимире Владимировичу. Ја, као Вечни Жид, уморан сам од скитања по планети.

Дозволите ми да се вратим, господине Председниче. Молим Вас. Из срца Вас молим.

Са искреним уважавањем према Вама, Борис Березовски.

ЏОН ПЕРКИНС

У *Ел паис*-у (НИН, 3.3.2005) Хорхе Волпи је објавио приказ бестселера – аутобиографске књиге Џона Перкинса *Confessions of an Economic Hit Man* (*Исповест економског убице*), наводно независног економског експерта у земљама *трећег света*, а у ствари тајног агента крупног капитала. Прво издање књиге *Исповест економског убице* објављено је крајем 2004. године и после тога је доживело многа издања у великом броју земаља света. У наставку преносимо приказ ове књиге Џона Перкинса.

Године 1976. Џон Перкинс је завршио студије за руководиоце компанија на Универзитету у Бостону и оженио се девојком са којом се забављао читав живот. На инсистирање њеног рођака, Перкинс је позван на пробни тест у Националну агенцију за безбедност (НСА), једно од мање познатих обавештајних тела која су тада постојала у САД. Иако је имао добре оцене на тесту и испунио постављене услове, Перкинсу се ипак више допало да се на две године прикључи Корпусу за мир, и заједно са женом проведе три године у амазонској џунгли. По повратку НСА га није заборавила, и кроз замршену мрежу веза помогла му је да нађе посао у мистериозној фирми за консултације званој Chas. T. Main Inc. (MAIN), чија је основна делатност била саветовање Светске банке око инвестирања у земље „трећег света”. У почетку, Перкинсу нису били јасни ни циљеви фирме ни његова функција у њој, све док му прелепа директорка Клодин, у коју се убрзо и заљубио, није показала каква ће даље бити његова судбина.

„Мој задатак је да те претворим у *economic hit man* (ЕНМ)”, рекла му је на првом тајном састанку (увек су се

и после одржавали без сведока и у њеној кући). „Ми смо ретка врста у прљавом послу. И нико не сме за то да сазна, чак ни твоја жена. И запамти, ако одлучиш да уђеш у то, онда је то за цео живот.”

Онда му је до детаља изнела шта су његови циљеви и задаци од тог дана. А његов посао се састојао у томе да препоручује да огромни међународни кредити за планирање и остваривање пројеката у земљама у развоју теку кроз MAIN и друге америчке компаније, као Bechtel или Halliburton. На другом месту је да се ради на банкроту тих земаља, тако да никада не могу да плате своје кредите и да постану послушни партнери САД, они који неће моћи да одбију да се на њиховим територијама изграде војне базе, да своја природна добра ставе на располагање инвеститорима, као и да своје гласове у УН и другим међународним организацијама дају САД. За обавештајна тела САД овај план је био перфектан, посебно у доба као што су биле шездесете, најгори тренуци рата у Вијетнаму. Уместо да се за овакве послове ангажују агенти ЦИА или армије, саме приватне фирме су плаћале ЕНМ, уз додатну сигурност: уколико буду откривени, никада се неће моћи доказати њихова веза са владом САД.

Иако прича изгледа као да је извађена из неког романа Џона Ле Кареа, ради се о истинитом догађају. У књизи Confessions of an Economic Hit Man, једном од највећих бестселера последњих недеља, Џон Перкинс тврди да се све оно што у њој пише заиста и догодило. Као и десетине америчких наводно пословних људи по „трећем свету”, Перкинс је, у ствари, био економски револвераши, нека врста тајног агента ex officio чији се посао састојао у повећању моћи САД и њене доминације над задуженим земљама.

У својој првој мисији Перкинс је путовао у Индонезију (тада политички циљ првог реда, посебно када је изгледало

да ће комунизам да превлада у земљама југоистока Азије), са циљем да увери генерала Сухарта да MAIN буде посредник у финансирању електрификације острва Јаве. Перкинсов мање јавни задатак био је да Индонезију задужи са циљем да постане талац политике САД. Када је у овом успео, Перкинс је наименован за шефа за економију у MAIN и потом упућен у Панаму са сличним задужењем. Тамо се састао са Омаром Торихосом, једним од малобројних јужноамеричких лидера спремних да се отму контроли Вашингтона, а да се не потчине диктатима комунизма (ишто га је, према Перкинсу, коштало живота, исто као и другог хероја, председника Еквадора Хосеа Ролдоса).

Следећи задатак Перкинса био је још уноснији и значајнији за интересе његове земље. После оснивања ОПЕК-а (Организација земаља произвођача и извозника нафте) и ембарга које су арапске земље увеле против Америке због њене помоћи Израелу 1974. године, влада САД је одлучила да учини све да се тако нешто више никада не понови. Било је потребно да се са Саудијском Арабијом, највећим произвођачем нафте на свету, оствари велики договор, употребљавајући исту стратегију као и у случају Индонезије и Панаме, и на још широј скали. Глобални пакт између ове две земље временом је постао највећи у историји; изградња читаве инфраструктуре нације која је још увек живела у средњем веку, припала је америчким фирмама. После неколико година, захваљујући сваковрсним тактикама, укључујући и подвођење жена члановима краљевске породице, Саудијска Арабија је постала највећи савезник Вашингтона на Блиском истоку. Последице тог савеза сежу и до наших дана; довољно је подсетити на тесне везе које још постоје између краљевске куће и породице Буш.

*Иако све мање задовољан својим послом и још мање сигуран у његову моралност, Перкинс је обавио нове мисије у Панами, све до мистериозног убиства Торихоса и касније до инвазије маринаца на Иран, где је живео у време пада шаха и пораза политике САД, и на крају у Колумбији, где га је сусрет са другом женом, Паулом, навео да се одлучи да промени живот. Године 1982. Перкинс напушта MAIN и живот економског револверашиа и оснива сопствену енергетску компанију, *Independet Power System*. Од тада па до атентата 11. септембра држао је у тајности своју каријеру ЕНМ. Уз помоћ ћерке, схватио је да не може више да ћути и почео је да пише *Confessions of an Economic Hit Man* да би спрао кривицу и упозорио свет на нови амерички империјализам. Од тада се ангажује на остварењу пројеката за развој који заиста доносе корист најсиромашнијима, а не служе само политичким циљевима корпоратократије. На крају, поука Перкинсове књиге је јасна: док сиромашне земље не буду спремне да бране своја природна богатства, да се боре против унутрашње корупције и стране манипулације, успон ЕНМ и ширење америчке империје чине се осигураним.*

У новој књизи Џона Перкинса *Тајна историја америчке империје – економске убице и истина о глобалној корупцији*, објављеној 2007. године, он пише: У предговору „Исповест економског убице“ већ сам писао да сам у неколико наврата покушавао да напишем ту књигу. Обратио сам се другим економским убицама и „шакалима“ (који су на платним списковима ЦИА) који у потребно време излазе из сенке како би завршили посао започет од стране економских убица – користећи притиске и уцене, похвале и поткупљивања, те физичке ликвидације непожељних. Хтео сам да и њихове историје укључим у моју књигу. Убрзо се то

прочуло и ја сам постао предмет претњи и уцена. Морао сам да одустанем од своје замисли.

Наступио је 11. септембар (2001), и пред лицом те трагедије заклео сам се да ме овога пута неће ништа зауставити у томе да свету испричам све о чему сам тако дуго био присиљен да ћутим. Да бих избегао притиске, одлучио сам да у тајности држим припрему књиге све до момента њеног издавања. Објављивање моје књиге за многе – од оних који су вукли тајне конце догађања о којима сам говорио – то је био импулс да изађу из сенке. Економске убице, „шакали“, новинари, волонтери невладиних организација, руководиоци крупних корпорација, Светске банке и ММФ-а, државни чиновници – сви они долазили су код мене са својим сопственим признањима. Њихова историја, коју објављујем у овој књизи, разоткрива тајну позадину догађаја који су формирали овакав свет, који ми остављамо у наслеђе нашој деци, и води ка неизбежном закључку: ми смо обавезни да делујемо, обавезни смо да се мењамо. Свако од нас се сам одлучује за сопствени план деловања.

У овој књизи Џон Перкинс је изложио потресна сведочанства многих од оних (економске убице, „шакали“, новинари, волонтери невладиних организација, руководиоци крупних корпорација, Светске банке и ММФ-а, државни чиновници) који су му поверили своја признања.

Исте (2007) године објављен је и бестселер *Њујорк тајмс*-а (редактор: Стив Хајат) *Игре економских убица* у којој многе економске убице, новинари и истраживачи наводе велики број безобзирних примера грамзивости и међународне корупције. До најситнијих детаља они описују начине којима се користе транснационалне компаније, међународне институције, утицајни појединци, владе најмоћнијих држава и њихове квазидржавне агенције, како би се обогатили, при-

кривајући се маскама „иностране помоћи“ и „међународног развоја“.

Нажалост, ни једна од ових књига – светских бестселера није код нас преведена.

ТИМ МАРШАЛ

На српском језику је 2002. године објављена књига *Игра сенки – петооктобарска смена власти у Србији* чији аутор је Тим Маршал, уредник за међународне односе *Sky Newsa*, а издавач *Самоиздат Free B92*, која баца јасније светло на период који претходи садашњим реформама у Србији. И аутор и издавач не могу се ни на који начин сврстати у симпатизере *милошевићевог режима* нити петооктобарске контрареволуционаре. Чак, напротив.

На последњој страници корица књиге издавач пише: *Тим Маршал био је очевидац бројних догађаја који су суштински обележили историју држава насталих након распада Југославије у последњој деценији XX века. Имао је прилику и да разговара са особама које су јавно или иза сцене одлучивале о судбинама људи у овом региону. Све то омогућило му је да напише изузетно узбудљиву књигу о свргавању Слободана Милошевића с власти 5. октобра 2000. године... То што се Маршалова прича о стварним догађајима чита без даха не сведочи само о ауторовој вештини да узбудљиво исприча шта се заиста догодило него и о карактеру збивања о којима говори.*

А о карактеру тих збивања у књизи можемо да прочитамо и следеће: *Те 1999. године размишљали смо овако: Пред нама је противник и ми морамо употребити политички рат да бисмо га победили... Политички рат има многобројне облике. Сваки понаособ не значи много, али сви заједно чине*

стратегију која је моћно оружје... У Форин офису, Министарству одбране и М 16 прелазак на политички рат био је јавна тајна. Један британски амбасадор у том региону посматрао је како се процес одвија. Били смо свесни да наше службе врбују „таленте”... Врбовање се одвијало на три начина: давање помоћи одређеним медијима, давање подршке одређеним опозиционим политичарима и тражењем инсајдера који желе да сарађују. Кад су странци тражили људе, тражили су оне који су могли бити уцењени, плаћени или оне којима је напросто здрав разум говорио да време истиче.

Лондон и Вашингтон су сели и разрадили ствар... Договорено је и да ће хуманитарни приступ и идеолошки аргументи у вези са демократијом и грађанским правима бити убедљивији ако буду праћени, уколико то буде потребно, врећама пуним пара. Вреће новца су годинама уношене у земљу. Хтели су још више да их напуне. Тако је било и са испорукама опреме за електронске медије, компјутера, па чак и малих штампарија. Организовани су семинари у Будимпешти и тајни састанци у Црној Гори, Бугарској, Босни и Аустрији. Америка, Британија и Немачка потрошили су више од шездесет милиона долара за финансирање опозиције.

Кад толико новца улази у земљу, вероватно је да ће један његов део нестати... Али западне земље нису смеле да дозволе да се због ситне корупције ствари одлажу. Напротив, улагали су још веће напоре... Опрема је и даље пристизала. Најмање двадесет сателитских апарата стигло је различитим путевима, између осталог и дипломатским пошлицама за амбасаду једне скандинавске државе. Сателитски телефони имају ту предност што их је тешко прислушкивати, па се могу користити за осетљиве разговоре.

На крају се показало да је, захваљујући вишемесечном планирању, пола посла било завршено и пре напада на скупштину. Насиље, паљевине, багер и дим били су неизбежни део позоришта. Да би преврат успео, биле су потребне две врсте критичне масе који су зависиле једна од друге. Прво, требало је да буде довољно људи из власти који су били спремни да промене страну; друго, требало је да буде довољно народа на улицама како би се промена стране оправдала. Брзо смо открили да у новој влади нису сви били задовољни нашим извештајем... Велики део Србије је још увек мислио да је то била спонтана побуна и ДОС је хтео да тако и остане; желели су да се о томе мисли као о народној револуцији.

У књизи Тим Маршал све наведено детаљно описује наводећи конкретна имена главних актера ових збивања. Његова пажња усмерена је, пре свега, на тадашње опозиционе лидере, невладине организације и „независне” медије. У вези са српским бизнисменима постоји само мањи део у коме се описује како су странци са њима поступали: *Кад би једном наишли на некога и били сигурни да су на правом трагу, говорили су му: Слушај, са Слобом можеш да зарадиш X, и то је сигурно много пара. Али без њега можеш да зарадиш X, Y и Z. Многи су схватили поруку, али се банкар Богољуб Карић није примио, и ево где је сада – нигде. А они који су загризли ? И даље су успешни бизнисмени.*

Наша реформска политичка (али и академска) економска елита није предмет посебног интересовања Тима Маршала у овој књизи, а било би веома занимљиво да сазнамо да ли је и ту било семинара и тајних састанака по Мађарској, Аустрији или Црној Гори, и „осталог“ што је уз то ишло.

P.S.

Неколико дана пред петооктобарску револуцију (02.10.2000) Слободан Милошевић се преко ТВ екрана обратио грађанима СР Југославије следећим речима.

„Поштовани грађани, пред други круг избора желим да вас на овај начин упознам са својим виђењем изборних и политичких прилика у нашој земљи, посебно у Србији. Као што и сами знате, пуну деценију трају напори да се Балканско полуострво стави под контролу неких западних сила. Велики део тог посла је обављен успостављањем марионетских влада у неким земљама, претварањем тих земаља у земље ограниченог суверенитета, или земље лишене сваког суверенитета. Због нашег отпора таквој судбини за нашу земљу, ми смо били изложени свим притисцима којима у савременом свету људи могу бити изложени. Број и интензитет тих притисака умножавао се како је време пролазило.

Своје искуство у другој половини двадесетог века које велике силе имају у рушењу влада, изазивању немира, подстицању грађанских ратова, компромитовању и ликвидирању бораца за националну слободу, дозвођења држава и народа на руб сиромаштва – све је то примењено на нашу земљу и народ. Догађаји који су организовани за наше изборе су, такође, део организоване хајке на земљу и народ, зато што су наша земља и народ баријера успостављању потпуне западне доминације на Балканском полуострву...

Све земље које су се нашле у статусу ограниченог суверенитета, са владама под утицајем страних сила, вртоглавом брзином су постојале сиромашне. И то на начин који искључује наду у праведније и хуманије

социјалне односе. Велика подела на већину сиромашних и мањину богатих – то је слика Источне Европе већ неколико година, и њу сви можемо да видимо.

Та слика не би мимоишла ни нас. И ми бисмо, под командом и контролом власника наше земље, брзо стекли огромну већину веома сиромашних, чија је перспектива да из тог сиромаштва изађу веома неизвесна и далека. Мањина богатих била би састављена од шверцерске мањине, којој би било допуштено да буде богата само под условом да буде у сваком погледу лојална команди која одлучује о судбини њихове земље. Јавна и друштвена својина брзо би се трансформисале у приватну, али власници те својине, из досадашњег искуства наших суседа, по правилу били би странци. Мали изузеци били би искључиво они, који би право на власништво куповали лојалношћу и покорношћу измештену из сфере елементарног, и националног и људског достојанства. Највећа национална добра у тим приликама постају власништво странаца...

Сматрао сам као своју дужност да упозорим грађане наше земље, на последице активности које финансирају и подржавају владе НАТО алијансе. Грађани могу да ми верују, а и не морају да ми верују. Моја је жеља да се у моја упозорења не увере касно, да се не увере тек онда када буде тешко да се исправе грешке које су грађани у својој наивности, површности или заблуди сами учинили. Па ће се те грешке тешко отклањати, а неке можда неће моћи никада да се отклоне...

Ваљда би сваком после ових десет година требало да буде јасно да они не нападају Србију због Милошевића, него нападају Милошевића због Србије. Моја савест у том погледу је савршено мирна.

Моја савест, међутим, не би била ни најмање мирна ако свом народу не бих, после свих ових година на његовом челу, рекао шта мислим о његовој судбини, ако би му ту судбину наметнуо неко други, макар и тако што би народу објашњавао како је такву судбину изабрао сам. Та заблуда да бира сам оно што за њега бира неко други, најопаснија је заблуда и главни је разлог моје одлуке да се обратим грађанима Југославије. Хвала. “